

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА

**ІСТОРИЧНІ БІБЛІОТЕЧНІ
ЗІБРАННЯ ТА КОЛЕКЦІЇ
У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

ДОВІДНИК

ВИПУСК 3

Приватні (родові та особові) бібліотеки

Київ 2024

https://doi.org/10.15407/p_nбув.0004983
УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.171:930.253-027.552](035)

Авторський колектив:

Афанасьєва З. Б., Бондар Н. П., Гуль О. М., Гуржій І. О., Івченко Л. В., Ковальчук Г. І.,
Мяскова Т. Є., Рудакова Ю. К., Ціборовська-Римарович І. О., Шульженко С. О.

Упорядник

кандидат історичних наук Т. Є. Мяскова

Відповідальний редактор

доктор історичних наук Г. І. Ковальчук

Рецензенти:

доктор історичних наук Т. В. Новальська
кандидат історичних наук Н. І. Любовець

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 11 від 19.11.2024 р.)

ISBN 978-966-02-9315-1 (заг. друковане видання)

ISBN 978-966-02-9317-5 (заг. електрон. видання)

ISBN 978-617-14-0312-3 (вип. 3, друк.)

ISBN 978-617-14-0313-0 (вип. 3, електрон.)

Історичні бібліотечні зібрання та колекції у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : довідник. Вип. 3. Приватні (родові та особові) бібліотеки / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; упоряд. Т. Є. Мяскова, наук. ред. Г. І. Ковальчук. Київ, 2024. 292 с.

Черговий випуск довідника історичних бібліотечних зібрань і колекцій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського презентує колекційні фонди родових та особових бібліотек з її фондів, у т. ч. їх фрагментів, що нині перебувають у стадії реконструкції, які потрапили до установи з 1920-х рр. до 1992 р. Як і попередні випуски, довідки чітко структуровані: подано інформацію про фондоутворювачів, дату й місце формування фонду, історичну довідку про книгозбірню, характеристику зібрання, хронологічні межі видань, кількість фонду, основні мови видань, зовнішні ознаки колекції, її науково-довідковий апарат та джерела про неї.

Довідник розрахований на широке коло користувачів, насамперед істориків, краєзнавців, бібліотекарів і бібліотекознавців, бібліофілів.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.171:930.253-027.552](035)

ISBN 978-617-14-0312-3 (друк.)

ISBN 978-617-14-0313-0 (електрон.)

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2024

ПРИВАТНІ БІБЛІОТЕКИ В СКЛАДІ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ТЕРМІНИ, ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН

Термін «*приватна бібліотека*» тісно пов'язаний із суспільствознавчим або юридичним визначенням поняття «приватна власність» (власність, що належить окремій особі, максимум – сім'ї). Означає, що книгозбірня знаходиться у власності конкретної особи (це її *власна, особиста бібліотека, приватне книжкове зібрання*) або групи людей, пов'язаних сімейними відносинами (*сімейна, домашня, родинна, родова бібліотека*). Така бібліотека суттєво відрізняється від державних або громадських бібліотек, монастирських книгозбірень чи бібліотек навчальних закладів, фонд яких сформований для використання певною, в переважній більшості досить значною кількістю читачів, а не окремим індивідом чи обмеженим колом осіб. Власники і особистої, і родової бібліотеки можуть використовувати свою приватну власність (в даному випадку бібліотеку) на свій розсуд: дарувати, продавати, зробити доступною для інших тощо. Правила користування фондами своєї книгозбірні вони встановлюють самостійно.

Склад фондів таких книгозбірень теж відповідає індивідуальним зацікавленням власників, а це можуть бути як професійні інтереси (бібліотека як професійна лабораторія вченого, робоча бібліотека), так і індивідуальні вподобання (зібрання художньої літератури, чи альбомів з мистецтва, чи певних раритетів – бібліофільське зібрання). Безперечно, в реальності приватні зібрання найчастіше становлять конгломерат робочої та бібліофільської бібліотек; вони завжди мають індивідуальний характер і за складом фонду, і за власницькими провенієнціями (екслібрисами, автографами, записами на полях чи форзацах), а часто і за зовнішнім виглядом (типові власницькі обкладинки, тиснення на корінцях, наявність конволютів тощо). За складом приватні бібліотеки можуть бути універсальними, тобто містять книги з різних галузей, і тематичними, що охоплюють одну чи кілька близьких галузей. При цьому і професійної тематики зібрання, і бібліофільські колекції часто становлять цінні джерела для дослідження особистості збирача, його внеску в культуру, науку, історію книги.

Водночас відомі випадки, коли власники приватної бібліотеки перетворювали своє особисте зібрання в суспільне. Приватною бібліотекою називали також *комерційну бібліотеку для читання*, засновану фізичною особою за власні кошти, з метою надання її у користування за плату іншим особам. Як приклад такої бібліотеки можемо назвати «Аптеку для душі» – першу публічну бібліотеку в Києві, яку

відкрив у 1843 р. на свої кошти П. П. Должиков¹. Коли приватна бібліотека в силу різних причин – смерті господаря, його заповіту, або дару власника, чи конфіскації органами влади тощо – потрапляє до фондів державної (рівно як і монастирської, відомчої, громадської) бібліотеки, вона набуває статусу *особової* (тобто такої, що належала раніше певній особі) або *родової* (раніше належала певній родині, роду). У випадку, якщо приватна бібліотека видатної особи надійшла до державної установи після смерті власника зібрання і зберігається комплексно, її називають також *меморіальною*².

Збирання книг – давня традиція наших предків. Зокрема в Києві найдавніша бібліотека зафіксована в літописі «Повість временних літ» за 1037 роком. Йдеться про князівську бібліотеку Ярослава Мудрого, «закладену» ним у Софійському соборі. Відомо, що і князь Святослав Давидович (Никола Святоша) подарував книги зі своєї приватної бібліотеки Києво-Печерському монастирю³. Схоже, що приватні бібліотеки передували історично іншим типам бібліотек. Без сумніву, і в монастирях у давні часи теж збирали книги; їх переписували у скрипторіях при монастирях і церквах, чи при князівських дворах. Без богослужбових книг не могли відбуватись служби в церквах, тобто кількість книг мала зростати по мірі будівництва храмів. Але були й так звані «четьї книги», тобто різні за тематикою книги для читання.

Після руйнації Київської Русі центр книгописання, а відповідно і створення бібліотек, перемістився в Галицько-Волинське князівство. Відомим книжником та меценатом, власником приватної книгозбірні був волинський князь Володимир Василькович. У XIII – першій половині XV ст. формувались також поодинокі приватні книжкові збірки, власниками яких виступали переважно церковні ієрархи⁴. Свої книжкові збірки мали в XVI–XVII ст. також і окремі шляхтичі та міщани. З'явилися і перші книгарі⁵. Академік Я. Д. Ісаєвич навів також підрахунки М. Гембаровича і Е. Ружицького про 62 власника книгозбірень у Львові в XVI ст. і 182 – в XVII ст.⁶ Винахід і розповсюдження друкарства безперечно сприяли зростанню бібліотек, і в т. ч. приватних, переважно магнатів, козацької старшини,

¹ Маслов С. І. П. П. Должиков та його бібліотека «Аптека для душі» / підготовка до друку та коментарі Г. І. Ковальчук // Рукописна та книжкова спадщина України. 2002. Вип. 7. С. 146–185.

² Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах. Київ, 2004. С. 598, 607.

³ Котляр М. Ф. Святослав Давидович // Енциклопедія історії України. Київ, 2012. Т. 9. С. 487.

⁴ Боянівська М. Б. Освіта, книгописання, книгозбірні // Історія української культури. Київ : Наукова думка, 2001. С. 254–255.

⁵ Ісаєвич Я. Д. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. 2002. С. 356–357.

⁶ Там само, С. 361.

професорів і церковних ієрархів часів Гетьманщини¹. Невеликі книжкові зібрання мали окремі сільські священники, інколи й дяки.

У XVIII ст. приватні бібліотеки в українських землях набувають більшого зростання. Ще за життя власників зажили слави бібліотеки Феофана Прокоповича (бл. трьох тисяч томів), Стефана Яворського. Зростають бібліотеки магнатів Правобережжя і Галичини, зокрема Ю. О. Яблоновського, Мікошевських, Ф. Ю. Мошинського (див. довідки про ці зібрання у Вип. 1 нашого довідника), книгозбірня палацу у Вишнівці, Тульчинська бібліотека Потоцьких (статті про них представлені у цьому випуску).

Впродовж XVIII – початку XX ст. поширеними були визначення «домашня», «фамільна», «приватна», «власна бібліотека». Публікувались покажчики приватних бібліотек, зокрема Г. Геннаді², У. Іваска³. В перші роки радянської влади почали застосовувати терміни «приватні книгозбірні, розпорошені по садибах», «колекції збирачів та вчених», «націоналізовані бібліотеки приватних осіб», «садибні бібліотеки»⁴ або просто «бібліотека ...», з вказівкою прізвища особи. Так, у двох випусках «Книжного вістника», що опублікувала Всенародна (Національна) бібліотека в м. Києві (ВБУ, нині Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, НБУВ) у 1919 р., містяться списки придбаних за гроші і подарованих бібліотек, переважно приватних. Зокрема, у № 1 представлено: Бібліотека проф. М. П. Яснопольського; В бібліотеці проф. Ю. Вагнера; Бібліотека Д. І. Багалія; Бібліотека В. П. Науменка; В бібліотеці Н. В. Молчановського. Отже, фундатори ВБУ чудово розуміли значення приватних бібліотек, дбали про їхнє збереження, розуміючи небезпеку, яка чатує на приватні зібрання в епоху революційних зрушень пролетарських мас. Багато бібліотек чи окремих книжок вдалось зберегти, а багато було й втрачено через відсутність належного фінансування на купівлю бібліотек, їх перевезення до Києва.

Водночас необхідно підкреслити, що ретроспективні історико-культурні фонди державних бібліотек у значній мірі формувались завдяки приватним бібліотекам, яким би шляхом вони не потрапили до державної установи – завдяки дарунку, купівлі у власника чи спадкоємців, націоналізації (реквізиції) чи вна-

¹ Седих В. В., Войнова М. Г. Приватні бібліотеки «золотого віку» української культури (друга половина XVII – остання чверть XVIII ст.) // Регіональні проблеми розвитку українознавства Східної України: Матеріали наук.-практ. конф. 10 верес. 2003 р. С. 67–78.

² Геннаді Г. Н. Указатель библиотек в России // Журнал Министерства народного просвещения. 1864. № 6. С. 1–36.

³ Иваск У. Г. Частные библиотеки в России: опыт библиографического указателя // Русский библиофил. 1911. № 3. С. 55–74; № 4. С. 45–54; № 5. С. 71–85; № 7. С. 77–95; № 8. С. 68–77.

⁴ Лісова І. «Приватна бібліотека»: історико-термінологічний аналіз // Вісник Книжкової палати. 2019. № 1. С. 28.

слідок рятунку кинуті власником бібліотеки через політичні чи інші соціальні обставини. У великих бібліотеках приватні зібрання могли залишати комплексно, як колекцію (і часто так і називали книжкове зібрання, особливо якщо воно складалось із цінних і рідкісних книжок, журналів, нот чи гравюр), а могли й розформувати і опрацьовувати та розставляти у фондах відповідно до прийнятої у тій чи іншій бібліотеці системи. Вирішальним моментом при вирішенні цього питання часто була наявність каталогу на приватне зібрання: якщо каталог існував, то книги розставлялись згідно з його шифрами, а якщо каталогу не було, книги оброблялись відповідно до актуальності їх тематики, до потенційних запитів масових читачів і розчинялись у загальному фонді, а решта накопичувалась в обмінно-резервному фонді. Принаймні так було в НБУВ.

Крім того, причинами розпорошення приватних бібліотек у державних фондах були також фізична неможливість швидко опрацювати всі зібрання, що масово надходили до бібліотеки, і через кількість фондів, і через відсутність приміщень, і через відсутність кваліфікованих бібліографів, і навіть у зв'язку з відсутністю опалення, електрики і т. п. Тож обирались актуальні для нового часу і нових категорій читачів книги, каталогізувались, а решта книг чекала на кращі часи по різних сховищах міста, за що бібліотеку неодноразово засуджували і керівні органи, і преса. Проте дослідження документів з архіву НБУВ переконує, що співробітники робили все максимально можливе для зменшення цих фондів концентрації, опрацьовуючи в т. ч. і колишні приватні зібрання. При цьому необхідно визнати, що була ще одна вага причина розпорошення фондів – ідеологічна, коли для збереження книг з бібліотеки засудженого владою власника зберегти цілісним його зібрання, ввести через каталоги в суспільний обіг було абсолютно неможливим, тож співробітники свідомо розпорошували колишню приватну бібліотеку, направляючи книги з її складу в різні спеціалізовані відділи, або опрацьовуючи книги в звичному алфавітному та систематичному порядку і розставляючи в основному фонді за форматом видань у формальному порядку. Згадки про власника примірника на картках в каталозі не було. Після появи так званого спецхрану певні книги з колишніх приватних бібліотек направляли туди, цим самим надовго позбавивши читачів можливості користуватись ними.

У подальші десятиріччя, аж до 60-х рр. ХХ ст., приватні бібліотеки науково не вивчались через загальноприйнятту тезу радянських ідеологів про неможливість такого роду книгозбірень задовольняти запити масового читача; свідомо формувалась думка, що приватні бібліотеки не можуть розглядатись як об'єкт типологізації чи класифікації, а реально системі було важко контролювати ідеологічний склад приватних книгозбірень. Так, у 1930 р. в «Большой советской энциклопедии» зазначено: «Приватна колекція книжок, яка обслуговує винятково

її власника, якою б великою вона не була, не може вважатися бібліотекою в сучасному, точному значенні цього слова. Так само не може вважатись бібліотекою фонд книжок, якими б розмірами він не відрізнявся і як би добре організованим не був, якщо не має за мету безпосередньо обслуговування читачів»¹. В 1960-х рр. радянські бібліотекознавці, зокрема провідний вчений О. Чубар'ян, підкреслювали суттєві відмінності між бібліотеками, що виконують певні суспільні функції, і колекціями книжок (у т. ч. приватними зібраннями), що не мають широкого обігу².

Натомість широкої популярності з 1920-х рр. набувають масові бібліотеки, їх дослідження. Виключенням можна вважати анкетування, проведене Ю. О. Меженком у 1920–1930-х рр., але й воно не було своєчасно опубліковано³.

Лише починаючи з 1970-х рр. активно розвивались товариства книголюбів, бібліофільство як вид колекціонування книг. Маємо підкреслити, що терміни «книголюби» і «бібліофіли» не є повними синонімами, хоча в основі обох цих понять лежить любов до книги. Умовно кажучи, книголюби це ті, хто люблять читати, і не принципово, чи то будуть примірники з власної бібліотеки, чи громадської, а бібліофіли – збирачі колекцій книг за певними ознаками, часто – раритетів, які дбайливо ними зберігаються, але далеко не завжди чи, вірніше, не всіма збирачами читаються. Приватні бібліотеки у той час стали масовим явищем, хоча книги були в дефіциті. З'являється все більше публікацій про раритети з домашніх бібліотек, про самі бібліотеки, їхні еклібриси.

На сьогоднішній день існують численні публікації щодо історії та сучасного стану приватних бібліотек. Серед узагальнюючих праць можемо назвати видання І. Лисенка «Словник українських приватних бібліотек», що містить відомості про понад 800 приватних бібліотек в Україні та створених українцями за кордоном від найдавніших часів до ХХ ст.⁴; статті І. Лісової⁵, яка правомірно ставить питання про відсутність серед українських науковців єдиного підходу до визначення таких термінів, як «приватна бібліотека», «особиста бібліотека», «особова бібліотека»,

¹ Яницкий Н. Библиотека // Большая советская энциклопедия / гл. ред. О. Ю. Шмидт. Москва : Советская энциклопедия, 1926–1947. 1927. Т. 6: Бессарабия-Большм. С. 128.

² Чубарьян А. С. Общее библиотечноеведение. Москва, 1960. С. 5.

³ Рукавіцина Є. В. До історії питання книжкових зібрань України (за матеріалами анкетування, проведеного Ю. Меженком у 20–30-х рр. ХХ ст.) // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1999. Вип. 2. С. 187–218.

⁴ Лисенко І. Словник українських приватних бібліотек. Київ : Рада, 2009. 215 с.

⁵ Лісова І. «Приватна бібліотека»: історико-термінологічний аналіз // Вісник Книжкової палати. 2019. № 1. С. 26–29; Її ж: Приватна бібліотека // Українська бібліотечна енциклопедія : електронний ресурс. URL: <http://surl.li/qqqbc>

«книжкова колекція», «книжкове зібрання» тощо і про невизначеність статусу приватних бібліотек у чинному законодавстві України, насамперед у Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу».

Предметом нашої уваги є приватні бібліотеки у фондах державних установ, а саме – у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Підсумовуючи викладене, зазначимо: в Інституті книгознавства НБУВ, і в представленому довіднику зокрема, застосовуються такі терміни щодо приватних бібліотек у трактуванні, яке було частково розглянуто вище:

– *приватна бібліотека, власна бібліотека, особиста бібліотека, домашня бібліотека, сімейна бібліотека* – бібліотека, яка належить приватній особі чи родині; ще одне значення терміну «приватна бібліотека» – комерційна бібліотека, заснована фізичною особою за власні кошти, яка надається в користування іншим особам за плату.

Коли така бібліотека втрачає приватний статус і потрапляє через будь-які обставини до фондів державної установи, її правильніше називати *особовою*, тобто такою, що раніше належала певній особі, або родовою, якщо вона належала родині чи роду. Різниця полягає в кількості і статусі попередніх власників. У випадку, коли така бібліотека передана до державної після смерті господаря і зберігається комплексно, як колективна книжкова пам'ятка свого часу (якість фонду теж має значення і має враховуватись при експертизі перед прийняттям рішення про надходження її до фондів установи), її називають також *меморіальною* (від латин. *memorialis* – такий, що увічне пам'ять про особу або визначну подію).

Визначення «*розпорошена бібліотека*» означає, що колишня, в даному випадку – приватна колишній бібліотека, не зберегла у фондах державної установи своєї цілісності, була розформована й розчинилась у загальних чи спеціалізованих фондах, але книги з цього зібрання існують. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського останніми десятиріччями проводить комплексні науково-практичні дослідження фондів, виявляючи примірники з цінних в історичному плані колишніх приватних бібліотек (чи бібліотек інституцій), які свого часу були розформовані, і проводить реконструкцію таких зібрань з метою відновлення історичної справедливості, з одного боку, та усвідомлення значення тих чи інших приватних зібрань як для характеристики історичної особи, яка їх збирала, з'ясування її творчості, зацікавлень, світогляду, культури, так і для розуміння історії науки, культури, видавничої та бібліотечної справи певної епохи загалом.

На жаль, відновити повністю склад розпорошених бібліотек поки що не видається можливим серед понад 16-мільйонних фондів установи. Виявлені останнім часом і компактно розставлені разом примірники з колишніх приватних бібліотек

минулого правильніше називати *фрагментами* цих колишніх зібрань, вони представлені в довіднику окремим розділом, після розділів «Родові бібліотеки», «Особові бібліотеки», «Колекції».

Слід зауважити, що коли до державної установи передано (продано чи подаровано) не всю приватну бібліотеку власника, а лише певну її частину, як правило – колекційну, логічно називати цей фрагмент бібліотеки *колекцією*. Так, наприклад, у нашому довіднику цей розділ представляють колекція кирилических стародруків В. О. Вітта (це була окрема колекція в його великій домашній бібліотеці) та колекція російських раритетних видань з бібліотеки барона Е. Фальц-Фейна, основну частину якої становить збірка примірників з приватної бібліотеки С. Лифаря, яку його друг барон Фальц-Фейн придбав на аукціоні в Монако і пізніше подарував Академії наук УРСР. На нашу думку, бібліотечна колекція розуміється також як штучно організований за певним принципом або ознакою фонд, наприклад, за видами документів (мініатюрні книги, листівки, образотворчі поштівки, журнали), способом відтворення (рукописи, літографія, або, скажімо, видання, надруковані кирилическим, тобто старослов'янським шрифтом), тематичною, авторською чи хронологічною ознакою видань, культурологічною цінністю чи рідкісністю книг (примірники видань найвидатніших друкарів чи видавців; видання, оформлені видатними художниками; книги незвичних форматів чи створені на незвичайних матеріалах; книги з автографами чи екслібрисами видатних особистостей тощо). Такі колекції НБУВ будуть розглянуті в одному з наступних випусків довідника по колекціях.

До окремого розділу цього випуску путівника по історичних приватних зібраннях ми включили також довідки про розпорошені бібліотеки, які стали об'єктом спеціальних історико-книгознавчих та історико-бібліотекознавчих досліджень співробітників НБУВ. Йдеться зокрема про фундаментальні дослідження Є. В. Рукавіциною бібліотеки київського митрополита Євгенія (Є. О. Болховітінова)¹, Л. М. Дениско – бібліотеки О. З. Попельницького², І. О. Римарович – Тульчинської бібліотеки Потоцьких³, що розчинились у фондах НБУВ, але завдяки вказаним виданням, представленим там каталогам дозволяють одержати не тільки уявлення про ці історичні зібрання, але й подати шлях пошуку їх примірників.

¹ Рукавіцина-Гордзівська Є. В. Київський митрополит Євгеній (Є. О. Болховітінов): Біобібліографія. Бібліотека. Архів / наук. ред. Г. І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. 856 с.

² Дениско Л. М. Бібліотека та архів Олексія Захаровича Попільницького / наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2009. 474 с.

³ Ціборовська-Римарович І. О. Родові бібліотеки Правобережної України XVIII ст. (Вишневецьких-Мнішеків, Потоцьких, Мікошевських): історична доля та сучасний стан / наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2006. 396 с.

Безумовно, один довідник не може вмістити інформацію про всі колишні приватні бібліотеки у фондах такої великої бібліотеки, як НБУВ. Ми знаємо, що в перші роки існування Всенародної (Національної) бібліотеки Української держави (з кінця 1918 і впродовж 1920-х рр.) сюди потрапило різними шляхами багато приватних зібрань. Зокрема, за архівними документами відомо про надходження до бібліотеки вже понад сторіччя тому книг з приватних бібліотек професора Київської духовної академії С. Т. Голубева (переважно богословської тематики та з історії церкви – 1919 р. куплено бл. 2200 книг); через О. М. Стещенко з бібліотеки І. М. Стеценка, першого міністра освіти уряду УНР, куплено понад 2000 книг, 772 брошури, а також журнали, газети, літографії; видатний освітній та громадський діяч В. П. Науменко передав у дар свою цінну приватну бібліотеку (переважно з українознавства, понад 3300 одиниць); з бібліотеки активного діяча Старої Громади Є. К. Трегубова було придбано понад 1500 томів літератури з історії та української словесності; одержано понад 3000 од. українознавчої бібліотеки В. П. Степаненка. Тоді ж поступили до установи частини приватних бібліотек одного із засновників Національної бібліотеки Є. О. Ківлицького, професорів М. П. Яснопольського, Ю. М. Вагнера, Д. І. Багалія, П. Г. Житецького, Ю. А. Кулаковського, М. І. Петрова; бібліотеки Н. В. Молчановського, Є. А. Афанасьева, П. К. Скорделі та багатьох інших. Постійно дарували книжки з власних бібліотек засновники бібліотеки В. І. Вернадський, С. О. Єфремов, В. О. Кордт, М. П. Василенко, А. І. Носов та ін. Це знайшло відбиття, як уже зазначено вище, в публікаціях обох номерів «Книжного вістника», що випустила бібліотека 1919 р.; інформація про це є в багатьох документах відомчого архіву бібліотеки, а також у пізніших історичних дослідженнях, насамперед в історії бібліотеки¹, наукових статтях, виданнях Інституту рукопису та друкованих наукових каталогах відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ.

Саме зі здобуттям незалежності України розпочався процес відродження національної культури, що торкнувся й сфери приватних бібліотек. З метою реконструкції (в т. ч. віртуальної) раніше розформованих бібліотек у НБУВ розпочалось більш активне вивчення приватних бібліотек минулого. Пошуки книжок і дослідження колишніх приватних бібліотек видатних особистостей будуть продовжені. Віднайти ці книжки у понад 16-мільйонних фондах НБУВ важко, але опубліковані наукові каталоги книг з автографами, екслібрисами або, скажімо, попримірникові каталоги стародруків, примірників «Кобзаря» Т. Г. Шевченка виявляють попередніх власників книжок. Дослідження продовжуються як в основних фон-

¹ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 1918–1941. Київ, 1998. 338 с.

дах бібліотеки, в т. ч. в колекції «Реабілітованої літератури» (колишньому спец-храні), так і в спеціалізованих відділах-фондоутримувачах.

Важливі завдання в цьому напрямі покладені на створений у 1992 р. спеціалізований науковий підрозділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій, який зберігає у своїх фондах понад 1 млн 27 тисяч примірників ретроспективних видань. Серед примірників з розформованих бібліотек співробітники відділу виявили на сьогодні понад 20 книг з бібліотеки В. П. Науменка¹, 35 книг, що належали Д. І. Яворницькому, бл. 200 книг із зібрання К. В. Шаврова, 126 од. зб. з бібліотеки Слухаєвського, 15 книг з бібліотеки С. Д. Горчакова, поодинокі книги з бібліотек Є. К. Трегубова, Ю. А. Кулаковського, М. Ф. Владимирського–Буданова та ін. Реконструкція цих та інших зібрань триматиме. Крім реконструкції розформованих колись бібліотек, відділ поступово створює електронні каталоги на всі історичні бібліотечні зібрання та колекції з власних фондів і готуватиме нові випуски відповідних довідників.

Галина Ковальчук, Тетяна Мяскова

¹ Ковальчук Г. І. Приватна бібліотека В. П. Науменка: інформаційний потенціал та спроба реконструкції // Рукописна та книжкова спадщина України. 2024. № 2. С. 44–81.

I. РОДОВІ БІБЛІОТЕКИ

Родова бібліотека Урбановських-Стажинських («Загінецька бібліотека»)

Палац Урбановських у Городці (малюнок Ю. І. Крашевського)

Фондовласники:

Урбановський Кшиштоф (1766? – жовтень 1820 р.) – польський шляхтич, власник маєтку в селі Рахни Лісові на Ямпільщині (зараз Тульчинський р-н Вінницької обл.);

Урбановський Антоній, граф (1770–21.06.1842) – бібліофіл, брат Кшиштофа, отримав у спадок села Городець (зараз Сарненський р-н Рівненської обл.) та Киселі (зараз Хмельницького р-ну Хмельницької обл.);

Стажинські – шляхетська родина герба Доліва (Doliwa), власники маєтку в с. Загінці (зараз Хмельницького р-ну Хмельницької обл.);

Стажинський Едвард (1800–1863) – спадкоємець бібліотеки Урбановських, внучатий племінник братів Урбановських;

Стажинський Болеслав (21.09.1834–26.01.1917) – польський художник, бібліофіл, різьбяр та колекціонер, золотих справ майстер, син Едварда Стажинського.

Браницька Марія Євстафіївна, графиня, з роду Сапег (1843–1918) – тітка дочки Б. Стажинського.

Інформаційна довідка про фондозасновників: Кшиштоф Урбановський мав власну бібліотеку в селі Рахни Лісові на Ямпільщині. У 1810 р. придбав у немирівського поміщика Вінцента Потоцького частину бібліотеки, колекції картин, монет. Незадовго до смерті Кшиштоф заповів частину зібрання брату Антонію, а решту – Едварду Стажинському, єдиному спадкоємцю братів Урбановських, онуку їхньої сестри. Едвард відмовився від своєї частки книжкової спадщини. Ставши власником усієї колекції, Антоній Урбановський перевозить частину зібрання в село Городець, а іншу частину – в село Киселі на Хмельниччині. В Городці певний час проживав Юзеф Ігнацій Крашевський (28.07.1812–18.03.1887) – бібліофіл, науковець, громадський діяч, письменник, родич Урбановських, який активно поповнював бібліотеку А. Урбановського, був посередником при купівлі книжок для бібліотеки, консультантом у справах визначення цінності книг. Крашевський створив також каталог городецької бібліотеки французькою мовою; описав бібліотеку у своїх працях «Biblioteka Horodecka» («Tygodnik Peterburski», 1836, № 2); «Wspomientania Polesia, Wolynia i Litwy» (Т. 1. Wilno, 1840); «Przechadka po bibliotece» («Więdrówki literaturne, fantastyczne i historyczne», Т. 1. Wilno, 1839). Крім того, кілька десятків книжок його авторства теж були в бібліотеці Урбановського. Городецький період існування бібліотеки за життя графа Антонія Урбановського вважається найсприятливішим за всю історію цієї книгозбірні. Відомо, що книги зберігались у шафах, які раніше були власністю короля Станіслава Ліщинського. За свідченням Крашевського, приватна бібліотека мала свою систему розстановки за тематичними та видовими ознаками, з виокремленням стародруків. Були в зібранні рукописи, інкунабули, колекція видань Біблії, ноти. В одній із шаф зберігались партитури Моцарта, Гайдна, опери Вебера. Інша шафа була заповнена книгами з історії; окремо були розміщені поетичні, драматичні твори, праці Вольтера, Руссо, Монтеск'є. Станом на 1835 р. бібліотека була найбільшою приватною книгозбірнею Волині і налічувала близько 13 тисяч томів видань майже всіх провідних друкарень Європи того часу. Книги переважно польськомовні, але були й латинською, французькою, англійською, грецькою, італійською мовами.

У 1842 р. Антоній Урбановський помер. Його зібрання перейшло за заповітом до внучатого племінника Едварда Стажинського, але частково продовжувало зберігатись в палаці в Городці. Новий власник бібліотеки

не дуже нею опікувався. Так само виявилася байдужою до долі бібліотеки вдова Антонія – Ельжбета Урбановська, яка після смерті чоловіка переїхала до родини Ю. І. Крашевського в с. Омельно поблизу Луцька. Від Е. Стажинського бібліотека перейшла в спадок його сину Болеславу, і вже ним була перевезена в 60-х рр. XIX ст. у родовий маєток у с. Загінці на Поділлі (Летичівський повіт Подільської губернії, зараз Хмельницька обл.). У Загінцях для бібліотеки було збудовано окреме двоповерхове приміщення, її фонди активно поповнювались новим власником. У 1882 р. об'єднана Загінецька бібліотека налічувала, за різними відомостями, від 16 до 20 тис. томів. Саме там, треба розуміти, книги були помічені гербовидним екслібрисом під короною, з написом латиною «Biblioteka Zaginiecka».

У 1912 р. Б. Стажинський складає заповіт, відписуючи Загінці своїй єдиній дочці Розі Марії, яка мешкала тоді в Парижі. У 1913 р. Роза Марія продає Загінецький маєток свого батька разом з бібліотекою своїй тітці графині Марії Браницькій, яка придбала цю книгозбірню для свого онука Кароля Радзивіла та перевезла її до свого маєтку в Білій Церкві. Частина книг залишилась у Загінцях, де маєток Стажинських було спалено селянами в 1917 р. Основна частина зібрання знаходилась до 1921 р. у Білій Церкві, хоча й була частково пограбована.

Починаючи з 1919 р., Всенародна бібліотека України (ВБУ) активно займалась комплектуванням власних фондів, направляючи з цією метою звернення до установ, організацій, приватних осіб щодо передачі їй книгозбірень кинутих бібліотек. У липні 1921 р. ВБУ зареєструвала приймання 4025 книг, 78 брошур і 101 часописів з бібліотеки графині Браницької. Процес перевезення книжкового надбання з Білої Церкви тривав до 1928 р.

Дата і місце формування фонду: кінець XVIII ст. – 1917 р., с. Городець (Рівненська обл.), с. Загінці (Хмельницька обл.), м. Біла Церква (Київська обл.).

Історична довідка про фонд:

В історії бібліотеки, як вже зазначено, можна виокремити кілька періодів:

1) заснування приватних зібрань Кшиштофом Урбановським у с. Рахни Лісові, а Антонієм Урбановськими в с. Городець наприкінці XVIII ст.; купівля в 1810 р. Кшиштофом частини зібрання Вінсента Потоцького, Коронного підкоморія (судді з земельних питань) із Немирова;

2) об'єднання обох бібліотек в Городці після 1830 р., перебування зібрання в Городці до середини 1860-х рр. (городецький період);

3) перевезення городецької бібліотеки Урбановських в Загінці бл. 1868 р., об'єднання городецької бібліотеки Урбановських і загінецької бібліотеки Стажинських (загінецький період, до 1913 р.);

4) купівля об'єднаної бібліотеки Урбановських і Стажинських М. Браницькою в 1913 р., перевезення бібліотеки в Білу Церкву в маєток Браницьких;

5) розпорошення бібліотеки, частково її загибель, розподіл по різних інституціях (1918–1921);

6) літо 1921 р. – перевезення ВБУ і реєстрація 4025 книг, 78 брошур, 101 журналу з бібліотеки графині Браницької з Білої Церкви; опрацювання частини бібліотеки в основний фонд, відділ стародруків та інші спеціалізовані відділи; перевезення наступної партії книжок у 1923 р.: у звіті ВБУ за 1923/24 бюдж. рік зафіксовано: перевезено, прийнято, пораховано, розсортовано і частково каталогізовано книги з Білої Церкви, продаж шаф (щоправда, не вказано, яких саме); відомо, що книжки із Загінецької бібліотеки потрапили не лише до ВБУ, але й у деякі інші, переважно київські установи і книгарні (це, зокрема, було засвідчено на засіданні Ради ВБУ в січні 1923 р., де обговорювалось питання про книги з цієї бібліотеки у одного з київських букіністів, помилково називаючи це зібрання бібліотекою Загінецьких, ймовірно, через екслібрис), а також у бібліотеку Харківського університету;

7) перебування основного масиву бібліотеки у Подільській філії ВБУ–НБУВ, а саме в обмінно-резервних фондах установи (1921–2006 рр.);

8) період реконструкції книгозбірні відділом бібліотечних зібрань та історичних колекцій, що розпочався 2003 р. і триває досі.

Характеристика історико-культурного фонду:

У період, коли книгозбірня належала Антонію Урбановському, в ній переважала історична тематика, зокрема, книги, що стосувались історії Польщі (твори Ю. Крашевського, Й. Лелевеля та ін.), релігійна література (видання Святого Письма, богословська, повчальна та житійна література), художня література, а також періодичні видання (*Dziennik Wileński*, *Tygodnik Warszawski*, *Atenæum* та інші).

У той час, коли бібліотекою володів Болеслав Стажинський (1860-ті – 1913), тематичний склад бібліотеки дещо розширюється. Це відбулось через уподобання Б. Стажинського, власника однієї з найбільших книгозбірень на Поділлі. У бібліотеці з'являються книги, що допомагають у господарстві, розширюють світогляд та знання про історію не лише Польщі, але й Європи та Азії. У цей період до бібліотеки надходять книги, щойно ви-

дані в друкарнях Польщі, Росії, різних країн Європи. Можемо припустити, що купувалися вони, зазвичай, у Німеччині, оскільки Стажинські там мали масток, і Б. Стажинський часто їздив за кордон.

Про поповнення книгозбірні у період з 1913 року по 1921 рік (час, коли книгозбірня перебувала у власності Браницьких) відомостей мало. Судячи з того, що «наймолодші» книги датовані самим початком ХХ ст., бібліотека, вірогідно, не поповнювалась, принаймні сучасними виданнями. Лишається нез'ясованим, чи злилась книгозбірня, придбана М. Браницькою для онука, з родинною книгозбірнею Браницьких, чи вона знаходилась окремо. Можемо лише припустити, що книги мігрували з бібліотеки в бібліотеку.

О. С. Рабчун, яка займалась дослідженням бібліотеки Урбановських та Стажинських, виокремила у монографії¹ наступні тематичні групи книг, що зберігались у родовій книгозбірні Урбановських-Стажинських:

- книги історичного змісту (насамперед, з історії Польщі, а також з історії Європи, Близького Сходу та Азії, з генеалогії та геральдики);
- книги релігійної тематики (насамперед, зібрання Біблій різними мовами, богословські твори, повчальна релігійна література тощо);
- художня класична література та переклади класиків світової літератури польською мовою, які були дуже популярними наприкінці ХVІІІ – на поч. ХХ ст. (твори Овідія, В. Шекспіра, Ж. Санд тощо);
- художні та публіцистичні твори польських письменників (твори Ю. І. Крашевського, А. Міцкевича, Г. Сенкевича, О. Фредро та ін.);
- видання з мистецтва та архітектури (римська архітектура, історія театру);
- юридична та політична література з історії Польщі, документальні збірки юридичного та політичного змісту;
- медична література (посібники та довідники з різних галузей медицини);
- видання, що допомагали у вирішенні проблем з господарства, в т. ч. економічні;
- довідкова та навчальна література переважно філологічного та політичного змісту, а також література з точних наук;
- періодичні видання, альманахи та календарі;
- каталоги видавництв та магазинів;
- музичні видання;
- картографічний матеріал, зокрема карти Польщі та Європи.

¹ Рабчун О. Бібліотека Загінецька. – Москва : Перо, 2017. 266 с.

Книги історичного змісту презентують історію окремих міст, наприклад видання Б. Зіморовича «Historia miasta Lwowa»; історія Європи в цілому, країн Європи, зокрема й Польщі, представлені такими відомими науковцями та літераторами, як Я. Б. Альбертранді, К. Шайноха та ін. Загальну увагу привертає 125-ти томна «Histoire universelle, depuis le commencement du monde, jusqu'a present» (Paris, 1780–1791). Для примірника було виготовлено оправу, характерну для Загінецької бібліотеки – картон, вкритий брунатною шкірою, з наліпками на корінці, де міститься назва книги та номер тому.

Щодо видань з політичної історії Польщі, то її презентують збірники промов на сеймах, де окремі промови навіть переписані від руки та вміщені до конволютів. Цікавою групою видань є навчальні посібники, довідники та словники, переважно гуманітарного спрямування (оскільки власники мали філологічну освіту, а Болеслав Стажинський був художником). Серед таких видань назвемо «Gramatyka łacińska» А. Поплінського, «Gramatyka polska» Х. О. Хопчинського, «Nova gramatyka francuska». Є також навчальні посібники з точних наук, наприклад, «Fizyka» Є. Вольського (вийшла друком у Варшаві у 1817 р.).

Значне місце у родовому зібранні займали публіцистичні твори Ю. І. Крашевського, зокрема його «Szkice Obuczajowe i Historyczne» (видано у Вільно у друкарні Ю. Завадського у 1840 р.). Книга має дарчий напис: «JW: Urbanowskiemu od Autora. 27.04.1840». Загалом у родовій бібліотеці понад 30 назв творів цього відомого польського письменника, громадсько-го діяча та друга родини Урбановських.

Серед багатотомних зібрань класиків польської літератури можна виокремити твори наступних авторів: праці відомого польського письменника Ю. Красицького (1735–1801) «Dzieła», Т. 1–10 1829 року, «Dzieła. Pierwsze zupełne wydanie. T. 1–8. Dopełnienia», видане у Варшаві в 1830 р.; «Dzieła poetyckie»; «Myśli i zdania moralne i filozoficzne», що надрукована у Вільно в 1828 р. та інші.

У складі Загінецької бібліотеки зберігається низка праць суспільно-політичного діяча польського національного відродження, відомого публіциста Гуго Колонтая (1750–1812). Серед них: «Pamiętnik o stanie duchowieństwa katolickiego polskiego i innych wyznań w połowie XVIII. wieku» (Познань, 1840) та «Uwagi nad Pismem, które wyszło w Warszawie, z Drukarni Dufourowskiej pod tytułem: Seweryna Rzewuskiego» (Варшава, 1790).

Серед видань із родової бібліотеки знаходимо і твори відомого польського письменника Ю. У. Нємцевича (1757? – 1841): «Samolub: komedya w pięciu aktach wierszem»; «Pisma rozmaite współczesnych wierszem i prozą» у 2-х томах, де перший том містить портрет і передмову автора; «Kazimierz Wielki. Drama we trzech aktach»; «Zbiór pamiątek historycznych o dawnej Polsce z rekopismów, tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych...» та інші.

Багато в бібліотеці творів польського історика та суспільно-політичного діяча Й. Лелеваля (1786–1861), особливо цікавим є твір «Początkowe prawodawstwo polskie cywilne i kryminalne do czasów jagiellońskich». Окремі частини книги, можливо, зшиті з різних видань, оскільки вони мають різний шрифт; структура й колір паперу теж різні.

Також до складу книгозбірні увійшли праці польського письменника, лауреата Нобелівської премії 1905 р. Генріка Сенкевича (1846–1916); праці польського поета, представника класицизму і рококо, придворного поета короля Станіслава Августа Понятовського – Станіслава Трембецького (1737–1855); твори одного з найвидатніших польських поетів, засновника польського романтизму, діяча національно-визвольного руху Адама Міцкевича (1798–1855); зустрічаються також поетичні твори Юліуша Словацького (1809–1849). Дуже багато у фонді прозових творів французької літератури, особливо тих, що виходили в серії «Nouvelle bibliotheque des romans». З англійської літератури перевага в книгозбірні надавалась виданням про подорожі, країни, полювання.

Частина книжок Загінецької бібліотеки присвячена природничо-мисливській тематиці. Є також книги з філології, філософії, математики, фізики, логіки. У складі зібрання містяться книжкові каталоги, що пропонують видання зі складів-магазинів, видавництв, книгарень, що надають уявлення про джерела комплектування бібліотеки. Надзвичайною популярністю користувались і календарі, датовані переважно XVI–XVII ст.

Значну частину зібрання склали періодичні видання (газети, часописи, брошури, альманахи). Брошури зустрічаються переважно в складі власницьких конволютів, об'єднаних за тематичним принципом. Альманахи, журнали та газети у родовій книгозбірні мають не повні комплекти («Gazeta Warszawska», «Tygodnik Wileński», «Monitor»), що може означати, що такі види видань куплялися при нагоді.

Отже, найбільша група в складі книжкового зібрання належить літературно-художнім творам; навчальні та довідкові видання знаходяться на другому місці; третє місце належить науковим виданням (з історії,

медицини, суспільних наук, фізики та математики, архітектури та театру). Офіційних видань у складі родового книжкового видання порівняно мало. Цікавою є група картографічних видань, де карти підібрані за тематичною та форматною характеристикою і оправлені у власницькі конволюти.

Хронологічні межі видань: XVI – поч. XX ст.

Кількісний склад фонду: у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій, як окреме зібрання, 7783 од. зб. на 01.03.2024 р.; примірники з цієї бібліотеки зберігаються також у інших спеціалізованих підрозділах НБУВ. За період вивчення та реконструкції родового зібрання Урбановських та Стажинських з початку 2000-х рр. виявлено 25 рукописів у Інституті рукопису НБУВ; 11 видань у 14 томах у відділі образотворчих мистецтв; 6 газетних підшивок у відділі газет; 2 атласи та 15 карт (конвolut) у секторі картографічних видань; 7 інкунабул, 47 палеотипів, 3 альдини, 33 ельзевіра, 3 плантена, 6 книг видавничої марки Дідо, 115 примірників із колекції рідкісних видань, 1 примірник із підручного фонду, що зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ (частина палеотипів перебуває у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій ІК НБУВ). У бібліотеці А. Ю. Кримського (відділ наукової організації основного фонду) зберігається 60 примірників Загінецької бібліотеки. Крім фондів НБУВ, книги із родового зібрання Урбановських–Стажинських зберігаються в інших книгосховищах: 60 – у фондах Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна; 1 – у бібліотеці Гарвардського університету; 1 – у бібліотеці університету в Торонто; 4 – у фонді стародруків Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка; 1 – в Центральному державному історичному архіві м. Києва.

Мови видань: англійська, грецька, італійська, латинська, німецька, польська, російська, французька.

Зовнішні ознаки колекції:

1) Гербовий екслібрис, наліпка, прямокутна, без рамки, розміри 85 x 70 мм, зображення овалоподібної форми розміром 56 x 42 мм родового герба Стажинських Доліва (Doliva): в центрі розташований гравійований гербовий щит, заштрихований горизонтальними смужками, по діагоналі щита справа наліво зображено перев'язь білого кольору, на якій розміщено три п'ятипелюсткові троянди, одна під одною. У верхній частині щита – корона, прикрашена дорогоцінним камінням, яка символізувала наявність графського титулу. Обрамлює щит пояс, на якому напис-девiз польською

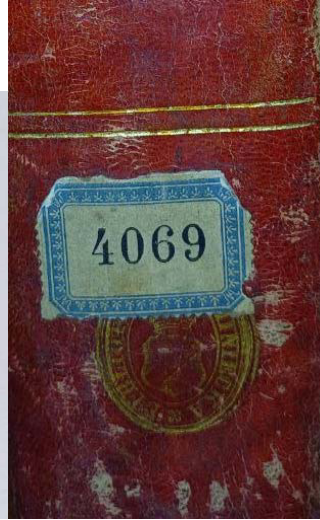
мовою «BIBLIOTEKA ZAHNIECKA» (Загінецька бібліотека). Дата виготовлення – друга половина XIX ст.

2) На деяких книгах є екслібрис або ідентичний суперекслібрис у вигляді тиснення золотом на корінці оправи: овальне зображення та текст у подвійній лінійній рамці, розміри 24 x 20 мм, із зображенням родового герба Стажинських Доліва під графською короною, текст «BIBLIOTEKA ZAHNIECKA».

Іноді на книгах зустрічається шрифтовий екслібрис у вигляді овального штемпеля з текстом у лінійній рамці «B.S.» (Болеслав Стажинський). Також зустрічається шрифтовий екслібрис у вигляді овального штемпеля (сажевого) з текстом у лінійній рамці «JU» (Юзеф Урбановський, батько Антонія та Кшиштофа Урбановських).

На книгах також присутні наліпки з шифрами Загінецької бібліотеки та різного роду рукописні провенієнції (дарчі та власницькі написи), а також печатки інших установ (наприклад, штамп «Всенародня бібліотека України. ВУАН», «Instytut polskiej kultury proletarskiej. Biblioteka», «Б-Церківський музей», «Орієнталістична бібліотека Української Академії Наук», «Українська Академії Наук. Книгозбірня кабінету арабо-іранської філології», що засвідчує шляхи побутування книг з родового зібрання у складі інших установ після перебування досліджуваної бібліотеки у Загінцях.

Книги у задовільному стані. Для них характерні кілька видів оправ: т. зв. «рідні оправы» або видавничі оправы; оправы, виготовлені з картону

та паперу темного кольору, з використанням шкіри на кутиках та корінці книги; шкіряні оправи брунатного або зеленого кольору; оправи, виготовлені з картону та тканини темного кольору.

Науково-довідковий апарат:

1) Katalog biblioteki Horodeckiej dzis Zachinieckiej 1870 // IP НБУВ. Ф. I. № 121. 98 s.

2) Katalog biblioteki Zachinieckiej. 1905 // IP НБУВ. Ф. I. № 1066. 134 s.

3) Картковий топографічний каталог Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ.

4) Каталог інкунабул / уклад Б. Зданевич; упорядник Г. І. Ломонос-Рівна. Київ : Наукова думка, 1974. 249 с.

5) Каталог палеотипов из фондів Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского НАН Украины / сост. М. А. Шамрай и др. Киев : Наукова думка, 1995. 550 с.

6) Шамрай М. Альдини в бібліотеках України: каталог / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ: Академперіодика, 2008. 155 с.

Використані джерела і література:

1. Протокол № 170 засідання Комітету Всенародної Бібліотеки у Києві 18/5 січня 1921 року // Архів НБУВ. Оп. I. Спр. 33. Арк. 2.

2. Протокол № 181 засідання Комітету Всенародної Бібліотеки у Києві 12 квітня 1921 року // Архів НБУВ. Оп. I. Спр. 33. Арк. 27.

3. Протокол № 184 засідання Комітету Всенародної Бібліотеки у Києві 17 травня 1921 року // Архів НБУВ. Оп. I. Спр. 33. Арк. 30 зв.

4. Протокол № 185 засідання Комітету Всенародної Бібліотеки у Києві 24 травня 1921 року // Архів НБУВ. Оп. I. Спр. 33. Арк. 39.

5. Протокол № 187 засідання Комітету Всенародної Бібліотеки у Києві 7 червня 1921 року // Архів НБУВ. Оп. I. Спр. 33. Арк. 41.

6. Боброва М. «Biblioteka Zahiniecka»: книги из коллекции Урбановских-Стажинских в фонде Центральной научной библиотеки Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина / М. Боброва, И. Кононенко // Видатні поляки Харківщини : матеріали Міжнародного наукового симпозиуму, Харків, 7 грудня 2011 р. = Wybitni polacy Charkówa : materiały Międzynarodowego Naukowego Sympozjum, Charkyw, 7 grudnia 2011 r. Харків : Майдан, 2012. С. 15–26.

7. Климчук А. Приватні книгозбірні польської шляхти історичної Волині // Вісник Львівського ун-ту. Серія книгознавства, бібліотекознавства та інформаційних технологій. 2014. Вип. 8. С. 260–261.

8. Лісевич І. Т. Історичні зошити. Духовно спрагли (духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864–1917 рр.). Київ, 1997. 240 с.

9. Рабчун О. С. Бібліотека Загінецька : монографія. Москва: Издательство Перо, 2017. 266 с.

10. Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. Київ, 2017. С. 137–140.

11. Kraszewski J. I. Biblioteka Horodecka // Tygodnik Peterburski, pismo polityczno-literackie. R. 7. – Perersburg, 1836. № 2. S. 15–16.

12. Słownik pracowników książki polskiej. Warszawa, 1972–2000. S. 927–928.

Оксана Рабчун, Тетяна Мяскова

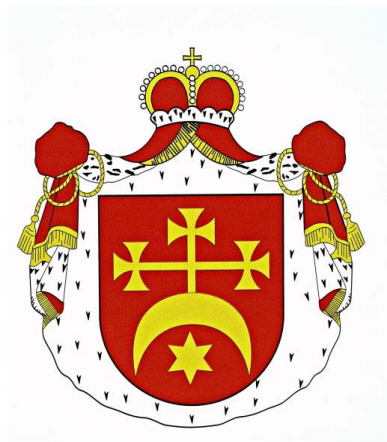
Бібліотека Вишневецького замку князів Вишневецьких – графів Мнішеків (XVIII–XIX ст.)

Фондозасновник: князь Михайло Серватій Вишневецький герба Корибут (1680–1744).

Інформаційна довідка про фондозасновника: М. С. Вишневецький – останній представник українського князівського роду Вишневецьких герба Корибут по чоловічій лінії, великий гетьман Великого князівства Литовського (ВКЛ; 1703–1707 рр., 1735–1744 рр.), канцлер ВКЛ (1720 р.), віленський воєвода (1735 р.), політичний і військовий діяч Речі Посполитої першої половини XVIII ст., бібліофіл, літератор, син белзького воєводи Костянтина Вишневецького (1633–1685) та Анни з Ходоровських герба Корчак (померла 1711 р.).

Портрет кн. М. С. Вишневецького. XVIII ст.
Невідомий художник

Герб
Вишневецьких Корибут

Дата і місце формування колекції: 30 рр. XVIII ст., м-ко Вишнівець Кременецького повіту Волинського воєводства (тепер Збарзького р-ну Тернопільської області), родовий маєток князів Вишневецьких.

Історична довідка про фонд

В історії книгозбірні чітко виокремлюється 5 періодів. Перший період пов'язаний з особою її фундатора М. С. Вишневецького і характеризується формуванням бібліотечного фонду успадкованими та придбаними князем

книжками, переважно західноєвропейськими виданнями. Другий період пов'язаний з ім'ям великого коронного маршалка Міхала Єжи Вандаліна Мнішека герба Кончиць (1742–1806). У цей період замок став культурно-науковим осередком, а бібліотека активно поповнювалася новими надходженнями, як бібліофільськими раритетами, так і тогочасними виданнями. Третій період пов'язаний з ім'ям Кароля Філіпа Мнішека (1794–1846), сина попереднього володаря замку, генеалога, бібліофіла. У цей період бібліотека збагачується рідкісними виданнями полоніки, що було проявом загальної тенденції польського суспільства ХІХ ст., спрямованої на збереження польської культури й нації в умовах браку державності. Четвертий період – час розпорошення родової книгозбірні після смерті К. Ф. Мнішека. П'ятий період – період перебування стародруків Вишневецької бібліотеки у фондах НБУВ.

Краєвид Вишнівця з князівським палацом. Гравюра ХІХ ст.

Останнім володарем Вишневецького замку з роду Мнішеків був Анджей Єжи Філіп Вандалін Мнішек (1824–1905), один з двох синів К. Ф. Мнішека, художник, колекціонер, який у 1852 р. продав родовий масток княгині [Г.] Аба мелік і виїхав до Франції.

Серед наступних власників замку після Мнішеків, були: названа вище княгиня [Г.] Аба мелік; бібліофіл, колекціонер, дійсний член Київської археологічної комісії граф Володимир Станіслав де Броель Плятер (1831/36–1906); київський міський голова, банкір Іван Андрійович Толлі (1819–1887); князь М. М. Кочубей; предводитель дворянства Волинської губернії Павло Олександрович Демидов (1869–1935); дворянин Зигмунт Грохольський. Бібліотека ж у стінах замку припинила свої існування як єдиний книжковий комплекс із середини ХІХ ст. Частина книжок була вивезена І. А. Толлі до Києва і знаходилась у власності родини ще у 1918 р. Частина бібліотеки в калейдоскопі змін власників розпродавалась через антикварні крамниці Львова (ХІХ ст.), можливо і Києва, з аукціонів; частина була розтягнута в часи безгосподарності замку.

До фонду Вишневецької бібліотеки, в свою чергу, влилися книжки бібліотеки Антонія Мотовидла, секретаря, найвірогідніше – підкоморія ВКЛ Яна Кароля Вандаліна Мнішека (1716–1759), батька М. Є. Вандаліна Мнішека. Після закриття російською державною владою Вишневецького монастиря босих кармелітів у 1832 р. до замкової книгозбірні надійшла частина книжок монастирської бібліотеки.

Можна припустити, що до ВБУ стародруки Вишневецької бібліотеки потрапили двома хвилями: перша – у 20-х роках ХХ ст. від родини І. А. Толлі, друга – в середині 30-х років ХХ ст. з Національного історичного музею імені Тараса Шевченка, Бібліотеки імені В. Б. Антоновича Історико-філологічного відділу ВУАН і Бібліотеки Соціально-економічного відділу ВУАН. Книжки з Вишневецької бібліотеки тоді не становили єдиного колекційного комплексу в стінах ВБУ. Документів про надходження книжок бібліотеки Вишневецького замку до ВБУ на сьогодні не виявлено. Тільки з середини 90-х років ХХ ст., коли активно проводилася робота з ретроспективного доукомплектування профільною літературою колекцій відділу стародруків та рідкісних видань з фондів відділу обмінних і резервних фондів НБУВ і розпочалось історико-книгознавче дослідження цієї бібліотеки, було виявлено і доукомплектовано невеличку на той час за розмірами колекцію під умовною назвою «Мнішеки», яка налічувала 99 видань у 103 томах і знаходилась у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій.

Тепер колекція НБУВ «Бібліотека Вишневецького замку князів Вишневецьких – графів Мнішеків. XVIII–XIX ст.», яка зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій, є найбільшою відомою частиною замкової книгозбірні. Окрім того, примірники Вишневецької книгозбірні зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань у складі колекцій інкунабул, палеотипів, плантенів, ельзевірів, етьєнів, колекції видань другої половини XVI – першої чверті XIX ст., надрукованих латинським шрифтом, та в колекції рідкісних видань. Окремі стародруки замкової бібліотеки є у фонді сектору картографічних видань та в колекції «Бібліотека академіка А. Ю. Кримського» відділу наукової організації основних фондів.

Характеристика історико-культурного фонду: Бібліотека Вишневецького палацу була закладена й розвивалася в добу Просвітництва. Її фонд формувався під впливом цієї епохи, ознаками якого були універсальний характер бібліотечного фонду, домінуюча перевага франкомовної літератури XVIII ст., наявність творів ідеологів Просвітництва, наукової літератури, присутність нових типів видань – енциклопедій, енциклопедичних словників, альманахів. Фонд колекції має всі характерні риси палацової книгозбірні. Доба Просвітництва у колекції представлена виданнями творів французьких авторів: філософа, енциклопедиста, фізика і математика Жана-Лерона д'Аламбера (1717–1783), письменника і філософа П'єра Бейля (1647–1706), філософа, письменника Вольтера (1694–1778), філософа, історика і письменника Габрієля Бонно де Маблі (1709–1785), його рідного брата абата, філософа, економіста Етьєна Бонно де Кондільяка (1715–1780), філософа й правознавця Шарля-Луї Монтеск'є (1689–1755), філософа, письменника Жан-Жака Руссо (1712–1778). В колекції зберігаються томи «Великої енциклопедії» Д. Дідро і Ж.-Л. д'Аламбера.

Стародруки колекції тематично охоплюють практично всі галузі знань. При в цілому універсальному характері фонду домінують книжки гуманітарного профілю. Історичні твори висвітлюють історію Франції, Речі Посполитої, Німеччини, Італії, Іспанії, Угорщини, Англії, Данії, Португалії, Швеції тощо.

Доба Античності представлена творами Вергілія, Флавія Евтропія, Горация, Квінтіліана, Діогена Лаертського, Марка Лукана, Корнелія Непота, Платона, Плінія Старшого, Плутарха, Сенеки, Тацита, Флавія Веґеція, Луція Флора, Федра, Фукідида, Цицерона, виданими латинською мовою, деякі у французьких перекладах.

У зібранні є також юридична, економічна (в тому числі історія торгівлі), політична й філософська література, опублікована в XVII–XVIII ст.

Досить широко представлена у фонді церковна тематика, зокрема видання французькою мовою біблійних книг, видання проповідей члена Товариства Ісусового Луї Бурдалу (Bourdalu; 1632–1704), французького прелата, проповідника Жана-Баптиста Масійона (Massillon; 1663–1742), французького теолога, проповідника Жака-Беніня Боссюе (1627–1704), твори янсеніста, французького теолога, полеміста П'єра Ніколя (Nicole; 1625–1695), праці з історії християнської релігії і церкви кардинала Чезаре Баронія (1538–1607), теолога Ігнація-Гіацинта Гравесона (Graveson; 1670–1733) та члена Товариства Ісусового Ісаака-Жозефа Берруєра (Berruyer; 1681–1758).

У зібранні мають місце стародруки з математики, військової справи, архітектури, природничих наук (фізики, хімії, зоології, ботаніки, ентомології), в тому числі сільського господарства й садово-паркового мистецтва, географії і подорожей.

Медицина галузь у фонді представлена працями одного з найвідоміших лікарів першої половини XVIII ст. Фридріха Гофмана (латин. Hoffmannus; 1660–1742) «*Medicinae rationalis systematicae...*» (2-ге вид., Франкфурт-на-Майні, 1738–1739) та «*Observationum physico-chymicarum selectiorum libri III...*» (Галле, 1736); франкомовним виданням праці французького лікаря Жана Аструка (1684–1766) «*Traité des maladies veneriennes...*» (Париж, 1740); працями Жана Доле (латин. Dolaeus) «*Encyclopaedia medicinae theoretico-practicae...*» (Франкфурт-на-Майні, 1684), французького лікаря й письменника Антуана Лекамю (Le Camus; 1722–1772) «*Medecine de l'esprit...*» (Париж, 1753); примірником найвідомішої праці французького аптекаря, доктора медицини Мойзеса Шараса (Charas Moyses; 1619–1698) «*Pharmacopée royale galenique et chymique...*» (Ліон, 1753); книгами французького лікаря Жака Дарана (Daran; 1701–1784) «*Observations chirurgicales, sur les maladies de l'urethre traitées suivant une niouvelle methode...*» (Париж, 1750), німецького хірурга, анатома, ботаніка Лоренца Гейстера (Heister; 1683–1758) «*Anatomie avec des essaia de physique...*» (2-ге вид., Париж, 1735).

Художня література у фонді колекції представлена прозовими, драматичними і поетичними творами, серед яких видання французького романіста, драматурга і поета Поля Скаррона (1610–1660); французької письменниці Марі-Катаріни Вільдьє (Villedieu; 1640–1683); швейцарського поета, художника, графіка, одного з найбільших майстрів європейського

рококо Соломона Гесснера (1730–1788); голландського письменника Юста ван Еффена (Effen; 1684–1735); французького драматурга Антуана де Ла Фосса (Lafosse; 1653/58–1708); англійського письменника Семуеля Річардсона (1689–1761) у французькому перекладі; англійського письменника і політичного діяча Джонатана Свіфта (1667–1745) також у французькому перекладі; Жана-Франсуа Мармонтеля (1723–1799); французького письменника Алана-Рене Лесажа (1668–1747); французького поета Франсуа-Бернара Кокара (Cocquard; 1700–1781); прижиттєве видання праці про історію танцю пера французького драматурга і лібретиста Луї Каюзакка (Cahusac; 1706–1759) «Le dance ancienne et moderne, ou Traité historique de la dance» (Гаага, 1754) та ін. В зібранні зберігаються видання творів французького письменника-гуманіста Франсуа Рабле (1494–1553) (Амстердам, 1711), багатотомне зібрання творів англійського драматурга й поета Уільяма Шекспіра (1564–1616) французькою мовою (Париж, 1776–1781). Є видання, присвячені ораторській майстерності, історії літератури, словники Амброзія Калепіна та Григорія Кнапія.

У фонді відклалися такі періодичні видання: Clef du cabinet des princes de l'Europe, ou Recueil historique et politique sur les matieres du tems (Люксембург); Gazette : Litteraire de l'Europe (Париж); Journal de savants (Амстердам); Journal encyclopedique (Булонь); Mercure Danois (Копенгаген); Spectateur (Амстердам); Zabawy przyjemne u rozzyteczne (Варшава).

В колекції найширше представлена видавнича продукція друкарень Парижа, Амстердама і Гааги. Окрім того, у фонді зберігаються в різній кількості видання друкарень Авіньйона, Антверпена, Аугсбурга, Базеля, Берліна, Берна, Бордо, Бранева, Брюсселя, Буди, Варшави, Венеції, Відня, Вільнюса, Вюрцбурга, Галле, Гданська, Гейдельберга, Грасса, Діжона, Единбурга, Женеви, Зальцбурга, Кельна, Копенгагена, Кракова, Лейдена, Лейпцига, Ліля, Лінца, Ліона, Лозанни, Лондона, Львова, Льсжа, Любліна, Люксембурга, Маастріха, Міттави, Нансі, Невшателя, Нюрнберга, Парми, Познані, Рима, Роттердама, Руана, Сандомира, Стокгольма, Страсбурга, Супрасля, Утрехта, Франкфурта-на-Майні, Франкфурта-на-Одері, Цюріха.

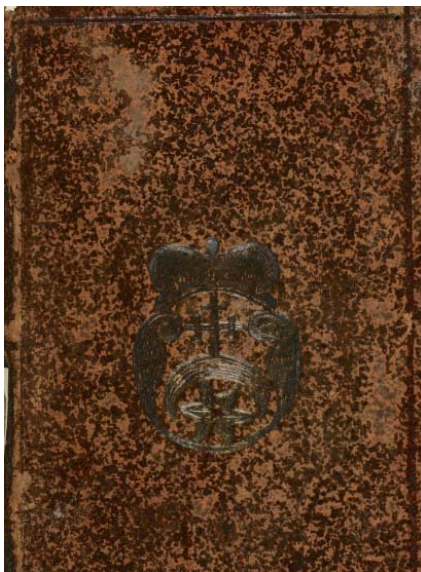
Хронологічні межі видань колекції: друга половина XVI – перша чверть XIX ст.

Кількісний склад: 2296 од. зб.

Мова видань: французька, латинська, польська, німецька, італійська, англійська, іспанська, голландська.

Зовнішні ознаки колекції: Сучасний шифр зібрання складається з абrevіатури назви колекції латинськими літерами BV (Bibliotheka

Visniovicensis) + порядковий номер книжки у фонді, позначений арабськими цифрами, наприклад BV 135, BV 1274. Про приналежність стародруків Вишневецькій бібліотеці засвідчують гербові суперекслібриси і печатка М. С. Вишневецького, суперекслібриси М. Є. В. Мнішека та його дружини Урсули Мнішек із Замойських, гравійований гербовий екслібрис-наліпка М. Є. В. Мнішека, власницький напис його матері Катерини Мнішек із Замойських.

Суперекслібрис кн.
М. С. Вишневецького

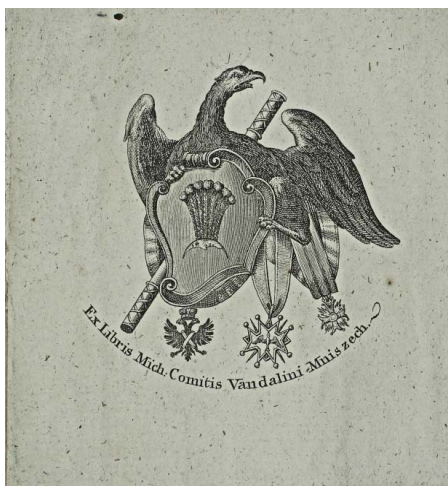

Екслібрис-печатка кн.
М. С. Вишневецького

HISTOIRE MILITAIRE
DU REGNE
DE
LOUIS LE GRAND.
ROY DE FRANCE,
OÙ L'ON TROUVE UN DÉTAIL DE
toutes les Batailles, Sieges, Combats particuliers, &
generalement de toutes les actions de Guerre qui se
font passées pendant le cours de son Regne, tant sur
Terre que sur Mer,
ENRICHIE DES PLANS NECESSAIRES.
ON Y A JOINT UN TRAITÉ PARTICULIER
de Pratiques & de Maximes de l'Art Militaire.
Par M. LE MARQUIS DE QUINCY, Brigadier des
Armées du Roy, Lieutenant General de l'Artillerie, Lieutenant
pour le Roy au Gouvernement d'Auvergne, Chevalier de l'Ordre
Militaire de S. Louis.

TOME IV.
A PARIS, rue Saint Jacques,
DENIS MARIVET, à Saint Angoulin, & à l'Ecu
de Venise.
JEAN-BAPTISTE DESPERRIN, Imprimeur du Roy,
à l'Écu de Paris.
JEAN-BAPTISTE COIGNARD fils, Imprimeur du Roy,
au Livre d'Or.

M D C C X X V I
AVEC APPROBATION ET PRIVILEGE DU ROY.

Науково-довідковий апарат колекції:

Каталог інкунабул / уклад Б. Зданевич; упорядник Г. І. Ломонос-Рівна. Київ: Наукова думка, 1974. 249 с.

Каталог палеотипов из фондів Центральної научної бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України / сост. М. А. Шамрай и др. Киев: Наукова думка, 1995. 550 с.

Топографічний каталог колекції «Бібліотека Вишневецького замку князів Вишневецьких – графів Мнішеків (XVIII–XIX ст.)».

Використані джерела і література:

1. Ціборовська-Римарович І. Родові бібліотеки Правобережної України XVIII ст. (Вишневецьких – Мнішеків, Потоцьких, Мікошевських): історична доля та сучасний стан / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. О. С. Онищенко. Київ, 2006. 394 с. : іл.

2. Ціборовська-Римарович І. Бібліотека Вишневецького замку – родова книгозбірня доби Просвітництва: власники, історико-книгознавчий аналіз фонду, доля стародруків // Князі Вишневецькі та їх місце в історії України : матеріали Міжнар. наук. конф. (Збараж–Вишнівець, 16–17 верес. 2010 р.). Збараж, 2010. С. 98–103.

3. Ціборовська-Римарович І. Останні Вишневецькі і Книга // Наукові записки Національного заповідника «Замки Тернопілля» / М-во культури та інформ. політики, Нац. заповідник «Замки Тернопілля». 2017. № 7. С. 179–188.

4. Ціборовська-Римарович І. Книжкові знаки кн. Михайла Серватія Вишневецького (1680–1744) – джерело до історії бібліотеки Вишневецького замку // Наукові записки [Національного заповідника «Замки Тернопілля»] / М-во культури та інформ. політики, Нац. заповідник «Замки Тернопілля». – 2021. № 11. С. 543–548.

5. Czamańska I. Wiśniowieccy. Monografia rodu. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2007. 552 s., 2 tabl.

6. Kisarauskas V. Lietuvos knygos ženklai, 1518–1918. Vilnius: Mokslas, 1984. 221 s.: il.

7. Laucevicius E. XV–XVIII a. Knygu irisimai lietuovs bibliotekose. Vilnius: Moksas, 1976. 125 s.: il.

8. Sipayłło M. Polskie supereklibrisy XVI–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Warszawa: Inst. Wyd. PAX, 1988. 264 s., tabl.

9. Tomkiewicz W. Dzieje zbiorów zamku Wiśniowieckiego. Osobnie odbicie z «Rocznika Wołyńskiego» T. VIII. Równe: Nakład. Zarządu Wołyńskiego okręgu Związku nauczycielstwa polskiego, 1933. 23 s.

10. Tsiborovska-Rymarovych I. Vysznivetsky Castle Library of Prince Mychailo Servaty Vysznivetsky: historical book heritage and object of bibliological and historical reconstruction // Bibliotheca Litwana / Vilniaus Universitetas. 2014. [T.] III : Sugrazinta praeitis. P. 55–72.

Ірина Ціборовська-Римарович

Родова бібліотека баронів Шодуарів

Фондозасновники: Шодуари (фр. de Chaudoir), родина баронів в Російській імперії XIX – початку XX ст. – меценати, вчені, бібліофіли, колекціонери.

Інформаційна довідка про фондозасновників:

Ян Йозеф де Шодуар (1746–1839?) – купець, засновник волинської гілки баронів де Шодуарів. 1795 року прийняв російське підданство, у 1804 переїхав разом із родиною на Волинь, мешкав спочатку в Бердичеві, пізніше придбав маєток в містечку Івниця Житомирського повіту. У 1814 р. він і його син Станіслав отримали баронський титул від баварського короля. Підтвердження баронського титулу Російської імперії Шодуари отримали 1827 р.

Антуан Шодуар (1749–1824), брат Яна Йозефа – нідерландський теолог, філософ, автор багатьох праць, бібліофіл – перший фондоутворювач родової книгозбірні. З 1819 р. осів у Лейдені, проводив наукові дослідження у цінній власній бібліотеці.

Станіслав Янович Шодуар (1790–1858) – учений, нумізмат, бібліофіл, член Імператорського археологічного товариства, член-кореспондент Петербурзької академії наук по розряду історії і старожитностей російського Відділення історії, філології та політичних наук з 23 грудня 1836 р., перший помічник голови Київської тимчасової комісії для розбору давніх актів (1843); власник одного з найкращих на Волині музеїв, де були картинна галерея, колекція старовинних монет та гравюр, витвори мистецтва часів античності. Був почесним наглядцем Києво-Подільського повітового училища (1834–1836 рр., 1837–1851 рр.), Києво-Печерського повітового дворянського і парафіяльних училищ Київського повіту (1837–1851 рр.),

членом ради Київського інституту шляхетних дівчат (1841–1846 рр.). Власник цінної приватної бібліотеки обсягом понад 30 тис. томів.

Люсі Шодуар, баронеса, друга дружина Станіслава Шодуара, уроджена Крейтон.

Максиміліан Станіславович Шодуар (1816–1881) – ентомолог, колекціонер, бібліофіл; поповнив родову бібліотеку фаховою літературою.

Іван Максиміліанович Шодуар (1859–1919) – хімік, колекціонер, бібліофіл, меценат, художник. Власник маєтків в Івниці та в Житомирі.

Дата і місце формування фонду: початок ХІХ ст., Лейден; село Івниця Андрушівської волості Житомирського повіту Волинської губернії (зараз село Івниця Андрушівського району Житомирської області).

Історична довідка про фонд. Книжкове зібрання формувалось під час численних подорожей Антуана Шодуара по Франції, Німеччині, Англії, Швейцарії, Польщі. Після його смерті за заповітом бібліотеку успадкував брат Ян Йозеф; частину бібліотеки ймовірно було розпродано в Лейдені.

До середини ХІХ ст. збиранням родової бібліотеки в Івниці займався барон Станіслав Янович Шодуар. Його збирацька діяльність зосереджувалася передусім на матеріалах з історії церковно-археографічних та історико-культурних пам'яток Правобережної України та спеціальних історичних дисциплінах, насамперед нумізматиці, генеалогії, археографії, палеографії, сфрагістиці. Він же безпосередньо займався колекціонуванням витворів мистецтва та старовини, був власником одного з найвизначніших приватних музеїв в Європі, тоді як до формування родової бібліотеки причетні всі представники родини Шодуарів.

З другої половини ХІХ ст. фонди родової бібліотеки Шодуарів лишалась без суттєвих змін. Тоді ж було визначено пріоритетний напрям збирацької діяльності наступним фондодласником – Максиміліаном Станіславовичем Шодуаром. Одночасно зі зберіганням родової бібліотеки Максиміліан поповнював її фаховою науковою літературою переважно природничої тематики (з ентомології, ботаніки, зоології тощо).

У кінці ХІХ – на початку ХХ ст., коли фондодласником був Іван Максиміліанович Шодуар (останній власник бібліотеки), родова книгозбірня комплектувалася значною мірою науковими, енциклопедичними та бібліографічними працями. Після переїзду Івана Шодуара до Житомира в 1903 р. книжки з родової книгозбірні були спаковані в Івницькому будинку в ящики. В січні 1908 р. їх разом із шафами перевезли в два етапи з Івницького маєтку до Житомира. В серпні 1908 р. з родової бібліотеки до бібліотеки Державного істо-

ричного музею в Москві через бібліотекаря музею К. С. Кузьмінського була передана колекція цінних і рідкісних кириличних стародруків (92 книги).

В 1919 р., у результаті націоналізації, родова бібліотека Шодуарів надійшла до міського музею у м. Житомир, де на базі волинських навчальних і приватних зібрань було сформовано книгосховище. У 20-х роках ХХ ст. частину цінних книжок зібрання Шодуарів було зареєстровано Волинським губернським комітетом охорони пам'яток мистецтва і старовини¹.

Передача родової книгозбірні баронів Шодуарів з фондів Волинського Державного науково-дослідного музею у Житомирі до ВБУ здійснювалась у 1931–1932 рр. Книгозбірня надійшла до ВБУ частково – 9 421 од. зб. Цінні рукописи зі збірки музею бібліотека одержувала і пізніше. Зокрема, залишки архіву надійшли з Житомирського музею в 1979 р. Саме тоді розпочалося опрацювання архівного фонду.

Книжкове зібрання Шодуарів у ВБУ (зараз НБУВ) упродовж ХХ ст. було розосереджено по основних і спеціалізованих фондах. Якщо документи, дотичні до родини Шодуарів, що зберігаються в Інституті рукопису НБУВ, були археографічно опрацьовані наприкінці 80-х років ХХ ст., то реконструкція книжкового фонду бібліотеки Шодуарів, що концентрується у Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ (далі Відділ), була розпочата вже на початку ХХІ ст. і триває далі. Книги із загального масиву фондів Волинського губернського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини, що мають ознаки приналежності до родової бібліотеки Шодуарів (власницькі записи, екслібриси тощо), виокремлені і розставлені за шифрами книжкового зібрання названого комітету. Після розстановки цього фонду у Відділі була проведена інвентаризація кожної одиниці зберігання. Сформувавши історико-культурний фонд за ознаками колекції, отримано інформацію про кількість і склад фонду.

Характеристика історико-культурного фонду.

Бібліотека Шодуарів складалась з рукописного зібрання, найдавніших першодруків (інкунабул і палеотипів), інших стародруків, сучасної для збирачів родової бібліотеки літератури, періодики. Систематичний рукописний каталог бібліотеки у 8 томах (ІР НБУВ. Ф. 1. № 4749–4756),

¹ Волинський губернський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини був утворений 16 травня 1919 р. в Житомирі при позашкільному відділі народної освіти Губревкому з метою здійснення обліку, реєстрації, охорони, вивчення та популяризації пам'яток Волині. Входив до складу Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтв і старовини (ВУКОПМІС).

укладений Станіславом Шодуаром у 1844–1857 рр., дає уявлення про склад книгозбірні. Її структурні розділи позначені в каталозі французькою мовою. У перекладі це такі розділи: Т. I. Теологія; Т. II. Проповіді, молитви; Т. III. Науки і мистецтва; Т. IV. Медицина та науки, які від неї залежать; Т. V. Драматичне мистецтво; Т. VI. Історія; Т. VII. Історія Польщі; Т. VIII. Біографії. У межах кожного розділу є рубрики, в яких бібліографічні описи видань і рукописів укладені за абеткою. Є також каталоги хронологічні, абеткові (там само, Ф. I. № 4738–4748).

Для ілюстрації сьогоденішнього складу бібліотеки баронів Шодуарів, що збирається Відділом, подаємо наступний огляд. Оскільки родова бібліотека була започаткована як своєрідна лабораторія для наукових студій в галузі нумізматики та інших спеціальних історичних дисциплін, значну частину фонду становлять книги саме цієї тематики. Багато книжок з нумізматики польською, французькою та німецькою мовами, зокрема твір визначного нумізмата Джозефа Пеллеріна «*Mélange de diverses médailles: pour servir de supplement aux Recueils des médailles de rois et ...*» (Paris, 1765); книга італійського антиквара Леонардо Агостіні «*La Sicilia di Filippo Paruta descritta con Medaglie, con la giunta di Lionardo Agostini ...*» (Rome, 1649). До видань з нумізматики можна віднести і книгу-довідник німецького письменника, бізнесмена, засновника першої торговельної школи в Німеччині Християна Нобака «*Vollständiges Handbuch der Münz-, Bank- u. Wechsel-Verhältnisse aller Länder und Handelsplätze der Erde...*», Т. 3 (Rudolstadt, 1833), книгу-каталог історика та нумізмата Джона Пінкертонна «*An essay on medals: or, An introduction to the knowledge of ancient and modern coins and medals; especially those of Greece, Rome, and Britain*» (London, 1808). Серед інших книжок з нумізматики: Mechel, Chretien de. «*Explication historique et critique des médailles de l'oeuvre du chevalier Hedlinger précédée de l'éloge historique de ce célèbre artiste*» (Basel, 1778); Groy Gh. «*Regum et imperatorum Romanorum numismata aurea, argentea, aerea a Romulo et C. Iul. Caesare usque ad Iustinianum Aug.*» (Antverpiae, 1654); Mazzoleni A. «*In numismata aerea selectiora maximi moduli e Museo Pisano olim Corrariorum commentarii...*» ([Venetia], 1740–1744).

Для наукових студій необхідною була певна кількість історичних довідників, бібліографічних видань тощо. Тому збирання й зберігання довідкової літератури з різних галузей знань було вкрай необхідним і свідчило про різнобічність інтересів і широку обізнаність усіх представників відомої родини з багатьох галузей. У Відділі зберігається видання французького книготорговця та бібліографа Антуана Августина Ренуа-

ра (Renouard), відомого видавця латинських та французьких книг, прикрашене гравюрами Жана Мішеля Моро та інших художників, "Catalogue de la bibliothèque d'une amateur, avec notes bibliographiques, critiques et littéraires». Т. 1–4 (Paris 1819). Заслуговує на увагу книга відомого французького зоолога та природознавця Матюрена-Жака Бріссона (Mathurin Jacques Brisson) «Dictionnaire raisonné de physique. Seconde édition, revue, corrigée et augmentée par l'auteur» (Paris, 1800). Цікавою є також спільна праця французького письменника Антуана-Франсуа Деландіна (Delandine, Antoine Francois) та бібліографа Луї-Мейєля Шодона (Chaudon, Louis Mayeul) «Nouveau dictionnaire historique ou Histoire abrégée de tous les hommes qui se sont fait un nom par des talents, vertus» (Lyon, 1805). Серед довідкової літератури з бібліотеки Шодуарів, що зберігається у Відділі, нами виявлена книга видатного французького бібліографа Жозефа Марі Керара «La France littéraire: ou Dictionnaire bibliographique des savants, historiens et gens de lettres de la France» (Т. 4, Paris, 1730). До довідкових видань можна віднести і фундаментальну працю італійського антиквара та історика мистецтва, видатного фахівця в галузі давньогрецької культури Е. К. Вісконті «Iconographie grecque» (Paris, 1811), видану у Франції в трьох томах, яка містить портрети видатних осіб античного світу. У фонді Відділу є також друге видання першої польської енциклопедії «Нові Афіни» священника кзенза Бенедикта Йоахима Хмелевського «Nowe Ateny albo Akademia wszelkiej scyencyi pełna przez xiędza Benedykta Chmielowskiego napisane w 4 częściach...» (Lwów, 1756). Тут зберігається словник німецького філолога, одного з найкращих представників німецького Просвітництва Йоганна Христофа Аделунга, праці якого стали основою для розвитку німецького мовознавства, «Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart: mit beständiger Vergleichung der übrigen Mundarten» (Leipzig, 1793–1796).

Серед видань бібліографічного характеру XIX ст. у фонді є ґрунтовна праця в п'яти томах видатного польського лексикографа, директора Публічної бібліотеки у Варшаві Самуєля Богумила Лінде «Słownik języka polskiego» (Warszawa, 1807–1814).

Змістовним джерелом для генеалогічних досліджень, що знаходиться у фонді Відділу, є третій том багатотомного гербовника ученого-історика, львівського єзуїта Каспра Несецького «Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J.: powiększony dodatkami z późniejszych autoryw rekopismyw, dowodyw, urzędowych» (Lipsk, 1839).

Серед словників та філологічної літератури, що зберігається у бібліотеці Шодуарів, книга фінського священика-лінгвіста «Фінське слово – книга лексикон» Густава Ренвалла «Suomalainen Sana-Kirja: Lexicon linguae finnicae cum interpretatione duplici copiosiore latina, brevior germanica...», Т. 1 (Абоае, 1826). У фонді Відділу представлена книга з китайської граматики французького сходознавця Етьєна Фурмона «Linguae Sinarum Mandarinicae hieroglyphicae grammatica duplex, Latini, et cum characteribus Sinensium : item Sinicorum Regiae Bibliothecae librorum catalogus» (Paris, 1742). Є книги з грецької граматики – німецького філолога, нумізмата та письменника Християна Фрідріха Вільгельма Якобса «Elementarbuch der griechischen Sprache für Anfänger und Geübtere» (Jena, 1823) та Августа Маттіа «Ausführliche griechische Grammatik» (Leipzig, 1825–1827). Зберігся і перший підручник з польської граматики, складений польським мовознавцем Онуфрієм Копчинським «Gramatyka dla szkół narodowych na Klasse III» ([Warszawa], 1783), а також книга французького філолога абата Жирара Габрієля «Synonymes franzois» (Amsterdam, 1765).

Численні подорожі Шодуарів по країнах Західної Європи відобразились також на змісті книжкового зібрання. У фонді є книги з географії, написані французькою, польськими мовами, наприклад, твір шотландського вченого Джона Пінкертона «Géographie moderne: rédigé sur un nouveau plan ... : renfermant la concordance des principaux points de la géographie ancienne et du moyen age avec la géographie moderne / trad. de l'Anglais, avec des notes et augmentations par C. A. Walckenaer ; précédé d'une introduction à la géographie mathémat. et critique par S. F. Lacroix d'un atlas de 42 cartes. Т. 1–4» (Paris, 1804); книга німецького вченого-енциклопедиста, фізика, метеоролога, географа, ботаніка та мандрівника, чиї численні роботи становлять цілу енциклопедію природознавства, Фрідріха Генріха Олександра Гумбольда «Voyage aux régions équinoxiales du Nouveau Continent : fait en 1799, 1800, 1801, 1802, 1803 et 1804» (Paris, 1817, Т. 4). Інші книги з географії, що належать до родової бібліотеки Шодуарів і зберігаються у Відділі: «Nouvelle géographie universelle: descriptive, historique, industrielle et commerciale des quatre parties du monde» (Paris, 1802), «Gramatyka geograficzna albo zbiór dokładny geografii nowym ułożony i zebrany sposobem / S. R. Ładowski» (Warszawa, 1774), «Bibliothèque géographique et instructive des jeunes gens, ou Recueil de voyages intéressants dans toutes les parties du monde, pour l'instruction...» (Paris, 1804–1807).

Значну частину книг із бібліотеки Шодуарів, що зберігаються у Відділі, становлять видання з історії європейських країн французькою та ан-

гійською мовами. Заслуговує на увагу книга німецького історика Йоганна Георга Августа Галлеті «Allgemeine Weltkunde oder: Geographisch-statistisch-historische Übersichtsblätter aller Länder ...» (Pest und Wien, 1822), інші книги з історії: Hume. D. «The history of England from the invasion of Julius Caesar to the revolution in 1688» (Edinburgh, 1818, Т. 2–6, 8), «Nouvel Abergi chronologique de l'histoire de France» (Paris, 1756).

У фонді зібрана значна кількість книжок з історії Польщі. Це підтверджує думку Ф. Радзішевського¹, що одним із найзначніших у родовій бібліотеці Шодуарів був відділ «Полоніка», який, зокрема, репрезентує книга польського письменника, історика, перекладача, видавця, соратника останнього польського короля Станіслава Августа єпископа Смоленського Адама Нарушевича. А. Нарушевич відомий такими фундаментальними працями, як семитомна історія польського народу; він також є автором численних перекладів та оригінальних віршів – «Kaia Korneliusza Tacyta dzieła wszystkie...» (Warszawa, 1804); «Historia Jana Karola Chodkiewicza, wojewody wileńskiego, hetmana W. X. L.» (Warszawa, 1805). Також слід виокремити книгу польського письменника, драматурга та державного діяча Юліана Немцевича «Dzieje panowania Zygmunta III: króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego .» (Warszawa, 1819). Інші видання з історії Польщі: (Ładanowski) «Historia naturalna Królestwa Polskiego» Т. 1, 2 (w Krakowie, 1783—1804), Kadłubek W. «Historia Polska zroszona» (w Lowiczu, 1803).

Окремо можна відзначити видання П'єра-Шарля Левека (популярний французький історик XVIII ст., автор фундаментальної 5-томної «Історії Росії», де в четвертому томі висвітлено історію українського козацтва) «Histoire de Thucydide, fils d'Olorus». Т. 1 (Paris, 1795).

Оскільки Антуан Шодуар був відомим нідерландським теологом, у родовій бібліотеці багато літератури з богослов'я. Богословська література представлена творами авторів, які були причетні до різних релігійних конфесій. На почесному місці «Житіє святих» католицького теолога-єзуїта, першого ректора Віленського університету Петра Скарги «Żywoty Świętych Pańskich, święci pańscy, Życiorisy świętych, imię, kalendarz świętych, dzieje życia świętych, imiona, wszyscy święci, kalendarz kościelny.» (S. I, s. a) та [«Żywoty świętych starego i nowego zakonu»] (Kraków, 1644). Привертає увагу книга німецького протестантського богослова Йоганна

¹ Radziszewski F. Wiadomość historyczno-statystyczna o bibliotekach znakomitszych i archiwach publicznych i prywatnych. Kraków, 1875. С. 21.

Фрідріха Вільгельма Єрусалима «Discours philosophiques sur les principes fondamentaux de la religion». Т. 1 (Yverdon, 1770). У фонді Відділу проповіді пастора Лекуента «Sermons choisis de M. Le Cointe, pasteur & professeur de l'église & de l'académie de Genève» (Genève, 1783). Книги з релігійної тематики: праця англіканського письменника та місіонера Генрі Мартіна «Novum Testamentum Domini et Salvatoris nostri Jesus» (Petropoli, 1815); твір французького історика-богослова, бенедиктинця Мішеля ле Кьєна «Oriens christianus in quatuor patriarchatus digestus. Opus posthumum». Т. 3 (Paris, 1740); праця німецького лютеранського теолога та історика Готліба Верндорфа «Oratio saecularis in memoriam Prussiae ante CCC. annos excussa ordinis Teutonici dominatione a rege Poloniae Casimiro in fidem receptae ac regno spontaneo accessu iunctae publice feria quarta cinerum die XXVII. Febr. an. MDCCLIV recitata a Gottlieb Wernsdorfio» (Gedani, 1754); робота швейцарського богослова Джейкоба Верна «Instruction chretienne, divisée en cinq volumes...». 4 ed. (Genève, 1807); «The Holy Bible, containing the Old and New Testaments, in the Arabic...» (Newcastle-upon-Tyne, 1811), «Abrégé de l'histoire et de la morale et de l'Ancien Testament Collectif» (Paris-Lyon, 1819).

Представники родини Шодуарів відомі не тільки як колекціонери старовини, але й завдяки власним науковим здобуткам, у т. ч. у природничих науках. Тому серед книжок, які раніше належали баронам Шодуарам, багато природничої літератури. Зокрема, тут є книга французького зоолога та природознавця Матюрена Жака Бріссона «Dictionnaire raisonné de physique...» (Paris, 1800). Заслугує на увагу багатотомне видання французького математика, біолога, натураліста Жоржа-Луї Леклерка, графа де Бюффона, відомого своєю фундаментальною 36-ти томною працею з природничої історії «Histoire naturelle générale et particulière: avec la description du Cabinet du Roy». Т. 1–36 [Paris, 1749–1789]. Книга з ботаніки – праця видатного французького зоолога-натураліста Жоржа Кюв'є «Recherches sur les ossemens fossiles de quadrupèdes: où l'on rétablit les caractères de plusieurs espèces d'animaux que les révolutions du globe paroissent avoir détruites». Т. 1 (Paris, 1812). У фонді Відділу книга вченого натураліста, педагога, професора Віленського університету Станіслава Боніфація Юндзилла «Opisanie roślin w prowincyi W. X. L. naturalnie rosnących według układu Linneusza» (Wilno, 1791). Ця книга є описом флори Литви за класифікацією Ліннея. Автор отримав за неї золоту медаль з рук останнього польського короля Станіслава Августа Понятовського.

Представлені у фонді і видання з фізики та математики: книга французького математика П'єра Варіньона «Nouvelle mécanique ou Statique: dont le projet fut donné en M. DC. LXXXVII ...» (Paris, 1725); книга французького математика Жака Озанама «Récréations mathématiques et physiques, qui contiennent plusieurs problèmes d'arithmétique, de géométrie, de musique, d'optique, de gnomonique, de cosmographie, de mécanique, de pyrotechnie et de physique: avec un Traité des horloges élémentaires ...» (Paris, 1750); праця французького інженера та геометра Себастьяна Леклерка (Ле Клер) «Traité de Geometrie» (Paris, 1764). Книги з фізики: «Fizyka dla szkół narodowych» (Kraków, 1792); Newton I. «Levrai système de physique générale» (Paris, 1763); Nollet J.-A. «Leçons de physique expérimentable» (Paris, 1758–1759). До складу родової книгозбірні потрапила і книга німецького агрохіміка Адольфа Мейєра «Lehrbuch der Agrikulturchemie in vierzig Vorlesungen» (Heidelberg, 1876). Інші видання з хімії: Krumlowskij J. «Nauka chymiczna sławnego Jakóba Spielmanna» (Kraków, 1791)§ Allan T. «Mineralogical nomenclature: alphabetically arranged with synoptic tables of the chemical analyses of minerals» (Edinburgh, 1814).

У фонді Відділу є медична література: монографія швейцарського лікаря Семюела-Огюста Тіссо «L'onanisme. Dissertation sur les maladies produites par la masturbation» (Lausanne, 1791); робота Августа Бекю «O wakcynie czyli tak nazwaney ospie krowiey» (Wilno, 1803); Weichardt T. «Anatomia to jest nauka poznania części ciała ludzkiego» (Krakow, 1793).

Серед книг Відділу, що належали до родової бібліотеки Шодуарів, багато підручників для середніх навчальних закладів минулих століть, наприклад, книга відомого німецького математика та музикознавця, ректора Штутгартського університету Бернарда Гуглера «Lehrbuch der deskriptiven Geometrie» (Stuttgart, 1874). Інші підручники: Kluk K. «Botanika dla szkół narodowych pierwszy raz wydana» (Warszawa, 1785); Czenpiński P. «Zoologia czyli zwierzętopismo dla szkół narodowych pierwszy raz wydane» (Warszawa, 1789), Zaborowski I. «Logarytmy dla szkół narodowych» (Warszawa, 1787).

Є у фонді і книги із правознавства: Анни Яблоновської (з Сапер) «Ustawy powszechne dla dobr moich rządów: pod lug exemplarza drukowanego tego roku w Siemiatyczach». Т. 1–2. (Warszawa, 1786–1787); збірка юридичних прав Анджея Замойського «Zbiór praw sądowych na mocy konstytucji roku 1776 przez A. Zamoyskiego» (Warszawa, 1778); «Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529 : tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563» (Poznan, 1841).

Книги з військової справи представлені зокрема твором прусського генерала барона Фрідріха Вільгельма Леопольда фон Гауді (Gaudy F. W.) «Instruction adressée aux officiers d'infanterie, pour tracer et construire toutes sortes d'ouvrages de campagne, et pour mettre en état de défense différens petits postes, comme les cimétieres, les eglises, les chateaux, les villages, les villes et les bourgs» (La Haye, 1768).

У фонді є книги з економіки, наприклад, професора імп. Віленського університету Яна Зноска «Nauka ekonomii politycznej podług układu Adama Smith. Adres wydawniczy (Wilno, 1811).

Привертає увагу книга Фрідріха Людвіга Яна, німецького педагога, відомого як «батько гімнастики», «Klinik der chronischen Krankheiten: nach eigenen Erfahrungen und Beobachtungen, und mit Berücksichtigung der bewahrtsten Schriftsteller systematisch bearbeitet». Bd. 2 (Erfurt, 1817). Видання присвячене лікуванню хронічних захворювань.

Представники родини Шодуарів завжди любили книгу, були справжніми бібліофілами. Поряд зі збиранням книжок відповідно до власних наукових інтересів і численних захоплень збирацької діяльності, Шодуари колекціонували також твори художньої літератури. У фонді Відділу книги видатного французького байкаря Лафонтена, відомого сатирика та вільнодумця, автора «Казок і розповідей у віршах» («Contes et nouvelles en vers», livres 1–5, 1665–1685) та відомих «Байок» («Fables», livres 1–6, 1668; livres 7–11, 1678–1679). Оскільки у віршованих «Казках» Лафонтена висміювались товстосуми, церковники та прихильники старовини, перші його видання було заборонено, їхнє друкування перенесено до Голландії. У складі фонду Відділу твори Лафонтена, виданні в Амстердамі – «Contes et Nouvelles en vers». Т. 1–3. (Amsterdam, 1762). Є у фонді і збірки байок Лафонтена «Fables choisies, mises en vers par J. de la Fontaine» (Leiden, 1786). Класична художня література представлена також виданням М. Сервантеса «El ingenioso hidalgo Don Quixote de la Mancha compuesto por Miguel de Cervantes Saavedra» (Berlin, 1804); повним зібранням та окремим виданням творів засновника класичної комедії Мольєра (справжнє ім'я Жан Батіст Поклен) «Oeuvres de Molière». Т. 1–8 (Lyon, 1803?), «Mélécerte: comédie pastorale héroïque» (S. l., s. a.) та «Dom Garcie de Navarre ou Le Prince jaloux: comedie Heroique» (S. l., s. a.). Інші видання: твір французького енциклопедиста, історика, письменника, філософа, філолога та драматурга Ж.-Ф. Мармонтеля «Aristomène: tragédie, par M. Marmontel» (La Haye, 1752); популярний роман англо-ірланського письменника Олівера Голдсмита «Wikary Wekfeldzki» (Warszawa, 1825); твір французького дра-

матурга, музиканта, дипломата П'єра-Огюстена де Бомарше «*Tarare: opéra en cinq actes, avec un prologue*» (Paris, 1787); твори італійського письменника Алессандро Тассоні «*La secchia rapita di Alessandro Tassoni. Arricchita di annotazioni*» (Paris, 1768); книга англійського письменника Самуеля Річардсона «*Histoire de Sir Charles Grandison: contenue dans une suite de lettres*» (Leiden, 1764); зібрання творів французького державного діяча, кардинала де Берні «*Oeuvres complètes de François-Joachim de Pierre Bernis*» (Paris, 1798); повне зібрання творів французького історика Жана Франсуа Мармонтеля «*Oeuvres complètes de M. Marmontel, historiographe de France, et secrétaire perpétuel de l'académie françoise*». Т. 1–17 (Paris, 1787);

Епоху Просвітництва репрезентують видання праць Вольтера «*Lettres de quelques juifs portugais, allemands et polonais à M. de Voltaire, avec des réflexions critique, &c., et un petit commentaire, extrait d'un plus grand*» (Paris, 1805) та «*Oeuvres complètes de Voltaire. T. 1–68*» (Paris, 1784); Жан-Жака Руссо «*Oeuvres complètes de J.-J. Rousseau. T. 1–36*» (Paris, 1788–1793). Серед книг бібліотеки Шодуарів повне зібрання творів французького письменника-гуманіста, лікаря Франсуа Рабле «*Les Oeuvres de Me François Rabelais*» (Lyon, 1788), а також твори давньогрецьких та давньоримських класиків: Плутарха «*Les vies des hommes illustres de Plutarque...*» (Paris, 1802); Гомера «*Odyssea: текст со словарем и приложением о Гомеровском диалекте / сост. Я. Кремером*» (Москва, 1871); Горація «*Qvinti Horatii Flacci opera: ad exemplar londinense*» (Berlin, 1745); Сенеки «*O krótkości życia, o życiu szczęśliwym, o opatrności, o pokoju duszy, o stałości mądrego Książ Pięciorgo*» (Wilno, 1771).

Серед російськомовних видань, яких у бібліотеці Шодуарів була незначна кількість, привертає увагу праця М. Греча «*Учебная книга русской словестности*» (Б. м, 1819).

Періодичні видання, що є у фонді Відділу і мають ознаки приналежності до бібліотеки Шодуарів: «*Feuilleton du Journal de la librairie*» (Paris), «*Bulletin de la société de géographie*» (Paris), «*Kuryer Polski*» (Warszawa), «*Gazeta Korrespondenta Kraiowego i Zagranicznego*» (Warszawa), «*Journal des Savants*» (Paris) тощо.

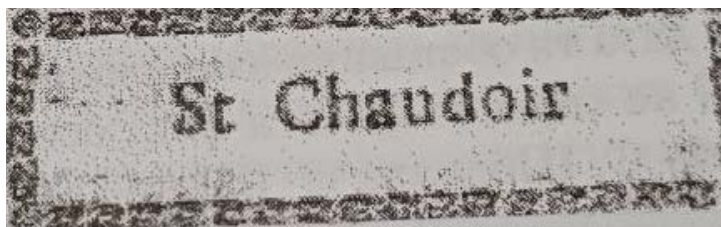
Хронологічні межі видань (у реконструйованій частині зібрання у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій): 1639–1828 рр.

Кількісний склад фонду: понад 1600 одиниць. Відкритий для поповнення. Книги з цієї родової бібліотеки є в інших спеціалізованих відділах НБУВ, насамперед у відділі стародруків та рідкісних видань.

Мови видань: італійська, латинська, німецька, польська, російська, французька. Одне видання персидською мовою.

Зовнішні ознаки колекції.

Книги з родової бібліотеки Шодуарів мають 7 видів екслібрисів. Перший – шрифтовий, в орнаментальній рамці, з написом «St. Chaudoir». Це первісний та найлаконічніший з усіх знаків, використовувався до надання родині Шодуарів Баварським королем титулу баронів, тобто до 1814 р. У зібранні цей знак проставлений на виданнях другої половини XVIII ст., тобто в період формування первісної бібліотеки. Зазвичай він використовувався С. Шодуаром на титульному аркуші книги поряд із автографом «S. Chaudoir». Другий – наклейка із зображенням абрису гербового щита з написом латиною: «Ex Bibliotheca St. Chaudoir». Ймовірно, екслібрис був створений напередодні 1814 р.: на початку процесу надання Шодуарам баронства порожній гербовий щит демонструє амбіційні прагнення юного Станіслава Шодуара щодо отримання баронського титулу. Третій – екслібрис-наклейка, мідьорит, із гербом барона де Шодуара з написом: «Ex Bibliotheca Stanislai Leib. Bar. De Chaudoir». Четвертий – у вигляді наклейки, становить мідьорит овальної форми, з гербом барона де Шодуара і написом латиною, що облямовує овал: «Ex Bibliotheca Stanislai L. V. De Chaudoir». П'ятий – наклейка, мідьорит з гербом барона де Шодуара, з девізом латиною, розташованим знизу у картуші: «In te Domine Spero» (На Тебе, Господи, сподіваюся), в обрамуванні пишного лаврового листя в стилі бароко. Іноді екслібрис наклеєний поверх іншого. Шостий – наклейка із гербом барона де Шодуара: герб підтримують двоє коней, девіз «In te Domine Spero» зверху в картуші, знизу подвійної рамки підпис: «Ex Bibliotheca L: Bar: Stanislai De Chaudoir». Графічна композиція витримана у стилі класицизму. Автор – французький медальєр та гравер П'єр-Хуберт Денуайє, про що свідчить підпис зліва під рамкою гравюри: «H. Desnoyers sculp». Сьомий екслібрис ідентичний до попереднього, але знизу рамки відсутній гравійований напис імені власника. Часто екслібриси наклеєні поверх попередніх знаків.

Науково-довідковий апарат колекції:

Електронний каталог (див. на порталі НБУВ закладку «Каталоги» – <http://www.nbuv.gov.ua/node/554>, Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, Родова книгозбірня баронів Шодуарів (на квітень 2024 р. 1609 записів, у стадії редагування).

Каталог видань латинською мовою XVI–XIX ст. з бібліотеки Шодуара. XIX ст. // ІР НБУВ. Ф. І. № 4738. 20 арк.

Каталог (хронологічний) кирилівських видань XVIII ст. Скоропис середини XIX ст. // ІР НБУВ. Ф. І. № 4743. 12 арк.

Каталог (хронологічний) кирилівських видань XVIII ст. Скоропис середини XIX ст. // ІР НБУВ. Ф. І. № 4744. 12 арк.

Каталог (хронологічний) кирилівських видань XVIII ст. 1840 [з відмінами в тексті]. Переписав Лебединський // ІР НБУВ. Ф. І. № 4745. 5 арк.

Каталог (хронологічний) російських книжок та «Rossica» XVIII ст. з бібліотеки Шодуара. Скоропис середини XIX ст. // ІР НБУВ. Ф. І. № 4747. 20 арк.

Каталог палеотипов из фондов Центральной научной библиотеки имени В. И. Вернадского НАН Украины / сост. М. А. Шамрай, при участии Б. В. Грановского и И. Б. Торбакова. Київ : Наукова думка, 1995. С. 36, 90, 258, 315, 417.

Службовий топографічний каталог.

Catalogue de la Bibliotheque du V. de Chaudoir. [40–50-i роки XIX ст.]: 8 томів. 1844–1857 // ІР НБУВ. Ф. І. № 4749–4756.

Catalogue des Livres des XV, XVI et XVII siècles de la Bibliotheque d'Ivnyta. 1840 // ІР НБУВ. Ф. І. № 4739. 72 арк.

Catalogue des Livres polonais ou qui rapport a l'histoire de la pologne ou imprimes en Polonge de la Bibliotheque d'Ivnitza. Скоропис 1840 р. з пізнішими дописами // ІР НБУВ. Ф. І. № 4740. 62 арк.

Catalogue des Livres Slaves de la Bibliotheque d'Ivnitza. 1840 // ІР НБУВ. Ф. І. № 4746. 116 арк.

Elef du Catalogue de la Bib[liotheque] d'Ivnitza [40–50-і роки ХІХ ст.] (показчик до систематичного каталогу) // ІР НБУВ. Ф. І. № 4748. 12 арк.

Journaux Anglais. Середина ХІХ ст. // ІР НБУВ. Ф. І. № 4741. 28+2 арк.

Journaux et specimens de la Bibliotheque d'Ivnitza. 1840 // ІР НБУВ. Ф. І. № 4742. 12 арк.

Зданевич, Б. І. Каталог інкунабул / упоряд. Г. І. Ломонос-Рівна ; Центр. наук. б-ка АН УРСР. Київ : Наукова думка, 1974. С. 17, 19, 20, 22, 32, 33, 35, 42, 44–46, 53, 56, 57, 60, 61, 66, 70, 83, 85, 89, 92–95, 100, 104, 105, 107, 110, 112, 115, 116, 120, 123, 125, 127, 128, 134, 138, 143, 144, 146, 153, 154–158, 160, 163, 165, 169, 175.

Використані джерела і література:

1. Звідомлення уповноваженого В.Б.У. О. Дзбанівського в справі перевезення книжкових фондів із Житомира до Києва й Харкова // Архів НБУВ. Оп.1. Спр. 394. Арк. 14–23.

2. Біленький Є. А. Архів і бібліотека Шодуарів як джерело з історії колекціонування і біобібліографії в Україні ХІХ–ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Біленький Євген Андрійович ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2001. 18 с.

3. Біленький Є. А., Булатова С. О. Рукописне та книжкове зібрання баронів Шодуарів у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2011. 250 с.

4. Булатова С. О. Екслібриси Станіслава Шодуара на книжках родового бібліотечного зібрання Шодуарів у фондах НБУВ // Рукописна та книжкова спадщина України. 2009. Вип. 13. С. 184–195.

5. Булатова С. О. Роль баронеси Люсі Шодуар та її збирацьких зацікавлень в історичній долі рукописних, книжкових та нумізматичних зібрань Івницького маєтку // Рукописна та книжкова спадщина України. 2010. Вип. 14. С. 128–137.

6. Булатова С. О. Рукописні дарчі написи на виданнях як джерело з історії комплектування зібрання Шодуарів у фондах Національної бібліотеки

України імені В. І. Вернадського // Рукописна та книжкова спадщина України. 2012. Вип. 16. С. 183–196.

7. Булатова С. О. Шодуари // Особові архівні фонди Інституту рукопису: путівник / відп. ред. О. С. Онищенко. Київ, 2002. С. 594–601.

8. Булатова С. О., Біленький Є. А. Матеріали з історії бібліотеки баронів де Шодуар у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (архівна та рукописна спадщина) // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2000. Вип. 6. С. 56–74.

9. Дениско Л. М. Автографи на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2007. С. 6, 96.

10. Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. Київ: НБУВ, 2017. С. 164–166.

11. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського 1918–1941. Київ : НБУВ, 1998. С. 161.

12. Иваск У. Г. Описание русских книжных знаков. М., 1905. С. 317–318.

13. Иваск У. Г. Частные библиотеки в России. Приложение к альманаху «Русские библиофилы» за 1911 г. СПб., 1912. Ч. 1–2. С. 75.

14. Известия Церковно-Археологического общества при Киевской духовной академии за июнь 1888 г. // Труды Киевской духовной академии. 1888. С. 135–143.

15. Міщук С. М. Рукописні та книжкові зібрання Волині у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історія, склад, наукове дослідження. Київ : НБУВ, 2007. С. 87–93.

16. Мяскова Т. Є. Книги із родової бібліотеки баронів Шодуарів у фонді відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ: від друкованої книги до електронної БД // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34. С. 299–311.

17. Петров Н. И. Библиотека барона Шодуара и вновь открытое давнее изображение св. Бориса и Глеба и, может быть, св. Владимира // Киевская старина. 1888. № 8. С. 33–39.

18. Рукавіцина-Гордзієвська Є. В. Київський митрополит Євгеній (Є. О. Болховітінов): Бібліографія. Бібліотека. Архів / наук. ред. Г. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. Про С. Шодуара та його бібліотеку: С. 68, 96, 101, 102, 109, 112, 123, 129, 130, 171, 296–309, 338, 568, 569, 595, 637, 693.

Тетяна Мяскова

II. ОСОБОВІ БІБЛІОТЕКИ

Бібліотека Ієремії Яковича Айзенштока

Фондозасновник: *Айзеншток Ієремія Якович* (1900–1980) – літературознавець, текстолог, критик, бібліограф, перекладач, кандидат філологічних наук (1935).

Інформаційна довідка про фондозасновника.

Айзеншток Ієремія Якович народився 4 березня 1900 р. у Єлисаветграді (нині м. Кропивницький) в родині фармацевтів. Після закінчення школи в Харкові був прийнятий на юридичний факультет Харківського університету, однак, провчившись рік, перейшов на історико-філологічний факультет, який закінчив у 1921 р. (на той час університет називався Харківський інститут народної освіти, ХІНО). Викладачами Айзенштока були відомі вчені: філолог, фольклорист, етнограф М. Сумцов, історик Д. Багалій, літературознавець О. Білецький. З 1922 р. Айзеншток навчався в аспірантурі науково-дослідної кафедри європейської культури, з 1925 р. був її науковим співробітником; у 1926–1929 рр. – науковий співробітник кафедри літературознавства. Викладав у ХІНО. У 1924 р. Айзеншток був включений до складу оргкомітету зі створення Інституту Тараса Шевченка (тепер Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України). Інститут розпочав роботу в Харкові 1926 року, а І. Я. Айзеншток став його першим ученим секретарем. У 1931 р., коли проводилося так зване зміцнення ке-

рівного складу Інституту Т. Шевченка партійними кадрами, безпартійного Айзенштока звільнили з посади ученого секретаря. Кілька років працював у видавництвах, зокрема Партвидаві. Стандартне звинувачення у націоналізмі змусило І. Айзенштока в 1934 р. переїхати до Ленінграда. Працював науковим співробітником в Інституті російської літератури (Пушкінський Дім) Академії наук СРСР та Всесоюзному Науково-дослідному інституті театру та музики.

Значну кількість своїх праць І. Я. Айзеншток присвятив творчості українських літераторів XIX ст., які слідом за І. Котляревським творили нову українську літературу. Загалом підготував близько 600 публікацій. Особливу увагу приділяв проблемам текстології, здійснив текстологічну підготовку академічних та інших видань творів М. Гоголя, П. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, М. Коцюбинського, І. Франка, Т. Шевченка, а також творів російських письменників.

Одним із головних напрямів творчих пошуків Ієремії Яковича стало вивчення життя і творчості Т. Г. Шевченка. Ще в 1922 р. І. Айзеншток публікував статті, в яких піднімав питання про необхідність нового, більш глибокого і всебічного підходу до вивчення ролі і значення Шевченка для української та світової культури. Ці статті незабаром були випущені у вигляді брошури під назвою «Шевченкознавство – сучасна проблема». Вивчав і активно збирав українську літературну спадщину. Його зусиллями, шляхом обміну культурними цінностями, інституту було передано з бібліотек, архівів і музеїв Москви і Ленінграда автографи, малюнки й офорти Т. Шевченка. Подарував інституту власну колекцію автографів Т. Шевченка, П. Куліша, І. Манжури, Я. Щоголева та ін. Підготував перше повне коментоване видання щоденника Т. Шевченка (1925), кілька видань його поетичних творів, праці «Шевченко і народна пісня», «Шевченко і фольклор», «Шевченко і Брюллов» та ін.; уклав коментарі до двох п'ятитомних видань творів Т. Шевченка у російських перекладах (1955–1956; 1964–1965). Брав участь у наукових шевченківських конференціях. Важливим в галузі шевченкознавства є його дослідження «Судьба літературного наслідства Т. Г. Шевченка» (1935). Велику статтю доповнює бібліографія зі 129 назв. Айзеншток аналізував також спадщину Шевченка як художника і гравера.

Майже все життя І. Я. Айзеншток збирав відомості про О. О. Потебню, вивчав архівні матеріали видатного вченого, мріяв завершити наукову біографію і бібліографію О. О. Потебні, але не встиг її оформити.

Основні праці І. Айзенштока у галузі бібліографії – «Указатель литературы по поэтике, 1900–1922» (у співавторстві з І. Кагановим), «Українська журнальна бібліографія». Вчений був автором рецензій на фундаментальні довідково-бібліографічні видання: «Українознавство» С. Єфремова (1920 р.), «Т. Г. Шевченко: Матеріали для бібліографії за 1903–1921» М. Яшека (1922 р.), «Покажчик літератури українською мовою в Росії з 1798–1897 роки» Д. Дорошенка (1925 р.), «Десять років української літератури (1917–1927)» О. Лейтеса і М. Яшека (1928 р.), «Теория литературы» С. Балухатого (1929 р.).

Дата і місце формування фонду: 1917–1980 рр., м. Харків, м. Ленінград (зараз Санкт-Петербург).

Історична довідка про фонд: І. Я. Айзеншток збирав власну бібліотеку впродовж всього життя. Після його смерті Академія наук УРСР придбала у родини І. Я. Айзенштока більшу її частину. 1983 року величезну приватну бібліотеку перевезено з Ленінграда до Києва. У 1991 р. книгозбірня вченого надійшла до фонду колекцій відділу наукової обробки фонду НБУВ. Архів І. Я. Айзенштока зберігається в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Характеристика історико-культурного фонду.

Широкий діапазон фонду приватної книгозбірні І. Я. Айзенштока свідчить про відповідні інтереси вченого. Зокрема, тут зібрані праці з літературознавства та мистецтвознавства, етнографії та фольклору, філософії, педагогіки, історії, економіки, релігії, політики, музики, художня література. В колекції добре репрезентовані різноманітні енциклопедії, довідники, словники і покажчики, тези і матеріали численних наукових конференцій, збірки видань про життя і творчість Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, І. Франка, М. Вовчка та ін. Основну увагу в огляді зосереджено на українській тематиці, хоча значне місце в бібліотеці займають російські видання.

Бібліотеку І. Я. Айзенштока можна умовно поділити на кілька розділів. Найбільший розділ – праці з *літературознавства*, серед них: Єфремов С. «Історія українського письменства» (Київ, 1924); Сиповський В. «Україна в російському письменстві 1801–1850 рр.» (Київ, 1928); Грушевський М. «Історія української літератури». Т. 5: Культурні і літературні течії на Україні в XV–XVI ст. і перше відродження (Київ, 1926); укладений Л. Левицьким збірник «Воспоминания о Константине Паустовском» (Москва, 1975); Поважна В. М. «Розвиток української літературної критики у 80–90-х роках XIX ст. До проблеми критеріїв і методу» (Київ, 1973);

Кирилюк Є. «Шевченкознавчі та славістичні дослідження» (Київ, 1977); Яценко М. Т. «Питання реалізму і позитивний герой в українській літературно-естетичній думці першої половини ХІХ ст.» (Київ, 1979); «Z polskich studiów slawistycznych». Seria 4. Nauka o literaturze (Warszawa, 1972); Гете Й. «Фауст» / пер. з нім. М. Лукаша (Київ, 1955). В особовій бібліотеці представлені також видання творів І. Франка, І. Нечуя-Левицького, М. Гоголя, М. Зерова, Ю. Федьковича, російських та західноєвропейських письменників і поетів.

Мовознавство: «Статьи по славянской филологии и русской словесности» (Ленинград, 1928); «Philologica. Исследования по языку и литературе: памяти академика В. М. Жирмунского» (Ленинград, 1973); Деркач П. М. «Короткий словник синонімів української мови» (Київ, 1960); Бойчук М. К. «Порівняльна граматики української і російської мов» (Київ, 1957); Филин Ф. П. «Происхождение русского, украинского и белорусского языков: историко-диалектологический очерк» (Ленинград, 1972); Королевич Н. Ф., Беляева Л. В. «Слов'янська філологія на Україні» (Київ, 1968).

Етнографія і фольклор: Охріменко П. П. «Українсько-білоруські літературно-фольклорні зв'язки» (Київ, 1959); «Український фольклор» (Київ, 1939); Бобкова В. С. «А. А. Потебня как фольклорист» (Київ, 1949); Дей О. І. «Сторінки з історії української фольклористики» (Київ, 1975); Грицай М. С. «Українська література ХVІ–ХVІІІ ст. і фольклор» (Київ, 1969); Коллеса Ф. «Ритміка українських народних пісень»; Гайдай М. М. «Чехословацько-українські взаємини в сучасній фольклористиці (1918–1960)» (Київ, 1963).

Книгознавство: «Книга. Исследования и материалы» (Москва, 1961–1979); Немировский Е. «Начало книгопечатания на Украине» (Москва, 1974); Иваск У. Г. «Частные библиотеки в России» (СПБ, 1912) та ін.

Можна виокремити в особовій бібліотеці І. Айзенштока розділи з *філософії, географії, педагогіки й психології*. Значним є також розділ *музикознавчої літератури*: «Українське музикознавство» (Київ, 1975); Бэлза И. «История польской музыкальной культуры» (Москва, 1954); «Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся)», упоряд. О. І. Дей (Київ, 1974). Власник книгозбірні збирав також монографії, присвячені життю й творчості відомих композиторів, музикознавців.

У зібранні є книги з *історії*: Дубровський В. «Селянські рухи на Україні після 1861 р.» (Харків, 1928); «Нариси з історії України» за ред. С. Белоусова (Київ, 1939); «Київ та його околиці в історії і пам'ятках» під ред.

М. Грушевського; «Історичні джерела та їх використання» (Київ, 1968); Белоусов С. «Історія України» (Київ, 1940); Гуслистий К. «Турбаївське повстання» (Київ, 1947); Багалій Д. «Нарис української історіографії» (Київ, 1923); Мишко Д. «Українсько-російські зв'язки в XIV–XVI ст.» (Київ, 1959).

Значним є розділ довідкових видань та енциклопедій.

Хронологічні межі видань: середина XIX – друга половина XX ст.

Кількісний склад фонду: 21 481 од. зб.

Мови видань: англійська, польська, російська, українська.

Зовнішні ознаки колекції: Книги бібліотеки І. Я. Айзенштока гарно оправлені: є книги у шкіряній оправі, є оправи з бавовняних тканин. У папках зберігаються вирізки, брошури, листівки. Шифр книг, журналів та папок складається з назви фонду та порядкового номеру, наприклад: «Айзеншток № 205».

Науково-довідковий апарат колекції:

Генеральний алфавітний каталог НБУВ. Колекція І. Я. Айзенштока.

Систематичний каталог окремих зібрань і колекцій основного книгосховища НБУВ. Айзеншток І. Я.

Топографічний службовий каталог колекції І. Я. Айзенштока в основному книгосховищі НБУВ.

Використані джерела і література:

1. Айзеншток Ієремія Якович // Шевченківський словник : у 2 т. Київ, 1976. Т. 1. С. 26–27.

2. Айзенштока І. Я. бібліотека // Лисенко І. Словник українських приватних бібліотек. Київ, 2009. С. 6–7.

3. Гальченко С. Про працю І. Я. Айзенштока над науковою біографією О. О. Потебні // О. О. Потебня і проблеми сучасної філології. Київ, 1992. С. 191–194.

4. Ієремія Айзеншток: Автобіографія. Вибрані листи (1910-ті – 1920-ті роки) / упоряд., підгот. текстів та комент. С. Захаркіна. Київ, 2003. 214 с.

Тетяна Мяскова, Світлана Шульженко

Бібліотека Бориса Дмитровича Грінченка

Фондозасновник: Грінченко Борис Дмитрович (1863–1910) – український письменник, фольклорист, публіцист, педагог, мовознавець, лексикограф, видавець, етнограф, громадський діяч. Літературні псевдоніми: Василь Чайченко, Л. Яворенко, П. Вартовий, Б. Вільховий, Перекотиполе, Гречаник; криптоніми: Б., Б. В., Б. Г., В., В. Ч. та ін.

Інформаційна довідка про фондозасновника:

Б. Д. Грінченко народився на хуторі Вільховий Яр на Харківщині в збіднілій дворянській родині. За інформацією з різних публікацій, в 5 років навчився читати і за кілька років перечитав усю батьківську бібліотеку. Під враженням «Тараса Бульби» М. Гоголя та «Кобзаря» Т. Шевченка захопився українською мовою і літературою. В 1874–1879 рр. навчався в середній реальній школі в Харкові, де брав участь у народницьких гуртках. За поширення заборонених царським урядом видань його заарештовують і кілька місяців тримають в ув'язненні. Рік по тому Б. Грінченко жив на хуторі Кути на поруках батьків і займався самоосвітою, що дозволило йому скласти іспити на звання народного вчителя при Харківському університеті. З 1881 до 1893 р. учителював по селах Слобожанщини й Катеринославщини, працював у селі Олексіївка на Луганщині у школі Христини Алчевської; намагався викладати українською мовою, для чого уклав Буквар, розпочав писати для дітей оповідання українською мовою, опублікував підручник «Рідне слово», але заборона української мови в школах примусила його переїхати на Чернігівщину. Кілька років працював

у Чернігівському губернському земстві. 1883 року познайомився зі своєю майбутньою дружиною – вчителькою і письменницею Марією Гладиліною, надалі його вірною соратницею, яка виступатиме в літературі під псевдонімом М. Загірня. Тут, у Чернігові, він організував на кошти мецената Івана Череватенка єдине в Східній Україні видавництво, що випускало дешеву популярну літературу для народу. Щоб зекономити кошти, Грінченко з дружиною взяли на себе коректуру і редагування рукописів. Весь прибуток йшов на організацію нових видань: на друк, брошурування, цензурні оплати, пересилання, закупівлю матеріалу для пакування. Загалом вони випустили у світ, часто вкладаючи і власні кошти, близько 50 видань загальним накладом понад 180 тисяч примірників – ціла бібліотека української літератури в умовах жорсткої її заборони. Так, видавництво випустило кілька оповідань М. Коцюбинського, твори Т. Шевченка, «Приказки» Є. Гребінки, «Побратим» і «Хто винен?» Ю. Федьковича, «Байки» Л. Глібова, літературні альманахи, наприклад, «Батькове виховання та інше», оповідання та вірші самого видавця. Водночас випускались різноманітні освітні книжечки, в яких наукові знання, щоб обійти цензуру, викладались у художній формі.

Б. Д. Грінченко активно займався і власною літературною діяльністю, його твори регулярно друкувались в журналах і альманахах, окремими виданнями: виходять його поетичні збірки «Пісні Василя Чайченка» (1884), «Під сільською стріхою» (1886), «Під хмарним небом» (1893), «Пісні та думи» (1895), «Хвилини» (1903). Свої художні і науково-популяризаторські твори він друкував, починаючи з 1888 р., і у виданнях львівської «Просвіти».

У чернігівський період діяльності Грінченко продовжував також займатись збиранням, впорядкуванням та публікацією етнографічних матеріалів. Серед низки етнографічних праць, підготовлених ним, три випуски «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседней с ней губерниях» (1895, 1897, 1899). Крім того, впродовж шести місяців подружжя упорядковували каталог Музею старожитностей В. Тарновського.

Наприкінці 1901 р. Грінченко переслав кошти фонду ім. І. Череватенка для подальшого видання українських книжок Львівському товариству «Просвіта». Продавши майно чернігівського видавництва, він надіслав кошти до правління «Благотворительного общества издания общепользных и дешевых книг в Санкт-Петербурге», що видавало для українців просвітницькі книжки з різних галузей.

У 1902 р. родина Грінченків переїхала до Києва, де впродовж семи років Борис Дмитрович редагував «Словарь української мови» – українсько-російський словник, виданий 1907–1909 рр. у Києві в 4 томах. Словник упродовж багатьох років збирала редакція журналу «Кіевская старина», а упорядкував з додаванням власного матеріалу Б. Грінченко. Правопис, запроваджений словником, отримав назву грінченківка. «Словарь української мови» був найповнішим і лексикографічно найдосконалішим на той час.

З червня 1906 р. Грінченко очолював створене на початку того року київське відділення «Просвіти», завідував її видавничою комісією. За неповних чотири роки під егідою київського товариства побачили світ 32 так звані «народні книжки» різноманітного тематичного змісту (історія України та інших країн світу, географія, белетристика, природознавство, право, етнографія тощо), 3 щорічні календарі-альманахи. Особисто написав понад 20 рецензій, відредагував близько половини книжок, що вийшли з друку під егідою київської «Просвіти» в 1906–1910 рр., три книжки написав сам. Як керівник «Просвіти», Грінченко постійно переймався проблемами комплектування просвітянської бібліотеки: бібліотечна секція вже за кілька років мала бібліотеку до 10 тис. томів. Вона стала першою в Наддніпрянській Україні дійсно доступною українською книгозбірнею.

Активний член української таємної організації «Братства Тарасівців», створеної на могилі Тараса Шевченка в Каневі в 1891 р., співзасновник Української радикальної партії (кінець 1904–1905 рр.). З 1906 р. співробітник газети «Громадська Думка», редактор журналу «Нова громада».

У 1909 р. хворий на туберкульоз Б. Д. Грінченко виїхав до Італії на лікування, де і помер у 1910 році. Похований на Байковому кладовищі в м. Києві.

Дата і місце формування колекції: кінець XIX – початок XX ст., м. Чернігів, м. Київ.

Історична довідка про фонд:

Бібліотека Грінченка зазнала три етапи комплектування: перший був пов'язаний з періодом роботи в школі та в Чернігівській управі, другий, найбільш плідний – в Києві, останній – після смерті Бориса Дмитровича, коли бібліотека поповнювалася його дружиною. Марія Миколаївна багато часу присвятила упорядкуванню бібліотеки. Саме вона сприяла тому, аби деякі невеликі за обсягом видання були поєднані в конволюти та оправлені разом.

Бібліотека мала 3-х тисячний фонд та близько 14 тисяч одиниць архівних документів. За тематикою зібрання було різноманітним: видання з українознавства, мовознавства, краєзнавства, фольклору, педагогіки, філософії, художня література тощо. Для книжок виготовляли спеціально замовлені оправи з використанням тканин з українськими візерунками. На шкіряних корінцях оправ відтиснуто ініціали власника – «Б. Г.». Згідно з каталогами М. М. Грінченко (Грінченкової, Загірньої), на 1915 р. в приватній бібліотеці нараховувалось 310 назв власних творів Бориса Дмитровича; 19 перекладів його видань різними мовами; 6 видань, що включали твори, покладені на музику; 69 назв власних творів Марії Миколаївни; 13 назв творів Н. Б. Грінченко (дочки) .

Б. Д. Грінченко заповідав свою приватну книгозбірню одній з українських наукових установ, з побажанням зберегти власне зібрання як окрему цілісну бібліотечну колекцію. У 1919 р. дружина передала бібліотеку Бориса Дмитровича до ВБУ.

На жаль, пізніше ця книгозбірня, відповідно до існуючої тоді практики, була розпорошена, примірники з неї потрапили до основного та окремих спеціалізованих фондів бібліотеки. Втраченим вважався й рукописний каталог до бібліотеки, укладений М. Загірньою ще в дорадянський час. Але в 1988 р. в архівному фонді Грінченко було виявлено цей рукописний каталог (список). Користуючись ним, співробітники бібліотеки здійснили реконструкцію цієї цінної колекції з примірників фонду основного зберігання, частково навіть за рахунок аналогічних примірників видань, зазначених у каталозі, якщо автентичні не вдалось виявити (наприклад, в сучасному складі бібліотеки Б. Грінченка трапляються книги з приватних бібліотек Г. В. Шварца, Є. К. Трегубова, І. Л. Шрага та ін.).

Зараз бібліотека Грінченка зберігається як окрема цілісна збірка, як і вказував у своєму заповіті письменник. У 1988 р. опубліковано копію рукописного каталогу колекції Б. Д. Грінченка, а 1989 р. вона надійшла до відділу наукової організації основного фонду НБУВ. Ще певну кількість книжок з книгозбірні Грінченків було виявлено працівниками цього відділу та відділу обмінно-резервних фондів у 2000–2005 рр. Після опрацювання у відділі каталогізації ці книжки зайняли своє місце у книгозбірні колишніх власників. Примірники з цієї бібліотеки є і в колекції рідкісних видань у відділі стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства НБУВ (42 од.), і в колекції «Реабілітована література» в головному корпусі НБУВ.

Характеристика історико-культурного фонду:

У фонді зібрано книги, брошури, періодичні видання, відбитки статей із журналів і збірників (у вигляді конволютів) з різних галузей науки, культури, громадського життя і виробництва: з біології та географії, права та економіки, історії України та зарубіжних країн, педагогіки та філософії, мовознавства та літературознавства, етнографії та фольклору, мистецтвознавства, освіти і школи, історії церкви та релігії, промисловості та сільського господарства. Багато довідкових видань: енциклопедій, словників, бібліографічних і біографічних покажчиків, каталогів, календарів.

Необхідно відзначити фундаментальність підрозділу з українського народознавства. Є книжки М. Максимовича, зокрема «Украинские народные песни» (в 3-х кн., СПб., 1834); «Світогляд українського народу» І. Нечуй-Левицького (Львів, 1876); Маячанець Л. (Левицький О.) «Про шлюб на Україні-Руси в XVI–XVII ст.» (Львів, 1906); «Народные южнорусские песни» А. Метлинського (Київ, 1854); «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни» П. Лукашевича (СПб., 1836); «Народные южнорусские сказки» та «Чумацкие народные песни» І. Рудченка. Вып. 1 та Вып. 2 (Київ, 1869–1870); «Приказки» та «Гостинец землякам» П. Білецького-Носенка (Київ, 1871, 1872); «Гомельские народные песни» З. Радченка (СПб., 1888); праці Я. Головацького; наукова збірка етнографічних і фольклорних матеріалів з українських етнічних земель у Російській імперії під редакцією П. Чубинського «Труды этнографическо-статистической комиссии в Западно-Русский край» (СПб., 1872–1878); книга О. Потєбні «Объяснения малорусских и сродных народных песен» (Варшава, 1883) та багато ін.

Як відомо, при редагуванні «Словаря української мови» Борис Грінченко користувався не лише матеріалом, підібраним раніше редакцією «Киевской Старины», але залучав і свої джерельні матеріали, видання. Більшість таких видань на сьогодні є бібліографічними раритетами, наприклад, праці І. Верхратського («Знадоби до словаря южно-русского» і «Початки до уложения номенклатури и терминологии природописной, народной» (Львів, 1864–1872); В. Левицького «Матеріали до математичної термінології» (Львів, 1903); його ж «Начерк термінології хемічної» (Львів, 1903); І. Срезневського «Материалы до словаря давне-русского языка по письменным памятникам» (СПб., 1893–1909); М. Анненкова «Ботанический словарь» (СПб., 1878) тощо.

Б. Д. Грінченко збирав також видання історичних та археологічних товариств, літописи, публікації архівних документів (наприклад, «Акты,

относящиеся к истории южной и западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею», «Акты фамилии Полуботок» тощо); історичні праці з історії України М. Грушевського і його твори «Ілюстрована історія України» (Київ – Львів, 1911), «Хмельницький і Хмельниччина» (Львів, 1901); «Очерк истории украинского народа» (СПб., 1904) та ін.; книги Куліша П. «Хмельничина: історичне оповідання» (СПб., 1861); Драгоманова М. «Про українських козаків, татар та турків» (Київ, 1876). Є також видання: Попко И. «Черноморские казаки в их гражданском и военном быту. Очерки края, общества, вооруженной силы и службы». Ч. 1, 2 (СПб., 1858); Масперо Ж. «Старинна історія східних народів». Т. 1 (Львів, 1906); Ефименко А. «История украинского народа». Вып. 1 (СПб., 1906); Лакомб Л. «Краткая история французского народа» (Ростов-на-Дону, 1904); Барвінський О. «Ілюстрована Історія Руси від найдавніших до теперешніх часів» (Львів, 1892); Куліш П. «История воссоединения Руси». Т. 1 (СПб., 1874); «Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко» (СПб., 1861); Лазаревский А. «Описание старой Малороссии: Материалы для истории заселения, земледелия и управления». Т. 1 (Киев, 1888); Багалея Д. «Очерки из истории колонизации степной окраины московского государства» (Москва, 1887); Конисский Г. «История Русов или Малой России» (Москва, 1846) та ін. В особовій бібліотеці Грінченків зібрані практично всі видання М. Костомарова, Д. Яворницького, М. Аркаса, І. Срезневського, О. Лазаревського, І. Каманіна, В. Антоновича, А. Кримського, М. Драгоманова та ін., а також твори самих власників бібліотеки Бориса Дмитровича та Марії Миколаївни Грінченків.

Певне місце серед книжок бібліотеки займає дитяча література: «Дітські пісні, казки й загадки», «Руска читанка для низших кляс середних шкіл»; Пухальський І. «Український початковий букварець», «Ілюстрована бібліотека для молоді, селян і міщанства», дитячий річник «Дзвінок», серія «Рассказы и стихотворения для детей» І. Білоусова (до речі, видання І. Білоусова в бібліотеці Б. Д. Грінченка були зібрані практично повністю).

У бібліотеці є окремі соціал-демократичні видання, наприклад, книги К. Каутського «Історичне діло К. Маркса» та «Основные положения Эрфуртской программы». Знаючи політичні погляди Б. Д. Грінченка, можна припустити, що такі видання були придбані його дочкою.

Є в бібліотеці Б. Грінченка і художні твори – П. Куліша, І. Франка, О. Федьковича, О. Кобилянської, Е. По та інших класиків української та світової літератури.

Є невелика кількість книг з філософії: Енгельс Ф. «Людвиг Файербах», пер. Будового (Львів, 1899); біології: Феррієр Е. «Дарвінізм» (Львів, 1904); математичних наук: Степовик О. «Арихметика, або щотниця задля самоосвіти. Цілі числа» Ч. 1 (Полтава, 1908) тощо.

Періодичні та продовжувані видання: «Архив Юго-Западной России», «Дзвінок», «Земский сборник Черниговской губернии», «Русская старина», «Киевская старина», «Нова громада», «Рідний край», «Світло», «Украинская жизнь», «Слово», «Молода Україна», «Хроніка Товариства ім. Т. Г. Шевченка», «Харьковский сборник», «Учитель», «Український студент», «Літературно-науковий вісник», «Этнографическое обозрение», «Сборник Харьковского историко-филологического общества», «Известия отделения русского языка и словесности императорской Академии наук», «Українська хата», «Галичанин», «Світова Зірниця», «Часопись Правнича і Економічна», «Правничі і економічні розвідки історико-філософської секції Наукового товариства ім. Шевченка» (Львів, 1918), «Основа», «Былое», «Муравейник-Комашня», «Записки императорского русского географического общества по отделению этнографии». Т. 1 (СПб., 1887); «Записки наукового товариства імені Шевченка», «Маяк», «Рідний край», «Русская хата», «Світ», «Село», «Чорна рада», «СНП»; «Sans Famille: Ouvrage couronné par l'Académie française».

Багато книжок з бібліотеки Бориса Грінченка мають дарчі написи власникові бібліотеки.

Кількісний склад фонду: 2635 од. зб.

Мови видань: англійська, німецька, польська, російська, українська, французька.

Зовнішні ознаки колекції: Шрифтовий екслібрис у вигляді штемпеля без рамки синього кольору з текстом «БІБЛІОТЕКА Б. ГРІНЧЕНКА № ____». Автограф Б. Грінченка, як окремо, так і з М. Грінченко – «М. и Б. Гринченко».

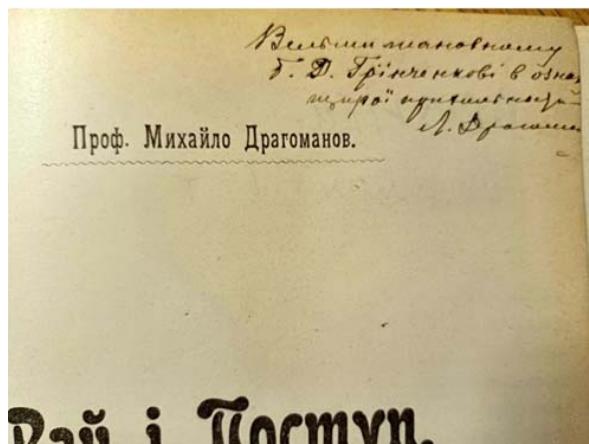
Б. Грінченко

М. и Б. Гринченки

Науково-довідковий апарат колекції:

Каталог фондів. Т. 1 : Бібліотечні колекції. Вип. 1 : Б. Д. Грінченко / Упор. І. Г. Шовкопляс, М. А. Воробей, Г. Г. Дідківська. Київ, 1988. 958 с.

Топографічний службовий каталог бібліотеки Б. Д. Грінченка в основному книгосховищі НБУВ.

Використані джерела та література:

1. Грінченко Борис. Твори в 2-х т. Т. 1 / Упор. І. І. Пільчук, В. В. Яременко. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. С. V–XLIII.
2. Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. Київ, 2017. С. 34–36.
3. Єфремов С. Борис Грінченко: Про життя його та діла. Петербург: Друкарня бр. В. та І. Линників, 1913. 56 с.
4. Зубкова Н. М. Архів і бібліотека видатного діяча українського просвітництва Б. Д. Грінченка : з фондів НБУВ / відп. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2008. 178 с.
5. Лисенко І. Словник українських приватних бібліотек. Київ : Рада, 2009. 215 с.
6. Лісова І. В. Приватна бібліотека Бориса Грінченка: роль та значення в українській культурі // Короленківські читання 2019. Режим доступу: https://www.calameo.com/books/005337104_b194_dc565_d84
7. Погрібний А. Життя і творчість Бориса Грінченка // Борис Грінченко і педагогічна культура України. Суми: ВВП «Мрія»-ЛТД, 1993. С. 3–23.
8. Погрібний А. Г. Унікальний документ нашої культури (каталог особистої бібліотеки Бориса Грінченка) // Рукописна та книжкова спадщина України. 1993. Вип. 1. С. 70–73.

Тетяна Мяскова, Галина Ковальчук

Бібліотека Олександра Васильовича Кочубея

Фондозасновник: Кочубей Олександр Васильович (1788–1866) – дійсний таємний радник, сенатор, член Державної Ради Російської імперії, представник відомого українського роду Кочубеїв, правнук Василя Леонтиновича Кочубея – Генерального писаря Війська Запорізького (1687–1699), Генерального судді (1699–1708).

Інформаційна довідка про фондозасновника: Олександр Васильович Кочубей, отримавши домашню освіту в селі Ярославець Глухівського повіту Чернігівської губернії (зараз село Ярославець у Кролевецькому районі Сумської області), в 1802 р. вступив юнкером до Колегії закордонних справ, з 1812 по 1815 р. працював у канцелярії Державного контролю, в 1815–1819 рр. – в Міністерстві юстиції. У 1819–1831 роках працював обер-прокурором в різних відділеннях 3-го департаменту Сенату, потім сенатором, з 1846 року – член Державної Ради. Активно підтримував реформи 1860–1870-х рр. Академік М. Жулинський припускає, що повернення опального П. Куліша в Санкт-Петербург відбулося завдяки старанням О. В. Кочубея. У Російському біографічному словнику О. Половцова Олександр Васильович Кочубей характеризується як високо інтелектуальний політик і начитана людина, що постійно стежила за новинками в галузі мистецтва, літератури і науки. Займався благодійністю. Помер у 1866 р. від пневмонії, похований на Новодівочому цвинтарі.

Дата і місце формування колекції: Санкт-Петербург, перша половина XIX ст.

Історична довідка про фонд.

За інформацією в словнику О. Половцова, Олександр Васильович Кочубей мав велику бібліотеку. Проте в авторитетному довіднику «Частные библиотеки в России» У. Г. Іваска інформація про цю бібліотеку відсутня. Але там є інформація про бібліотеку рідного брата О. В. Кочубея – Аркадія Васильовича (1790–1878), дійсного таємного радника, сенатора, київського віце-губернатора (1828–1830 рр.), яка знаходилася в селі Згурівка Прилуцького повіту Полтавської губернії і містила близько 10 тис. томів, переважно історичного змісту. Такі ж відомості подає і відомий київський історик В. С. Іконников у другому томі першої книги «Опыт русской историографии». Серед книжок колекції О. Кочубея, які знаходяться у Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ, є незначна кількість примірників із бібліотек Аркадія та, вірогідно, Павла Васильовича Кочубея (1738–1786) – рідного дядька Олександра та Аркадія, статського радника, полтавського підкоморія, власника маєтку в Батурині, який мешкав із родиною на Полтавщині в селі Диканька і теж, очевидно, мав бібліотеку. Бібліотека його сина Віктора Павловича Кочубея (1768–1834, князь від 1831 року, перший державний канцлер внутрішніх справ Російської імперії), в якій зберігались як рукописні, так і друковані книги XVII–XIX століть, надійшла в імператорську Публічну бібліотеку.

Оскільки спадкоємців у Олександра Васильовича Кочубея не було, ймовірно, його бібліотека перейшла до брата Аркадія Васильовича Кочубея, оскільки згодом саме зі Згурівки частина зібрання потрапила до ВБУ. У Згурівці Аркадій Кочубей для своєї дружини Софії Миколаївни Вяземської заснував дендропарк з екзотичними деревами, запросивши для цього садівника із Швейцарії, побудував панський будинок у два поверхи – справжній палац, із дзеркальною залою, де знаходилась і бібліотека.

Після смерті Аркадія Кочубея бібліотека перейшла до його сина Петра Аркадійовича (1825–1892), хіміка, історика техніки, голови російського технічного товариства, який, полишивши службу, перебрався в родинний маєток у Згурівці. Є також інформація (зокрема в статті А. Батюк в «Ніженській старовині» 2020 р.), що основну частину свого майна Олександр Васильович Кочубей заповів двоюрідному онуку, князю Михайлу Михайловичу Кочубею, народженому 1863 р. Через те, що на момент смерті О. В. Кочубея спадкоємець був неповнолітнім, майном розпоряджався його дядько Петро Аркадійович Кочубей.

З матеріалів анкетування приватних бібліотек, яке проводив у 1920-х роках Ю. О. Меженко і частково опублікувала Є. В. Рукавіцина в 1999 р.,

поміщик Кочубей Василь Петрович, очевидно син Петра Аркадійовича, останній власник книгозбірні в Згурівці, що налічувала на початку ХХ ст. до 50 тис. примірників, поповненням бібліотеки не займався. Родовий екслібрис проставлений на книгах, що вийшли до 1880 р., на пізніших не зустрічався. Переважна більшість книжок французькою та німецькою мовами, наукова й художня література; були книги російською та українською мовами різної тематики, а також рукописи. Книги мали гарні оправи, шкіряні на виданнях ХVІІІ і початку ХІХ ст., решта картонні.

У грудні 1919 р. загін селян із сусіднього села Середівки підпалив палац Кочубейів разом з бібліотекою, багато цінностей було вкрадено, значна кількість книжок пограбована селянами для розпалювання печей. Але частина бібліотеки збереглася якимсь чином на цукрозаводі, побудованому в 1910–1913 рр. в Згурівці. На початку 1926 року «Пролетарська правда» передала Всенародній бібліотеці України (ВБУ) лист завідувача бібліотекою Красноармійського цукрозаводу, в якому містилася інформація, що у фонді бібліотеки цукрозаводу знайдено до 1000 книг ХVІІІ–ХІХ століть. Представник, можливо – бібліотекар цукроварні в с. Згурівка Прилуцької округи К. О. Воліченко зібрав 770 книг для передачі ВБУ. Бібліотека відрядила свого співробітника Юрія Васильовича Піневича в Згурівку для отримання книг. 8 липня 1926 було складено відповідний акт про передачу бібліотеки в кількості 770 книг.

Характеристика історико-культурного фонду. За тематичним складом основну частину фонду складають книги універсального змісту: історична, військова-політична література, словники, філософські твори тощо.

Почесне місце в бібліотеці займали твори французького державного діяча, дипломата та історика Франсуа П'єра Гійома Гізо «Nouveau dictionnaire universel des synonymes de la langue française, contenant les synonymes de Girard, Beauzée, Roubaud, D'Alembert, etc., et généralement tout l'ancien dictionnaire, mis en meilleur ordre, cor., augm. d'un grand nombre de nouveaux synonymes, et précédé d'une introduction». Vol. 2 (Paris, 1833); «Histoire de la Civilisation en France: depuis la chute de l'Empire Romain» (Paris, 1846), «Vie, correspondance et écrits de Washington, publiés d'après l'édition américaine, et précédés d'une introduction sur l'influence et le caractère de Washington dans la révolution des États-Unis d'Amérique». Vol. 1, 2, 4, 5 (Paris, 1833), «Études sur les beaux-arts en général» (Paris, 1852); «Histoire parlementaire de France: recueil complet des discours prononcés dans les Chambres de 1819 à 1848». Vol. 2. (Paris, 1863), «Histoire de la république d'Angleterre et de Cromwell (1649–1658)». Vol. 2 ([Paris], 1854), «Méditations et études morales» (Paris,

1852), «Histoire de la révolution d'Angleterre depuis l'avènement de Charles Ier, jusqu'à la restauration de Charles II». Vol. 1, partie 1 (Paris, 1826), «Sir Robert Peel : étude d'histoire contemporaine» (Paris, 1856).

Політико-історичну тематику репрезентують також книга французького філософа, історика та дипломата Габрієля Бонно де Маблі «Observations sur l'histoire de France» Vol. 3, 5 (Paris, 1788–1791); книга британського історика, письменника, політика, члена парламенту Великої Британії Едварда Гіббона «Histoire de la décadence et de la chute de l'Empire romain / Trad. de L'angl Ed. Gibbon». Vol. 5 (Paris, 1812); праця французького політика Марі Жозефа Луї Адольфа Тьера «Histoire du Consulat et de l'empire Faisant Suite A L'histoire De La Révolution Française» Vol. 2, 3 6, 9–11, 18 (Paris, 1845–1862); низка праць французького революціонера, письменника і дипломата Оноре Габрієля графа де Мірабо «Mémoires biographiques, littéraires et politiques de Mirabeau; Écrits par Lui-Même, par Son Pere, Son Oncle Et Son Fils Adoptif: 5 vol.» Vol. 2–4 (Paris, 1834–1836), «De la monarchie prussienne, sous Frédéric le Grand: avec un appendice contenant des recherches sur la situation actuelle des principales contrées de l'Allemagne». Vol. 1, 3 (Londres, 1788), «Correspondence entre le Comte de Mirabeau et le Comte de la Marck, pendant les années 1789, 1790, et 1791. Recueillie, raisée en ordre et publiée par M. Ad. de Bacourt, Ancien Amassadeur de France pres la Cour de Sardaigne» Vol. 1 (Paris, 1851); праці англійського вченого, ректора Единбурзького університету Вільяма Робертсона: «L'histoire du regne de l'empereur Charles-Quint : précédée d'un tableau des progrès de la société en Europe, depuis la destruction de l'Empire Romain jusqu'au commencement du seizième siècle» Vol. 2, 4. 5 ed. (Paris, 1822), «Recherches historiques sur l'Inde ancienne, sur la connaissance que les anciens en avaient et sur les progrès du commerce avec cette contrée avant la découverte du passage par le cap de Bonne-Espérance» (Paris, 1821), «Histoire d'Ecosse depuis la naissance de Marie Stuart jusqu'à l'avènement de Jacques VI au trône d'Angleterre / avec un précis des évènements antérieurs à cette époque». Vol. 2 (Paris, 1821); італійського історика П'єтра Коллетти: «Histoire du royaume de Naples depuis Charles VII jusqu'à Ferdinand IV: 1734 à 1825 : traduite de L'Italien sur la 4-e édition par Chez Lefenve» Vol 2, 4 (Paris, 1835); твір французького церковного проповідника, журналіста і політичного діяча Жана-Батіста-Анрі-Домініка Лакордена: «Mémoire pour le rétablissement en France de l'Ordre des Frères Prêcheurs» (Paris, 1839); робота французького письменника, історика і філолога Жозефа Ернеста Ренана: «Vie de Jésus». 4 ed. (Paris, 1863); творчий доробок німецького політика і адвоката Крістофера Вільяма Коха: «Histoire de la Maison d'Autriche, depuis

Rodolphe de Harsboure, *Jusqu'a la Mort de Leopold II (1218-1792 / Trad. de L'angl. P. F. Henry)*. Vol. 4, 5 (Paris, 1810); праця швейцарського економіста і історика, одного з основоположників політичної економії Жана Шарля Леонарда Сімонд де Сімонді: «*Histoire des français, par J. C. L. Simonde de Sismondi, correspondant de l'Institut de France*» Vol. 7–9, 11, 13, 17, 21, 22, 25–27, 29 ([Paris], 1821–1844); робота британського державного діяча, історика та прозаїка вікторіанської епохи Томаса Бабінгтона Маколея «*Histoire du règne de Guillaume III pour faire suite à L'histoire de la révolution de 1688 / Trad. de L'Angl.*» Vol. 1, 2 (Paris, 1857) та ін. Були також в бібліотеці О. В. Кочубея повні комплекти зібрань творів Вергілія, Гомера, Вольтера, Гюго, Корнеля та інших письменників і філософів. Книги з власницькими знаками Аркадія Кочубея – це російськомовні офіційні та продовжувані видання. Найдавніші видання мають екслібрис Павла Васильовича Кочубея.

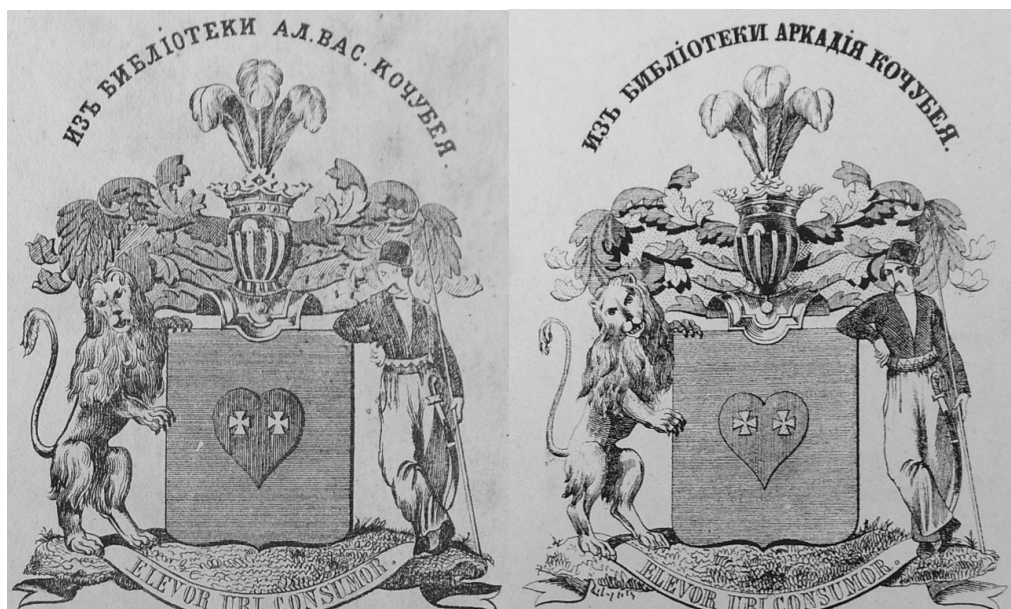
Необхідно зазначити, що відповідно до практики опрацювання фондів 1920-х рр., деякі стародруки та рідкісні видання з бібліотеки Кочубеїв потрапили до відділу стародруків, газети – до газетного відділу, інші види друків – до спеціалізованих фондів.

Хронологічні межі видань: 1712–1893 рр.

Кількісний склад фонду: у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій 736 од. зб., з них 19 книг належать до бібліотеки Аркадія Кочубея, 4 мають екслібрис Павла Васильовича Кочубея. 11 книг з бібліотеки Кочубеїв виявлено у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ.

Мови видань: російська, французька.

Зовнішні ознаки колекції: Книжкові екслібриси, що є на книгах, виконано в чорно-білому тоні у вигляді дворянського герба, в якому можна простежити геральдичні традиції часів Речі Посполитої та козаччини: з правого боку лев, який тримає щит – європейський геральдичний символ влади; зліва – воїн, який тримає в руках козацьку шаблю. У верхній частині екслібриса напис «Изь бібліотеки Ал. Вас. Кочубея». Такий саме екслібрис і на книжках з бібліотеки Аркадія Кочубея, змінено тільки напис: «Изь бібліотеки Аркадія Кочубея». На деяких книгах є шрифтовий екслібрис – штемпель, який містить у прямокутнику 20 x 35 мм текст синього кольору «Библиотека Згуровская А. В. Кочубея», наприклад, на книзі «Каталог писателей, сочинениями своими объяснивших гражданскую и церковную российскую историю, сочиненный Адамом Селлием; переведен в Вологодской семинарии». Москва, 1815 (шифр Р 1099). Такий же екслібрис був і на книгах Павла Васильовича Кочубея, з відповідним написом зверху.

Науково-довідковий апарат колекції НБУВ:

Електронний каталог (див. на порталі НБУВ закладку «Каталоги» – <http://www.nbuv.gov.ua/node/554>, Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, Бібліотека О. В. Кочубея).

Топографічний картковий каталог у читальній залі відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ.

Використані джерела і література:

1. Переписка с научными учреждениями, библиотеками, издательствами и др. по вопросам комплектования библиотеки, приобретения книг и книгообмена. 2 января 1926 – 29 декабря 1926 // Архив НБУВ. Оп. 1. Спр. 149. Арк. 146.

2. Батюк А. Меценатство родины Кочубеїв на теренах Чернігівської губернії // Ніжинська старовина. 2020. Вип. 28 (31). С. 138.

3. Гурба В., Карабут Ф., Сердюк М. Дубовичі: Історико-краєзнавчий нарис. Київ : ТОВ «Бізнес-поліграфія», 2012. С. 248–249.

4. Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. Київ, 2017. С. 65–66.

5. Жулинський М. Г. Із забуття – в безсмертя (Сторінки призабутої спадщини). Київ : Дніпро, 1990. С. 49.

6. Иваск У. Г. Описание русских книжных знаков (Ex-libris). Москва, 1905. Вып. 1. С. 159–160, рис. С. 176.
7. Иваск У. Г. Частные библиотеки в России. СПб., 1912. Ч. 1. С. 70.
8. Иконников В. С. Опыт русской историографии. Киев: Типография императорского Университета св. Владимира, 1892. Т. 1. Кн. 2. С. 1329.
9. Книжные знаки современников А. С. Пушкина : каталог выставки / сост. Я. И. Бердичевский. Киев, 1987. С. 29, 88.
10. Кочубей Александр Васильевич // Русский биографический словарь. Т. Кнаппе-Кюхельбекер // Издан под наблюдением А. А. Половцова. СПб.: Типография Главного управления уделов, 1903. С. 362–363.
11. Лукомский В. К. Малороссийский Гербовник / В. К. Лукомский, В. А. Модзалевский; худ. Г. И. Нарбут. Санкт-Петербург, 1914. С. 81–83.
12. Маленков Р. Дванадцять маршрутів Київщиною: путівник / авт. тексту і фото Р. Маленков, О. Година. Київ : Грані-Т, 2008. С. 27.
13. Милорадович Г. Аркадий Васильевич Кочубей. СПб., 1878.
14. Милорадович Г. А. Родословная дворян и князей Кочубеев // Киевская старина. 1888. Т. 22. № 8 (август). С. 46–50.
15. Мяскова Т. Особова бібліотека Олександра Васильовича Кочубея у фондах НБУВ: історія побутування та сучасний стан // Наукові праці НБУВ. 2013. Вип. 37. С. 444–451.
16. Рукавіцина Є. В. До історії питання книжкових зібрань України (за матеріалами анкетування, проведеного Ю. Меженком у 20–30-х рр. ХХ ст.) // Наукові праці НБУВ. 1999. Вип. 2. С. 207–208.
17. Соколовский А. К. Книжные знаки семьи Кочубеев // Труды ЛОЭ. Ленинград, 1925. Вып. 5. С. 6.

Тетяна Мяскова

Бібліотека Агатангела Юхимовича Кримського

Фондозасновник: Кримський Агатангел Юхимович (1871–1942) – видатний український науковець, сходознавець-поліглот, історик, мовознавець, філолог-україніст, письменник, перекладач, академік Української академії наук (УАН) з 1918 р., один із фундаторів УАН і Всенародної бібліотеки України (ВБУ, нині НБУВ), заслужений діяч науки УРСР (1940). Псевдоніми: Хванько Кримський, А. Хванько, Ївхимець, Панько Рогач, Мирза-Джафар, А. Е. К., А. К., А. Кр.

Інформаційна довідка про фондозасновника:

Агатангел Кримський народився 3 [15] січня 1871 р. у м. Володимирі-Волинському Волинської губернії (зараз м. Володимир Волинської обл.). Через деякий час родина переїхала у Звенигородку на Черкащину. Батько був кримським татариним, а мати походила з польсько-литовського роду з Білорусі. За однією з версій, яку підтримував і сам Агатангел Юхимович, його рід походив із Бахчисараю; в 1696 р. після конфлікту з ханом прадід Кримського був змушений втекти з Бахчисараю й поселитися на території сучасної Білорусі, там прийняв православ'я і його «охрестили» Кримським. Батько Агатангела – Юхим Кримський – був учителем історії та географії.

Агатангел уже в три роки навчився читати, у п'ять батьки віддали його до місцевого училища, де він провчився п'ять років (1876–1881). Після навчання в протогімназії в Острозі (1881–1884), А. Кримський навчався в Київській другій гімназії (1884–1885), потім в Колегії Павла Галагана (1885–1889), де був учнем видатного мовознавця П. Житецького.

Його спілкування з П. Житецьким не обмежувалося лекціями й семінарами, а продовжувалося й у позаурочний час, і призвело до захоплення Кримського українською мовою та літературою. Це захоплення переросло згодом в наукові дослідження з мовознавчих і літературознавчих тем, відобразилося в низці праць теоретичного характеру й великій кількості літературних творів.

Більше третини свого життя Агатангел Юхимович був відірваний від України. Проте навчання, подальша наукова, викладацька робота в Лазаревському інституті східних мов (який він закінчив 1892 р.) та Московському університеті (закінчив 1896 р.), наукові відрядження в Сирію та Ліван (1896–1898) не відірвали його від України. Він залишався тісно пов'язаним із діячами української культури й літератури І. Франком, М. Драгомановим, Лесею Українкою, Б. Грінченком та іншими. А ще писав художні твори, робив переклади українською мовою.

У 1898–1918 рр. А. Кримський працював на кафедрі арабської словесності у Лазаревському інституті, з 1900 р. – професор. Викладав історію та історію літератури народів мусульманського Сходу, семітські мови, здійснював переклад Корану з коментарем до нього; був секретарем Східної комісії Московського археологічного товариства, редактором його видання «Давности восточные».

У вересні 1918 р. московський період життя А. Кримського закінчився – він переїхав до Києва, на запрошення академіка В. І. Вернадського увійшов до складу комісії з вироблення законопроекту про заснування Української академії наук. З 1918 по 1928 р. був неодмінним (вченим) секретарем академії. Гетьманський уряд на чолі з Павлом Скоропадським ще в серпні 1918 р. затвердив «Закон про утворення Фонду Національної бібліотеки Української Держави», яким було утворено Тимчасовий комітет для заснування Національної бібліотеки Української держави, до складу якого увійшов і А. Ю. Кримський.

З ім'ям академіка А. Кримського значною мірою пов'язане наукове керівництво бібліотекою. Він брав активну участь у підготовці першого статуту бібліотеки (1918), ініціював створення в тому ж році відділу орієнталії, що мав на меті накопичувати, вивчати рукописні й друковані матеріали східними мовами та переклади з них, у яких висвітлювалося життя Сходу в усіх його проявах. Окрім того, А. Кримський разом з В. Вернадським започаткували 1919 р. зібрання єврейських рукописів і друкованих видань на підтримку нового наукового напрямку УАН – дослідження єврейської культурної спадщини в Україні.

З великою увагою А. Кримський і всі члени Тимчасового комітету ставилися до питання комплектування бібліотечного фонду. Фундатори бібліотеки проводили свідому політику збирання її фонду з найцінніших для української історії та культури раритетів, архівних і книжкових зібрань науковців. Для оцінки архівної та книжкової спадщини науковців були створені компетентні комісії з представників УАН та професорів університетів. Відомо, що академік А. Кримський відповідав за перегляд книжок з гуманітарних наук. Завдяки цій роботі до Всеукраїнської бібліотеки України у перші роки її існування надійшли книжкові колекції та архіви історика С. Голубєва, мовознавця П. Житецького, економіста М. Яснопольського, ентомолога Ю. Вагнера, а також бібліотека Київської духовної академії, яку А. Кримський фактично врятував від перевезення до Москви.

У новоствореній Академії наук А. Кримський очолив Історично-філологічний відділ (перший відділ), Кабінет арабо-іранської філології, Гебраїстичну історико-археографічну комісію, низку інших комісій, зокрема комісію з написання та редагування словників (як головний редактор). Як неодмінний секретар Академії наук він входив до складу Головнауки при Наркомосі УРСР, брав активну участь у роботі Всеукраїнського комітету сприяння науковцям. У 1921–1929 рр. був одночасно директором Інституту української наукової мови.

Упродовж 1918–1929 рр. (з перервами) працював професором всесвітньої історії в Київському університеті, з серпня 1925 р. був головою Київського філіалу Всесоюзної асоціації сходознавства, створеного при ВУАН. 1925 р. обраний членом міської Ради, згодом – членом Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету.

Величезна науково-організаційна, адміністративна, громадська діяльність не заважали А. Кримському проводити нові ґрунтовні дослідження. Незважаючи на неймовірно складні умови праці, спричинені війною та іноземною інтервенцією, науковець за винятково короткий час проводив дослідження, які, за словами академіка Г. Крачковського, «одчиняли нову еру в науці українській» – забезпечували їй створення власної школи сходознавства. Серед цих праць – монографії «Історія Персії та її письменства» (1923), «Історія Туреччини» (1924), «Вступ до історії Туреччини», «Історія Туреччини та її письменства» (1927), «Школа, письменство й освіта в турецько-арабських краях» (1928), низка розвідок з історії турецького фольклору й літератури, книги «Хафіз і його пісні» (1924), «Переклади з Шевченка турецькою мовою» (1923) і, нарешті, останню частину «Паль-

мового гiлля», яка була першою антологією близькосхідної та середньосхідної поезії, написаною українською мовою.

У травні 1928 р. А. Кримського було усунено з адміністративних посад з політичних міркувань, почали переслідувати. Репресії щодо нього почалися під час слідства у сфабрикованій справі «Спілки визволення України». Упродовж 1929 р. хвиля арештів, пов'язаних з цим процесом, які проходили одночасно з підконтрольними владі академічними виборами, докорінно змінила внутрішній клімат в Академії наук. А. Кримського не заарештували тільки тому, що не домоглися від його особистого помічника й секретаря та прийомного сина М. Левченка лжесвідчень проти нього. Своєю чергою намагання А. Кримського врятувати учня ні до чого не призвели: М. Левченка засудили (після повернення з ГУЛАГу, переслідуваний чекістами, він покінчив із життям самогубством). Щодо А. Кримського, то упродовж 1930–1937 рр. він був позбавлений усіх академічних посад і права продовжувати викладацьку роботу. Жив увесь цей час у надзвичайній матеріальній скруті, насамперед зі скромного врожаю з городу біля батьківської хати у Звенигородці. Домоволодіння родини Кримських було у Звенигородці по вулиці Продольній, 33 (пізніше вул. Леніна, нині вул. Кримського). 1872 р. за видання підручника з географії Юхим Кримський отримав солідний гонорар і побудував будинок у східному стилі. 1907 р. Юхим Степанович передав у спадщину частину будинку сину Агатангелу. До Звенигородки вчений часто навідувався, у батьковій друкарні вийшло багато його книг. Усі наукові праці останнього десятиріччя свого життя він писав на Звенигородщині. Тільки 1937 р. над хворим академіком змилювалися, дозволивши йому працювати в Інституті мовознавства АН УРСР.

Восени 1940 р. з нагоди 50-річчя літературно-наукової діяльності та 40-річчя професорства Указом Президії Верховної Ради УРСР академіку АН УРСР А. Кримському було присвоєно звання Заслуженого діяча науки. Президія Верховної Ради СРСР нагородила Агатангела Юхимовича орденом Трудового Червоного Прапора, а Президія Академії наук УРСР постановила видати зібрання його наукових праць.

15 січня 1941 р. у Києві було урочисто відзначено 70-річчя від дня народження А. Кримського, організовано виставку його творів. Усі центральні газети присвятили ювілярові статті. В ефірі лунали вірші й пісні на слова А. Кримського. З Москви, Ленінграда, Харкова, Львова, Тбілісі, усього Радянського Союзу на адресу ювіляра прийшли привітання та поздоровлення.

Високе звання академіка, посада, шана вченого світу не врятували його від арешту. У липні 1941 р. зі свого звенигородського будинку, під виглядом евакуації Академії наук, німецького, напівсліпого академіка вивезли для подальшої евакуації вглиб країни. Постановою НКВС від 20 липня 1941 р. його було названо «ідеологом українських націоналістів, який протягом ряду років очолював націоналістичне підпілля». Далі академіка – людину, яка володіла унікальними знаннями і зробила неоціненний внесок у розвиток науки, – заарештували й відправили етапом у Казахстан. 25 січня 1942 р. А. Кримський помер у тюремній лікарні кустанайської в'язниці. За однією з версій дослідників, не лише від фізичного виснаження та хвороби, а й через тортури, яким його піддавали. Точне місце поховання А. Кримського невідоме. Реабілітований 1957 р.

Ім'я українського академіка А. Кримського 1970 р. було занесене в затверджений XVI сесією Генеральної Асамблеї ЮНЕСКО перелік видатних діячів світу. Відкриття феномену А. Кримського відбулось уже в незалежній Україні. Вийшли друком десятки його творів, як наукових, так і літературних. Його ім'ям названо вулиці в українських містах, Інститут сходознавства НАН України, Володимир-Волинський педагогічний коледж. З 1992 р. виплачується Волинська обласна премія імені Кримського. Присуджують її за досягнення в галузі художньої літератури, документальної та науково-критичної літератури, а також авторам кращих творів жанру театральної режисури, акторам. На Черкащині 2021 рік був оголошений Роком Агатангела Кримського.

За своє життя А. Кримський здійснив фундаментальні дослідження з арабістики, іраністики, семітології, тюркології, а також славістики. Науковцю належить понад 1000 наукових праць з історії мов, літератури, мистецтва, релігії народів Близького й Середнього Сходу, Кавказу та Європи. Під керівництвом А. Кримського готувалися та видавалися словники, наукові збірники, які й досі є основою для роботи перекладачів. Агатангел Кримський – автор першої у світі історії арабської літератури у п'яти томах, чотиритомної «Історії Туреччини та її письменства» та «Історії Персії та її письменства», багатьох наукових досліджень. Творча спадщина Кримського-сходознавця становить 26 томів. Науковець заперечував теорію «колиски трьох братніх народів», обґрунтовуючи гіпотезу про українську мову, яка вже в XI ст. постала «як цілком рельєфна, цілком означена, яскраво-індивідуальна одиниця». Йому належать фундаментальні праці: «Українська грамати́ка», «Давньокиївська говірка», «Українська мова. Звідки вона взялася і як розвивалася».

Дослідники спадку А. Кримського називають різні цифри, коли говорять про кількість мов, якими він володів. Деякі налічують 56 мов, найчастіше кажуть про 60, а якщо враховувати, що він досліджував і різні діалекти й говірки, то кількість мов, які розумів, якими міг читати й писати А. Кримський, наближається до сотні.

Дата і місце формування фонду: кінець XIX ст. – 1941 р., Звенигородка, Київ, Москва, Ліван, Сирія.

Історична довідка про фонд:

А. Кримський упродовж життя зібрав значну бібліотеку – це, переважно, галузеві енциклопедії, словники (живих і мертвих мов Близького і Середнього Сходу), довідники, бібліографічні покажчики, повні комплекти російських та іноземних сходознавчих журналів. Бібліотека містить також твори східних і європейських авторів мовою оригіналу й у перекладі; видання з історії релігій Сходу, історичної географії, етнографії, археології, антропології, міфології, мовознавства, історії літератури і мистецтва, права, філософії; пам'ятки писемності й народної поезії. Представлені арабістика, іраністика, тюркологія, візантиністика, семітологія, індологія, китаїстика, а також славістика, зокрема майже всі твори А. Кримського російською та українською мовами.

Коли В. Вернадський запропонував А. Кримському повернутися до Києва і стати одним із засновників Української Академії Наук, той поставив одну умову – перевезення та розміщення на новому місці його особистої бібліотеки. Для цього знадобився цілий залізничний вагон – крім книг науковець 1918 р. привіз до Києва колекцію марок і грамплатівок з оперною музикою.

Перші книжки зі свого зібрання А. Кримський передав до ВБУ ще 1919 р. Понад дві тисячі примірників з бібліотеки Кабінету арабо-іранської філології, який він очолював, було передано ним до бібліотеки 1934 р. за умови збереження цілісності зібрання задля майбутніх дослідників-сходознавців. 1951 р. Державна публічна бібліотека УРСР (тодішня назва НБУВ) придбала найбільшу кількість (10 151 книгу, 2659 журналів) зібрання А. Кримського. Ще майже півтисячі документів родичі науковця передали бібліотеці в 1961 р. Нині особова бібліотека академіка Кримського зберігається у відділі організації та обслуговування основним фондом, її склад відображено в генеральному алфавітному каталозі НБУВ.

А. Кримський був переконаний, що для комплектування фонду головної бібліотеки країни величезне значення мають не лише колосальні за складом і змістом особові бібліотеки науковців, а і їхні архівні матеріали.

Архівна спадщина А. Кримського зберігається в Інституті рукопису НБУВ (Ф. 36, Ф. I, Ф. III). Особовий фонд Кримського містить наукові, творчі матеріали зі сходознавства й українознавства, освітні плани й програми, художні твори й переклади; біографічні матеріали (похвальний лист, записні книжки з нотатками й перекладами віршів, посвідчення, довідки); рецензії на праці А. Кримського; матеріали службової та громадської діяльності (доповіді, плани роботи, доповідні записки); матеріали господарчо-майнового характеру; листування; фотографії; образотворчі матеріали тощо. Загальна кількість документів становить близько 4,5 тисяч од. зб. Крім того, архівна спадщина А. Кримського зберігається в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Інституті сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України, Меморіальній бібліотеці Омеляна Пріцака Національного університету «Києво-Могилянська академія», Звенигородському районному краєзнавчому музеї імені Т. Г. Шевченка.

Характеристика історико-культурного фонду:

Розвиток бібліотеки А. Кримського чітко співпадає з життєвими етапами її фундатора. Вона формувалась відповідно до власних бібліофільських та наукових уподобань самого Агатангела Юхимовича, на становлення яких мали вплив сімейна традиція збирання книжок, започаткована дідом і продовжена батьком. Підбір документів свідчить про те, що бібліотеку збирав не любитель-колекціонер, а науковець. Джерелами поповнення збирання були: купівля, обмін, міжнародне замовлення, подарунки, формування власних конвolutів, купівля книг у букіністів.

За цільовим призначенням в особовій бібліотеці А. Кримського можна виділити такі види видань:

- офіційні: статuti, програми, нормативно-інструктивні документи;
- наукові: монографії, історичні документи XVII–XVIII ст.; коментарі до пам'яток писемності; етнографічні праці, матеріали археологічних експедицій;
- навчальні: підручники, курси лекцій, читанки, хрестоматії, навчально-методичні посібники, самовчителі, задачники;
- довідкові: енциклопедії, лексикографічні, лінгвістичні посібники (тлумачні, етимологічні, перекладні, термінологічні словники), довідники, атласи, путівники, карти; каталоги бібліотек, бібліографічні покажчики;
- літературно-художні: романи, оповідання, поетичні, фольклорні збірки, альманахи, антології; мемуарна література, спогади мандрівників, біографічні нариси;
- рекламні: каталоги виставок, програми радіопередач.

За обсягом видань зібрання складається з книг, брошур, конволютів, відбитків наукових статей; за періодичністю виходу видань – з неперіодичних книжкових видань та періодичних і продовжуваних видань. Значну частину фонду цього зібрання можна визначити раритетною, адже видання мають історичну цінність і матеріальну вартість, статус рідкісних книг. Загальну раритетність особової бібліотеки А. Кримського доповнюють також видання з різною знаковою природою інформації – примірники картографічних та образотворчих видань.

Тематика видань надзвичайно різноманітна. Можна виокремити видання такого змісту:

- історичного (історія Сходу (давня, нова); окремо Візантії, Кавказу, України, європейських країн);

- археологічного (пам'яткознавство, історія археологічних досліджень);

- бібліотеко- і книгознавчого (специфіка бібліофільського, книжкового руху ХІХ – початку ХХ ст., бібліотечна справа в Україні 20–30-х рр. ХХ ст., структурний та тематичний склад бібліотечних колекцій);

- філологічного (загальне й порівняльне мовознавство, термінологія, палеографія, лексикографія);

- мистецького, зокрема літографії початку ХІХ ст.;

- релігійного (християнської, буддійської, ісламської теології, зокрема суфізм, дервішизм, взаємовпливи світових релігій);

- художня література (антології, поетичні збірки, літературні твори, альманахи).

У бібліотеці А. Кримського представлено потужний джерелознавчий матеріал для профілювання провідних сходознавчих напрямів:

- сходознавство (ассирологія, урартологія, хетологія, шумерологія, арабістика, іраністика, монголознавство, курдологія, синологія, тюркологія, японістика, індологія, юдаїка);

- кавказознавство;

- інші напрями (візантиністика, славістика, європеїстика).

Крім того, представлено видання з палеографії (значна частина репрезентує наукові відкриття середини ХІХ – початку ХХ ст.), нумізматики, текстології. Окремий сегмент бібліотеки А. Кримського – каталоги, які відображають культуру бібліографічного опису кінця ХІХ – початку ХХ ст. (серед них грузинською, вірменською, болгарською мовами).

Діяльність А. Кримського в галузі сходознавства була присвячена вивченню життя трьох основних народів мусульманського світу: арабів, пер-

сів, турків. Це позначилося і на складі його бібліотеки: тут є низка цінних видань XVI–XIX ст.

Значну частину зібрання становлять твори східних письменників, перекладених європейськими мовами, а також твори європейських письменників про країни Сходу. Здебільшого це монографії з історії, зокрема історії релігії, особливо мусульманської, історії літератури й мистецтва, географії, етнографії, антропології, археології, міфології, правознавства, філософії. Переклади історичних і літературних пам'яток зроблено переважно з арабських, персидських, турецьких текстів.

У бібліотеці А. Кримського багато книг, виданих східними мовами. Це джерела з історії, права, філософії та історії релігії, пам'ятки писемності й народної поезії Сходу.

Серед книг, виданих російською та українською мовами з питань сходознавства, є майже всі друковані праці А. Ю. Кримського. Тут можна одержати відомості про побут і матеріальну культуру народів Сходу, суспільно-політичний устрій та економічний розвиток їхніх країн тощо.

Арабістика представлена творами, які є джерелами для вивчення середньовічної історії, мусульманського права, етнографії: численні праці арабомовних істориків, літописи арабських походів і завоювань, твори середньовічних арабських географів, богословів, мандрівників, літераторів. Зустрічаються також і християнські пам'ятки давнього й нового часів, зокрема трактати богословів, які писали арабською мовою.

Твори європейськими мовами – це переважно перекази арабських літописів, критичні дослідження джерел, зокрема про арабських істориків, літописців, географів, науковців, філософів тощо. У бібліотеці А. Кримського є також твори російських дореволюційних істориків і дослідників арабської філології: численні монографії та дослідження в галузі арабської граматики, лексикології та діалектології, історії, арабської літератури й літературознавства, переклади пам'яток арабської літератури. Вони побачили світ здебільшого у видавництвах «Academia» та «Всемирная литература». Серед книг з питань арабістики трапляються римські стародруки кінця XVI ст. з відомої друкарні Медичі, цінні халебські видання.

Іраністика представлена творами з історії, економіки, мовознавства, питань матеріальної та духовної культури іраномовних народів і власне Ірану. Зібрання містить західні і східні джерела про Іран: записки і твори мандрівних монахів, купців, воєначальників, дипломатів, докладні описи Ірану, зроблені європейськими мандрівниками, твори описового характеру, що ґрунтуються на відомостях античних авторів про давню Персію, видан-

ня джерел і досліджень із середньовічної історії Ірану. У фонді численні переклади персидських історичних пам'яток і творів художньої літератури європейських учених-іраністів, твори з історичної географії, етнографії, палеографії, епіграфіки, нумізматики, історії давньоіранської та середньоіранської домусульманської культури, філософії, історичної лінгвістики тощо. Є численні описи Ірану, зроблені російськими дипломатами, військовими чиновниками, представниками торговельно-промислових кіл, мандрівниками, а також праці російських учених-сходознавців з історії Ірану, історичні хроніки. У зібранні наявні поетичні твори, зокрема авторів, які прославляли Персію: Енвері, Хакані, Нізамі, Мінучехарі, Гафіза, Атгара, Джелал-ед-дін-Румі, Сааді, Джамі та інших. Є також твори з афганістики, курдознавства, осетинознавства.

Тюркологія представлена європейськими і східними джерелами з історії Туреччини, зокрема про державу сельджуків, утворення османської держави; дослідженнями про тюркомовні народи, їх мову й літературу; пам'ятками майже всіх головних писемностей, які існували у турецькому світі, творами про турецьких поетів і прозаїків.

У бібліотеці А. Ю. Кримського є чимало творів з візантієзнавства: візантійські пам'ятки (хроніки), тексти в оригіналах і перекладах, історичні й публіцистичні твори, публікації джерел візантійських юридичних пам'яток, дослідження з нумізматики, хронології, економічної історії тощо, а також окремих періодів візантійської історії.

Про країни Африки дають уявлення твори європейських учених, мандрівників, письменників, зокрема стародавніх греків і римлян, які залишили докладні описи країн Північної Африки. Є також переклади творів середньовічних арабських, візантійських, персидських, індійських, китайських та інших географів і мандрівників. У бібліотеці багато монографій, що належать перу російських мандрівників XVIII–XIX ст., щоденники й описи мандрівок, твори з географії та етнографії Африки, дослідження видатних російських сходознавців з питань історії та культури африканських народів.

Індологія представлена монографіями з історії, економіки, філософії, буддизму, палеографії, хронології, епіграфіки, етнографії, численними перекладами пам'яток епосу й художньої літератури, дослідженнями в галузі літератури, мистецтва, мов народів Індії.

У бібліотеці є чимало творів, у яких висвітлюється історія, культура, релігія, побут, мистецтво стародавнього Єгипту. Дослідження з єгипетської філології присвячені дешифровці єгипетської ієрогліфічної криптографії,

огляду давньоєгипетських пам'яток писемності релігійного, літературного, наукового характеру.

Про історію, філософію, економіку, літературу, культуру Китаю можна одержати відомості з численних історичних і географічних творів європейських місіонерів, які довгий час жили у країні, та монографій з історії китайської культури. Трапляються також переклади на європейські мови стародавніх китайських джерел філософського, морально-етичного, релігійного змісту, численні твори російських учених-китаєзнавців і мандрівників. У збірці є праці і з японознавства.

Семітологія представлена мовознавчими дослідженнями, зокрема про деякі живі й мертві семітські мови.

У бібліотеці видатного науковця збережено 25 примірників Корану, як арабською мовою, так і в перекладі німецькою, англійською, французькою, польською мовами. Тексти Святої книги різняться також і видавничими нюансами – форматом і мистецьким оздобленням. А. Кримський детально вивчав кожний примірник, про що свідчить велика кількість нотаток на сторінках книг, активно використовував тексти Корану у своїх наукових пошуках і теоретичних узагальненнях. Наявні у фонді примірники демонструють, що А. Кримський володів методичними прийомами, які використовував у процесі перекладу сур і аятів, специфікою цитування смислів Корану в науковій літературі.

У зібранні А. Кримського багато подарованих йому видань з автографами відомих науковців-сходознавців, серед них Б. В. Міллера, О. П. Поцілуївського, В. Ф. Мінорського та ін. В одній із книг В. Мінорського «Курды. Заметки и впечатления (с приложением карты)» (Петроград, 1915) зроблено запис чорнилом чорного кольору: «Дорогому А. Е. Крымскому – первый экземпляр. В. Минорский. Ст. Русса 23.VII.1915».

На книгах, подарованих А. Ю. Кримському, є автографи багатьох видатних науковців: президента АН УРСР, ботаніка В. Липського («Путешествие в Джунгарский Алатау». Ленинград, 1924); сходознавця, члена-кореспондента АН СРСР Є. Бертельса («Персидская поэзия в Бухаре. X век». Ленинград, 1935); відомого радянського мандрівника, дослідника Центральної Азії, академіка АН УРСР П. Козлова («Тибет и Далай-Лама». Петербург, 1920); сходознавця, засновника ассириології в Росії М. Нікольського («Всеволод Федорович Миллер как востоковед». Москва, 1914); директора Азіатського музею, академіка С. Ольденбурга («Азиатский музей Российской Академии наук 1818–1918». Петербург, 1920) та інших.

Бібліотечне зібрання А. Кримського дає змогу ознайомитися з творчою лабораторією А. Кримського, популяризувати його багатогранний науковий доробок, усвідомити місце й роль визначного науковця в історії та науці України I-ї пол. XX ст. Бібліотека є також значним інформаційним і джерельним ресурсом для проведення наукових досліджень широкого спектра гуманітарного змісту, насамперед сходознавства, що забезпечує фахівців цінними матеріалами для досліджень.

Хронологічні межі видань: XVII – перша половина XX ст.

Кількісний склад фонду: бібліотека А. Ю. Кримського у відділі організації та обслуговування основним фондом НБУВ становить 14 896 од. зб. У відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ – п'ять примірників з бібліотеки А. Ю. Кримського з його автографами чи дарчими написами йому на титульних аркушах видань. Книги з бібліотеки А. Кримського є ще в чотирьох установах України: Інституті сходознавства імені А. Ю. Кримського (189 од. зб.), Інституті мовознавства імені О. О. Потебні (85 од. зб.). Кілька раритетних примірників, які належали А. Кримському, через різні обставини потрапили до книгозбірні Меморіального кабінету-музею Омеляна Прицака в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» (10 од. зб.), дві книги виявлено у бібліотечному фонді Національного музею історії України. За радянських часів, вочевидь, з «цензурних міркувань», бібліотека зазнала значних утрат. Відомо, що до Києва 1918 р. науковець привіз 20 тис. од. зб.

Мова видань: бібліотека А. Кримського надзвичайно різноманітна за лінгвістичними характеристиками: у ній представлено видання понад 85 мовами світу, серед яких українська, російська, французька, німецька, польська, арабська, перська, сирійська, турецька, грузинська, санскрит та інші мови. Крім видань, представлених однією мовою, наявні двомовні й багатомовні видання.

Зовнішні ознаки колекції:

Примірники гарно оправлені, більшість із них у шкіряній оправі. Частина книг в оправі з бавовняних тканин сірого кольору. На багатьох примірниках є екслібриси у вигляді овальної печатки фіолетового кольору з написом «УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК», посередині якої власноруч А. Кримським написано «індивідуальна бібліотека А. Кримського». Є також позначки на книгах у вигляді шрифтового екслібрису, що становить штемпель фіолетового кольору без рамки розміром 5x33 мм з текстом «Хванько Кримський». На багатьох книгах є автограф А. Кримського. Додатковими специфічними ознаками книг, які належали А. Кримському,

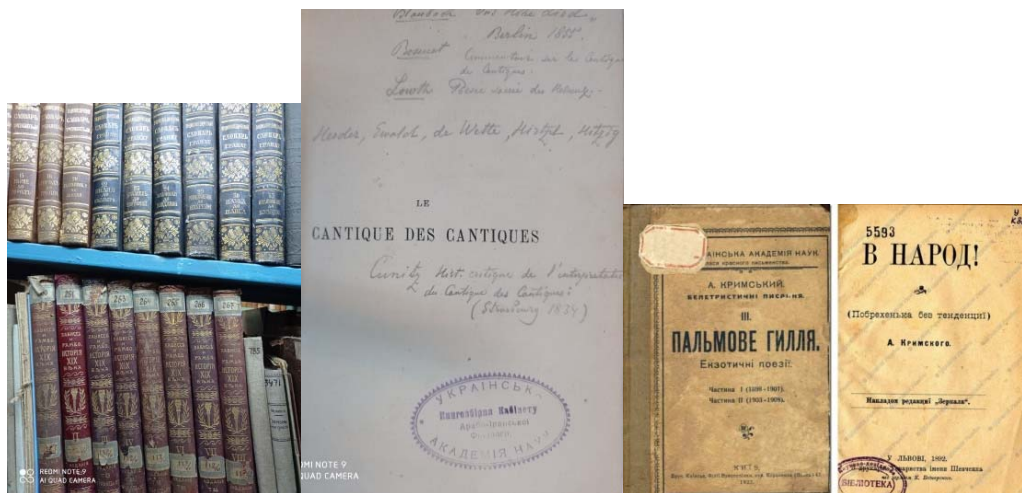
є штамп, який знаходиться у правому верхньому куті титульного аркуша з написом від руки чорнилом «Хр. № » (наприклад, «Хр. № 8737»).

На корінцях зовнішнього покриття деяких книг (обкладинки чи палітурки) наклеєно білі смужки паперу, на яких чорнилом написано число або напис німецькою мовою. Це пояснюється тим, що в період Другої світової війни частина бібліотеки Кримського знаходилася у Звенигородці, тимчасово окупованій німецько-фашистськими загарбниками, які готували бібліотеку вченого до вивезення в Німеччину.

Раритетні ознаки мають книги з автографом А. Кримського («А. Кримського», «Індивідуальна Кримського»), уточнювальними й рекомендаційними помітками («Для Звен.», «Передать в Библиотеку Лазаревского института» тощо). Є книги, на полях і в текстах яких рукою науковця зроблено написи й виправлення.

Наприклад, у примірнику третього видання «История Персии, ее литературы и дервишеской теософии» (Москва, 1912) на сторінках, де міститься історико-літературна розвідка про персидського поета Феридеддина Атгара, увесь текст виправлено олівцем. Є екземпляри з автографами відомих науковців – С. Ольденбурга, Б. Міллера, В. Мінорського та інших.

Важливим фактом приналежності примірників до бібліотеки Кримського є присвяти й дарчі написи від колег і учнів. На окремих примірниках наявні штампи закладів освіти Києва, Москви, бібліотечних установ України, Європи, країн Азії.

Науково-довідковий апарат колекції:

Генеральний алфавітний каталог НБУВ. Колекція А. Ю. Кримського.
Систематичний каталог окремих зібрань і колекцій основного книгосховища НБУВ. Кримський А. Ю.

Топографічний службовий каталог колекції А. Ю. Кримського в основному книгосховищі НБУВ.

Використані джерела і література:

1. А. Ю. Кримський: бібліографічний покажчик / редколегія : Ю. М. Кочубей (голова), О. В. Богомолів, О. Б. Бубенок та ін. ; упоряд. : О. Д. Василюк, Ю. М. Кочубей. Київ, 2016. 276 с.

2. Бровкін А., Шовкопляс І. Фонди Центральної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського : коротка інформація. Київ, 1993. С. 25–26.

3. Видатні вчені Національної академії наук України. Особові архівні та рукописні фонди академіків і членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (1918–1998) : путівник / уклад. Боляк О. С., Воронкова Т. І., Даневич С. Г. та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1998. С. 53–59.

4. Дениско Л. М. Автографи на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2007. С. 4, 9, 16, 55, 62, 78.
5. Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. С. 69, 70, 142, 203, 215.
6. Колесник Є. О. Сходознавче зібрання імені А. Ю. Кримського. Український історичний журнал. 1971. № 8. С. 150–152.
7. Колесник Є. Бібліотека А. Ю. Кримського. Літературна Україна. 1971. 19 січня.
8. Клименко І. В. Кримський Агатангел Юхимович. Особові архівні фонди Інституту рукопису : путівник. Київ, 2002. С. 276–282.
9. Кримського Ю. А. бібліотека // Словник українських приватних бібліотек / І. Лисенко. Київ : Рада, 2009. С. 91–92.
10. Підвойний В. М. Бібліотека-колекція Агатангела Кримського: структурно-функціональні параметри. Східний світ. 2021. № 2. С. 61–72.
11. Підвойний В. Україномовна книга бібліотеки-колекції Агатангела Кримського: тематика та системно-функціональна роль // Видавничий рух в Україні: середовища, артефакти : міжнар. наук. конф. (Львів, 24–25 жовтня 2019 р.) / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаніка ; наук. ред. Л. Головата; ред-упоряд. В. Пасічник. Львів, 2019. С. 204–206.
12. Хоменко В. Кримський. Київ : Арт Економі, 2013. 64 с. : іл.
13. Циганкова Е. Сходознавча колекція Агатангела Кримського у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Бібліотечний вісник. 2001. № 6. С. 13–18.

Олена Яковенко, Світлана Шульженко

Бібліотека Євгена Максимовича Кротевича

Фондозасновник: Кротевич Євген Максимович (1884–1968) – український письменник і мовознавець ХХ ст.

Інформаційна довідка про фондозасновника:

Народився в с. Журавці Городищенського р-ну Черкаської області в учительській родині. З 1903 по 1907 р. працював народним учителем. Закінчив Київський університет (1911 р.). Друкуватися почав з 1906 р. Під час Першої світової війни Є. Кротевич воював на Кавказькому фронті. Повернувся в Україну в 1918 р. Викладав українську мову і літературу в Богуславській гімназії (1919–1922 рр.), завідував місцевим відділом народної освіти (1919 р.), пізніше очолював відділ ліквідації релігійних установ. У 1922 р. переїхав до Києва, де працював завідувачем літературної частини в театрі ім. М. Заньковецької та театрі ім. І. Франка, також викладав українську літературу у вищих навчальних закладах м. Києва. Відомий читачам як автор численних новел, повістей, романів та драматичних творів, автор спогадів про М. Старицького, К. Стеценка, Лесю Українку, М. Заньковецьку, І. Нечуя-Левицького. Помер у м. Києві.

Дата і місце формування колекції: м. Київ, перша половина ХХ ст. – 60-ті роки ХХ ст.

Історична довідка про фонд:

Євген Максимович Кротевич любив не тільки збирати книги, але і дарувати їх. Культурні установи неодноразово звертались до письменника з приводу отримання подарунків від нього. Так, керівництво Державного літературно-меморіального музею Лесі Українки, під час створення відділу експозиції «Леся Українка і сучасна українська література», звернулось 7 квітня 1964 р. до письменника з проханням передати в музей своє фото і твори з дарчими написами, а також написати про те, яку роль відігравала

творчість Лесі Українки у його літературному житті. Письменник відгукнувся і надіслав Музею 50 цінних книжок з власної бібліотеки. На початку 1960 р. він подарував свою власну бібліотеку Державній публічній бібліотеці УРСР (ДПБ, тодішня назва НБУВ). 31 травня 1960 р. директор ДПБ АН УРСР В. Дончак написав Євгену Максимовичу лист з подякою, де гарантував, що «особисте зібрання книг і архівних матеріалів, які Ви так любовно збирали на протязі багатьох років, будуть цінним поповненням книжкових фондів найкрупнішої бібліотеки України і серйозною базою для роботи науковців, літературознавців та інших дослідників». Директор бібліотеки запевнив дарувальника, що бібліотека буде збережена як окрема самостійна колекція, якнайширше представлена в наукових каталогах та оздоблена друкованими екслібрисами. Зберіглася також нотаріально завірена заява дружини Є. М. Кротевича Клеопатри Миколаївни про те, що вона не заперечує проти передачі книгозбірні свого чоловіка ДПБ АН УРСР. Приватна бібліотека Є. М. Кротевича зберігається як окрема колекція у Відділі наукової організації основного фонду НБУВ. Разом з книгами надійшов і науковий архів письменника (1031 од. зб.), який нині знаходиться в Інституті рукопису НБУВ.

Характеристика історико-культурного фонду:

Зібрання містить книжкові видання з історії, етнографії України, літературознавства, мовознавства, мистецтвознавства, літературно-художні твори, українські альманахи, словники та періодичні видання.

Серед книжок з *історії*: Аркас М. «Історія України – Русі» (1908); Грушевський М. «Иллюстрированная история украинского народа» (СПб., 1913); Ефименко А. «История украинского народа» (СПб., 1906); «Діяльність історичної секції Всеукраїнської академії наук та пов'язаних з нею історичних установ академії в роках 1926–1928» (Київ, 1928–1930); з *етнографії*: Сумцов Н. «Малюнки з життя українського народного слова» (Харків, 1910); Иллюстров И. «Сборник российских пословиц и поговорок» (Киев, 1904); «Дореволюційні приказки і прислів'я» (Харків, 1936); «Українська народна пісня. Для співу без супроводу / упоряд. Андрій Хвиля» (Київ, 1936); з *мовознавства*: Житецкий П. «О переводах Евангелия на малорусский язык» (СПб., 1906); «Українська мова. Для гуртків самоосвіти» (Москва, 1930); з *мистецтвознавства*: «Очерк истории искусств» под ред. А. И. Сомова (СПб., 1904); «Український драматичний театр. Нариси історії в двох томах» (Київ, 1957–1959); *енциклопедії та словники*: Леві Д. та ін. «Орфографічний словник для початкової і середньої школи» (Київ, 1936); «Довідник з української орфографії

та пунктуації» (Київ, 1964); Дубровский Н. «Полный толковый словарь всех общеупотребительных иностранных слов, вошедших в русский язык, с указанием их корней» (Москва, 1905); Грінченко Б. «Словарь української мови» (Київ, 1925); «Большая энциклопедия. Словарь общедоступных сведений по всем отраслям знаний» под ред. С. Н. Южакова. В 22 т. (СПб., 1904).

Найціннішу частину цієї книгозбірні становить відділ «Україніка», де зібрано багато різних видань творів Т. Г. Шевченка, книжки про його життя і творчість, зокрема: Кониський О. «Т. Шевченко під час вислого розцвіту його кебети, до арешту його (1845–1847)» (Львів, 1895); Кониський А. «Жизнь украинского поэта Тараса Григорьевича Шевченка, 1814–1861» (Одесса, 1898); Шевченко Т. «Кобзарь» (СПб., 1908) та ін.

Значну частку бібліотеки Є. Кротеви́ча становлять твори М. Коцюбинського, П. Мирного, М. Вовчка, І. Нечуй-Левицького, С. Васильченка, А. Кримського, О. Олеся, М. Стороженка, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Карпенка-Карого (Тобілевича), Б. Грінченка, П. Тичини, М. Трублаїні, М. Рильського, В. Сосюри, Ю. Яновського, Ю. Збанацького. С. Скляренка, О. Гончара, А. Малишка, І. Франка, М. Стельмаха, І. Крилова, М. Гоголя, М. Лермонтова, О. Купріна, М. Салтикова-Щедріна, Ф. Достоєвського, В. Даля, Л. Толстого, М. Горького, І. Буніна, братів Грімм, М. Сервантеса, У. Шекспіра, Ж. Верна, Дж. Боккаччо, Ф. Стендаля, В. Гюго, М. Твена, Е. Золя. Р. Роллана та багатьох інших.

У бібліотеці є й твори зарубіжних авторів, представлені мовою оригіналу: Rosenberg A. «Leonardo da Vinci» (Лейпциг, 1907); «Oeuvres diverses de la Fontaine» (Paris, 1813) та ін.

Періодичні видання в особовій бібліотеці Є. Кротеви́ча: «Вітчизна», «Всесвіт», «Живая газета», «Знамя», «Записки історично-філологічного відділу», «Комуніст України», «Критика», «Крокодил», «Літературное творчество», «Наука и жизнь», «Основа», «Отечественные записки», «Огонек», «Прапор», «Октябрь», «Театр», «Україна», «Українська література», «Soviet literature», «Киевская старина», «Былое», «Літературно-науковий вісник», «Чтения в историческом обществе Нестора Летописца».

Хронологічні межі видань: ХІХ – середина ХХ ст.

Кількісний склад фонду: 2920 од. зб.

Мови видань: англійська, грецька, німецька, польська, російська, українська, французька.

Зовнішні ознаки колекції: Шрифтовий екслібрис фіолетового кольору у вигляді восьмикутного штампеля в подвійній рамці з текстом «Бібліотека Євгена Максимовича КРОТЕВИЧА № ___ м. Київ».

Науково-довідковий апарат колекції:

Генеральний алфавітний каталог НБУВ. Колекція Є. М. Кроткевича.

Систематичний каталог окремих зібрань і колекцій основного книгосховища НБУВ. Є. М. Кротевич.

Топографічний службовий каталог колекції Є. М. Кротевича в основному книгосховищі НБУВ.

Використані джерела і література:

1. Біографія Кротевича Є. М. // Інститут рукопису НБУВ. Ф. 45. № 987. 1 арк.
2. Державна публічна бібліотека АН УРСР – Кротевичу Євгену Максимовичу. Лист з подякою за подаровані книги. 31 травня 1960 р. // Інститут рукопису НБУВ. Ф. 45. № 223. 1 арк.
3. Державний літературно-меморіальний музей Лесі Українки – Кротевичу Євгену Максимовичу. Лист з подякою за подаровані музею книжки. 27 липня 1964 р. // Інститут рукопису НБУВ. Ф. 45. № 231. 1 арк.
4. Державний літературно-меморіальний музей Лесі Українки – Кротевичу Євгену Максимовичу. Лист з проською допомоги у створенні відділу експозиції «Леся Українка і сучасна українська література». 7 квітня 1964 р. // Інститут рукопису НБУВ. Ф. 45. № 230. 1 арк.
5. Заява дружини Є. М. Кротевича Клеопатри Миколаївни Кротевич про свою згоду на передачу бібліотеки Є. М. Кротевича в дар Державній академічній бібліотеці УРСР // Інститут рукопису НБУВ. Ф. 45. № 1018. 1 арк.
6. Бровкін А., Шовкопляс І. Фонди Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського : коротка інформація / АН України, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського. Київ, 1993. С. 26–27.
7. Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. Київ, 2017. С. 70, 71.
8. Іщук А. Євгену Кротевичу – сімдесят п'ять // Вітчизна. 1959. № 1. С. 171–172.
9. Косян В. Х. Кротевич Євген Максимович // Українська радянська енциклопедія. В 12 т. / гол. ред. Бажан М. П. 2-ге вид. Київ : Гол. ред. Укр. рад. енциклопедії, 1980. Т. 5. Кантата – Кулики. С. 539.
10. Кротевич Євген // Енциклопедія українознавства / гол. ред. В. Кубійович. Львів, 1994. Т. 3: Зернове господарство – Крушельницький. С. 1193.
11. Кротевич Євген Максимович // Українські письменники : біо-бібліографічний словник: у 5 т. Київ, 1965. Т. 4. С. 808–810.
12. Палажченко А. Старейший украинский писатель: К 75-летию Е. М. Кротевича // Советская Украина. 1959. № 2. С. 151–152.

Тетяна Мяскова

Бібліотека Самуїла Наумовича Ландкофа

Фондозасновник: Ландкоф Самуїл Наумович (1887–1970) – український науковець-правник, спеціаліст в галузі цивільного права, доктор юридичних наук.

Інформаційна довідка про фондозасновника:

Самуїл Наумович Ландкоф народився 6 січня 1887 року в місті Кременчуці Полтавської губернії (тепер Полтавської обл.).

У 1915 р. вступив на юридичний факультет Харківського університету, який закінчив у 1919 р. Працював помічником присяжного повіреного, юрисконсультом міськпродвідділу в м. Харкові, консультантом Харківського губернського управління юстиції, завідувачем судово-слідчого відділу Харківського губернського управління юстиції. На початку 20-х років ХХ ст. почав займатися науково-викладацькою діяльністю: з 1920 р. викладав в Харківському інституті народного господарства (тепер Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого); з 1927 р. професор кафедри цивільного права і цивільного процесу цього ж інституту; з 1930 р. по 1938 р. декан торговельного факультету Харківського фінансово-економічного інституту; з 1938 р. завідувач кафедри цивільного права у Київському університеті. Під час війни С. Н. Ландкоф евакуюювався разом з університетом до Саратова, де працював професором місцевого юридичного інституту. В евакуації був також завідувачем кафедри цивільного права Об'єднаного українського університету в м. Кізил-Орда (Казахстан). Після звільнення Києва від нацистської окупації С. Н. Ландкоф повернувся до міста, де очолив в університеті кафедру цивільного права (червень 1944 р.). Захистив

дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Основні проблеми радянського винахідницького права» (1949 р.). З 1959 р. працював у Київському інституті народного господарства. У 1970 р. був прийнятий на посаду професора-консультанта кафедри цивільного права Харківського юридичного інституту.

Помер 30 вересня 1970 року в м. Харкові.

Численні роботи С. Н. Ландкофа присвячені питанням правового врегулювання господарської діяльності підприємств, дослідженню проблем цивільного, винахідницького права. Вчений опублікував близько 200 праць, у тому числі 5 підручників і 19 монографій. Автор підручника «Основы радянського цивільного права», за яким навчалося не одне покоління юристів-цивілістів.

Дата і місце формування колекції: Харків, Київ, 1915–1970 рр.

Історична довідка про фонд: Вчений-правник системно збирав книги протягом усього свого життя. Після його смерті, за заповітом, книгозбірню передали до Центральної наукової бібліотеки АН УРСР (зараз НБУВ), де вона зберігалася в обмінно-резервному фонді до 1990 р. Відтоді знаходиться у Відділі наукової організації основного фонду НБУВ в головному корпусі бібліотеки по Голосіївському пр., 3.

Характеристика історико-культурного фонду:

Оскільки професійна діяльність С. Н. Ландкофа пов'язана з юриспруденцією, у складі його приватної книгозбірні переважають книги та періодичні видання з різних галузей права: Ландкоф С. «Новая категория обязательств в советском гражданском праве» (1948); Спекторский Е. «Пособие к лекциям по энциклопедии права» (1917); Барон Ю. «Система римского гражданского права». Общая часть, кн.1, вып.1 (1909); Венедиктов А. «Государственная социалистическая собственность» (1948); «Законы гражданские с разъяснениями правительствующего сената и комментариями русских юристов», сост. И. Тюртюмов (1913); Новицкий И. «Римское частное право» (1948); Пахман С. «История кодификации гражданского прав». Т. 1, 2. (1876); Агарков М. «Учение о ценных бумагах» (1927); Халфина Р. «Право наследования в СССР» (1951); Ландкоф С. «Основы гражданского права» (1948).

В приватній бібліотеці С. Ландкофа широко репрезентовані довідники, енциклопедії, бібліографічні покажчики: «Систематический указатель русской литературы по судоустройству и судопроизводству гражданскому и уголовному», сост. А. Поворинский (1896); «Справочник народного судьи» / под общ. ред. Н. Рычкова и И. Перлова (1946); «Сборник документов

по земельному законодавству СССР и РСФСР. 1917–1954 гг.» (1954); «Краткий латинско-русский словарь» (1941) та ін. Є в особовій книгозбірні книги з економіки, історії, філософії, твори художньої літератури, а також періодичні видання: «Радянське право» за 1958–1964 рр.; «Бюллетень Верховного суда СССР» за 1957–1962 рр. У книгозбірні є невелика кількість книг іноземними мовами: «Parallel dictionaries of the Russian, French, German and English languages» (1850); Bandtkio J. «Lineamenta juris Romani» (1816); Karmán J. «Slovenský obchodný zákon» (1926). Частина книг з книгозбірні має дарчі написи авторів.

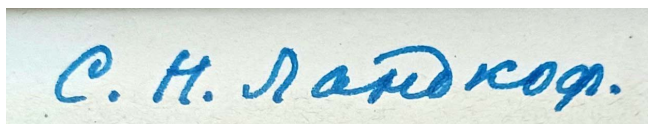
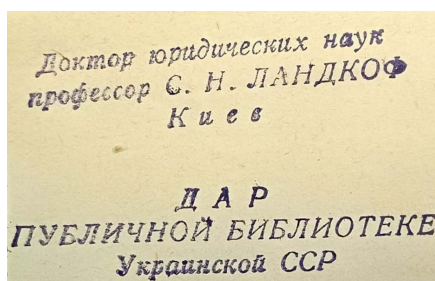
Книжки з бібліотеки С. Н. Ландкофа користуються попитом у читачів, які займаються проблемами юриспруденції, держави і права.

Хронологічні межі видань: кінець XIX ст. – 1970-й рік.

Кількісний склад фонду: 1978 од. зб. (книг і журналів).

Мови видань: англійська, болгарська, латинська, німецька російська, українська, французька, чеська.

Зовнішні ознаки колекції: Автограф фондоутворювача та колишнього власника бібліотеки С. Н. Ландкофа, а також відбиток штампу з написом: «Доктор юридических наук профессор С. Н. ЛАНДКОФ Киев ДАР ПУБЛИЧНОЙ БИБЛИОТЕКЕ Украинской ССР». Наклейки з шифром книги.

Науково-довідковий апарат колекції:

Генеральний алфавітний каталог НБУВ. Бібліотека С. Н. Ландкофа.

Систематичний каталог окремих зібрань і колекцій основного книгосховища НБУВ. Бібліотека С. Н. Ландкофа.

Топографічний службовий каталог бібліотеки С. Н. Ландкофа в основному книгосховищі НБУВ.

Використані джерела і література:

1. 80-летие профессора С. Н. Ландкофа // Советское государство и право. 1967. № 6. С. 143.

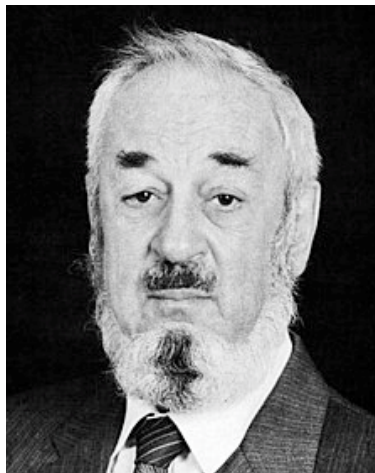
2. Лещенко Н. П., Морозова С. Є. Ландкоф Самуїл Наумович // Юридична енциклопедія в 6-ти т. Т. 3. К–М / гол. ред. Шемшученко Ю. С. Київ, 2001. С. 450.

3. Хуторян Н. М., Стадник М. П. Ландкоф Самуїл Наумович // Антологія української юридичної думки. Юридична наука радянської доби : в 10 т. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична книга, 2004. С. 413–414.

Тетяна Мяскова

Бібліотека Юрія Сергійовича Ліпатова

Фондозасновник: Ліпатов Юрій Сергійович (1927–2007) – український вчений в галузі хімії та фізико–хімії полімерів, академік АН УРСР, лауреат премії ім. Л. В. Писаржевського АН УРСР 1980 р., директор Інституту хімії високомолекулярних сполук АН України (1965–1985).

Інформаційна довідка про фондозасновника:

Народився Ю. С. Ліпатов 10.07.1927 р. у м. Іваново-Вознесенськ, нині Іваново (Російська Федерація). 1949 р. закінчив Московський нафтовий інститут ім. акад. І. М. Губкіна; в 1954 р. аспірантуру Фізико-хімічного інституту імені Л. Я. Карпова (Москва), захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата хімічних наук. Доктор хімічних наук (1963), тема дисертації – «Дослідження структуроутворення в концентрованих розчинах полімерів і наповнених полімерах»; професор (1964). Член-кореспондент АН УРСР за фахом «Хімія високомолекулярних сполук» (1969), академік АН УРСР (1973). Упродовж 1965–1985 рр. директор Інституту хімії високомолекулярних сполук АН УРСР, у 1974–1977 рр. заступник академіка-секретаря відділення хімії та хімічної технології Президії АН УРСР. Лауреат Премії ім. Л. Писаржевського АН УРСР (1980), Державної премії УРСР у галузі науки і техніки (1981), Премії ім. А. Кіпріанова НАНУ (1998). Заслужений діяч науки і техніки України (1990), кавалер Ордену «За заслуги» 3-го ступеня (1998). Ю. С. Ліпатов був заступником редактора журналу «Journal of Adhesion» (USA), членом редколегії американських журналів «Composite Interfaces», «Journal of Polymer

Materials». У 1972–1990 рр. був також членом редколегії «Українського хімічного журналу», з 1980 р. членом редколегії журналу «Доповіді НАН України».

Наукова діяльність Ю. С. Ліпатова присвячена проблемам фізичної хімії полімерів. Досліджував структуроутворення в концентрованих розчинах полімерів та в олігомерах, фізико-хімічні властивості і структуру поліуретанів. Вчений розвивав нові уявлення про властивості полімерів, що вміщують мінеральні та полімерні наповнювачі, враховуючи роль метафазних та поверхневих явищ в гетерогенних полімерних системах. Розробляв наукові основи створення композиційних полімерних матеріалів та шляхи їх практичного застосування. Вчений створив єдину в Україні наукову школу в галузі хімії та фізико-хімії високомолекулярних сполук.

Ю. С. Ліпатов є автором 20 монографій, 6 з яких видані за кордоном (Англія, Нідерланди, Канада, США, Німеччина), понад 1300 наукових статей і 140 авторських свідоцтв СРСР і патентів України на винаходи. Серед тих, хто навчався під його науковим керівництвом, 10 докторів і 51 кандидат наук.

Дата і місце формування фонду: друга половина ХХ ст., Москва, Київ.

Історична довідка про фонд: Юрій Сергійович Ліпатов збирав бібліотеку багато років. У 1990 році вона надійшла до основного фонду НБУВ як дарунок від власника. Книгозбірня Ю. С. Ліпатова зберігається окремою колекцією в головному корпусі НБУВ. У 1996–2012 рр. до Інституту архівознавства НБУВ дружиною Юрія Сергійовича Тетяною Есперівною Ліпатовою та Інститутом високомолекулярних сполук НАН України була передана архівна та документальна спадщина вченого. Особовий архівний фонд академіка (№ 116 в Інституті архівознавства НБУВ) складається з 6 розділів, містить 155 справ, 1959 документів.

Характеристика історико-культурного фонду:

Оскільки Ю. С. Ліпатов працював у галузі фізико-хімії полімерів, в його приватній бібліотеці репрезентовано багато книжок та періодичних видань з хімії високомолекулярних сполук (полімерів) та пластмас, а також з біології, машинобудування, техніки. Широко представлені довідкові видання, енциклопедії, словники. В бібліотеці є також література з мовознавства, літературознавства, мистецтвознавства, історії, філософії, релігії.

Отже, склад фонду особової бібліотеки Ю. С. Ліпатова повністю віддзеркалював наукові інтереси власника. Насамперед, це книги з *природничих наук, особливо хімії та хімії полімерів*, зокрема: Бенсон С. «Тер-

мохимическая кинетика / пер. с англ. Ю. П. Ямпольского» (Москва, 1971); Мартин Р. «Введение в биофизическую химию» (Москва, 1986); Спиридонов В., Лопаткин А. «Математическая обработка физико-химических данных» (Москва, 1970); «Структурные особенности полимеров: сборник научных трудов» (Киев, 1978); «Проблемы полимерных композиционных материалов: сборник научных трудов» (Киев, 1979); «Фракционирование полимеров / под ред. М. Кантова» (Москва, 1971); Робертс Дж., Касерио М. «Основы органической химии». Т. 1, 2 (Москва, 1978); Полинг Л. «Общая химия» (Москва, 1974); Гордон А., Форд Р. «Спутник химика: Физико-химические свойства, методика и библиография» (Москва, 1976); Мелвин-Хьюз Э. «Физическая химия». Кн. 1–2 (Москва, 1962); Houwink R. «Chemie und Technologie der Kunststoffe» (Leipzig, 1956); «The Interfacial interactions in polymeric composites / edited by Guner Akovali» (Antalya / Kemer, 1992) та ін.

Багато у фонді особової бібліотеки книг, присвячених життю та творчості видатних людей: Кремлев Ю. «Жюль Массне: Оперный певец и композитор» (Москва, 1919); Жирмунский В. «Творчество Анны Ахматовой» (Ленинград, 1973); Соловцов А. «Жизнь и творчество Н. А. Римского-Корсакова» (Москва, 1964); Чубинский В. «Бисмарк: Политическая биография» (Москва, 1988); Тарле Е. В. «Талейран» (Москва, 1939); Молчанов Н. «Генерал де Голль» (Москва, 1980); Драч І., Кримський С., Попович М. «Григорій Сковорода» (Київ, 1984), Френкель В. «Яков Ильич Френкель» (Москва, 1966); Гернек Ф. «Альберт Эйнштейн» (Москва, 1979), Кюри Е. «Мария Кюри / пер. с фр. Е. Корша» (Москва, 1968) та ін.

Серед *художніх творів*: Ібсен Г. «Собрание сочинений. Т. 1–4» (Москва, 1956–1958); London J. «The Call of the Wild» (Moscow, 1976), а також повні зібрання творів М. Лермонтова, В. Маяковського, К. Паустовського, Ж.-Б. Мольєра, Д. Писарева та ін. Окремі видання творів В. Шукшина, І. Еренбурга, А. Вознесенського, К. Симонова, М. Цветаєвой, Р. Рождественського, М. Шолохова, О. Гончара, С. Скляренка та ін. В особовій книгозбірні Юрія Сергійовича Ліпатова збережено чимало музичних творів: Бетховен Л. «Сонаты для фортепиано». Т. 1–2 (Киев, 1969); «100 Опер. История создания. Сюжет. Музыка / сост. Друскин М.» (Ленинград, 1968), Бородин А. «Князь Игорь: опера в 4 актах с прологом» (Москва, 1932) та ін.

Словники та довідники: «Немецко-русский политехнический словарь / под общ. ред. Л. Д. Белькинда» (Москва, 1948); «Справочник по математике: для научных работников и инженеров. Определение, теоремы, формулы» (Москва, 1984); «Краткая химическая энциклопедия». Т. 1:

А-Е (Москва, 1961); Біленко І. «Фізичний словник / за ред. О. З. Жмудського» (Київ, 1979); «Театральная энциклопедия». Т. 1–5; «Англо-русский словарь по каучуку, резине и химическим волокнам» (Москва, 1962) та ін.

Літературознавство. Літературна критика: Мордов М. «Избранное. Английская литература» (Москва, 1979); «Поздняя латинская поэзия / пер. с латин.» (Москва, 1982); «Давнерусские литературные памятники» (Ленинград, 1979) та ін.

Історія: «История Киева: в трёх томах, четырёх книгах». Т. 1–3 (Киев, 1984–1986); Брайчевский М. «Когда и как возник Киев» (Киев, 1964); Рощевский П. И. «Декабристы в Тобольском изгнании» (Свердловск, 1975); «История Франции». Т. 1–3 (Москва, 1972–1973); Стингл М. «Индейцы без томагавков» (Москва, 1978); Галленкамп Ч. «Майя: Загадка исчезнувшей цивилизации» (Москва, 1966) та ін.

Культура. Мистецтво: Кузнецов Ю. И. «Рисунки Рубенса» (Москва, 1974); «Культура давнего мира / отв. ред. Е. С. Голубцов. Т. 1–2» (Москва, 1985); Асеев Ю. С. «Архитектура давнего Киева» (Киев, 1982); Григорьев А. А. «Искусство и нравственность» (Москва, 1986). Юрій Сергійович був великим прихильником театру та циркового мистецтва, тому в його бібліотеці є популярні книги на цю тему: Местечкин М. «В театре и в цирке» (Москва, 1976); Гуревич З. «О жанрах советского цирка» (Москва, 1984).

Книги з релігії, філософії, географії містяться в бібліотеці Ю. Ліпатова в невеликій кількості.

У фонді бібліотеки Ю. С. Ліпатова також є значна кількість докторських та кандидатських дисертацій зі спеціальності – хімія і технологія композиційних матеріалів, хімія високомолекулярних сполук.

Хронологічні межі видань: ХХ ст.

Кількісний склад фонду: 1819 од. зб.

Мови видань: англійська, німецька, російська, українська, французька, чеська.

Зовнішні ознаки колекції: екслібрис, зроблений Леонідом Ізрайлевичем Курисом.

Науково-довідковий апарат колекції:

Генеральний алфавітний каталог НБУВ. Колекція Ю. С. Ліпатова.

Систематичний каталог окремих зібрань і колекцій основного книгосховища НБУВ. Ліпатов Ю. С.

Топографічний службовий каталог колекції Ю. С. Ліпатова в основному книгосховищі НБУВ.

Використані джерела і література:

1. Волков В. А., Вонский Е. В., Кузнецова Г. Й. Выдающиеся химики мира: Биографический справочник / Волков В. А., Вонский Е. В., Кузнецова Г. Й. Москва : Высшая школа, 1991. С. 268.
2. Закусило О. М., Гришко В. М. Архівна спадщина видатного хіміка академіка Юрія Сергійовича Ліпатова // Полімерний журнал. 2012. Т. 34, № 3. С. 217–219.
3. Ліпатов Юрій Сергійович [До 50-річчя від дня народження спеціаліста в області хімії] // Український хімічний журнал. 1977. Т. 43. № 7. С. 775.
4. 70-річчя академіка НАН України Ю. С. Ліпатова // Вісник НАН України. 1997. № 7–8. С. 88–89.

Тетяна Мяскова

Бібліотека Сергія Івановича Маслова

Фондозасновник: Маслов Сергій Іванович (1880–1957) – український вчений, книгознавець, літературознавець, педагог, член-кореспондент Академії наук УРСР.

Інформаційна довідка про фондозасновника:

Сергій Іванович Маслов народився в м. Ічня (тепер Чернігівської обл.) 17 (за новим стилем 28) листопада 1880 р. У 1898 р. вступив до Київського політехнічного інституту на хімічне відділення, 1900 р. перейшов на природничий факультет Київського університету св. Володимира; в січні 1901 р. виключений з університету за участь у студентських революційних виступах, відданий у солдати; до серпня 1901 р. відбував службу в Луцьку. Восени 1902 р., остаточно визначившись у своїх наукових уподобаннях, став студентом історико-філологічного факультету університету св. Володимира, який закінчив у 1907 р. Ще в студентські роки почав займатись науковими дослідженнями в галузі історії давньої української літератури, палеографії, історії вітчизняного друкарства. За пропозицією свого керівника В. М. Перетца був залишений професорським стипендіатом на кафедрі російської мови та літератури. В 1908 р. став дійсним членом Українського наукового товариства в Києві, членом, а згодом і секретарем Історичного товариства Нестора-Літописця; брав участь у XIV Археологічному з'їзді в Чернігові.

Після складання магістерських іспитів у 1912–1913 рр. розпочав викладацьку діяльність на Вищих жіночих курсах; приват-доцент Київського університету св. Володимира (з 1914), а після від'їзду В. М. Перетца з України очолив кафедру, викладав тут історію давньої літератури, ді-

лектологію, слов'яно-руську палеографію та ін.; у 1913–1915 одночасно викладав латинську мову в польській жіночій гімназії. Під час першої світової війни евакуювався разом з Київським університетом до Саратова; у 1917 р. працював на Буковині, де організовував охорону бібліотек і архівів. Після реєвакації університету та Вищих жіночих курсів до Києва, їх реорганізації в Інститут народної освіти С. Маслов продовжив тут викладання на посаді приват-доцента. Був одним із членів-фундаторів Історико-літературного товариства при Київському університеті, з 15 жовтня 1917 р. його головою, членом багатьох інших товариств. У 1918–1922 рр. одночасно викладав різні предмети в Археологічному інституті, в Народному університеті-політехнікумі, у Робітничо-селянському університеті, на численних курсах, у т. ч. бібліотечних і архівних. Був одним з перших в Україні викладачів історії книги і бібліотек. У 1919 р. С. Маслов створює при Київському університеті «Музей війни та революції», яким керує до 1924 р. У жовтні 1922 р. його обирають дійсним членом науково-дослідної кафедри мовознавства.

З 1923 р. С. І. Маслов починає співробітництво в журналі «Бібліологічні вісті», що видавався Українським науковим інститутом книгознавства (УНІК); бере активну участь у підготовці й проведенні Всеукраїнської виставки до 350-річчя вітчизняного друкарства. В 1924 р. обраний головою «Комітету для опису видань, що вийшли на території України в XVI–XVIII ст.» при Академії наук. З жовтня 1926 р. до вересня 1935 р. працював у штаті УНІК керівником секції історії книги, і на громадських засадах – керівником комісії історії книги, організованої з позаштатних науковців. Фактично одночасно – з травня 1926 по листопад 1937 р. – працював завідувачем відділу стародруків Всенародної бібліотеки України (ВБУ, з 1934 р. – Бібліотеки ВУАН, нині НБУВ). Саме в 1920-х рр. він написав найбільш значні праці історико-книгознавчого характеру: «Друкарство на Україні в XVI–XVIII ст.», «Каталог ювілейної виставки українського друкарства», «Українська друкована книга XVI–XVIII ст.», «Етюди з історії стародруків» (12 етюдів у трьох випусках), «Спроба інструкції та плану роботи над складанням українського бібліографічного репертуару XVI–XVIII ст.», «З історії бібліографії стародруків в половині XIX ст.»; науковий редактор I тому «Трудів УНІК» (1926), окремих статей «Бібліологічних вістей».

Насамперед завдяки його статті «Всенародна бібліотека України та її стародруки» (1927) відома історія відповідної діяльності бібліотеки того часу. Маслов приділяв особливу увагу комплектуванню та дослідженню

видань, надрукованих кирилицею, особливо українських, описував їх, розробивши для цього спеціальну інструкцію, опубліковану 1925 р., доповнену і видану 1928 р., доопрацьовану в 1930-х рр. Особливо важливою є його методика щодо визначення дублетів серед стародруків, варіантів стародрукованих видань. Він розробив також правила користування фондами відділу, форму інвентарної книги для обліку стародруків, інструкцію по складанню інвентарних записів на них; «Нарис інструкції для абеткування західноєвропейських та польських видань XVIII ст.», «Зведений алфавіт кирилических азбук» (церковнослов'янської, болгарської, сербської, російської та української); «Статут відділу стародруків ВБУ», де викладені основні його функції, «Спеціальні вимоги до приміщення та устаткування Відділу стародруків», «Перспективний план остаточної організації Відділу стародруків ВБУ», норми робочих процесів відділу тощо. За його керівництва наприкінці 1920-х рр. у відділі стародруків ВБУ було розпочато формування «підвідділу раритетів» – колекції «Рага», куди відбиралися шедеври книжкового мистецтва, т. зв. «розкішні видання», книжки з мистецькими есклібрисами та суперекслібрисами, автографами та цінними маргіналіями, прижиттєві видання класиків, цінні за змістом видання.

С. Маслов запропонував методику організації українського бібліографічного репертуару стародруків, за якою до репертуару має ввійти продукція всіх друкарень – українських, польських, єврейських, що діяли в той час в українських землях; видання різного змісту, типу, зовнішнього вигляду, незалежно від їхньої мови, походження авторів і т. п. Абсолютно всі його історико-книгознавчі праці ґрунтуються на конкретних примірниках стародруків, переважно з фондів ВБУ. Він поставив важливу методологічну вимогу: при дослідженні стародруків залучати максимально можливу кількість існуючих примірників того чи іншого видання. Це був і його власний спосіб дослідження стародруків. Включення до опису стародруків джерел, де згадуються ці пам'ятки, він вважав обов'язковим.

Маслов займався також вивченням історії вітчизняних бібліотек. Багато років він опрацьовував тему «Перша публічна бібліотека в Києві «Аптека для душі» П. Должикова». Робота була опублікована в «Наукових працях НБУВ» в 2002 р., через багато років після смерті автора, завдяки збереженим в його архіві рукописам. Про бібліотеки Димитрія Ростовського, Феофана Прокоповича, Стефана Яворського він згадує в ґрунтовному дослідженні «Українська друкована книга XVI–XVIII ст.».

Як літературознавець, С. Маслов заклав першооснову в дослідження української та білоруської прози XVI–XVIII ст., визначив найголовніші ас-

пекти аналізу ораторської прози того часу. Його заслугою є розшук, бездоганно точна публікація рукописних і стародрукованих творів українських письменників І. Величковського, І. Галятовського, К. Зіновієва, Л. Карповича, К. Саковича, М. Смотрицького, а також ґрунтовні наукові нариси про них. Він був одним із кращих знавців стилю бароко в українській книзі. Неодноразово звертався до дослідження «Слова о полку Ігоревім», його першого видання, а також підготував до друку українські переклади «Слова». Багато років, починаючи з магістерської дисертації, він досліджував творчість Кирила Транквіліона-Ставровецького. Його фундаментальна монографія «Кирилл Транквилион-Ставровецкий и его литературная деятельность» була підготовлена до друку й видана в 1984 р. Г. І. Павленко і відповідальним редактором В. І. Кречотнем.

У 1931 р., коли в СРСР, насамперед в Україні, відбувалось нищення книгознавства як науки, а провідних книгознавців звинувачено в буржуазному націоналізмі, фашизмі, відриві від практики соціалістичного будівництва, С. І. Маслова також було піддано критиці. Він змушений був виступати на численних зборах із самокритикою, під прикриттям якої насправді намагався пояснювати вихідні позиції історико-книгознавчих знань. Така тактика поведінки дозволила йому лишатись на роботі в УНІК, ВБУ, в Київському університеті. Проте впродовж кількох подальших років його наукові праці не друкувались.

1935 р. С. І. Маслову присуджують звання професора, 1939 р. обирають членом-кореспондентом АН УРСР. Тоді ж, поряд з викладанням в Київському державному університеті, він завідує відділом давньої української літератури в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (1939–1950).

Під час війни він у складі співробітників АН УРСР виїхав у евакуацію до Уфи, де продовжував наукову роботу. Найбільш вагомим його працею того часу є «Культурно-національне відродження на Україні наприкінці XVI і першій половині XVII ст.» (1943). Після повернення з евакуації С. І. Маслов відновив роботу в Київському державному університеті та Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка. 1944 року за редакцією К. Гуслистого, С. Маслова, М. Рильського був підготовлений перший випуск академічної праці з історії української культури, але його зняли з друку після так званої апробації в Управлінні ЦК КП(б)У. Наступна робота С. І. Маслова, написана у співавторстві з Є. П. Кирилюком, «Нарис історії української літератури» (1946), була піддана огульній критиці ЦК КПУ за «буржуазний націоналізм».

Проте авторитет вченого серед наукової громадськості був дуже високим. 1948 року С. І. Маслов був удостоєний вченого ступеня доктора філологічних наук без захисту дисертації.

1950 року, в зв'язку з хворобою очей, він змушений був піти на пенсію. 11 січня 1957 року С. І. Маслов помер у Києві. Похований на Лук'янівському цвинтарі. Могила С. І. Маслової має статус пам'ятки і охороняється державою.

Дата і місце формування фонду: 1890-ті рр., Прилуки – 1957 р., Київ.

Історична довідка про фонд: С. І. Маслов все життя збирав власну бібліотеку, починаючи зі шкільних років. Він був справжнім бібліофілом, листувався з колегами щодо придбання чи обміну книжками. Відповідно до заповіту Сергія Івановича його приватну бібліотеку в 1957 р. передали до фондів Державної публічної бібліотеки УРСР (тодішня назва НБУВ) його син – доктор філологічних наук, професор Ленінградського університету Юрій Сергійович Маслов, та брат – кандидат філологічних наук, доцент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка Василь Іванович Маслов.

Основна частина бібліотеки С. І. Маслової (книги та журнали XIX – першої половини XX ст. з різних галузей знань) зберігається в головному корпусі НБУВ як окрема колекція серед інших меморіальних бібліотек. Частина зібрання передана на зберігання до спеціалізованих відділів НБУВ, зокрема до відділу стародруків та рідкісних видань. Фундаментальний архів С. І. Маслової, разом з архівом його дружини Олени Митрофанівни Маслової (від народження Шуляк; 21.11.1887, м. Кельці (Кельце), Польща – 4.10.1934, Київ), талановитої дослідниці в галузі літературознавства, авторки наукових праць, зберігається в Інституті рукопису НБУВ (фонд 33, разом понад 8300 од. зб.).

Характеристика історико-культурного фонду: основний масив бібліотеки становлять видання XIX – першої половини XX ст. (книги, брошури, журнали, альбоми, вирізки чи відбитки з періодичних видань або збірників). При передачі бібліотеки в липні 1957 р. було сформульовано такі розділи зібрання: рукописи; стародруки, переважно кириличного та громадянського друку; видання з книгознавства; з історії Росії, її культури й літератури; з історії України, її культури й літератури; інша філологічна та історико-філологічна література; художня література; періодика XIX–XX ст., переважно з філології та історії; література з ботаніки. В межах цих основних розділів можна визначити більш конкретні тематичні блоки, зокрема видання з історії давньої української та російської літера-

тури, зарубіжної літератури, фольклору, мовознавства, в т. ч. підручники, перевидання давніх пам'яток; з історії книги, бібліотек; каталоги антикварних книг, виставок, бібліотек; літературу з релігієзнавства, філософії, етнографії, історії, зокрема історії Києва, України; видання з архівної справи; з історії музики, театру, мистецтва, в т. ч. альбоми репродукцій; словники, довідники та енциклопедичні видання. На багатьох книгах є бібліографічні помітки та написи С. Маслова. Багато художньої літератури, в т. ч. примірників з автографами та дарчими написами. Варто відзначити також видання, присвячені історії Київської духовної академії, Київського державного університету, з яким пов'язане все життя і діяльність С. І. Маслова, праці Академії наук УРСР та її бібліотеки, УНІК; примірники видань самого С. І. Маслова, його брата В. І. Маслова, дружини О. М. Маслової. Бібліотека налічує значну кількість комплектів та окремих примірників періодичних видань, серед них цінних і рідкісних, зокрема початку ХІХ ст., чи, наприклад, перші два номери журналу «Бібліологічні вісті» 1923 р., виготовлені на друкарській машинці.

Бібліотека Маслова мала в своєму складі давні рукописи. У 1959 р. 84 рукописні пам'ятки передані до відділу рукописів (зараз Інститут рукопису НБУВ), обліковані в 1968 р. в архівному фонді С. І. Маслова (фонд ХХХІІІ, інв. книга № 1), № 1–83 (+ 1 літерний номер). Одна рукописна пам'ятка датована М. Геппенером ХV-м ст. (уривок «Повесть об убиении кн. Михаила Тверского в Орде»), одна – ХVІ ст. (уривок з хронографа «Краткая библейская история от Авраама до Моисея»), обидві із зібрання Ю. Яворського. Один рукопис датовано кінцем ХVІ – початком ХVІІ ст., 8 рукописів – ХVІІ ст., 5 рукописів кінцем ХVІІ – початком ХVІІІ ст. З № 14 по № 57 зазначені рукописи ХVІІІ ст., серед них південноруський збірник легенд; келійний літописець Димитрія Ростовського; нотний Ірмологій крюковими нотами (розкольницький); збірник документів Ніжинського Благовіщенського монастиря в копіях, оригіналах, чернетках, включаючи описи книг і документів Стефана Яворського; збірники духовних пісень. 5 рукописів датуються кінцем ХVІІІ – початком ХІХ ст., решта – ХІХ ст., серед них календарі, збірники віршів, імператорські укази, маніфести, дипломи. 5 рукописів латинською мовою.

79 примірників стародрукованих та рідкісних видань, що зберігались в приватній бібліотеці С. І. Маслова після рукописів, у 2008 році передані для зберігання та дослідження до відділу стародруків та рідкісних видань. Серед них видання творів вітчизняних філософів і письменників, проповідників Кирила Транквіліона-Ставровецького, Йоанікія Галятовського,

Інокентія Гізеля, Лазаря Барановича, Стефана Яворського, Дмитрія Ростовського. Представлено й книги громадянського друку, а також 29 видань латинською чи польською мовами. Кілька стародруків були передані до відділу раніше.

Частина примірників стародрукованих видань, які зберігались серед видань XIX–XX ст., залишились на своїх місцях серед основного масиву колекції. 963 плаката, 576 листівок перших років радянської влади, карти, атласи, ноти, газети, платівки розподілені по спеціалізованих підрозділах НБУВ.

У відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ є також книги з автографами С. І. Маслова, подаровані ним ще за життя бібліотеці, насамперед під час роботи завідувачем цього відділу.

Хронологічні межі видань: XV – перша половина XX ст.

Кількісний склад колекції: близько 14 500 од. зб.

Мови видань: російська, українська, старослов'янська, польська, латинська, італійська, німецька та інші.

Зовнішні ознаки колекції: На багатьох книжках на звороті обкладинки є штампель «Библиотека С. И. Маслова, переданная в дар ГПБ АН УССР № __».

На нижній кришці палітурки чи обкладинки є штампель «Маслов» і нижче номер примірника.

На деяких примірниках є екслібриси С. І. Маслова, зокрема роботи В. Г. Кричевського:

Науково-довідковий апарат:

1) Інвентарні книги приватної бібліотеки С. Маслова, що зберігаються у його особовому архіві // ІР НБУВ. Ф. 33. Од. зб. 7594–7630.

2) Алфавітний каталог зібрання, представлений в генеральному каталозі НБУВ (11 шухляд); окремо виділена іноземна література та періодичні видання;

3) Топографічний службовий картковий каталог у фонді основного зберігання.

4) Топографічний каталог стародруків з бібліотеки С. І. Маслова у відділі стародруків та рідкісних видань.

Використані джерела і література:

1. Бібліотечні колекції // Книжкові фонди Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського Академії наук УРСР: короткий огляд. Київ, 1989. С. 66–67.

2. Вядро Ш. Дар ученого // Библиотекарь. 1958. № 12. С. 153–155.

3. Ємчук О. Особовий архівний фонд та бібліотечна колекція С. І. Маслова як складова вітчизняної культурної спадщини // Архіви України. 2009. № 1–2. С. 105–115.

4. История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР. Киев, 1979. С. 59, 75, 89, 92–93, 99, 101, 136.

5. Ковальчук Г. І., Королевич Н. Ф. Книгознавець, бібліограф і бібліотекар Сергій Іванович Маслов (1880–1957): біобібліографічний нарис. Київ, 1995. 44 с. (Видатні діячі української книги. Вип. 4).

6. Маслов Сергій Іванович // Видатні вчені Національної академії наук України: особові архівні та рукописні фонди академіків і членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (1918–1998) : путівник. Київ, 1998. С. 65–71.

Галина Ковальчук

Бібліотека Павла Миколайовича Попова

Фондозасновник: Павло Миколайович Попов (1890–1971) – відомий український вчений, літературознавець, книгознавець, мистецтвознавець, член-кореспондент АН УРСР (1939), доктор філологічних наук (1946).

Інформаційна довідка про фондозасновника:

П. М. Попов народився у с. Черепівка (тепер с. Миколаївка Сумської обл., Україна). Закінчив Рильське духовне училище і Курську духовну семінарію, Київський університет св. Володимира (1916). З 1920 р. працював на різних посадах в системі Академії наук України; закінчив аспірантуру Київського інституту народної освіти (1922). З 1923 р. завідувач відділу письма і друку Лаврського музею культур та побуту. Працював у комісіях Академії наук із літератури та мистецтва, української писемності періоду феодалізму, давньої української писемності, археографічній, етнографічній, діалектологічній та ін. Керівник відділу рукописів Всенародної бібліотеки при Українській Академії наук (1929–1934), професор Київського художнього інституту (1928–1930), професор кафедри історії української літератури Київського державного університету (1934), викладач давньої української літератури та українського і російського фольклору Київського педагогічного інституту (1935–1940), співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Т. Рильського АН УРСР (1938–1971). Доктор філологічних наук (1946), член Спілки письменників України (1939), із 1939 р. член-кореспондент АН УРСР.

Наукова спадщина П. М. Попова складається з понад 300-х публікацій з різних галузей гуманітаристики. П. М. Попов є автором книг, розділів

колективних монографій і статей з історії книги та книгодрукування, серед них «Початки друкарства у слов'ян» (1924), «Слов'янські інкунабули київських бібліотек» (1925), «Друкарство, його початок та поширення в Європі (XV–XVI ст.)» (1925), «До історії друкарства в давній Польщі» (1926), «До історії початків світового друкарства (1946), «Початковий етап книгодрукування у слов'ян» (1958), «Роль Києва в історії книгодрукування: (XVII–XVIII ст.)» (1965), «Початок книгодрукування у слов'ян: (XV–XVI ст.)» (1965) та ін. Приділяв увагу вивченню граверської справи й мистецтва книги, присвятивши цій проблематиці праці «Ксилографічні дошки Лаврського музею» (1927), «Матеріали до словника українських граверів» (1926, 1927).

Вагомий внесок зробив П. М. Попов у вивчення української та східнослов'янських літератур. Вивчав творчість багатьох письменників, серед них Т. Г. Шевченка, Г. С. Сковороди, М. І. Костомарова, М. О. Максимовича, І. Я. Франка та ін. Член редколегій підготовки академічного видання «Повного зібрання творів Т. Г. Шевченка в десяти томах» (1961–1964), «Історії українського мистецтва» в шести томах (1967–1968).

Низку праць П. М. Попов присвятив вивченню «Слова о полку Ігоревім», звертався й до доробку давніх авторів – Л. Барановича, Й. Галятовського, М. Смотрицького. Його перша наукова праця – «Малоизвестное сочинение Иоанникия Галятовского» (Київ, 1915).

Питання міжнаціональних літературних і культурних зв'язків висвітлено в його дослідженні «Албанія в російській та українській літературах XV–XX ст.» (1959), у численних статтях, наприклад, «З історії українсько-румунських літературних зв'язків» (1956).

Дата і місце формування фонду: 1910–1960-ті рр., Київ.

Історична довідка про фонд: П. М. Попов упродовж усього життя збирав бібліотеку, до якої включав фахову літературу з тем власних досліджень, рукописні книги, стародруки та рідкісні видання XIX ст., окремі документи, відбитки гравюр, копії, власні виписки. Частина книг він отримав у спадок від батька-священника, інших родичів. У 1967 р. власне книжкове зібрання (більше 22 тисяч примірників) та архів (більше 7 тисяч одиниць зберігання) він подарував Центральній науковій бібліотеці АН УРСР (тодішня назва НБУВ). У 1970 р. бібліографічно опрацьована книгозбірня надійшла до основного діючого фонду бібліотеки як окрема колекція.

Характеристика історико-культурного фонду:

Колекція П. М. Попова становить добре укомплектовану збірку праць з галузей наукової діяльності власника: з літературознавства, етнології,

мистецтвознавства, історії та джерелознавства; тут зібрано також словники, видання енциклопедичного та довідкового характеру. Переважно у фонді особової бібліотеки представлені видання XIX–XX ст. з широкого кола гуманітарної тематики.

Цінну частину збірки складають стародруки. Більша частина з них зберігається у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ. Це, насамперед, кириличні видання XVI–XVIII ст. Також є західноєвропейські стародруки, видання гражданського друку XVIII – початку XIX ст., рідкісні публікації XIX–XX ст. Серед найдавніших – видання «Комедій» Плавта (Plautus T. M. Comoediae viginti), надруковане у Флоренції Ф. Джунтою в 1514 р.; два видання «Історії Олександра Великого» Курція Квінта Руфа (Curtius Rufus Q. De Gestis Alexandri Magni Libri XII), надруковані в Амстердамі Г. Галле в 1692 р. та в Лейдені П. ван дер Аа в 1696 р.

Із ранніх кириличних східнослов'янських видань збірки – острозькі Псалтир із возслідуванням 1598 р. та два примірники «Апокрисису» Христофора Філалета бл. 1599 р., вільнюське Євангеліє 1600 р., стрятинський Службеник 1604 р. У складі колекції представлено багато рідкісних й навіть унікальних друків, наприклад, львівське видання «Просфоними» 1591 р.; київський «Букварь или начальное учение хотящим учиться книг писмены славенскими» 1791 р. та ін. Широко представлені ранні видання Києво-Печерської друкарні – «Книга о вірі» Захарії Копистенського 1620 р., «Бесіди на діяння святих апостолів» Іоанна Златоуста 1624 р., «Толкованіє на Апокаліпсис» Андрія Кесарійського 1625 р., «Царю Юстиніану... главізны поучителны» Агапіта 1628 р., «Поученія» Дорофея 1628 р. та ін. Серед стародруків колекції є твори Лазара Барановича, Інокентія Гізеля, Іоаннікія Галятовського, Антонія Радивиловського, Іоанна Максимовича та ін. Цікава добірка видань гражданського друку, серед яких україніка, прижиттєві видання М. Гоголя, перші збірники українських пісень, дум, прислів'їв.

На книгах XX ст. є автографи авторів і дарчі написи П. М. Попову від В. М. Перетца, В. І. Резанова, Г. Н. Логвина, Л. О. Міляєвої та інших науковців.

П. М. Попов мав звичку фіксувати в книзі відомості про неї, долучати інформаційні матеріали, вкладати папірчики з власноручними записами, дописувати посилання на бібліографічні джерела, зберігати розписки про придбання книг у власників. Всі ці нотатки є особливістю книг його збірки. Бібліотека П. М. Попова була не просто об'єктом збиральництва внаслідок

наукових і бібліофільських зацікавлень власника, а насамперед джерельною базою й творчою лабораторією досліджень вченого.

Хронологічні межі видань: видання XVI–XX ст.

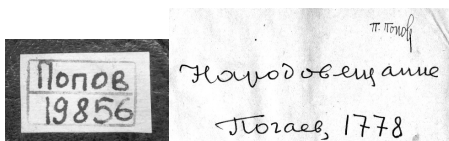
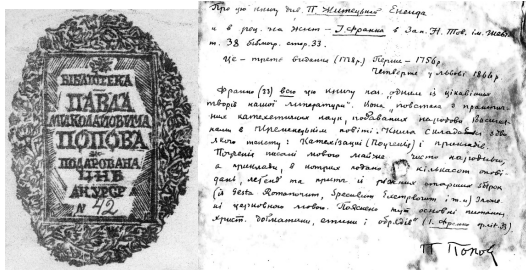
Кількісний склад фонду: Книжкова колекція нараховує близько 22 тисяч одиниць зберігання. У її складі, окрім книг, представлені номери й підшивки періодичних і продовжуваних видань, а також 120 папок з брошурами, окремими відбитками, статтями, вирізками, уривками тощо.

Основна частина бібліотеки зберігається у загальному книгосховищі (21755 од. зберігання), 173 примірника (без порушення шифрів зберігання) – у відділі стародруків та рідкісних видань, окремі екземпляри є й в інших спеціалізованих підрозділах НБУВ. Декілька рукописних книг і стародруків є в складі архівного фонду П. М. Попова в Інституті рукопису НБУВ (Ф. 285), наприклад, конволют з окремих книг Біблії Ф. Скорини 1517–1519 pp.

Мова видань: представлені книги українською, російською, польською та багатьма іншими мовами.

Зовнішні ознаки колекції:

Книги мають дарчий гравірований екслібрис у вигляді напису в орнаментальній рамці «Бібліотека Павла Миколайовича Попова, подарована ЦНБ АН УРСР №_», в який вписано порядковий номер книги у збірці. Автор екслібриса художник В. І. Юрчишин, техніка – ліногравюра, 1969 р. Також на примірниках є характерні бібліотечні наліпки із шифром «Попов...» і зазначенням порядкового номера. Іноді на книгах є власницький автограф-підпис «П. Попов» і його нотатки.

Науково-довідковий апарат колекції: Колекція має алфавітний та топографічний карткові каталоги, відображена в загальних карткових каталогах НБУВ та каталогах відділу стародруків та рідкісних видань (на частину, що зберігається у відділі).

Використані джерела і література:

1. Білецький О. І. Павло Миколайович Попов / О. І. Білецький, Г. С. Сухобрус, Ф. Я. Шолом ; АН УРСР. Київ : Вид. АН УРСР, 1961. 32 с. (Серія «Вчені Української РСР»).

2. Бондар Н. П. Рецепция книг «Библии русской» Ф. Скорины в украинской книжной культуре XVI–XVII ст. на примере конволюта печатных и рукописных текстов из собрания П. Н. Попова // Францыск Скарына: асоба, дзейнасць, спадчына / ЦНБ ім. Я. Коласа АН Беларусі. Мінск: Беларуская навука, 2017. С. 195–211.

3. Бондар Н. П. Стародруки з бібліотеки П. М. Попова (у фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ) // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація: Наукові праці НБУВ. Київ, 1998. Вип. 1. С. 149–155.

4. Видатні вчені Національної Академії наук України : особові архівні та рукописні фонди академіків і членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (1918–1998) : путівник / редкол.: О. С. Онищенко (голова) [та ін.] ; уклад.: О. С. Боляк [та ін.] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису, Ін-т архівознавства. Київ, 1998. С. 80–90.

5. Гарбар Л. В. Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX ст. – 1941 р.): матеріали до біобібліографічного словника. Київ: НБУВ, 2017. С. 361–362.

6. Герасименко Л., Короткий В., Степченко О., Тіщенко І. Антикварій ХХ ст.: матеріали до життєпису Павла Попова. Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2024. 344 с.

7. Горбач Т. Павло Миколайович Попов (1890–1971). Виставка до 125-річчя від дня народження [Електронний ресурс]. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/node/2328>.

8. Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. Київ : НБУВ, 2017. С. 115–116.

9. Екслібриси українських художників : альбом / авт.-упоряд. А. В'юник. Київ : Мистецтво, 1977. № 73.

10. Захарова Н. Подарунки «Академці» // Українська культура. 1992. № 8–9. С. 30.
11. История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР / АН УССР, Центр. науч. б-ка ; [редкол.: И. К. Белодед (отв. ред.) и др.]. Киев : Наукова думка, 1979. С. 136–137.
12. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–2018. Київ, 2018. С. 15–16, 30–32, 43–44, 56–57, 224–225.
13. Ковальчук Г. И. Вклад члена-корреспондента АН УССР П. Н. Попова в изучение книжной культуры // Берковские чтения – 2015. Книжная культура в контексте международных контактов: материалы III Международной научной конференции (Минск, 26–27 мая 2015 г.). Минск: ЦНБ НАН Беларуси; Москва: ФГБУН НИЦ «Наука» РАН, 2015. С. 188–193.
14. Ковальчук Г. И. Изучение и популяризация наследия Франциска Скорины украинским ученым П. Н. Поповым // Матэрыялы XI Міжнародных кнігазнаўчых чытаньняў «Кніжная культура Беларусі XI – пачатку XX ст.», Мінск, 16–17 красавіка 2015 г. / Нацыянальная бібліятэка Беларусі. Мінск, 2015. С. 18–22.
15. Лисоченко І. Д. Огляд архіву П. М. Попова // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 1994. Вип. 2. С. 156–168.
16. Лисоченко І. Д. Попов Павло Миколайович // Особові архівні фонди Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2002. С. 440–452.
17. Молодчиков А. В. Видный украинский книговед П. Н. Попов // Книга. Исследования и материалы. Москва: Книга, 1966. Вып. 12. С. 254–257.
18. Рева Л. Г. Життєвий і творчий шлях Павла Миколайовича Попова – літературознавця, фольклориста, книгознавця, бібліографа // Сіверщина в історії України. 2011. Вип. 4. С. 332–336.
19. Степченко О. П. Українські вчені – фундатори спеціалізованих відділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–1934). Київ, 2008. С. 110–128.
20. Сухобрус Г. С. Павло Миколайович Попов // Народна творчість та етнографія. Київ, 1960. Кн. 3: липень – вересень. С. 41–46.
21. [Член бібліотечної ради П. М. Попов передав свою бібліотеку Центральной науковій бібліотеці АН УРСР] // Доповіді АН УРСР. Сер. Б. 1968. № 1. С. 90.
22. Швидкий В. П. Попов Павло Миколайович // Енциклопедія історії України: Т. 8: Па–Прик. Київ: Наукова думка, 2011. С. 423–424.

Наталія Бондар

Бібліотека Юрія Матвійовича Соколова

Фондозасновник: Соколов Юрій Матвійович (20.04.1889–1941) – академік, фольклорист, літературознавець.

Інформаційна довідка про фондозасновника:

Наукова династія Соколових, до якої належав і Юрій Матвійович Соколов, зайняла гідне місце в історії науки. Його батько Матвій Іванович Соколов (1855–1906) – відомий філолог-славіст, випускник історико-філологічного факультету імператорського Санкт-Петербурзького університету, в липні 1881 року прийняв запрошення на посаду екстраординарного професора кафедри російської словесності в Ніжинському історико-філологічному інституті, де він до вересня 1889 р. читав лекції з етнографії слов'ян, паралельно займаючись науковою роботою. Саме в Ніжині у Матвія Івановича народилося п'ятеро дітей, серед них близнюки Юрій та Борис – майбутні вчені-славісти.

Обидва брата закінчили в 1911 році історико-філологічний факультет Московського університету. Борис Матвійович Соколов (1889–1930), радянський фольклорист, етнограф, у 1918–1919 рр. завідував російським відділом етнографічного відділення Румянцевського музею. З 1919 р. працював у Саратовському державному університеті, з 1922 по 1924 р. був там деканом педагогічного факультету. На базі етнографічного відділу університету організував Етнографічний музей Саратовського краю. З січня 1924 р. директор нового Центрального музею народознавства СРСР у Москві. Помер 30 липня 1930 р. у Москві.

Юрій Матвійович Соколов у 1911–1925 рр. викладав в гімназіях та вузах Москви, паралельно працював на бібліотечних посадах, зокрема з лютого 1914 р. у бібліотеці імператорського Російського історичного музею на посаді помічника бібліотекаря, а потім бібліотекарем. У 1918–1922 рр. він був співробітником Московського відділення Відділу наукових бібліотек Наркомпроса, брав участь в організації мережі академічних бібліотек в СРСР, розробці концепції їх діяльності, зокрема стосовно поповнення їх фондів за рахунок націоналізованих приватних бібліотек. Завдяки бібліотечній діяльності Ю. М. Соколова найбільш цінні книжкові зібрання потрапили в Історичний музей, де з 1919 р. Юрій Матвійович був завідуючим читальним залом, а з 1922 р. – бібліотекою. У 1919 р. отримав учене звання професора. З 1928 р., після затвердження нового положення про бібліотеку, стає її першим директором. Відсторонений від посади з 10 липня 1929 р. через конфлікт з керівництвом музею – директором П. М. Лепешинським, його заступником з наукової роботи Ю. К. Милоновим та членами правління, які вимагали швидкого перерозподілу нерозібраних фондів.

Після звільнення з музею Ю. М. Соколов зосередився на роботі в галузі фольклористики. Відомо, що в 1924 р., разом із П. М. Поповим, він записував фольклор околиць Києва. Виступив на засіданні Етнографічної комісії при ВУАН із доповіддю «До методології збирання фольклорного матеріалу». Разом з братом організував у 1926–1928 рр. експедицію з метою вивчення билинного епосу. У 1933 р. організував секцію фольклору при Спілці письменників УРСР. У 1936 р. отримав науковий ступінь доктора літературознавства без захисту дисертації. З 1939 р. Ю. М. Соколов дійсний член Академії наук УРСР. В тому ж році Президія Академії наук УРСР призначила його на посаду директора Інституту українського фольклору АН УРСР. Юрій Матвійович висунув пропозицію про підготовку 3-томного курсу «Український фольклор» та розпочав роботу зі складання хрестоматії та програми для вузів з українського фольклору. У квітні 1939 р. Юрій Матвійович брав участь в організації та відкрив у Києві Першу республіканську нараду кобзарів та лірників.

Помер Ю. М. Соколов 15 січня 1941 р. у м. Києві після урочистої промови на ювілейному засіданні Академії наук на честь А. Кримського. Похований на Новодівичому цвинтарі в Москві.

Наукова династія Соколових залишила помітний слід в українській науці, визначивши нові напрями розвитку гуманітарних наук, створивши самостійний напрям у фольклористиці.

Дата і місце формування колекції: кінець XIX ст. – 1940 р. Москва, Київ.

Історична довідка про фонд: Джерельною базою приватної бібліотеки Ю. С. Соколова стали книги, зібранні ще його батьком Матвієм Івановичем, який, будучи у бібліотеках Відня, Праги, Белграда і Софії з метою вивчення стародавніх південно-слов'янські рукописів, почав збирати власну бібліотеку та архів, які після його смерті успадкували сини. Після раптової смерті брата Бориса, його архів та книги перейшли до Юрія Матвійовича. У 1933 р. Ю. М. Соколов передав свій власний архів і архів брата Державному літературному музею з наміром утворити центральне сховище для новітніх фольклорних записів. Зараз ці документи за 1780–1940 рр. зберігаються в Російському державному архіві літератури і мистецтва в кількості 3734 од. зб., серед них рукописи, листи, службова та особова документація, статті та дослідження з питань фольклору, етнографії та літератури, а також звіти експедицій, в яких були у відрядженнях брата Соколови.

У березні 1955 р., відповідно до Постанови Президії АН УРСР, особова бібліотека покійного дійсного члена АН УРСР Ю. М. Соколова була перевезена до м. Києва і передана в дар Державній публічній бібліотеці АН УРСР (тодішня назва НБУВ).

Характеристика історико-культурного фонду:

Бібліотека Ю. М. Соколова містить численні наукові видання з етнографії та фольклору, мови та літератури, історії XIX–XX ст. Зокрема, словники, біографічні праці, збірники казок, легенд, пісень та інші пам'ятки народної творчості народів СРСР і слов'янських країн. Зібрання має досі актуальне значення для вивчення національних культур.

Переважна більшість книжок присвячена фольклору різних країн світу, серед них: Аничков Е. «Весенняя обрядовая песня на Западе и у славян. Ч. 1: От обряда к песне» (Санкт-Петербург, 1903); «Абхазские сказки / с предисл. А. Хашба» (Сухуми, 1935); «Азербайджанские тюркские сказки / под ред. Ю. Соколова» (Москва, 1935); «Алтайские сказки» (Новосибирск, 1937); «Дореволюционный фольклор на Урале / собрал и составил В. Бирюков» (Свердловск, 1936); Богданович А. «Пережитки давнего мирозерцания у белорусов» (Гродно, 1895); «Грузинские сказки / перевод Н. Долидзе» (Тбилиси, 1939); Капица О. «Детский фольклор, песни, потешки, дразнилки, сказки, игры. Изучение. Собираение. Обзор материала» (Москва, 1928); Князев В. «Книга пословиц: выборки из пословичной энциклопедии» (Ленинград, 1930); Колесса Ф. «Українські народні думи: перше повне видання з розвідкою, поясненнями, нотами і знімками

кобзарів» (Львів, 1920); Комарович В. «Китежская легенда: опыт изучения местных легенд» (Москва–Ленинград, 1936); «Народные песни Галицкой и Угорской Руси / собрал Я. Ф. Головацкий» (Москва, 1878); «Політичні пісні українського народу XVIII–XIX ст. З увагами М. Драгоманова». Ч. 1 (Женева, 1883) та ін.

Частина книг з бібліотеки Ю. Соколова належить до літературознавства: Богословский П. «Песня об Усах из сборника Кирши Данилова и Камская вольница: опыт анализа и локализации текста» (Пермь, 1928); Богумил А. «Начальный период народничества в русской художественной литературе (XVI в. – 1812 г.)» (Киев, 1907); Бороздин А. «Литературные характеристики. Деятнадцатый век» (Санкт-Петербург, 1903); «Восток. Сборник второй. Литература Ирана X–XV в.» (Москва; Ленинград, 1935); Жданов И. «К литературной истории русской былевой поэзии» (Киев, 1881); Кирпичников А. «Поэмы Ломбардского цикла: опыт сравнительного изучения западного и русского эпоса» (Москва, 1873) та інші.

Представлено видання творів видатних осіб: Батюшков К. Н. «Сочинения» (Санкт-Петербург, 1887); Бессонов П. «Калеки переходные: сборник стихов и исследование» (Москва, 1861); «М. Горький и А. Чехов. Переписка. Статьи и высказывания / под ред. С. Балухатого» (Москва; Ленинград, 1937); Зощенко М., Евстафьев П., Боцяновский В. «Тарас Шевченко: Повести и рассказы» (Ленинград, 1939); Малишко А. «Народження синів: поезії» (Київ, 1939); Пушкин А. С. «Полное собрание сочинений» (Москва; Ленинград, 1936–1938); «Письма графа Л. Н. Толстого к жене 1862–1910 гг. / под ред. А. Грузинского» (Москва, 1913) та ін.

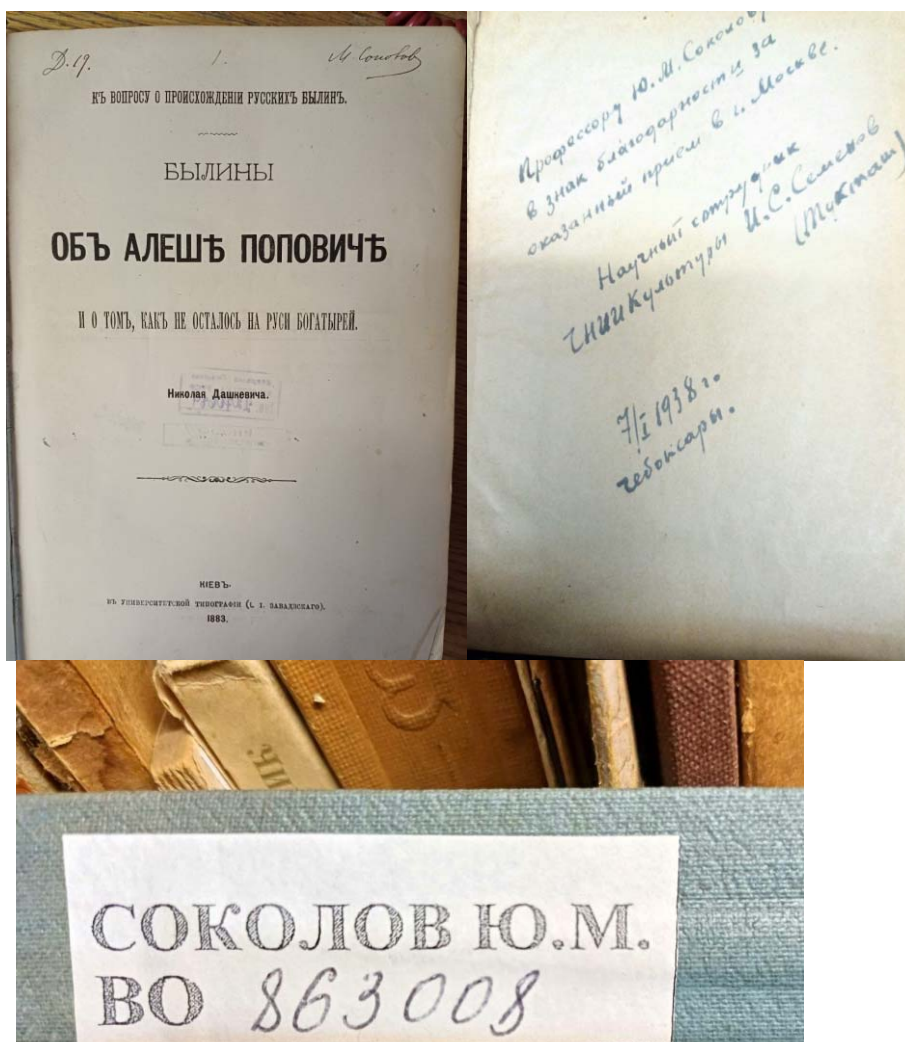
Чимало книжок містять біографії видатних людей: Кирилюк Є. «Марко Лукич Кропивницький» (Київ, 1943); Алпатов М. «Андрей Рублев. Русский художник XV века» (Москва; Ленинград, 1943); «Автобиография Тимура. Богатырские сказания о Чингис-Хане и Аксак-Темире» (Москва, 1934); Бельчиков Н., Будков П., Оксман Ю. «Летопись жизни Белинского» (Москва, 1924); Кузнецов К. «Музыкально-исторические портреты: биографии композиторов, избранные страницы их творчества» (Москва, 1937); Леффлер А. «Софья Ковалевская» (Санкт-Петербург, 1893); Шенрок В. «Материалы для биографии Гоголя». Т. I–IV (Москва, 1892–1897).

Книги з історії та етнографії представлені у бібліотеці Ю. М. Соколова такими виданнями: Владимиров Б. «Общественный строй монголов. Монгольский кочевой феодализм» (Ленинград, 1934); Грабеньский В. «История польского народа» (Санкт-Петербург, 1910); Кулиш П. «История воссоединения Руси». Т. 1 (Санкт-Петербург, 1874); Виппер Р. «История Греции

в классическую эпоху IX–IV вв. до Р. Х.» (Москва, 1916); Граков Б. «Скифи» (Київ, 1947) та ін. Привертає увагу також в бібліотеці Ю. Соколова брошура «Гетьман Іван Мазепа – борець за волю України» (Могилів, 1917).

Географія. Статистика: «Статистическое описание Саратовской губернии» / сост. А. Леопольдов: в 27 частях» (Санкт-Петербург, 1839); «Дачи и окрестности Москвы: справочник-путеводитель / сост. П. А. Португалов и В. А. Длугач» (Москва, 1935); «Сборник сведений о Кавказских городах. Вып. II» (Тифлис, 1809); Случевский К. «По северу России. Путешествие их императорских высочеств Великого князя Владимира Александровича и Великой княгини Марии Павловны в 1884 и 1885 годы. Т. 1–3» (Санкт-Петербург, 1886–1888).

Є в бібліотеці Ю. Соколова незначна кількість видань з політики, релігії, економіки, антропології, бібліографії.

Періодичні видання у бібліотеці Ю. Соколова: «Вестник давней истории»; «Вестник Академии наук»; «Записки исторично-філологічного відділу ВУАН»; «Етнографічний збірник», що видавала Етнографічна комісія НТШ у Львові; «Труды Вятской архивной комиссии».

Хронологічні межі видань: ХІХ ст. – до 1940 р.

Кількісний склад фонду: 4434 од. зб.

Мова видань: англійська, киргизька, німецька, польська, російська, старослов'янська, турецька, українська, французька, чеська.

Зовнішні ознаки колекції: Прямокутна печатка з написом «ИЗЪ КНИГЪ Ю. М. СОКОЛОВА № _». На деяких книгах внизу корінця суперекслібриси з тисненням ініціалів «Ю. С.», чи «П. С.». На титульних сторінках окремих книг є автографи Бориса Соколова та Матвія Соколова, а також дарчі написи від авторів книг Юрію Матвійовичу Соколову та його першій дружині Валентині Олександрівні Динник-Соколовій.

Науково-довідковий апарат колекції:

Генеральний алфавітний каталог НБУВ. Колекція Ю. М. Соколова.

Систематичний каталог окремих зібрань і колекцій основного книгосховища НБУВ. Колекція Ю. М. Соколова.

Службовий топографічний каталог колекції в основному книгосховищі НБУВ.

Використані джерела і література:

1. Постановления Президиума Академии наук, приказы и распоряжения по Академии наук УССР (копии) // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 858. Арк. 6.

2. Попов П. М. Видатний радянський фольклорист Ю. М. Соколов // Народна творчість та етнографія. 1958. Кн. 3. С. 23–33.

3. Самойленко О. Наукова династія Соколових // Ніжинська старовина. Ніжинознавчі студії № 3 : Історико-культурний збірник. Ніжин, 2007. Вип. 3 (6). С. 135–144.

4. Хромов Г., Лавров Ф. Визначний вчений фольклорист [До 80-річчя від дня народження Ю. М. Соколова, 1889–1941] // Народна творчість та етнографія. 1969. № 5. С. 73–75.

Тетяна Мяскова

III. КОЛЕКЦІЇ

Нотне зібрання родини Розумовських

Фондозасновники: представники родини Розумовських – одного з найвідоміших українських козацьких родів, а разом з тим дворянських російських родів, що мають у своєму складі видатних державних і політичних діячів, вчених, письменників, художників і музичних меценатів.

Герб Розумовських
(Девіз роду «Famam extendere factis»,
запозичений з «Енеїди» Вергілія,
в українському перекладі
«Славу посилюй вчинками»).

Олексій Григорович Розумовський
(1709–1771).
Портрет невідомого художника
XVIII ст.

Інформаційна довідка про фондозасновників. Тривалий час вважалося, що нотне зібрання було власністю гетьмана Кирила Розумовського (1728–1803), однак джерелознавчий аналіз свідчить про те, що це комплекс різних зібрань. Бібліотеки збиралися різними представниками роду територіально у різних місцях, і навіть в один і той самий час існувало декілька бібліотек Розумовських. Так сталося, що на початку

XX ст. декілька бібліотек Розумовських опинились у Яготині. Вперше про нотницю написав Федір Ернст: «Про високу музичну культуру яготинських власників свідчить чудесна збірка нот XVIII–XIX віків, кілька сот томів, яку 1919 р. пощастило врятувати; її передано з 1 Державного Музею до Всенародної Бібліотеки України»¹, і недовгий час Репніни – власники маєтку в Яготині – помилково вважалися не тільки її власниками, але й фондозасновниками.

Розумовські своє коріння мали з родини реєстрового козака козелецької сотні київського полку Григорія Яковича Лемеша на прізвисько Розум (? –1730) і Наталії Дем'янівни Розумової (уродженої Демешко, ? – 1762), які мешкали на хуторі Лемеші Козелецького повіту Чернігівської губернії. Їх середній син Олекса (1709–1771) був першим з родини, хто отримав дворянство і прізвище Розумовський. Поштовхом до блискучого злету Олекси стала його музична кар'єра співака. Почувши його голос у церкві села Чемер, полковник Федір Вишневський запропонував йому поїхати разом до Санкт-Петербурга, де за його рекомендацією Олексу Розума взяли до Придворної співацької капели. Звичайно, що йому вчинили іспит, який він витримав (мав добре знати церковний хоровий репертуар, не тільки читати, а і співати по нотах). Уже через декілька днів Олекса брав участь у великому богослужінні в придворній церкві. На літургії була присутня майбутня імператриця Єлизавета Петрівна. Зачарована голосом і красою Олекси, вона наказала зарахувати його до своєї капели (у відомостях церковного хору цесарівни він значився в 1731–1733 рр.). У 1742 р. пара таємно обвінчалася. Оскільки Олексій не належав до жодної з європейських королівських родин, шлюб імператриці й козацького сина міг бути тільки морганатичним. У церковному та громадянському відношенні такий шлюб не відрізнявся від звичайного, але одна зі сторін такого шлюбу була обмежена в правах, зокрема, не мала права престолонаслідування. Попри це, Олексій став титулованим графом Священної Римської імперії і графом Російської імперії (1744), генерал-фельдмаршалом (1756).

Про Олексія писали, аби принизити його чи акцентувати, що він «із грізні у князі» – простий, неосвічений «хохол», пастух, «співав з придворними дячками», «нічний імператор». Водночас численні спогади характеризують його як людину мудру і патріотичну, що за виразом одного з його біогра-

¹ Ернст Ф. Л. Кріпацькі капели на Україні // Музика. 1924. № 1/3. С. 36.

фів, «до запаморочення у голові любив свою прекрасну Батьківщину»¹. Між іншим, це спонукало царській двір до моди на все українське – пісні, танці, навіть страви. В історії музики Олексій Розумовський посідає особливе місце не тільки тому, що початок його блискучої кар'єри при дворі збігся з кар'єрою співака, а головним чином тому, що він «залишив слід як людина, що мала великий вплив на розвиток музики в Росії за панування цариці Лизавети»². Мода на українські пісні, а також їх краса і самобутність, а інколи й бажання «підкупити» Олексія, отримати від нього подяку чи винагороду, призвело до того, що композитори-професіонали (у той час, здебільшого, іноземці) почали використовувати в своїх творах українську мелодику. Граф Розумовський став одним із перших власників приватної капели, яка була чи не найкращою в Росії і поступалася хіба що імператорській³. Щоправда, не можна впевнено казати, про кого з двох братів Розумовських йдеться в даному разі – про Олексія чи його молодшого брата Кирила, в тексті нарису Є. Воронова подається лише прізвище. Великі концерти при дворі у 50–60-ті роки XVIII ст. відбувалися регулярно, як правило, двічі на тиждень, у неділю та четвер.

Випадкові відомості про оркестр і співаків із капели О. Розумовського у тогочасних журналах і газетах знайшов О. Дзбанівський (1870–1938) – організатор і перший завідувач (з 1928 р.) Музичного відділу ВБУ УАН (тепер НБУВ), перший дослідник нотного зібрання Розумовських. Посилаючись на них, дослідник стверджував, що в Олексія «і в Перові, і в Гостилицях, і в Мурзинці, і на Приморському дворі, і в так званому Цесаревиному будинкові, і в Анічковому палаці та ін., – усюди звучала вокально-інструментальна музика»⁴.

Як довго проіснували оркестри Олексія Розумовського («італійська музика та волторністи»), хто були керівники, яким був їх репертуар, інформації поки не знайдено. Після смерті Олексія Розумовського в 1771 р.

¹ Майков П. Алексей Разумовский // Русский биографический словарь / под ред. Половцова. 1897. Т. 8. С. 428.

² Стешко Ф. З історії української музики XVIII ст.: Кар'єра одного українського співака (Гр. Олекся Розумовський) // Українська музика : місячник. Львів. 1938 (рік II). Ч. 4 (14). С. 57–62.

³ Воронов Е. Краткий взгляд на состояние музыки в России // Штаффорд В. К. История музыки / с примечаниями поправками и прибавлениями г. Фетиса; перевод с фр. Е. Воронова. СПб : б. и., 1838. С. 380.

⁴ Дзбанівський О. Т. Музична бібліотека Розумовського О. К. (з архіву нотної бібліотеки УАН) // Архів НБУВ. Оп. 1. Од. зб. № 35. Арк. 20.

усі мастки і майно (можливо, й оркестр, хор, бібліотеки) перейшли до його молодшого брата Кирила.

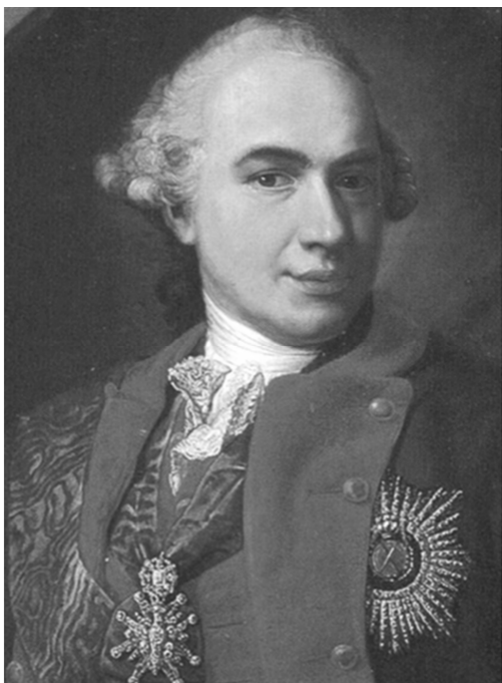
Кирило Григорович Розумовський (1728–1803) – гетьман України (1751–1764), член (з 1745 р.) і президент Імператорської Академії наук і мистецтв (1746–1765), генерал-фельдмаршал, сенатор, дійсний камергер, кавалер орденів св. Апостола Андрія Первозваного, св. Олександра Невського, польського Білого Орла та ін. Про Кирила також склалася хибна і упереджена традиція писати, як про людину малоосвічену, «пастуха», який отримав свої високі посади тільки завдяки протекції брата та імператриці. Однак, слід зауважити, що на відміну від більшості представників російської дворянської еліти, Кирило здобув блискучу європейську освіту. Вивчав латину, німецьку, французьку, грецьку мови, стиль, античну і німецьку історію, географію, філософію, політику, статистику, геральдику, нумізматику в університетах Кенігсберга, Данцига, Берліна, Геттінгена, Страсбурга. В програмі навчання Кирила Розумовського була і музика. З листів довідуємося, що старший брат просив Кирила «музиці й танцям [...] вчитися помірковано, за головні свої завдання не вважати»¹.

Після повернення з-за кордону Кирила Розумовського обирають членом Академії наук, а через рік призначають її президентом (безсумнівно, тут без протекції брата не обійшлося). З 1755 і до кінця президентства К. Розумовського в 1764 р. Академія наук і мистецтв видавала журнал «Ежемесячные сочинения, к пользе и увеселению служащие» (назва варіювалася). Про музику йшлося вже у передмові до видання, її вважали суспільно-корисним явищем. У журналі друкувались науково-популярні статті про музику, регулярно повідомлялось про придворні свята, інформувалось про закордонні музичні новинки; інколи траплялись матеріали з фольклористики. Серед авторів статей «Ежемесячных сочинений...» – М. В. Ломоносов, В. К. Тредіаковський, О. П. Сумароков, Я. фон Штелін.

На Васильєвському острові у Санкт-Петербурзі він влаштував спеціальну дитячу «академію» (прототип закритого ліцею). На дитячу «академію» гетьман щорічно витрачав величезні, як на той час, гроші – 10 тис. крб. Тут учні вивчали мови (французьку, німецьку й латинську), географію, статистику, загальну історію. Система навчання була досить гнучкою й прогресивною. Методика викладання різних дисциплін пристосовувалась індивідуально до кожного з дітей, індивідуальним був і перелік обов'язкових дисциплін. У разі необхідності тут спеціально створювали нові навчальні

¹ Васильчиков А. А. Семейство Разумовских. СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1880. Т. 1. С. 29.

посібники. В «академії» вчили також малювати. Не підтверджено, що діти навчалися й музиці, але тоді це було звичайним явищем.

Кирило Григорович
Розумовський (1728–1803).
З портрета художника П Батоні. 1766 р.

Олексій Кирилович
Розумовський (1748–1822).
Портрет невідомого художника.

У 1757–1759 рр. К. Розумовський, як президент Академії і як гетьман України, займався планами відкриття університету в Батурині і цікавився цим питанням більше, ніж діючими тоді навчальними закладами Санкт-Петербурга і всієї Росії. Саме тоді К. Розумовський розпочав ряд реформ в Україні, які мали зробити її менш залежною від Росії, а серед української шляхти почалися розмови про спадкоємність гетьманства (на зразок спадкоємності царського трону), що викликало шалений гнів і роздратування Катерини II, і в 1764 р. гетьманство було скасовано. Після цього К. Розумовський залишив пост президента Академії наук і вивіз старших синів за кордон «закінчувати освіту» в одному з найкращих європейських університетів у Стразбурзі. Петро і Андрій залишилися слухати лекції в Страсбурзькому університеті, а Кирило Розумовський разом із старшим сином Олексієм через Швейцарію поїхав до Італії і побував майже в усіх

великих її містах – Мілані, Флоренції, Пізі, Сієнні, Римі, Неаполі, Лоретті, Венеції, Падуї, Турині. Судячи з нотного зібрання, можна зробити висновок, що екс-гетьман і його син Олексій скрізь цікавились музичними новинками і купували ноти.

Олексій Кирилович Розумовський (1748–1822) – найстарший із синів гетьмана Кирила Розумовського – отримав гарну домашню освіту, разом із братами з 1761 р. навчався у дитячій «академії». Маршрут подорожі Кирила та Олексія Розумовських (Німеччина, Франція, Італія, Англія, Голландія) дає змогу пояснити географічне багатство нотної бібліотеки. Це був перший період комплектування нотниці. Особливо велику частину в зібранні Розумовських складають французькі видання до 1769 р. та рукописні ноти італійських композиторів – Гаetano Пун'яні, Карло Монца, Ніколо Йомеллі, Джузеппе Тартіні, П'єтро Нардіні, Антоніо Саккіні.

Повернення Олексія Розумовського до Санкт-Петербурга було відзначено присвоєнням йому звання камер-юнкера і, отже, службою при дворі. Проте він вважав, що придворна служба пасує лише людині, яка зовсім не здатна ні до якої справи. Він не дуже любив придворну службу, періодично відправляв себе у відставку, але його офіційна кар'єра була блискучою: камер-юнкер (1769), камергер (1775), таємний радник, сенатор (1786), куратор Московського університету (1807), дійсний таємний радник (1807), кавалер ордена св. Олександра Невського (1807), міністр народної освіти (1810–1816), кавалер ордена св. Володимира (1812). Впродовж шести років служби Олексія Кириловича на посаді Міністра народної освіти було відкрито понад 140 народних і парафіяльних шкіл, 36 повітових училищ, сирітські притулки; гімназії у Києві, Ніжині, Харкові, Білостоці; університет у Казані. Він був ініціатором створення різних наукових товариств, зокрема за часів його адміністрування було відкрито Московське товариство історії і старожитностей російських, при Казанському університеті – Товариство шанувальників вітчизняної словесності, при Харківському – Товариство наук з двома відділеннями, при Дерптському – наукове товариство. Олексій Розумовський був президентом Московського товариства дослідників природи, одним з активних організаторів Царсько-сізьського ліцею, його попечителем і куратором; віце-президентом Біблійного Товариства.

Постійним його захопленням було придбання нот. Роками, близькими до 1777, датується найбільша кількість (майже половина) куплених у Санкт-Петербурзі, Москві, а також виписаних з-за кордону нотних видань його бібліотеки (встановлено за атрибутованими нотами колекції),

а ще, звичайно, за нотними каталогами його бібліотеки, з яких довідуємося, що ноти, належали саме Олексію Розумовському.

У 1784 р. він розлучився з першою дружиною – В. Шереметєвою, і знайшов особисте щастя з Марією Михайлівною Соболевською (1759–1824). Вони прожили разом 35 років, у них народилось 10 позашлюбних дітей, які дістали прізвище Перовських (від села Перово під Москвою). Для них батько виклопотав дворянство (а це можливість отримати гарну освіту і службу).

Саме в цей період почалося впорядкування Олексієм Розумовським нотної бібліотеки, саме тоді було створено її рукописні каталоги. Необхідно також відзначити, що іноземці, які бували в Москві, зокрема баронеса де Сталь, щиро захоплювалися оранжереями та іншим багатством старшого сина гетьмана (бібліотеками, картинами, скульптурами). Граф де Местр був здивований тим, що каталог його бібліотеки «самих видань XV сторіччя складає досить грубезний том»¹. Йдеться про каталог інкунабул, опублікований 1810 р. у Москві², складений відомим німецьким вченим і бібліографом Йоганном Готтгельфом (Григорієм Івановичем) Фішером фон Вальдгаймом (1771–1853). До каталогу ввійшли описи 335 інкунабул, виданих у Майнці, Страсбурзі, Кельні та ін., і стаття Г. Фішера (пізніше її було надруковано у перекладі російською мовою у журналі «Вестник Европы» № 4 за 1815 р.). У підмосковній садибі Розумовських Горенки була окрема бібліотека, яку вважали за найбагатшу в Росії, особливо з природничих наук. Вийшло два томи каталогів цієї бібліотеки³. У першому з них є підрозділ, де описані книжки з питань естетики, історії та теорії музичного мистецтва. Каталоги книжкових бібліотек О. К. Розумовського були одними з перших бібліографічних видань, що стосувалися приватних бібліотек у Росії.

¹ Васильчиков А. А. Семейство Разумовских. СПб., 1880. Т. 1. С. 42.

² Fischer G. (*de Waldheim*). Notice des monumens typographiques qui se trouvent dans la bibliothèque de monsieur le comte Alexis Razoumoffsky. Moscou : de l'Imprimerie de l'Université Imperiale, 1810. 163 p.

³ Catalogue des livres de la bibliothèque de son excellence monsieur le comte Alexis de Razoumoffsky, Conseiller Prive Actuel de Sa majeste l'Empereur de toutes les Russies, ministre de l'insruccion publique, Senateur, Chambellan Actuel, Chevalier des Ordres de Saint Alexandre-Newsky et Grand Croix de celui de Saint Wladimir de la premiere Classe. V 1–2. Moscou : de l'Imprimerie de l'Université, 1814. 355 p., 384 p. + table du catalogue XXI c. + table des auteurs 114 p. + Errata 1 p. + Supplement cartes geographiques 15 p.

Останні роки свого життя О. Розумовський провів у Почепі на Чернігівщині (тепер Брянщина).

Дата та місце формування фонду: XVIII ст. – 1850, Німеччина, Франція, Італія, Англія, Голландія; Санкт Петербург, Москва, Яготин, Почеп.

Історична довідка про фонд:

Простежити певні етапи й шляхи комплектування, упорядкування та функціонування нотних бібліотек Розумовських у XVIII ст. не дає змоги брак документів, що висвітлювали би ці питання (невідомо, чи вони й існували). Фонд зібрання нотниці з НБУВ умовно можна поділити на дві майже однакові за обсягом частини: ноти, що належали старшим представникам родини – Кирилі Григоровичу (1728–1803), можливо і Олексію Григоровичу (1709–1771), і ноти з власницькими ознаками колекції Олексія Кириловича Розумовського (1748–1822).

Фактичних відомостей про існування бібліотек у Олексі Розумовського, найстаршого представника фамілії, не маємо, однак оточення графа опосередковано свідчить про його постійне зацікавлення наукою, мистецтвом, поезією, літературою і музикою. Місцем комплектування бібліотек Олексі були Москва, Петербург, Київ, а хронологічними межами – 1731–1771 роки. Одним з шляхів комплектування його бібліотек було отримання примірників від синодальної контори безпосередньо з типографій Москви і Санкт-Петербургу: «о поднесении Ея Императорскому Величеству и их Императорским Высочествам, синодальным членам, графу Алексею Григорьевичу Разумовскому...». Тільки у 1750 р. таким шляхом Олексію Григоровичу було подаровано більше 20 назв книг кирилівським шрифтом, про інші роки такої інформації, на жаль, не маємо¹.

Без сумніву, не тільки книжкова, але й нотна бібліотека у Олексі Григоровича також була, оскільки музика безпреміно лунала на придворних бенкетах, маскарадах, святах, які влаштовувалися повсякчасно (дні народження, іменини, вручення орденів тощо). Перший дослідник нотниці О. Дзбанівський повідомляв про наявність описів кількох десятків оперних партитур, і серед них коронаційної опери імператриці Єлизавети «Милосердя Тита» («La clemenza di Tito») в інвентарній книзі Харківської університетської бібліотеки (зараз ЦНБ ХНУ імені В. Каразіна), з номерами 302648–302679, серед літератури, що належала Рєпніним та Розумовським,

¹ Гусева А. А. Свод русских книг кирилловской печати XVIII века типографий Москвы и Санкт-Петербурга и универсальная методика их идентификации. Москва, 2010. С. 31, 87, 94, 107, 139, 146, 169, 182, 306, 329, 348, 408, 411, 432, 440, 447, 465, 473.

але самі нотні партитури Дзбанівському розшукати не пощастило. За мемуарною та історичною літературою можемо припустити, що в нотниці Олекси знаходилися твори симфонічної («італійської») та духової музики, бо існували саме такі капели (оркестри), хори (ансамблі або оркестри з духових інструментів), духовні хорові твори, канти, народні пісні. Могли також зберігатися і вокально-симфонічні твори (оперні партитури, кантати, ораторії та уривки з них). Отже, усі ноти із зібрання Розумовських походженням до 1771, коли помер Олекса, та за винятком нот, що вписані в каталоги Олексія Кириловича, потенційно можуть розглядатися як ноти Олексія Григоровича Розумовського, але не виключено, що вони були власністю його молодшого брата Кирила чи придбані кимось з родини пізніше.

Про книжкові та нотну бібліотеку Кирила Розумовського фактичних даних так само не маємо. Однак відомо, що однією з найбільших пристрастей Кирила були бібліотеки. Він завжди цікавився тим, як вони влаштовані. Книги він вважав вишуканим подарунком, власника хорошої бібліотеки – гідним вшанування нагородою. Саме книгозбірнею, на думку К. Розумовського, можна було спокусити найвидатніших вчених до переїзду. Так було зі швейцарським філософом, письменником, композитором і музикознавцем Жан-Жаком Руссо, якому екс-гетьман пропонував бібліотеку, платню (можливо, як бібліотекарю) і проживання в одному з родинних маєтків в Україні. План не здійснився, але для впорядкування власної бібліотеки чи бібліотек трохи пізніше К. Розумовський запросив французького бібліотекаря Адама (ім'я це чи прізвище залишається поки що не з'ясованим), який працював у нього впродовж майже 15 років, приблизно з 1787 р., проте невідомо, чи займався бібліотекар Адам, крім книжкової, ще й музичною бібліотекою¹. У штаті К. Розумовського були і власні палітурники, тобто його бібліотека була впорядкована і бібліографічно, і фізично.

З кінця ХХ – початку ХХІ ст. почалось активне переосмислення книжкових колекцій, що становлять історико-культурну значимість як примірники з приватних бібліотек непересічних особистостей. У той же час переосмислювалася роль і значення представників родини Розумовських в історії України, практично одночасно з'явилися монографії і численні наукові статті дослідників, які дають більш об'єктивну і позитивну оцінку політичній діяльності і особистості гетьмана Кирила Розумовського та його нащадків. Значну увагу приділяють їх науковим інтересам, ме-

¹ Васильчиков А. А., вказана праця, с. 472.

ценатству, колекціонуванню творів мистецтв, мінералів, рослин тощо. Хоча жодна з цих численних колекцій не зберіглася, науковці наполягають на важливості їх реконструкції, хоча би і віртуальній. У центр уваги попадають не тільки нотна бібліотека – їй присвячено статті Т. Шеффер, К. Черпухової та ін., монографія Л. Івченко (2004)¹, але і книжкові бібліотеки Розумовських².

Серед досліджень, що з'явилися фактично одночасно – статті О. Шкурган та Л. Івченко³ і А. Олійник-Нікітіної⁴. В обох статтях йдеться про знайдені примірники із приватної бібліотеки К. Розумовського. У А. Нікітіної повідомляється про понад 90 одиниць, що зберігаються у фондах ЦНБ ХНУ імені В. Каразіна, тобто саме у тій бібліотеці, про яку йшлося у Дзбанівського і монографії Л. Івченко⁵. А. Нікітіна вперше публікує книжковий знак – перемальовану схему монограми «CR», однак, авторка не наводить підстав, за якими було визначено належність знаку К. Розумовському, не подає і переліку книг, що позначені цими печатками. О. Шкурган та Л. Івченко публікують свою розвідку про книжкові знаки – чорні штампи з вензелем «CR» під графською короною з 9-ма перлами в колі, що зна-

¹ Шеффер Т. В., Черпухова К. М. Нотозібрання Розумовських з фондів ЦНБ АН УРСР – цінний документ музичної культури України XVIII ст. // Українське музикознавство : наук.-метод. міжвід. щорічник. Київ, 1971. Вип. 6. С. 170–184; список авторів музики: с. 252–262; Івченко Л. В. Реконструкція нотної колекції графа О. К. Розумовського за каталогами XVIII сторіччя. Київ, 2004. 643 с. (З історії музичної спадщини України); Івченко Л. В. Рукописні партитури опер з нотної бібліотеки Олексія Розумовського // VIII культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва. Київ, 2010. С. 479–485.

² Олійник А. Книжкові знаки родини Розумовських як один із аспектів вивчення бібліотеки Кирила Розумовського. 2022. [електронний ресурс]. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Oliinyk_Anastasiia/Knyzhkovi_znaky_rodyny_Rozumovskyykh_iak_odyn_iz_aspektiv_vyvchennia_biblioteku_Kyryla_Rozumovskoho/ Дата перегляду: 20.08.2023; Нікітіна А. Історія формувань приватних бібліотек другої половини XVIII ст. (на прикладі приватної бібліотеки Кирила Розумовського) // Бібліотечний форум: історія, теорія і практика. 2022. № 4 (30). С. 49–50; Нікітіна А. Провідні приватні бібліотеки XVIII ст. на прикладі книгозбірень Кирила Розумовського, Станіслава Понятовського та Фрідріха II Великого // Розумовські зустрічі: збірник наукових праць. Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2023. Вип. 10. 2. С. 163–166.

³ Івченко Л., Шкурган О. Музичні джерела з «Матице Српска»: продовжуючи дослідження Н. О. Герасимової-Персидської // Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек / відп. ред. О. М. Василенко ; відп. секр. М. В. Іванова. Київ, 2023. С. 755–759. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004726>

⁴ Нікітіна А. Що читав український гетьман Кирило Розумовський? [електронний ресурс] Режим доступу: <https://chytomo.com/shcho-chytav-ukrainskyj-hetman-kyrylo-rozumovskyy/>.

⁵ Івченко Л. Реконструкція нотної колекції... с. 44.

ходяться на нотних джерелах української партесної музики, які зберігаються у бібліотеці «Матице Српска» (далі – МС) у Новому Саді (Сербія)¹. Для пошуку і встановлення власника книжкового знаку, що привертав увагу дослідників ще з кінця ХХ ст., було вирішено ознайомитися з фондом бібліотеки за каталогами колекцій, доступними он-лайн у цифровій Бібліотеці МС, де подано описи майже десяти тисяч рукописних і друківаних джерел з ХV – першої половини ХХ ст.² У бібліографічних описах власницькі печатки коментувалися, однак жодного разу там не трапилися і не атрибутовалися печатки «СR», хоча в ілюстраціях до друківаних каталогів МС було видно, що такі печатки є на титульних аркушах декількох книг.

Було відібрано близько 3000 джерел, які опрацьовано *de visu* О. Шкурган, за наміченими для пошуку критеріями (місце видання, мови, хронологія), що мали би допомогти знайти особу ймовірного власника. На сьогодні вдалося виявити 92 примірника в зібраннях Бібліотеки МС, з них 52 облікові одиниці з печаткою «СR», серед них 13 рукописних нотних книг з партесними творами, 7 богослужбових видань – кирилических книг церковно-слов'янською мовою. Решта – світського змісту, що надруковані так званім «гражданським» шрифтом. Хронологічний період публікацій охоплює роки від 1722 по 1786. Переважна більшість з них приходить на 60–70 роки ХVІІІ ст. Серед відібраних для ознайомлення книг був примірник з дарчим написом власнику. У книзі «Письма Петра Великого, писанные к генерал-фельдмаршалу [...] Борису Петровичю Шереметеву...», опублікованій 1774 р. у типографії московського університету, на титулі напис автора-упорядника П. Б. Шереметева: «Милостивому Государю моему Графу Кириле Григорьевичу Разумовскому». Отже, власником примірника був Кирило Розумовський, що і підтвердило давню гіпотезу про належність знаку «СR» саме Кирилові Розумовському. Зазначена монограма-вензель подає його ініціали у французькому варіанті написання – *Cyryll Rasumowski*. Додатковим підтвердженням правдивості гіпотези став знак, що міститься на примірнику книги «Пролог» (М.: Синодальная типография, 1752. Ч. 2. Арк. 689) з бібліотеки музею Верхотурівського монастиря, наведений у статті Андрія Полетаєва³. Щоправда, дослідник, по-

¹ Івченко Л., Шкурган О. Музичні джерела з «Матице Српска». С. 755–759.

² Каталог легата Библиотеке Матице Српске / ред. Миро Вуксановича (Нови Сад, кн. II, 1997; кн. III, 2001; кн. IV, 2003; кн. V, 2004).

³ Полетаев А. Старопечатные книги ХVІІ–ХVІІІ вв. в собрании Православного музея Верхотурского Свято-Николаевского мужского монастыря. Часть 3 // Вестник Екатеринбургской духовной семинарии. 2019. № 4. С. 76, 95.

силаючись на консультативну пораду книгознавця С. Боголюбова, вважав, що книжковий знак належав графам Розумовським (Comte Rasumowski). Однак навряд чи брати користувалися одною чи однаковими печатками. Остаточо підтверджує гіпотезу про належність печатки з вензелем саме Кирилі Григоровичу ескіз-креслення карети, що проектувалася для нього і мала такий самий вензель під графською короною з 9-ма перлами над дверима. Питання про шляхи потрапляння нот і книг з бібліотеки останнього гетьмана до Сербії залишаються відкритими.

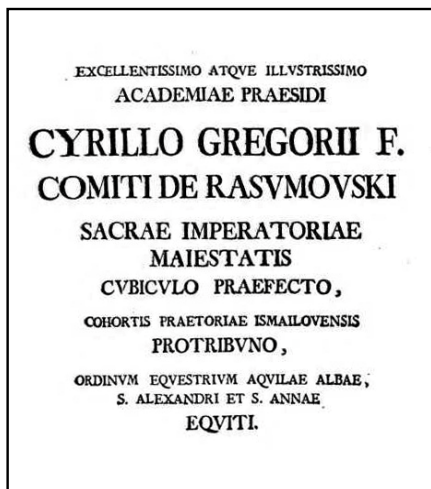
Книжковий знак
Кирила Розумовського
(Cyrill Rasumowski)
в нотах партесного концерту
з бібліотеки «Матіце серпска»
у Новому Саді у вигляді
монограми-вензелю

Нез'ясованими лишаються і багато інших питань про книжкову та нотну бібліотеку гетьмана К. Розумовського, але досить знаковими є зростаюча кількість відомих і знайдених книг з його бібліотеки з різними формами провенієнцій (екслібрис, суперекслібрис, власноручний підпис, дарчий напис) та географія їх представлення – Україна (Київ, Харків), Сербія (Нови Сад), Франція (книжковий магазин Librairie Pierre Calvet), Монако (аукціон в Монте-Карло «Russian art. Hôtel Metropole. Monaco. 23 november 2018. P. 25. № 241), Росія (Верхотурье)». До цього ще слід додати книги, про які відомо, що вони були в бібліотеці Кирила Григоровича – зібрання видань Петербурзької академії наук часів його президенства, а також і окремі примірники, що були опубліковані з присвятою йому, що дає змогу вважати їх майже 100-відсоткову присутність серед книг його бібліотеки. Поміж них – праця найвидатнішого математика XVIII ст., астронома, механіка Леонарда Ейлера (1707–1783)¹ «Scientia Navalis» (укр. – «Морська наука» у 2-х томах)², видана у Санкт Петербурзі у 1749 р. з великою передмовою –

¹ Переклад передмови див.: Ломоносов М. Полное собрание сочинений в 11 томах. Том 11. Письма. Переводы. Стихотворения. Указатели. Ленинград, 1983. С. 163–178. Режим доступу: <https://scholarlycommons.pacific.edu/euler-works/110>

² Euler L. Scientia navalis, seu tractatus de construendis ac dirigendis navibus. Petropoli, 1749. 567 s. Режим доступу: <https://scholarlycommons.pacific.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1109&context=euler-works>.

листом-присвятою до президента Академії К. Г. Розумовського. Практично точно у нотниці мали бути і сонати оп. 2 Германа Раупаха (1728–1778), видані у Парижі у видавництві Шевард'єра на початку 1760-х років, присвячені Кирилові Розумовському, і якщо дослідження продовжаться – бібліотеку Кирила Розумовського хоча би частково можна буде реконструювати.

Початкова сторінка передмови Ейлера з присвятою Кирилові Розумовському

Нотна бібліотека Олексія Кириловича Розумовського становить найбільшу частину родинного зібрання, в якій визначено реального фондвласника. Нотна бібліотека О. К. Розумовського, як згадувалося раніше, активно поповнювалася саме у 60–80-х роках XVIII ст. Нотні джерела 90-х років нечисленні і, виходячи з рукописних каталогів його нотної бібліотеки, у XIX ст. її не поповнювали. Ноти, записані у каталогах XVIII ст., комплектувалися від самого початку Олексієм Кириловичем Розумовським. Вони не могли дістатися йому у спадок після смерті батька у 1803 р., про що пишуть інколи дослідники, оскільки комплектування нотниці закінчилося невдовзі після 1785 р. Такий самий висновок можна зробити, проаналізувавши «репнінські» каталоги з ЦНБ ХДУ, бо вже на початку XIX ст. ноти О. Розумовського переходять до його дочки – Варвари Репніної.

Нотній колекції О. К. Розумовського присвячено монографію ¹, де описано її сучасний стан, подано бібліографічні описи видань та описи руко-

¹ Івченко Л. В. Реконструкція нотної колекції графа О. К. Розумовського за каталогами XVIII сторіччя. Київ, 2004. 643 с.

писів, проведено реконструкцію змісту на основі збережених історичних каталогів, оцінено втрати. Дослідження містить покажчики: композиторів, видавців, друкарів, граверів (як кирилицею, так і латиницею), хронологічний покажчик друкованих нот, покажчик виконавського складу творів.

Титульний аркуш каталогу секстетів

Сторінка з записами симфоній Гаєтано Пуньяні

Дев'ять рукописних каталогів нотної бібліотеки О. К. Розумовського, що збереглися разом з нотним фондом, – цінна пам'ятка музичної культури XVIII ст. Звертає увагу розподіл каталогів за жанрами (кожному жанру призначено окремий том – дуети, сонати, тріо, квартети, квінтети, секстеті, концерти, симфонії, концертні симфонії), система присвоєння порядкового номера-шифру, алфавітний принцип розташування творів за авторами, а збірників та конволютів – наприкінці тому, прискіпливе і каліграфічне копіювання інципітів (обов'язково з темповими, динамічними та агогічними характеристиками), вказівка на номер опусу, характеристика джерела за способом його відтворення (друковане чи рукописне). У тих випадках, коли в нотах вказано не тільки прізвище, наводиться і ім'я автора. Обов'язково визначалися тональності творів (а в сучасній нотобібліографії це стало неодмінним до інструментальних творів без програмних назв тільки у другій половині XX ст.). Хоча зафіксовані характеристики у каталогах О. К. Розумовського використовувалася поодинокі у музичній практиці того часу, але їх сумарне охоплення дозволяє

зазначити, що дані каталоги є одним з перших і досконалих зразків музичної нотобібліографії свого часу. Вірогідно, в складанні каталогів брав участь і керував роботою інших бібліотекарів музикант, найімовірніше італійського походження. Структура, яку бібліотекарі знайшли і застосували для нотних каталогів, є винятковою і для вітчизняної, і для світової музичної бібліографії XVIII ст. Крім суто бібліографічної цінності, каталоги О. Розумовського відрізняються своїм довершеним художнім оформленням: вишукана шкіряна оправа зі суперекслібрисом на обох кришках, золотим орнаментальним тисненням, застосуванням гравюру на титульних аркушах.

Джерелознавче дослідження нотних документів бібліотеки О. К. Розумовського дало змогу виявити імена музикантів його оркестру: Кирило Ашитков, Андрій Бадилевський, Хома Бучинський, Яків Дроздовський, Олександр Знабишин, Гаврило Ковалевський, Григорій і Олександр Осипови, Павло Полторацький, Іван Посников, Сава Приходовський, Павло Прокопович. Всі вони були і музикантами, і копіїстами власних партій. Вдалося встановити почерки двох музикантів-бібліотекарів – Сави Приходовського і Андрія Бадилевського, які не тільки переписували ноти, але й брали участь у каталогізації.

Характеристика історико-культурного фонду:

Нотна бібліотека Розумовських – одна з небагатьох музичних приватних збірок XVIII ст., яка зберіглася до наших часів. Як окреме історико-культурологічне явище, зібрання нот Розумовських відбиває об'єктивні і суб'єктивні процеси, пов'язані з розвитком музичної культури в Україні, Росії та Західній Європі в другій половині XVIII ст. Нотні видання й рукописи, що комплектувалися для цього зібрання, надають змогу об'єктивного аналізу та реконструкції реального репертуару кріпацьких капел XVIII ст., уподобань інтелектуальної еліти суспільства, виконавчих традицій тощо. Примірники нотного зібрання Розумовських мають велику історико-культурну значимість як рідкісні й цінні пам'ятки музичної культури свого часу, а також як книжкові пам'ятки з меморіальних бібліотек. Серед друкованих видань є такі, що не зазначені у RISM¹. Отже, вони можуть бути єдиними примірниками в світі, відповідно поповнюють списки творів композиторів унікальними першоджерелами, які збереглися до нашого

¹ RISM – скорочення від фр. Répertoire International des Sources Musicales (англ. International Inventory of Musical Sources, нім. Internationales Quellenlexikon der Musik, укр. – Міжнародний каталог музичних джерел). Режим доступу до сайту: <http://www.rism.info>

часу. Нотна колекція свідчить про високий рівень вітчизняної виконавської культури, що відповідає кращим європейським музичним традиціям. Значення нотозібрання Розумовських полягає також у тому, що майже всі ноти є прижиттєвими виданнями або прижиттєвими рукописними копіями творів композиторів XVIII ст. З огляду на це, навіть друковані ноти можуть досліджуватись в якості оригіналів (наприклад, два видання клавірних сонат К. Ф. Е. Баха є тільки в цьому зібранні). Бібліографічними раритетами є шість симфоній Камерлоера (їх занесли у список творів композитора тільки завдяки повідомленню Марпурга, а саме видання залишилося до нині невідомим); Симфонія № 6 Міхаеля Ессера; Концерт для гобоя (або флейти чи скрипки) Йоганна Крістіана Фішера; Концерти №№ 1–3 для флейти Карла Глеша; три концерти для флейти ор. 4 Фрідріха Графа (західними музикознавцями ці концерти вважалися втраченими); шість сонат для скрипки з басом ор. 1 Бернгарда Гупфельда; шість концертних тріо Йоганна Кюхлера; шість симфоній для великого оркестру Й. Кюхлера та багато інших.

У нотниці представлено музику різних європейських композиторських шкіл. Це й композитори так званої старої віденської школи – Георг Крістоф Вагензейль, і віденської класичної школи – Йозеф Гайдн, Йоганн Георг Альбрехтсбергер, Флоріан Йоганн Деллер, Карл Діттерс фон Діттерсдорф, Йозеф Шустер та ін. Італійська школа представлена різними регіональними напрямками (неаполітанським, болонським, римським), серед авторів – Арканджело Кореллі, Джузеппе Камбіні, Паскуале Анфоссі, Емануеле Барбелла, Дженоаро Астаріта, Лаура Ломбардіні-Сірмен, Джузеппе Тартіні та ін. Значна кількість композиторів першої і другої генерації мангеймської школи – Йоганн Крістіан Каннабіх, Антон Фільц, Ігнац Францль, Ігнац Якоб Гольцбауер, Йоганн Фрідріх Клефлер, Йоганн Кюхлер, Людвіг Август Лебрун, Франц Ксавер Ріхтер, Йозеф Шмітт, Антон Стаміц, Карл Філіпп Стаміц, Карл Йозеф Тоескі, Петер Вінтер, як і чеської – Йозеф Барта, Йозеф Антон Бауер, Франтішек Бенда, Йозеф Фіала, Йозеф Мислівечек, Венцеслав Гіммельбауер та ін. Французька школа – Етьєн-Бернард-Жозеф Бар'є, Нікола-Марі Далейрак, Жан-Батист Даво, Сімон Ледюк (старший), Жан-Батист Бреваль та ін. Берлінська композиторська школа скромніша: Йоганн Кванц, Карл Генріх Граун, Йоганн Фрідріх Рейхардт, Йозеф Андре Фодор, Карл Вільгельм Глеш. Найменше англійців – Бенжамен Блейк, Луї Крістіан Грейном, Роберт Вейнрайт.

Розмаїта за своїми стилєвими напрямками інструментальна частина колекції: галантний стиль (Луїджі Боккеріні, Луїджі Борхі, Йоганн

Крістіан Каннабіх, Якоб Басеві Черветто, Джузеппе Демакі, Томазо Джордані, Крістіан Ернст Граф, Франческо Цаннетті, Просперо Каучіелло); ранньокласичний стиль (Антонін Каммель, Гаetano Брунетті, Мішель Ессер, Георг Антон Крейсер, Ян Ванхаль, Йозеф Алоїз Шмітбауер, Лодовіко Сірмен, П'єтро Нардіні, Філіпп Руже); суміш елементів барокового і класичного стилів (Георг Крістоф Вагензейль, Франц Аспльмаєр, Доменіко Феррарі, Франтішек Антонін Росетті), віденського класичного й італійського (Йозеф Мислівечек, Йоганн Готліб Науманн); стильовий еkleктизм (Ернст Ейшнер, Бернард Гупфельд). Багато і відомих, і другорядних авторів намагалися імітувати стиль провідних композиторів. Наприклад, Валентин Роезер імітував стиль Карла Стаміца, Франтішек Кочвара імітував Й. Гайдна і І. Плейеля, квартети і деякі інші твори Романа Гоффстеттера, Йозефа Шмітта, Антона Циммермана навіть помилково приписувалися Й. Гайдну.

За географічним походженням нотних документів можна ознайомитися з нотною продукцією XVIII ст. фактично всієї Європи. Найбільше видань французьких видавців: представлено 26 фірм. Найвідоміші з них – Антуан Байо (Baillieux), Луї Бальтазар де ля Шевардьер (Chevardiere), Гвера (Guera), Жан Георг Зібер (Sieber). Французькі друковані ноти були дешевшими за німецькі, оскільки видавці економили на їх художньому оформленні (титкульні аркуші не прикрашені гравюрами, як це характерно для німецьких і нідерландських видавців) і не дуже дбали про зручність тексту для виконавців, так само не звертали увагу на архітектоніку сторінки (трапляються переноси незакінчених тактів на інший рядок чи сторінку). Але французькі видання відрізнялися суттєвими перевагами, а саме: розмаїттям фірм і величезним репертуаром, швидкою появою новинок (гравірування і друкування голосів симфонії за тиждень, а це в середньому 25–30 сторінок великого формату). У міжнародному каталозі RISM немає дуетів Біша, Каучіелло, ван Гоофа, Розена, Сікста, Вандерхагена, Циммермана. Інші французькі видання також є рідкісними і збереглися у небагатьох бібліотеках світу.

Англійські видавці представлені 14 видавництвами, серед них Джон Уольш і Джон Уольш II, Роберт Бремнер, Лонгман, Лакі і Броудеріп. Рідкісні англійські видання – флейтові дуети (близько 1753 р.) італійського композитора Філіппо Руже і збірник різних анонімних авторів з восьми сонат для двох флейт або скрипок з цифрованим басом. Значний інтерес становлять також твори Емануеле Барбелли, дуети якого були досить популярними і декілька разів перевидавались у XVIII ст. Невелика кількість

англійських видань у бібліотеці Олексія Розумовського пояснюється, ймовірно, певними фінансовими труднощами, що сталися з ним під час перебування в Англії.

У колекції численні видання німецьких і нідерландських нотодрукарів. Серед них безсумнівними лідерами є видання Гуммелів – Бургарда Гуммеля і синів та 159 видань Йоганна Юліуша Гуммеля (Амстердам, Берлін). Видання Гуммелів відрізняє чіткий і зручний нотний почерк, досконале володіння граверною технікою, обов'язкове використання на титульних аркушах ілюстрацій (гравюр), зручна архітектоніка сторінки.

Наукове опрацювання друкованих нотних видань з нотної бібліотеки О. К. Розумовського дає змогу розширити або уточнити творчу спадщину композиторів. Рукописні ноти з колекції О. К. Розумовського викликають не менший інтерес, ніж друковані. Невідомими залишаються шляхи їх надходження до бібліотеки, але вони могли бути такими: частину нот О. К. Розумовський купив або замовив за кордоном, частину копіювали з «російських», за місцем знаходження рукописів, а частину міг надсилати йому з різних країн Андрій Розумовський. Інколи в рукописних нотах спостерігається ідентичність використаного паперу, що має свідчити про можливе їх надходження з одного джерела. Так, твори Аспельмайєра, Фріца, Джардіні, Губера, Раймонді, Ск'ятті написані на папері з філігранями: *літери GF з геральдичним мотивом та літери GPG з птахом*¹. Багато творів Фріца, Джардіні, Губера, Раймонді і Ск'ятті написані однаковими почерками.

Особливий інтерес викликає творчість композиторів, життя яких пов'язане з музичною культурою тогочасної російської імперії. Серед них: Дженаро Астаріта (у зібранні є і автографи²), Себастьян Жорж (19 документів)³, Феліче де Джардіні, Матіас Стабінгер⁴, Гаetano Пун'яні (30), Луїджі Ск'ятті та ін. До того ж їхня діяльність не обмежу-

¹ Велков А., Андреев С. Водни знаци в османотурските документи: I. Три луни. София, 1983. 79 с. + [1011 іл.] [№ 811 а, № 902].

² Івченко Л. В. Твори Дженаро Астаріти в нотній колекції Олексія Розумовського // Рукописна та книжкова спадщина України. 2019. Вип. 24. С. 133–150. Режим доступу: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001061440>

³ Сербин П. Г. Себастьян Жорж (отец) и его семья (Часть I, биографический очерк) // Искусство музыки: теория и история. 2020. № 22–23. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/sebastyan-zhorzh-otets-i-ego-semya-chast-i-biograficheskiy-ocherk> (дата звернення: 18.09.2024).

⁴ Гнатів Т. Ф. Матіас Штабінгер. Шість секстетів (з колекції Розумовських) // Українсько-німецькі музичні зв'язки минулого і сьогодення: за матеріалами міжнародного симпозіуму: зб. статей / Спілка композиторів України; Інститут німецької музики на Сході (Німеччина). Київ : Центр музінформ СКУ, 1998. С. 123–132.

валася суто композиторською: вони виступали і як диригенти, виконавці, педагоги, антрепренери, створюючи той культурний контекст, що сприяв розвитку професіоналізації музичного життя України і Росії.

Хронологічні межі видань та рукописів: для нотозбірні у цілому, включаючи окремі видання з бібліотеки Варвари Репніної та помилково приєднані – початок XVIII – середина XIX ст.

Нотні документи з колекції інструментальної музики О. К. Розумовського охоплюють такі хронологічні рамки:

1731–1760–14 – видань (майже за 30 років);

1761–1769–59 – видань (за 9 років);

1770–1775–107 – видань (за 6 років);

1776–1778–134 – видання (за 3 роки);

1779–1785–69 – видань (за 6 років);

1786–1795–2 – видання.

Кількісний склад фонду:

Нотне зібрання Розумовських, що зберігається у відділі музичних фондів НБУВ – це рукописні і друковані ноти, заінвентаризовані під номерами 120501–121762 та в актах 1967 р. №№ 40 – н–48 н (загальна кількість 1682 одиниць зберігання). Фонд зібрання можна поділити на дві частини в залежності від наявності власницьких ознак або їх відсутності.

До нотного зібрання Розумовських також належить невелика частина примірників із нотної бібліотеки Варвари Олексіївни Репніної (1778–1864). Примірники мають на титульних аркушах її власноручний підпис «Varette Repnine». Крім цього, є декілька примірників, помилково приєднаних до зібрання, ймовірно під час інвентаризацій у 50–60-х роках XX ст. Вони з печатками, наліпками або підписами інших власників, не членів родини Розумовських або Репніних (І. І. Гаврушкевич, К. Дуда, Київський міський оркестр та ін.), тобто це ноти, що формально зберігаються разом з колекцією, хоча історично ніколи до неї не належали.

До каталогів О. К. Розумовського записано 694 нотні документи. Авторів нараховується 225, серед них такі видатні композитори, як Йозеф Гайдн (26 нотних документів), Йоганн Крістіан Бах (20), Луїджі Боккеріні (25), Ян Вангаль (23), Франсуа-Жозеф Госсек (9), Карл Діттерс фон Діттерсдорф (10), Джузеппе Марія Камбіні (27), Йозеф Мислівечек (3), Гаetano Пун'яні (30), Антон Стаміц (7), Карл Філіпп Стаміц (33), Джузеппе Тартіні (4). Творчість композиторів кінця XVII і початку XVIII ст. (серед них Арканджело Кореллі і Георг Фрідріх Гендель) представлена поодинокими творами.

У процесі дослідження виявилося, що нотна бібліотека О. К. Розумовського складається не тільки з матеріалів, зафіксованих у його каталогах, що зберігаються у НБУВ. Виявлені «репнінські» каталоги, де відображено опери, кантати, деякі інші жанри його колишньої нотниці. З іншого боку, у зібранні є ноти для фортепіано (клавіру), вокальна музика зі супроводом фортепіано (клавіру), інструментальні ансамблі з фортепіано, ансамблі духових інструментів. Усіх цих нот немає ні в каталогах XVIII ст., ні в «репнінських» каталогах. На деяких нотах є старий номер-шифр в іншому місці, ніж це було характерне для документів, зафіксованих у «репнінських» і наявних у НБУВ каталогах XVIII ст. Принцип розташування нот у втраченому каталозі був, ймовірно, тематичним. Шифри, на відміну від відомих каталогів зібрання Розумовських, написані чорним чорнилом, а не червоним, і знаходяться у верхній частині титульного аркуша ліворуч, а не в центрі. Найбільший номер-шифр, що знаходиться ліворуч – номер 704. Зберіглося близько 300 одиниць з таким шифром (слід враховувати, що в каталозі, можливо, використовували не всі номери).

Мова видань: переважно європейські мови: італійська, французька, німецька (готикою та звичайним шрифтом), англійська, шотландська, ірландська, латинська, російська, польська, чеська, церковнослов'янська.

Зовнішні ознаки колекції:

1. Без власницьких ознак ноти, що належали старшим представникам родини – Кирилу Григоровичу (1728–1803), можливо, і Олексію Григоровичу (1709–1771).

2. З власницькими ознаками – нотна колекція Олексія Кириловича Розумовського (1748–1822), з примірниками у шкіряних оправах (каталоги, опери, ораторії тощо) зі суперекслібрисом «ACR» (Alexsis Cyrillovich Rasomowsky) характерним оформленням шифрів червоно-брунатним чорнилом на нотах, що зареєстровані у 9-ти тогочасних каталогах та в каталогах Репніних-Розумовських.

Науково-довідковий апарат колекції: ноти із зібрання Розумовських відображені в картковому та електронному каталогах (робота над електронним каталогом триває) Відділу музичних фондів НБУВ, монографії

Л. Івченко «Реконструкція нотної колекції графа О. К. Розумовського за каталогами XVIII сторіччя» (Київ, 2004. 643 с.)

Використані джерела і література:

1. Дзбанівський О. Т. Музична бібліотека Розумовського О. К. (з архіву нотної бібліотеки УАН) // Архів НБУВ. Опис 1. Од. зб. № 35 (89 арк.).
2. Васильчиков А. А. Семейство Разумовских. СПб., 1880. Т. 1. 486 с. + прил. [103 с.] + указ. имен [20 с.].
3. Велков А., Андреев С. Водни знаци в османотурските документи: I. Три луни. София, 1983. 79 с. + [1011 іл.] [№ 811 а, № 902].
4. Воронов Е. Краткий взгляд на состояние музыки в России / с прим. кн. В. Ф. Одоевского // Штаффорд В. К. История музыки / пер. с фр. Е. Воронова. СПб. : б. и., 1838. С. 349–399.
5. Гнатів Т. Ф. Матіас Штабінгер. Шість секстетів (з колекції Розумовських) // Українсько-німецькі музичні зв'язки минулого і сьогодення: за матеріалами міжнародного симпозіуму: зб. статей / Спілка композиторів України; Інститут німецької музики на Сході (Німеччина). Київ : Центр музінформ СКУ, 1998. С. 123–132.
6. Гусева А. А. Свод русских книг кирилловской печати XVIII века типографий Москвы и Санкт-Петербурга и универсальная методика их идентификации. Москва, 2010. С. 31, 87, 94, 107, 139, 146, 169, 182, 306, 329, 348, 408, 411, 432, 440, 447, 465, 473.
7. Ернст Ф. Л. Кріпацькі капели на Україні // Музика. 1924. № 1/3. С. 36.
8. Івченко Л. В. Київський слід прусського монарха // Art-line. 1997. № 5. С. 50–51.
9. Івченко Л. В. Оперы, оратории, кантаты из нотного собрания Разумовских // Музыкальное наследие в современном обществе : материалы междунар. науч.-практ. конф. / сост. Т. В. Гинзбург. Москва, 2014. С. 119–132.
10. Івченко Л. В. Реконструкція нотної колекції графа О. К. Розумовського за каталогами XVIII сторіччя. Київ, 2004. 643 с. (З історії музичної спадщини України).
11. Івченко Л. В. Рукописні партитури опер з нотної бібліотеки Олексія Розумовського // VIII культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва. Київ, 2010. С. 479–485.
12. Івченко Л. В. Твори Дженнaro Астаріті в нотній колекції Олексія Розумовського // Рукописна та книжкова спадщина України. 2019. Вип. 24. С. 133–150.

13. Івченко Л., Шкурган О. Музичні джерела з «Матице Српска»: продовжуючи дослідження Н. О. Герасимової-Персидської // Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек. Київ : НБУВ, 2023. С. 755–759. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004726>
14. Каталог легата Библиотеке Матице Српске / ред. М. Вуксановича. Нови Сад, 1997. Кн. II; 2001. Кн. III; 2003. Кн. IV; 2004. Кн. V.
15. Майков П. Алексей Разумовский // Русский биографический словарь / под ред. Половцова. 1897. Т. 8. С. 428.
16. Мягков П. И. Картинная галерея графа К. Г. Разумовского в Яготине Полтавской губернии // Памятники культуры. Новые открытия. Письменность. Искусство. Археология. 1996. С. 299–309.
17. Наумова В. «Палладиев вкус» графа К. Г. Разумовского и его ближайшего окружения. Архитектурное наследство. СПб.: Коло, 2017. Вып. 66. С. 103–115.
18. Наумова В. С. Итальянская живопись в собрании К. Г. Разумовского // Актуальные проблемы теории и истории искусства: сб. научн. статей. СПб., 2014. Вып. 4. С. 431–440.
19. Нікітіна А. Історія формувань приватних бібліотек другої половини XVIII ст. (на прикладі приватної бібліотеки Кирила Розумовського) // Бібліотечний форум: історія, теорія і практика. 2022. № 4 (30). С. 49–50.
20. Нікітіна А. Провідні приватні бібліотеки XVIII ст. на прикладі книгозбірень Кирила Розумовського, Станіслава Понятовського та Фрідріха II Великого // Розумовські зустрічі: збірник наукових праць. Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2023. Вип. 10. С. 163–166.
21. Нікітіна А. Що читав український гетьман Кирило Розумовський? // Читомо [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://chytomo.com/shcho-chytav-ukrainskyj-hetman-kyrylo-rozumovskyj/> .
22. Олійник А. Книжкові знаки родини Розумовських як один із аспектів вивчення бібліотеки Кирила Розумовського // Читиво: електронна бібліотека. 2022. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Oliinyk_Anastasiia/Knyzhkovi_znaky_rodyny_Rozumovskyykh_iak_odyn_iz_aspektiv_vyvchennia_biblioteky_Kyryla_Rozumovskoho/
23. Полетаєв А. Старопечатные книги XVII–XVIII вв. в собрании Православного музея Верхотурского Свято-Николаевского мужского монастыря. Часть 3 // Вестник Екатеринбургской духовной семинарии. 2019. № 4. С. 76, 95.

24. Сербин П. Г. Себастьян Жорж (отец) и его семья (Часть I, Биографический очерк) // Искусство музыки: теория и история. 2020. № 22–23.

25. Стешко Ф. З історії української музики XVIII ст.: Кар'єра одного українського співака (Гр. Олекса Розумовський) // Українська музика: місячник. Львів. 1938 (рік II). Ч. 4 (14). С. 57–62.

26. Шеффер Т. В., Черпухова К. М. Нотозібрання Розумовських з фондів ЦНБ АН УРСР – цінний документ музичної культури України XVIII ст. // Українське музикознавство: наук.-метод. міжвід. щорічник. Київ, 1971. Вип 6. С. 170–184; список авторів музики: С. 252–262.

27. Catalogue des livres de la biblioteque de son excellence monsieur le comte Alexis de Razoumoffsky, Conseiller Prive Actuel de Sa majeste l'Empereur de toutes les Russies, ministre de l'insruccion publique, Senateur, Chambellan Actuel, Chevalier des Ordres de Saint Alexandre-Newsky et Grand Croix de celui de Saint Wladimir de la premiere Classe. V. 1–2. Moscou : de l'Imprimerie de l'Universite, 1814. 355 p., 384 p. + table du catalogue XXI c. + table des auteurs 114 p. + Errata 1 p. + Supplement cartes geographiques 15 p.

28. Euler L. Scientia navalis, seu tractatus de construendis ac dirigendis navibus. Petropoli: Typis Academiae scientiarum, 1749. Т. 1. 567 s. Режим доступу: <https://scholarlycommons.pacific.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1109&context=euler-works>

29. Fischer G. (de Waldheim). Notice des monumens typographiques qui se trouvent dans la biblioteque de monsieur le comte Alexis Razoumoffsky. Moscou: de l'Imprimerie de l'Universite Imperiale, 1810. 163 p.

Лариса Івченко

Колекція кириличних стародруків Володимира Оскаровича Вітта

Фондозасновник: Вітт Володимир Оскарович (15.06.1889–26.05.1964) – російський вчений та бібліофіл, фахівець із конярства (гіпології), доктор сільськогосподарських наук (1935 р.), професор (1936 р.), член-кореспондент ВАСГНІЛ (1956 р.).

Інформаційна довідка про фондозасновника:

В. О. Вітт народився в Ризі в родині лікаря, дитинство і юність провів у Москві. В 1910 р. закінчив Юридичний факультет Московського університету й займався юридичною практикою. У 1913 р. поїхав до Англії, де вивчав конярство. По поверненні в Росію змінив профіль діяльності й зайнявся конярством. Знав шість іноземних мов. Працював у Московському зоотехнічному інституті, Московській ветеринарній академії, Науково-дослідному інституті конярства, в 1937–1964 рр. завідував кафедрою конярства Московської сільськогосподарської академії імені К. А. Тімірязєва. Був одним із провідних радянських фахівців у галузі конярства і конезаводства. Автор і співавтор 11 книг та брошур з гіпології.

Відомий бібліофіл, був членом Секції книгознавства Будинку вчених АН СРСР. Упродовж життя збирав книги, купував їх у букіністичних крамницях і у приватних осіб. Комплектував власну бібліотеку латинськими і кириличними стародруками, рідкісними виданнями XIX–XX ст., працями з конярства.

Дата і місце формування фонду: Москва, 1910-ті рр. – 1964.

Історична довідка про фонд: Після смерті В. О. Вітта його нащадки вирішили продати колекцію кириличних стародруків. На пропозицію члена-кореспондента АН УРСР П. М. Попова і за рішенням академічної експертної комісії Президія Академії наук УРСР у 1965 р. виділила кошти Державній публічній бібліотеці АН УРСР (нині – НБУВ) для закупівлі колекції. Колекція складалася переважно з кириличних стародрукованих книг XVI–XVIII ст., значної частини яких не було у фондах бібліотеки. Це стало аргументом при обґрунтуванні доцільності її закупівлі.

Характеристика історико-культурного фонду:

В. О. Вітт збирав видання кириличного друку, переважно російських друкарень. При купівлі він надавав перевагу повним примірникам книг, збереженим в давніх шкіряних оправах.

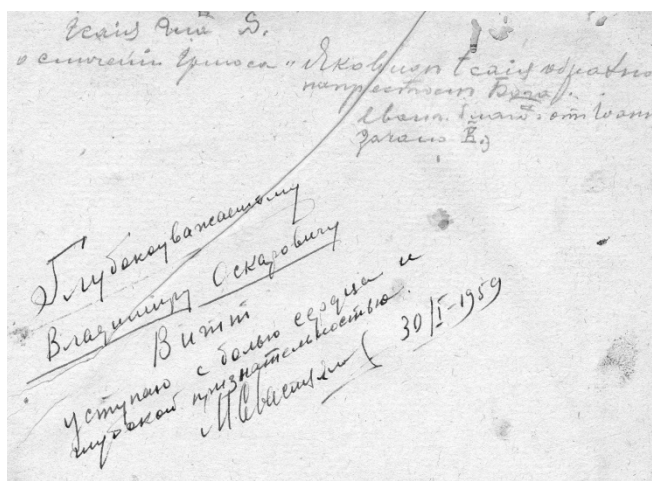
У колекції представлені видання друкарів Івана Федорова і Петра Мстиславця: московський Апостол 1564 р., заблудівське Євангеліє учительне 1569 р., вільнюське Євангеліє 1575 р., острозькі Новий Завіт з Псалтирем 1580 р. та Біблія 1581 р. Серед стародруків є рідкісні видання вільнюських друкарень XVI ст. – Євангеліє (друкарня В. Гарабурди, бл. 1582 р.), Апостол [3-є вид.] (друкарня Мамоничів, бл. 1596); Євангеліє (без сигнатур) (друкарня Мамоничів, 1600); Псалтир (Вільно: друкарня Мамоничів, бл. 1600).

Представлені й ранні видання московського друку, серед них Тріодь пісна (друк А. Невежі, 1589); Тріодь цвітна (друк А. Невежі, 1591); Октоїх (друк А. Невежі, 1594); Апостол (друк А. Невежі, 1597); Мінея загальна (друк Бориса, Іова, 1600); Тріодь цвітна (друк І. Невежі, 1604); Апостол (друк І. Невежі, [1606]); Євангеліє (друк О. М. Радишевського, 1606). Окрім видань літургійного вжитку, в складі збірки є й «Граммати́ка» М. Смотрицького (Москва: Друкарський Двір, 1648); «Кириллова книга» (Москва: Друкарський Двір, 1644); «Історія про Варлаама та Йосафа» (Москва: Верхня друкарня, 1680); «Знаменія пришествія антихрістова» Стефана Яворського (Москва: Друкарський Двір, 1703), «Розыск о раскольнической брынской вере» Димитрія Ростовського 1745 р.

Помітна увага бібліофіла до творів найпопулярнішого в православному середовищі богослова Іоанна Златоуста – серед видань його праць у збірці є «Маргарит» (Острог: Друкарня В. К. Острозького, 1595); «Бесіди на 14 посланій святого апостола Павла» (Київ: Друкарня Печерської лаври, 1623); «Бесіди на Діянія святих апостол» (Київ: Друкарня Печерської лаври, 1624), «Книга о священстве» (Москва: Друкарський Двір, 1664); «Бесіди на Євангеліє Іоанна» (Москва: Друкарський Двір, 1665).

Представлено й кілька київо-печерських друків, серед них «Діалогізм духовный» В. Голенковського 1714 р., «Патерик Печерській» 1762 р., мініатюрний Молитвослов 1755 р. З чернігівських видань цікаве «Руно орошеноє» Дмитрія Туптала (Ростовського) 1696 р. з присвятою гетьману І. Мазепі, його гербом та гравюрою-мідеритом із зображенням ікони чернігівської Богоматері.

У складі збірки В. О. Вітта збережені примірники з відомої приватної російської збірки Михайла Стефановича Севастьянова (1928–2006), сина відомого збирача та комісіонера з торгівлі стародрукованими виданнями Стефана Федоровича Севастьянова (1872–1944), спадкового старообрядця. М. С. Севастьянов займався збиранням старожитностей переважно у середовищі старообрядців, продані ним книжки були в збірках багатьох радянських бібліофілів. До того, як потрапити до В. О. Вітта, М. С. Севастьянову належали примірники Біблії (Острог, 1581), Тріоди цвітної (Москва, 1591); Євангелія (Москва, 1606), Кирилової книги (Москва, 1644).

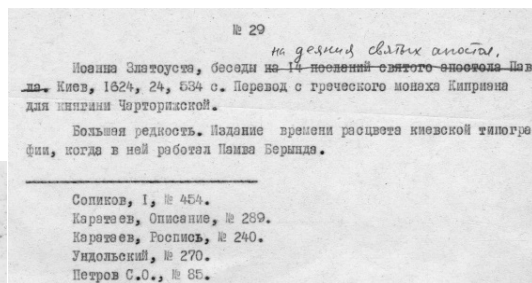
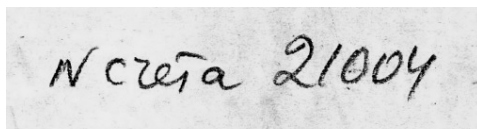
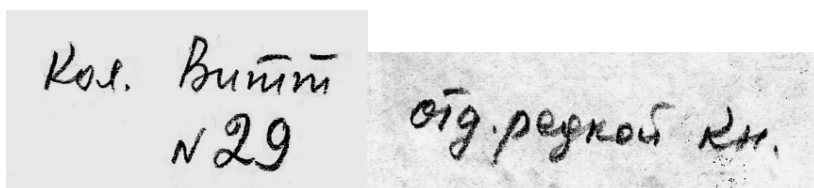

Хронологічні межі видань: 1564–1804 рр.

Кількісний склад фонду: 77 одиниць зберігання у фонді відділу стародруків та рідкісних видань, організованих в окрему колекцію. Шість рукописних книг із зібрання Вітта зберігаються в Інституті рукопису НБУВ (Кол. Вітта 62, 74, 75, 78–80). Один з примірників Біблії (Острог, 1581; Кол. Вітта 8) за розпорядженням Президії АН УРСР 28.11.1972 р. був переданий Центральній науковій бібліотеці АН Грузинської РСР (зараз Національна наукова бібліотека Грузії).

Мова видань: церковнослов'янська, російська, українська.

Зовнішні ознаки колекції: Всі книги мають записи олівцем на верхньому форзаці шифру «Кол. Витт № » із зазначенням порядкового номеру, і наприкінці книги на нижньому форзаці запис з номером рахунку придбання книги («№ счета 21004») й назвою підрозділу, куди направлено книгу («отд. редк. кн.»). Також у кожний примірник вкладений невеликий аркуш паперу з бібліографічним описом видання, зазначенням кількості примірників у відділі рідкісної книги (зараз відділ стародруків та рідкісних видань), і посиланнями на бібліографічні джерела, наприклад, каталоги Каратаєва, Пекарського, Сопікова тощо.

Науково-довідковий апарат колекції:

Картковий службовий топографічний каталог у відділі стародруків та рідкісних видань.

Кириличні стародруки з колекції В. О. Вітта відображені в читацьких карткових каталогах відділу стародруків:

- у географічно-хронологічному каталозі кириличних видань XVI–XVIII ст.;
- алфавітному каталозі кириличних видань XVI–XVII ст.;
- у друкованому каталозі «Кириличні стародруки 15–17 ст. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського» (2008);

– в електронному каталозі кириличних видань XV–XVIII ст. на порталі НБУВ. URL : https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_vsd/cgiirbis_64.exe?C21 SOM=F&I21 DBN=VKD&P21 DBN=VKD&S21 FMT=&S21 ALL=&Z21 ID=

Використані джерела і література:

1. Текстовий звіт про роботу бібліотеки за 1965 р. [про придбання колекції В. О. Вітта] // Архів НБУВ. Опис 1. Спр. 1286. Арк. 22–23.
2. Бондар Н. П. Видання Івана Федорова та Петра Мстиславця з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: дослідження, попримірниковий опис. Київ, 2012. С. 28–29.
3. Глезер Л. А. Записки букиниста. Москва : Книга, 1989. С. 156.
4. История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР / АН УССР, Центр. науч. б-ка ; [редкол.: И. К. Белодед (отв. ред.) и др.]. Киев : Наук. думка, 1979. С. 136.
5. Колісниченко Ю. Унікальна колекція // Друг читача. 1965. 15 травня (№ 20). С.
6. Малышев В. И. Задачи собирания давнерусских рукописей // Труды отдела давнерусской литературы. Москва, Ленинград : Изд-во АН СССР, 1964. Т. 20. С. 305.
7. Попов П., Молодчиков О. Рідкісна збірка стародруків (про кол. проф. В. О. Вітте) // Радянська Україна. 1965. 26 березня (№ 70). С. 3.
8. Центральная научная библиотека АН УССР приобрела уникальную коллекцию редких книг, принадлежавших ранее проф. В. О. Витте // Вопросы истории. 1966. № 5. С. 180.

Наталія Бондар

Колекція Едуарда Фальц-Фейна

Фондозасновник: барон Едуард Фальц-Фейн (1912–2018).

Інформаційна довідка про фондозасновника:

Едуард Олександрович Фальц-Фейн, племінник засновника природного заповідника Асканія-Нова Фрідріха Фальц-Фейна, народився 14 вересня 1912 р. в маєтку Фальц-Фейнів у с. Гаврилівка на Херсонщині, нині Нововоронцовського р-ну Херсонської обл. Внаслідок революційних подій жовтня 1917 р. родина Фальц-Фейнів емігрувала з Росії, і після довгих переїздів Едуард Фальц-Фейн опинився в Ліхтенштейні. Він закінчив сільськогосподарський інститут, але працювати став як спортивний журналіст, багато подорожував і завжди цікавився речами, пов'язаними з батьківщиною за місцем народження, збирав колекції, в т. ч. книжок. Пізніше свій будинок в Ліхтенштейні він назвав теж «Асканія-Нова», перетворивши його в своєрідний музей.

Активно займався благочинством, даруючи предмети антикваріату, в т. ч. книги, і Росії, і Україні. Благочинна діяльність барона Е. Фальц-Фейна справедливо відзначена багатьма нагородами обох названих країн. Зокрема, за багаторічну безкорисну діяльність з повернення в Україну національних культурних цінностей і особистий внесок в оновлення заповідника «Асканія-Нова» він відзначений такими нагородами України: Орденами «За заслуги» I, II і III ступенів, князя Ярослава Мудрого IV і V ступенів, відзнаками Президента та Кабінету Міністрів України. Едуард Олександрович неодноразово бував в Україні, побудував 2 церкви в с. Гаврилівка, надавав гроші на реставрацію садиби Фальц-Фейнів у Асканії-Новій, був одним із засновників фонду «Асканія-Нова» тощо. У 1970–1980-х рр. Едуард Олександрович допоміг відновити в «Асканії Новій» музей заповідника, передавши туди документи, фотографії, речі Фрідріха Фальц-Фейна, картину І. Айвазовського.

Трагічно загинув при пожежі власного будинку у Вадуці (Ліхтенштейн) 17 листопада 2018 р.

Дата та місце формування фонду: основну частину колекції склали книги з бібліотеки С. Лифаря, куплені Е. Фальц-Фейном на аукціоні Sotheby's в Монте-Карло (Монако) 28 листопада – 1 грудня 1975 р.

Історична довідка про фонд: Більшість книг колекції походить з бібліотеки Сержа (Сергія Михайловича) Лифаря (1905–1986), родом з Києва, балетного танцівника та хореографа, засновника Академії танцю при «Гранд-Опера», ректора Інституту хореографії та Університету танцю Парижа,

теоретика танцю, бібліофіла та колекціонера. Емігрував до Парижу в 1923 р.; після нетривалого навчання в Е. Чекетті був прийнятий до трупи Сергія Павловича Дягілева (1872–1929), визначного театрального діяча, антрепренера гучних «Русских сезонов» в Парижі, який 1911 року створив у Монте-Карло балетну трупу, в подальшому добре відому в світі як Російський балет Сергія Дягілева (Le Ballet Russe de Serge Diagilev). У середині 1920-х рр. Серж Лифар був тут солістом. Їх пов'язували не лише професійні, але й близькі стосунки. Дягілев колекціонував книги, і за твердженням Лифаря, який опублікував у 1938 р. працю «С. П. Дягілев – бібліофіл», бібліофільство в житті Дягілева в останні роки життя було нестримною пристрастю, яка захопила й С. Лифаря. 1930 року він придбав увесь архів та бібліотеку покійного Сергія Павловича (понад 1000 назв книжок і зібрання рукописів) у французького уряду за гроші, отримані за рік роботи в Гранд-Опера. В останні роки свого життя Серж Лифар був змушений продати частину своєї вже колекції, яку він збирав упродовж життя, оскільки пенсія від Паризької опери була досить скромною і він не мав змоги прожити на неї. Розпродаж колекції відбувся на аукціоні в Монте-Карло, і саме там частину цієї бібліотеки придбав Е. Фальц-Фейн, приятель С. Лифаря.

Серж Лифар та Едуард Фальц-Фейн

Наприкінці листопада 1981 р. більшу частину цієї збірки він подарував Академії наук УРСР. З 1989 р. ця збірка книжок з бібліотек С. Дягілева – С. Лифаря – Е. Фальц-Фейна, як «Колекція Фальц-Фейна», зберігається у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, оскільки ця бібліотека є одночасно головною академічною бібліотекою.

Характеристика історико-культурного фонду: книжки колекції становлять історико-культурну значимість як рідкісні й цінні примірники книжкової культури свого часу, а також як книжкові пам'ятки з меморіальних бібліотек неординарних особистостей. Серед видань переважають російськомовні друки XVIII–XIX ст. Представлено також п'ять кирилических стародруків старослов'янською мовою і одне старообрядницьке перевидання (1833 р.) Октоїху 1649 р., п'ять іноземних стародруків, у т. ч. три томи рідкісного видання Біблії, здійсненого в Нідерландах на замовлення російського царя Петра I на початку XVIII ст. Визначне місце в колекції займають насамперед різні видання творів О. С. Пушкіна, в т. ч. одне прижиттєве, а також Г. Р. Державіна, В. А. Жуковського, А. А. Фета, М. Ю. Лермонтова, І. А. Крилова. Українська література представлена повним зібранням творів М. В. Гоголя, надрукованим «Товариством М. О. Вольф» близько 1910 р., а також двотомним виданням «Записки о жизни Николая Васильевича Гоголя» П. О. Куліша 1856 р. Є в колекції нариси з історії, географії, описи місцевостей та подорожей, збірники указів. Деяко вибиваються із загального масиву давніх видань два примірники видання про Асканію-Нову 1970 р. (німецькою та французькою мовами).

Хронологічні межі видань у колекції: 1633–1970.

Кількісний склад фонду: 77 примірників, з них 52 примірники з бібліотеки С. Лифаря.

Мова видань зібрання: переважно російська, а також є примірники церковнослов'янською (6) та голландською, французькою, англійською, німецькою мовами (7 примірників).

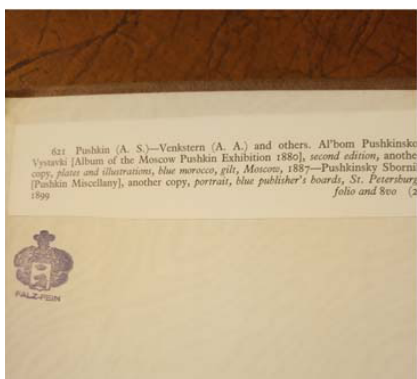
Зовнішні ознаки колекції:

На окремих примірниках з колекції є чорнильні гербові екслібриси з написом FALZ–FEIN, інколи з відбиткою чорнилом печатки Villa ASKANIA NOVA Schloss Strasse 125 9490 VADUZ FÜRSTENTUM LIECHTENSTEIN. Майже всі книги, що походять з бібліотеки С. Лифаря, промарковані його печаткою, яка містить напис «Lifar», обрамлений лавровим вінком і увінчаний зображенням арфи. Деякі книжки мають паперову наліпку з написом «Serge Lifar / Maitre De Ballet Opera / Paris, France», а також його автографи

«Собрание Сергея Лифаря», «Сергей Лифарь». Власницькі знаки проставлено переважно на форзацних і авантитульних аркушах. На деяких книгах печатки Фальц-Фейна і Лифаря розміщені поруч.

На деяких книжках є наклейки у вигляді опису видання з якогось бібліографічного покажчика, можливо – з аукціону в Монако. Трапляються різного роду екслібриси з інших попередніх колекцій, наприклад: «Из библиотеки для чтения П. И. Крашенинникова»; фарбовий екслібрис з літерами *НН* в колі, або наклейка «Букинисть В. И. Клочковъ Литейный пр. 55 С. Петербурга». Крім того, на книжках проставлено печатку «Центральна наукова бібліотека АН УРСР» (назва НБУВ на час надходження колекції).

Науково-довідковий апарат колекції: книги з колекції Фальц-Фейна відображені в загальних карткових каталогах НБУВ, а також у картковому та електронному каталогах відділу стародруків та рідкісних видань.

Використані джерела і література:

1. Ковальчук Г. Книжкова колекція Е. Фальц-Фейна в Києві // Київський бібліофіл ММХХІІІ: альманах / Київський клуб бібліофілів. Київ : Видавець Бихун В. Ю., 2023. С. 137–148.

2. Лифарь С. С. П. Дягилев – библиофил // Временник Общества друзей русской книги. Париж, 1938. Т. IV. С. 183–194; є окремий відбиток 1938 р. і його передрук: Київ : Київський клуб бібліофілів, 2021.

3. Петренко В. Книги вернулись на Родину // Правда Украины. 1982. 29 августа.

4. Рудакова Ю. К. Примірники Біблії з колекції Сержа Лифаря у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 5–7 жовт. 2021 р.). Київ : НБУВ, 2021. С. 706–710.

5. Рудакова Ю. К., Бондарчук А. В. Книги з колекції Сержа Лифаря у фонді Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського // Бібліотечний Меркурій. 2021. № 2. С. 79–90.

Галина Ковальчук

Колекція Еміля та Агнеси Сенюків

Фондозасновники: подружжя Еміль та Агнеса Сенюки.

Фото з газет різних років

Інформаційна довідка про фондозасновників:

Еміль Сенюк був у 1970-х рр. головою виконавчої ради Ліги американських українців (ЛАУ), редактором газети «The Ukrainian News» – англomовного випуску газети «Українські вісті», що видавалася в Нью-Йорку. Активно боровся за мир, дружбу та співробітництво між народами, був шанувальником і другом України. Агнеса Сенюк – соратниця й дружина Еміля Сенюка. Своєю діяльністю в ЛАУ подружжя Сенюків зробило багато корисного і потрібного для того, щоб міцніли й ширилися контакти зарубіжних українців із землею батьків.

Свою діяльність борця за мир Еміль Сенюк плідно поєднував з працею журналіста. Він гнівно таврував ворогів миру і розрядки, прихильників «холодної» і «гарячої» воєн, усіх тих, хто прагне ввергнути людство у ядерну катастрофу.

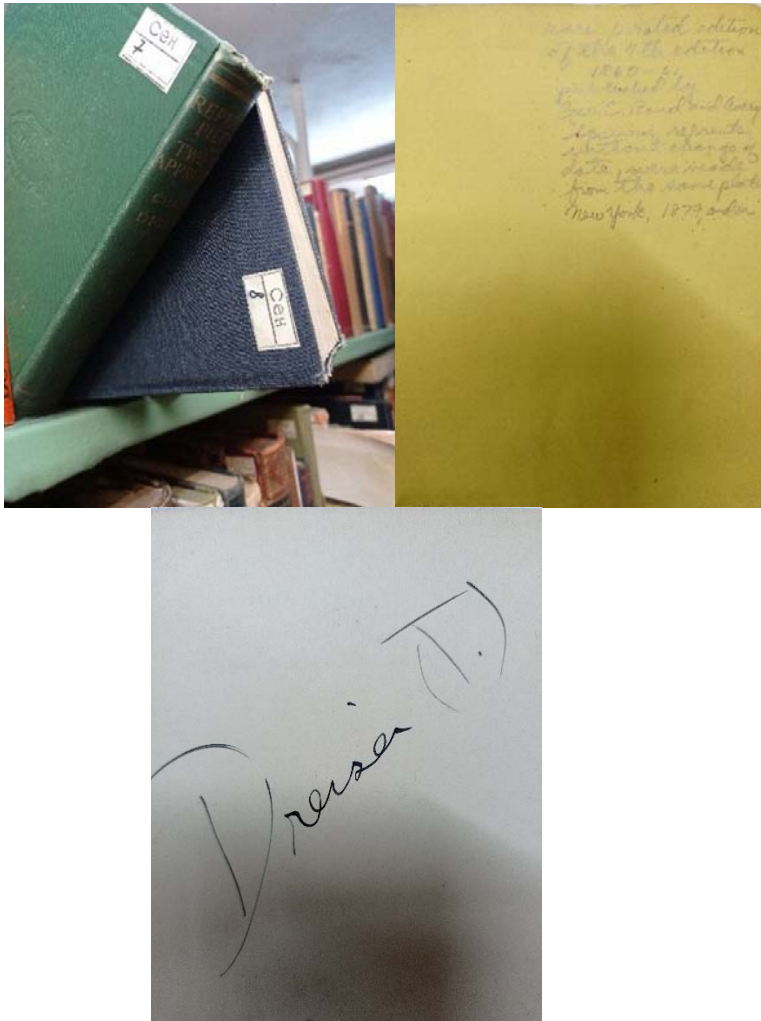
В 1980 р. у Нью-Йорку Еміль Сенюк помер. На жаль, дати народження Еміля, роки життя Агнеси встановити не вдалось.

Дата та місце формування фонду: ХХ ст., м. Нью-Йорк.

Історична довідка про фонд:

У червні 1979 року, перебуваючи в Україні, Агнес та Еміль Сенюки під час прийому в Товаристві «Україна» подарували Центральній науковій

бібліотеці Академії наук УРСР (нині НБУВ) частину книг зі своєї бібліотеки. Ця збірка книжок з бібліотеки Сенюків зберігається серед інших колекцій у відділі організації та обслуговування основним фондом НБУВ (просп. Голосіївський, 3).

Характеристика фонду:

В бібліотеці Е. та А. Сенюків зберігаються іноземні книги з художньої літератури англійською мовою. Серед них є перші та рідкісні прижиттєві видання творів Чарльза Діккенса «Пригоди Олівера Твіста», «Девід Копперфільд»; Ред'ярда Кіплінга «Книга джунглів»; Джека Лондона «Серця трьох», «Дочка снігів»; Марка Твена «Пригоди Тома Соєра», «Янки при

дворі короля Артура»; Ернеста Хемінгуея «Весняні води» (1926), «Прощавай, зброє!» (1929), книги інших відомих письменників.

Серед найдавніших видань привертають увагу публіцистичні та драматичні твори Бернарда Шоу «Соціаліст-любитель» (1887), «П'єси приємні і неприємні» (1898), «Майбутнє політичної науки в Америці» (1893); книги Теодора Драйзера «Титан» (1914), «Сестра Кері» (1900).

Хронологічні межі видань: кінець XIX– перша половина XX ст.

Кількісний склад: 219 од. зб.

Мова видань: англійська.

Зовнішні ознаки колекції: книги з цієї бібліотеки гарно оправлені, є книги у шкіряній оправі, де золотим відтиснуто назву книги та прізвище автора; деякі оправи виготовлено з бавовняних тканин.

Шифр книг складається з назви фонду та порядкового номеру, наприклад: «Сен 219». На деяких книгах є автографи авторів видань (зі слів Еміля при передачі книжок, наприклад, *Драйзер*), є книги, де зроблені написи олівцем (можливо, запис робив Еміль Сенюк).

Науково-довідковий апарат колекції:

Систематичний каталог окремих зібрань і колекцій основного книгосховища НБУВ. Сенюки Е. та А.

Топографічний каталог колекції в основному книгосховищі НБУВ.

Використані джерела і література:

1. Бровченко В. Я. Вікнина. Київ : Парламентське вид-во, 2005. 564 с.
2. Валуєв Ю. Дарунок від усього серця: [про колекцію ред. газ. «The Ukrainian News» Еміля Сенюка (частина його б-ки) у фондах ЦНБ АН УРСР] // Вісті з України. 1979. № 27, червень. С. 4.
3. З автографом Бернарда Шоу: [про передачу в дар подружжям українських американців Е. та А. Сенюками літератури до ЦНБ АН УРСР] // Культура і життя, 1979. № 49, 24 червня. С. 2.
4. Ковалевський Б. Еміль Сенюк [ЦНБ АН УРСР висловлює співчуття Лізі американських українців з приводу смерті її голови Еміля Сенюка] // Вісті з України, 1980. № 41, жовтень. С. 5.
5. Римарук І. З повагою і любов'ю // Вісті з України, 1980. № 4, січень. С. 7.

Світлана Шульженко

IV. ФРАГМЕНТИ РОЗФОРМОВАНИХ ПРИВАТНИХ БІБЛІОТЕК

Бібліотека Володимира Боніфатійовича Антоновича

Фондозасновник: Антонович Володимир Боніфатійович (1834–1908) – український історик, засновник київської історіографічної школи, археолог, етнограф, археограф, професор Київського університету Св. Володимира з 1878 р., доктор наук, член-кореспондент Російської академії наук з 1901 р., співорганізатор Київської Громади, член Київського товариства старожитностей і мистецтв, громадсько-політичний діяч.

Інформаційна довідка про фондозасновника:

Володимир Боніфатійович Антонович народився 6 (18) січня 1834 р. у містечку Махнівка Бердичівського повіту Київської губернії (нині с. Махнівка Козятинського району Вінницької області) у родині збіднілих польських шляхтичів. Отримав спочатку домашню освіту, в 1844–1848 рр. навчався в Рішельєвському ліцеї в Одесі, в 1848–1850 р. у 2-й Одеській гімназії. В 1855 р. закінчив медичний факультет Київського університету Св. Володимира. У 1855–1856 рр. працював лікарем у Чорнобилі та Бердичеві. Далі навчався на історико-філологічному факультеті Київського університету Св. Володимира. Під час навчання входив у таємну організацію польської молоді в університеті, але вже тоді читав козацькі руко-

писи, твори Т. Шевченка, П. Куліша та інших українських письменників, що вплинуло на його подальшу громадську та наукову діяльність; на канікулах активно подорожував по Україні. В 1860 р. захистив кандидатську дисертацію.

З 1860 р. працював у Першій київській гімназії, у 1862–1865 рр. викладав історію в Київському кадетському корпусі, в 1863–1880 рр. працював у канцелярії генерал-губернатора, де розбирав і публікував давні міські акти. Член Київської громади. Головний редактор Тимчасової комісії для розбору давніх актів, керівник видання «Архивы Юго-Западной России» (1868–1880), завідуючий нумізматичним (мюнц-кабінетом) та музеєм старожитностей Київського університету Св. Володимира (1872 р.). 1870 р. за роботу «Последние времена казачества на правом берегу Днепра по актам 1679–1716 гг.» одержав ступінь магістра російської історії, був призначений штатним доцентом Київського університету; з 1878 р. доктор російської історії, ординарний професор Київського університету Св. Володимира. Тема докторської дисертації – «Очерк истории Великого княжества Литовского до смерти великого князя Ольгерда». З 1880 по 1883 рр. декан історично-філологічного факультету Київського університету. Член багатьох наукових товариств, засновник і керівник товариства Несторалітописця при Київському університеті; один із засновників журналу «Киевская старина». Брав участь у кількох Археологічних з'їздах; працював у архівах і бібліотеках Москви, Санкт-Петербурга, Західної України, Ватикану. В другій половині 1890-х років В. Антонович разом з О. Кониським заснував всеукраїнську політичну організацію, що мала об'єднати українців усієї Російської імперії; 1904 р. організація була перетворена в Українську демократичну партію.

Значною є заслуга В. Б. Антоновича в справі виховання когорти українських істориків. Серед його численних учнів були М. Грушевський, Д. Багалій, М. Довнар-Запольський, а також син Володимира Боніфатійовича – Дмитро Антонович, мистецтвознавець та культуролог.

Історична довідка про фонд:

Перше знайомство з бібліотечною книгою відбулось у Володимира Антоновича під час підготовки до вступу в гімназію. У Оттона Абрамовича – господаря житла, яке винаймав майбутній вчений, була невелика й не дуже упорядкована бібліотека. Але саме там майбутній вчений познайомився з творами Адама Міцкевича, перекладами новогрецьких пісень Олександра Ходзька. В старших класах В. Антонович захопився творами французьких просвітників Монтеск'є, Руссо, Вольтера, під впливом яких

складався його світогляд. Визначальним для становлення світогляду був період з 1844 р., коли Володимира віддали на виховання в Рішельєвський ліцей, директором якого тоді був Янош Джидай, біологічний батько Володимира. У бібліотеці Джидає було багато цікавих книг, і юнак читав їх запоем, а батько почав керувати тематикою читання сина.

Книги для читання В. Антонович обирав також у каталозі книжкового магазину І. Глазунова, формуючи таким чином власну бібліотеку. За твердженням другої дружини В. Антоновича – Катерини Миколаївни Мельник-Антонович, не задовольняючись тематикою книг в бібліотеці Джидає, Володимир за невеликі гроші знаходив потрібну йому літературу в букіністів на Гречькому базарі. Після переїзду до Києва в 1850 р. з метою вступу до Київського університету Св. Володимира, він поставив собі за мету познайомитися з українською літературою та джерелами з української історії, які на той час було важко знайти. За роки перебування в Києві В. Антонович зібрав значну бібліотеку. Джерелами поповнення її фонду були купівля книжок та дари. На момент смерті вченого загальна кількість примірників його приватної бібліотеки складала близько 6 тисяч томів.

Після смерті В. Б. Антоновича його бібліотекою довелось опікуватися К. М. Мельник-Антонович. На долю Катерини Миколаївни випало не тільки зберегти й популяризувати пам'ять про чоловіка, але й стати хранителькою його особової бібліотеки.

У листопаді 1918 р. в Україні була створена нова наукова установа – Українська академія наук в м. Києві, що складалася з трьох відділів: 1-й – історично-філологічний, 2-й – фізико-математичний, 3-й – соціальних наук. Головою Першого історично-філологічного відділу УАН було обрано Д. Багалія, учня В. Антоновича, який на підставі заяв спадкоємців запропонував придбати особову бібліотеку В. Б. Антоновича для І-го відділу, а за отримані гроші поставити на його могилі пам'ятник. Д. І. Багалій особисто здійснив перегляд книгозбірні, склав звіт про стан бібліотеки, надрукований у «Записках історично-філологічного Відділу». Згідно зі звітом, бібліотека складалася із 21 розділу з такою кількістю книжок: 1. Археологія – 436 назв, приблизно 642 томи; 2. Археографія (документальні джерела) – 159 назв, 339 томів; 3. Літописи – 69 назв, 114 томів; 4. Мемуари – 150 назв, 231 том; 5. Всесвітня історія – 342 назви, 517 томів; 6. Історія слов'ян – 145 назв, 203 томи; 7. Російська історія – 201 назва, 315 томів; 8. Історія України – 444 назви, 559 томів; 9. Історична географія – 56 назв, 76 томів; 10. Юриспруденція – 113 назв, 155 томів; 11. Філософія і публіцистика – 118 назв, 168 томів; 12. Політична економія – 73 на-

зви, 91 том; 13. Статистика – 121 назва, 144 томи; 14. Географія – 182 назви, 254 томи; 15. Етнографія – 154 назви, 206 томів; 16. Педагогіка – 62 назви, 76 томів; 17. Періодичні видання – 185 назв, 519 томів; 18. Красне письменство – 669 назв, 884 томи; 19. Філологія – 77 назв, 97 томів; 20. Природничі науки – 164 назви, 184 томи; 21. Бібліографія – 45 назв, 83 томи. Загальна кількість – 3 965 назв у 5 843 томах.

Найбільшими й найціннішими розділами були археологічний, історії України, російської історії, історії слов'ян, мемуарів, археографічний, літописів, історичної та сучасної географії, етнографії, статистики – в переважній більшості все те, що стосувалось України. Тому Д. Багалій вніс пропозицію щодо можливості кожного з розділів з бібліотеки В. Антоновича стати джерельною базою для низки кафедр Історично-філологічного відділу ВУАН. Отже, вже тоді з'явилися передумови для розформування цієї цінної українознавчої бібліотеки.

У лютому 1919 р. І-й історично-філологічний відділ УАН придбав українознавчу бібліотеку В. Б. Антоновича. Книгозбірня була розміщена у 16-ти великих шафах. Бібліотека почала функціонувати з березня 1919 р. як підручна при кафедрах І-го відділу, який надав їй ім'я В. Антоновича. Бібліотека містилась на другому поверсі у приміщенні пансіону гр. Левашової (зараз тут Президія НАН України, вул. Володимирська, 54). Директором бібліотеки був Д. І. Багалій, він же був призначений і головним редактором видання повного зібрання творів В. Б. Антоновича. Фактично завідувала бібліотекою вдова професора В. Антоновича К. М. Мельник-Антонович. Систематичну розстановку фонду бібліотеки вченого було збережено. Користуватися бібліотекою І-го Відділу могли всі співробітники Академії наук. При цьому фонд бібліотеки не був «мертвим скарбом», а постійно поповнювався. Так, у 1920 р. він збільшився на 717 томів, і на 1 січня 1921 р. у книгозбірні було вже 6941 книга і 208 рукописів. У 1921 р. бібліотека імені В. Б. Антоновича збагатилася на 1531 том і вже містила 9376 книг та рукописів. У 1923 р. бібліотека Історично-філологічного відділу мала у фонді вже понад 10 тис. томів. У наступному році бібліотека І-го Відділу збагатилася бібліотекою покійного В. Модзалевського (1833 назви книг та брошур) та Наукового товариства (понад 400 томів). У 1925 р. поповнення бібліотеки ім. В. Б. Антоновича новими документами дещо зменшилось (всього було отримано 154 томи). У 1926 р. було отримано близько 2000 томів нових надходжень. На початку 1927 р. було отримано бібліотеку В. С. Іконникова в кількості понад 22 тис. томів із всесвітньої та російської історії, історіографії, бібліографії та ін. Крім того, співробітники бібліотеки

готували до друку систематичний каталог фундаментальної бібліотеки ім. В. Б. Антоновича.

8 квітня 1931 р. Президія ВУАН затвердила нову структуру, за якою Академія поділялась на два відділи: 1 – природничо-технічний, та 2 – соціально-економічний (куди увійшли історичні дисципліни). Ще раніше була створена комісія по чистці апарату ВУАН, яка 6 серпня 1930 р. зняла з посади бібліотекаря Антонович Катерину Миколаївну за, начебто, безлад, хаос в бібліотеці та за зберігання бібліотек білоемігрантів.

Загалом, 30-ті роки ХХ ст. принесли величезні зміни в структуру ВУАН. У 1930 р. комісія, створена задля видання наукової спадщини В. Антоновича, припинила свою діяльність. Інша комісія – з обстеження архівів Академії – в 1933 р. опечатала частково архів В. Антоновича, який був переданий його дружиною у тимчасове користування ще у 1929 р. для підготовки видання творів вченого. У січні 1934 р. пройшла сесія ВУАН, після якої науково-дослідні інститути стали вважатись основною структурною одиницею Академії наук. З 1-го лютого того ж року почав функціонувати історично-археографічний інститут під керівництвом Ф. А. Козубовського. До утвореного на основі історичного циклу ВУАН інституту, який був розташований в будинку історичної секції на вул. Короленка (Володимирській), 35, перейшло практично все майно, що належало історичним установам, у т. ч. бібліотеки та архіви.

Після фактичного розгрому історичних установ постало питання про подальшу долю майна В. Б. Антоновича. Для цього К. М. Мельник-Антонович звернулася до директора Всенародної бібліотеки України (ВБУ) В. М. Іванушкіна з проханням забрати «бездоглядні» архів та речі В. Б. Антоновича у Відділ рукописів. Вона пропонувала забрати рукописи, листи, історичні документи, зокрема декретову книгу Коденського трибуналу, частину Рум'янцевської ревізії, фотографії, мармуровий бюст вченого, а особисті речі та меблі повернути їй. Але на підставі того, що все це не було упорядковано й описано, а також через відсутність правовстановлюючих документів у Катерини Миколаївни, було визнано за недоцільне повернення їй майна покійного чоловіка. ВБУ взяла на зберігання лише частину рукописів і книг з бібліотеки В. Б. Антоновича, при цьому книги потрапили до загальних фондів, на жаль, не єдиним масивом. Після подальшої реорганізації Академії у 1934–1936 рр., а особливо після припинення існування бібліотеки ім. В. Б. Антоновича на підставі рішення Президії ВУАН від 13 лютого 1934 р., ще частина книжок з бібліотеки В. Б. Антоновича надій-

шла до ВБУ. Виявити й атрибуувати ці книги можна завдяки власноручним поміткам і правкам В. Б. Антоновича та дарчим написам авторів йому.

Наприкінці 90-х років ХХ ст. завідувачка сектором обслуговування читачів та організації фондів відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ Р. С. Кириченко опрацьовувала фонд франкомовної літератури. Дослідницею було виявлено книги гуманітарної тематики, зокрема франкомовну україніку, з ознаками приналежності до бібліотеки В. Б. Антоновича. Ці примірники (понад 100) було звірено з реєстром книжок бібліотеки В. Антоновича: I розділ – антропология (4 прим.); IV – мемуари (6 прим); V – загальна історія (28 прим.): твори відомих французьких авторів Гізо, Мартена, Вольтера; VIII – історія України, Південної Русі (8 прим.); франкомовна україніка, репрезентована працями польського історика Йоахима Лелевеля, Шарля-Луї Лезюра, князя Трубецького, барона де Бея; праці міжнародних конгресів з антропології, археології, зоології, де В. Антонович безпосередньо брав участь тощо.

У подальшому роботу з пошуку книг з особової бібліотеки В. Б. Антоновича було продовжено. Віднайдено більше 450 томів, що разом з алігатами в конволютах (штучних збірниках) становить близько 1500 назв (окремих видань) з книгозбірні В. Б. Антоновича, які раніше були виявлені у Відділі обмінно-резервних фондів НБУВ і передані до Відділу колекцій. Тепер примірники з бібліотеки В. Б. Антоновича зберігаються як окреме зібрання у складі фондів Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій. Приватна бібліотека В. Б. Антоновича відкрита для поповнення.

Характеристика історико-культурного фонду:

Артефактна цінність книг із бібліотеки В. Б. Антоновича полягає у його власноручних помітках, записах, а також дарчих написах авторів власнику бібліотеки. Однією з особливостей збирацької діяльності В. Антоновича було колекціонування журнальних статей з відповідної тематики та опрацювання їх разом у тематичні збірники в твердих палітурках: багатотомні «Статьи по археологии» та «Статьи по Южно-Русской истории», «Описи актовых книг», «Статьи по всеобщей истории», «Статьи по политической экономии», «Очерки стран и народов», «Кубанская область», «Беллетристика», «Рассказы и стихотворения».

Зокрема, в третій том збірника «Статьи по археологии» увійшли наукові роботи таких вчених: французького археолога Олександра Бертрана; чеського лікаря Генріха Венкеля; фундатора ембріології та порівняльної анатомії, академіка Петербурзької Академії наук, президента російського ентомологічного товариства Карла Ернста фон Бера; моравського історика

Беда Франця Дудіка; німецького офіцера, археолога Фрідріха Вільгельма Казіскі; польського політичного діяча Казимежа Шульца; словацького і чеського славіста, поета, зберігача, а потім і директора бібліотеки Карлового університету в Празі Павла Йозефа Шафаріка; німецького історика Фрідріха Карла Германа Крузе; французького письменника славіста Луї Леже; німецького археолога, першої жінки-директора музею в Пруссії Йоханни Месторф; польського антрополога Ісідора Станіславовича Коперницького; польського історика і етнографа, дослідника Правобережної України Едварда Руліковського; польсько-російського геолога, археолога, дослідника Волині, Галичини, Подолії та Сибіру Готфріда Йосиповича Осовського; польського дослідника-археолога Зігмунта Радзівінського. З російськомовних видань, що увійшли до збірника, праця українського педагога М. Д. Думитрашка «Замечательная рукопись Полтавской семинарии – Пересопницкое евангелие» (Полтава, 1874); статті російського археолога, члена–кореспондента Петербурзької АН, засновника Московського археологічного товариства О. С. Уварова: «Ветер: из русской символики» (Москва, 1864), «Образ Ангела-хранителя с происхождениями: отрывок из русской символики» (Москва, 1864), «Печать Войска Малороссийского» (Санкт-Петербург, 1851) та «Известия о курганах Владимирский губернии» (Санкт-Петербург, 1856) та ін. Увійшли до конволюту також звіти та статuti церковно-археологічного товариства та церковно-археологічного музею при Київській духовній Академії, одеського товариства старовини, історичного товариства Нестора-Літописця, імп. російського археологічного товариства та книга чеського вчителя, історика, археолога, нумізмата, письменника Климента Чермака «Archaeologické příspěvky z Čáslavska» (Čáslavi, 1888).

У 20-му томі збірника «Статті по археології» багато праць випускників Київської школи істориків В. Антоновича: українського археолога, фундатора вітчизняного музейництва, майбутнього академіка АН СРСР М. Ф. Біляшівського; історика, архівіста та нумізмата В. Ю. Данилевича; українського історика та суспільно-політичного діяча Д. І. Багалія; польського історика, археолога, геральдика Зігмунда Радзівінського.

До багатотомного збірника «Статті по Южно-Русской истории» увійшли такі статті: українського історика літератури професора університету Св. Володимира М. П. Дашкевича «Приднепровье и Киев по некоторым памятникам давне-северной литературы: читано в заседании Исторического Общества Нестора-летописца 4 октября 1886 года» (Київ, 1886); російського богослова та історика П. С. Казанського «О времени основания

Печерской обители» (Москва, 1854); українського історика, письменника та видавця А. О. Скальковського «Дунайцы. Эпизод из турецкой компании 1769–1774 гг.» (Москва, 1854); українського земського статистика, етнографа, фольклориста та суспільного діяча О. О. Русова «Документы, касающиеся Густынского и Мгарского монастырей» (Харків, 1892); українського історика І. В. Лучицького «Гетман Мазепа и Остерские общие земли (Київ, 1882); учениці В. Антоновича, українського історика та етнографа, першої жінки – доктора історичних наук в Російській імперії О. Я. Єфименко «Малорусское дворянство и его судьба: исторический очерк» (Санкт-Петербург, 1891); рецензія російського історика-публіциста І. П. Філевича на працю П. Й. Бобровського «Русская греко-униатская церковь в царствование Императора Александра I» (Варшава, 1891). Представлено також статті Д. І. Багалія «О вновь открытых материалах для истории Левобережной Украины» (Одеса, 1884); М. С. Грушевського «Барская околичная шляхта до к. XVIII в.: этнографический очерк» (Київ, 1892); роботи українсько-російського історика, славіста, археографа та нумізмата І. О. Линниченко «Критический обзор современной литературы по истории Галицкой Руси» (Санкт-Петербург, 1891) та його ж «Юридические формы шляхетского землевладения и судьбы давнерусского боярства Юго-Западной Руси. XIV–XV ст.» (Москва, 1892); низка статей українського історика, архівіста І. М. Каманіна: «Московский купец-паломник в г. Луцке: сборник материалов, извлеченных из Киевского центрального архива» (Київ, 1880), «Дело о лазутчиках 1613-го года: сборник материалов, извлеченных из Киевского центрального архива» (Київ, 1880), «Вот самый подлинник, только что разобранный нами: дело о лазутчиках 1816-го года» (Київ, 1880) та ін.

У власницький збірник «Статьи по Всеобщей истории» увійшла робота французького політичного діяча та історика Луї Марс'єна Карне «La Révolution et la République de 1848» (Париж, 1862); книга французького політика і лікаря Луїза Віте «Le Nouveau Louvre et les nouvelles Tuileries» (Париж, 1866), праці французького журналіста та історика Амадея Т'єррі «Derniers temps de l'empire d'Occident» (Париж, 1857), «Arles et le Tyran Constantin, une Page de l'Histoire de nos pères, première partie» (Париж, 1857); стаття російського публіциста Є. М. Феокистова «Борьба Греции за независимость» (Санкт-Петербург, 1863); стаття історика та публіциста В. О. Більбасова «Папесса Иоанна» (Київ, 1871).

До конволюту «Статьи по политический экономии. 4» увійшли праці російського економіста, статистика, педагога, доктора політичної економії та статистики А. Я. Антоновича «Государство и железные дороги» (Київ,

1885); доробок російського економіста, журналіста, політичного та державного діяча Д. І. Піхна «Торгово-промышленные стачки: доклад, читанный в заседании Киевского юридического общества 13 апреля 1885 года» (Київ, 1885), «Закон спроса и предложения [к теории ценности]» (Київ, 1885) та «О своде международной торговли и протекционизме: речь, читанная на торжественном акте Императорского Университета Св. Владимира 8-го января 1889 г.» (Київ, 1889) та ін.

Книга з написом на палітурці «Schlumberger» містить праці французького історика та нумізмата Леона Гюстава Шлюмберже: «Amulettes byzantins anciens destinés à combattre les maléfices et les maladies» (Paris, 1892), «Quelques monuments byzantins inédits: amulettes, méreaux etc» (Leipzig, 1893), «Un polycandilon byzantin» (Paris, 1893), «Méreaux, tessères et jetons byzantins» (Paris, 1895) та ін.

Конволют «История стран и народов» складається з праць таких авторів: географа та метеоролога, професора університету Св. Володимира П. І. Броунова «Очерк современного состояния вопроса о виде земли: вступительная лекция, читанная 10 сентября 1891 г.» (Київ, [1891–1892]); мандрівника та військового географа, генерал-майора М. І. Венюкова «Туземные племена в пределах влияния России и Англии» (Москва, 1885); російського генерала та військового письменника М. П. Гліноєцького «Обзор Северной Италии» (Санкт-Петербург, 1859); письменника-етнографа, публіциста П. Я. Шпілевського «Белоруссия в характеристических описаниях и фантастических поверьях» (Санкт-Петербург, 1854); письменника, публіциста, перекладача та музичного критика М. О. Мельгунова «Барон Александр Гумбольдт» (Санкт-Петербург, 1839) та ін.

До збірника «Кубанська область» увійшли матеріали про населені пункти Кубані: Стефанов Т. «Город Ейск. Статистическо-этнографическое описание» (Єкатеринодар, 1883); Чёрный К. «Ейский уезд. Статистическое описание» (Єкатеринодар, 1883).

У збірник «Белетристика» переплетені сатиричні праці Вільяма Теккерея, Джорджа Еліота, Альфреда Теннісона, Джорджа Байрона, Олексія Толстого, Лева Мея та ін.

До збірника «Рассказы и стихотворения» увійшли твори Михайла Салтикова-Щедріна, Григорія Ге, Аполлона Майкова, Олексія Толстого, Альфреда Мейснера, Афанасія Фета та ін.

Журнали, що були в бібліотеці В. Антоновича: «Чтения в Императорском Обществе истории древностей российских при Московском Университете», «Чтения в историческом обществе Нестора Летописца», «Киев-

ская старина», «Вестник Европы», «Русская старина», «Этнографическое обозрение», «Слово», «Сибирский сборник», «Харьковский сборник», «Вопросы нервно-психической медицины», «Літературно-науковий вісник», «Записки Наукового товариства імені Шевченка».

Окремі книги з приватної бібліотеки В. Б. Антоновича: французького письменника Жана П'єра Кларі де Флоріана «Numa Pompilius second roi de Rome». Т. 2 (Paris, 1901); польського історика, бібліофіла Теодора Нарбута «Dzieje narodu Litewskiego». Т. 5 (Wilno, 1839); учня В. Антоновича – І. В. Линниченка «Суспільні верстви Галицької Русі XIV–XV ст.» (Львів, 1899); українського публіциста, історика, філософа, економіста, літературознавця, фольклориста та громадського діяча М. П. Драгоманова – «Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство» (Львів, 1899); мемуари польського політичного діяча, дипломата, одного з лідерів повстання під керівництвом Т. Костюшка Михайла Огінського: «Mémoires de Michel Oginski sur la Pologne et les Polonais, depuis 1788 jusqu'à la fin de 1815» (Paris, 1826–1827); робота французького журналіста та політичного діяча Луї-Дезире Верона «Mémoires d'un bourgeois de Paris» (Bruxelles, 1854). Збереглися також «Описи актових книг Київського Центрального архіву» (12 описів). Були в особовій бібліотеці повні зібрання видань творів Вольтера, Монтеск'є, Руссо, Вольнея, які на сьогодні відсутні в частині реконструйованої бібліотеки В. Б. Антоновича. На жаль, повністю відтворити бібліотеку історика неможливо, оскільки значна частина видань з його книгозбірні знаходиться не тільки в різних відділах НБУВ (наприклад, у відділі стародруків та рідкісних видань знаходиться 12 книг з автографами В. Б. Антоновича), але в інших сховищах Києва.

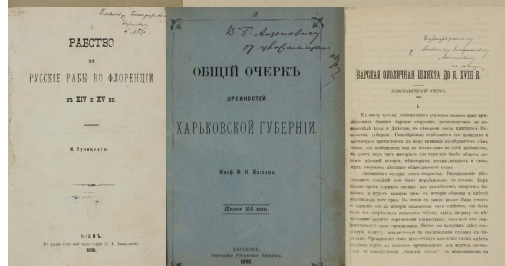
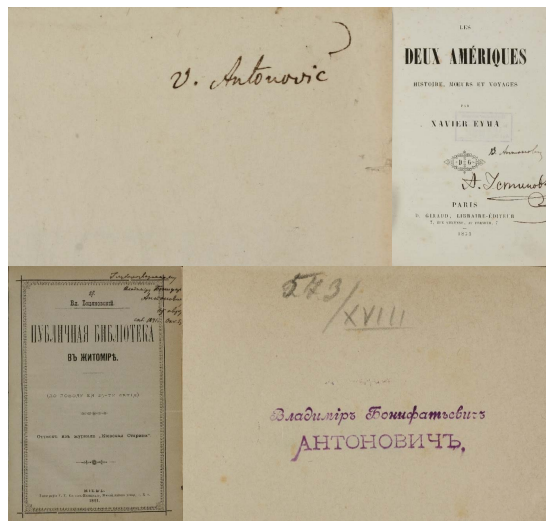
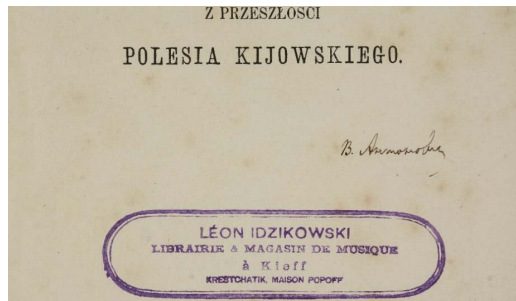
Хронологічні межі видань: 1742–1910 рр.

Кількісний склад фонду: близько 450 томів, у яких містяться понад 1500 назв видань. 12 книг зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ. Пошуки книг з особової бібліотеки тривають, бібліотека поповнюється.

Мови видань: німецька, польська, російська, українська, французька, чеська.

Зовнішні ознаки колекції: На більшості книг, що належали професору В. Б. Антоновичу, є його автограф, як російською, так і англійською мовами. Наявна також печатка синього кольору «Владимір Бонифатьевич АНТОНОВИЧЪ». Майже на всіх книгах є печатка «Українська Академія наук. Історично-філологічний відділ. Бібліотека». На деяких книгах

є печатки з написами «Leon Idzikowski. Librairie & Magasin de Musique a Kieff Krestchatik, Maison Popoff», «Skład główny w Księgarni Gubrynowicza i Schmidta we Lwowie», «Bibliotheca Universitatis S. Vladimiri». На інших книгах є наклейки «A Strasbourg, chez les Fr. GAY» та наклейка: «Se trouve chez Gautier, Libraire, au Pont des Maréchaux a Moscou». Також на книгах з бібліотеки В. Б. Антоновича багато дарчих написів від авторів, редакторів, видавців, учнів В. Антоновича: М. Грушевського, Д. Багалія, О. Єфименко.

Науково-довідковий апарат колекції :

Електронний каталог (див. на порталі НБУВ закладку «Каталоги» – <http://www.nbuv.gov.ua/node/554>, Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, Бібліотека В. Б. Антоновича).

Використані джерела і література:

1. Антонович В. Б. Автобиографические записки // ЦДІА України у м. Києві. Ф. 832. Оп. 1. № 108. 58 арк.
2. Відомості ВУАН Народному Комісаріату Освіти УСРР про розподіл наукових установ на цикли // ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 10. Спр. 569. Арк. 9–13. Склограф.
3. Протокол засідання комісії по чистці апарату Всеукраїнської академії наук від 6 серпня 1930 р. // ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 9. Спр. 1459. 45 арк.
4. Реєстр книжок бібліотеки Антоновича, складений під час продажу її Українській Академії Наук з додатком пізнішого поповнення книжками 1919–1928 рр. // ІР НБУВ. Ф. 1. № 8073. 213 арк.
5. Дениско Л. М. Автографи на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2007. С. 13–14.
6. Історія Академії наук України. 1918–1923 : Звідомлення і матеріали. Київ: Наукова думка, 1993. С. 306.
7. Історія Національної академії наук України 1924–1928 : Документи і матеріали. Київ: НБУВ, 1998. С. 34, 171, 246, 364.
8. Клименко І. В. Антонович В. Б. // Особові архівні фонди Інституту рукопису : путівник / НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Інститут рукопису. Київ, 2002. С. 18–22.
9. Мяскова Т. Особова бібліотека Володимира Боніфатійовича Антоновича: історична доля та сучасний стан // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2014. Вип. 40. С. 317–340.
10. Перший піврік існування Української Академії наук у Києві та на черк її праці до кінця 1919 року. Київ, 1919. С. 3–25.
11. Слюдикова Т. Документи державних архівів м. Києва до біографії Володимира Антоновича // Архіви України : науково-практичний журнал. 2007. № 1/3. С. 168–179.

Тетяна Мяскова

Бібліотека Дмитра Володимировича Антоновича

Фондозасновник: Антонович Дмитро Володимирович (02(14).11.1877, Київ – 12.10.1945, Прага) – громадсько-політичний діяч, історик української культури, мистецтва і театру. Псевдоніми і криптоніми: Войнаровський, Войнилович, Войнилович С., Войнилович Северин, Войнович, Галин Тодор, Дядько Дмитро, Муха, Подорожний, Шельменко, Simplissimus, Skriptor, А. Д., В. С., Д. А., П., С. В.

Інформаційна довідка про фондозасновника: Антонович Дмитро Володимирович – син засновника київської історичної школи Володимира Боніфатійовича Антоновича. Отримав домашню освіту, після якої продовжив навчання у 4-й київській гімназії, де зацікавився українським рухом. Далі навчався в Київському і Харківському університетах, які не закінчив через переслідування за участь у революційному русі. Основне коло наукових інтересів – історія мистецтва та театру. Першу друковану працю присвятив ювілеєві М. Кропивницького («Киевская старина», 1896, № 12).

Активний учасник студентського руху, був ініціатором українських студентських громад у 1898–99 рр., зокрема в Харківському університеті створив таємну організацію «Українська студентська громада» та видавництво «Гурт». За активну громадянську позицію був заарештований і більше півроку перебував у в'язниці. В січні 1900 р. у Харкові разом з М. Русовим,

Б. Камінським, Ю. Коллардом, П. Андрієвським, Л. Мацієвичем та іншими заснував Револуційну Українську Партію (РУП), а в 1901 р. – «Вільну Громаду» РУП у Києві. З його ініціативи РУП ухвалила програмне гасло «Рух – усе, мета – ніщо». З часом Дмитро Володимирович став схилитися до ортодоксального марксизму, стояв біля витоків Української соціал-демократичної робітничої партії (1905), при цьому неухильно підтримував ідею незалежності України. Від 1906 р. тривала семирічна перерва в його політичній та літературній діяльності, оскільки він перебував за кордоном, де займався науковими студіями, вивчав західноєвропейську культуру, писав наукові праці. Після повернення (1912 р.) викладав історію в Київській мистецькій школі.

З початком революційних подій 1917 р. Д. Антонович повернувся до активного політичного життя, виступив одним із співзасновників Центральної ради, брав участь у її роботі як товариш голови, сподвижник М. Грушевського; одночасно редагував «Робітничу газету». Був одним із організаторів Всеукраїнського Національного Конгресу. Активно займався Дмитро Антонович і бібліотечною справою, зокрема вчений брав активну участь в Культурній комісії при Українській мирній делегації, що була створена в 1918 р. з метою повернення в Україну архівних, музейних, художніх цінностей з РРФСР. Безпосередня участь Дмитра Антоновича полягала у введенні до списку речей, що мали бути повернені, які на той час були вивезені і знаходились в російських бібліотеках, музеях та інших культурних, церковних і державних установах. Він написав пояснювальну записку до списку художників, чії твори мали бути обов'язково повернені до України.

Д. Антонович був також одним із засновників Української академії мистецтв. Восени 1917 р., під час поїздки до Одеси, Херсона і Миколаєва, вивчав питання про можливість українізації Чорноморського флоту. З січня 1918-го – міністр морських справ УНР (в уряді В. Голубовича). За часів Директорії був міністром мистецтв (у кабінеті В. Чехівського), а потім – консулом Української держави в Швеції і головою дипломатичної місії Української Народної Республіки в Італії.

Після поразки національно-визвольних змагань в Україні емігрував до Праги, відійшов від політики, займався науковою та викладацькою роботою. Д. Антонович часто виступав на міжнародних наукових конгресах, був енергійним організатором культурного і наукового життя української еміграції. Він один із засновників Українського вільного університету (далі УВУ) у Відні і Празі. Упродовж багатьох років читав там лекції з історії

українського мистецтва, у 1928–1930 та 1937–1938 рр. був ректором цього першого з українських вищих навчальних закладів за кордоном. Директор Музею Визвольної боротьби України в Празі. Організатор і керівник Українського історико-філологічного товариства. В Празі були написані та побачили світ і його основні наукові праці: монографії «Українське мистецтво: Конспектний історичний нарис» (Прага; Берлін, 1923) і «Триста років українського театру» (Прага, 1925), численні статті про український театр, біографічні нариси про видатних діячів української культури, альбоми «З історії церковного будівництва на Україні» (1925), «Група празької студії» (1925), «Українська графіка» (1933) тощо. У середовищі української еміграції користувався великою пошаною й незаперечним авторитетом.

В еміграції вчений не полишив бібліотечної діяльності. В 1922 р. в Празі при Українському вільному університеті за ініціативи Д. Антоновича, який очолював Бібліотечну комісію, було створено університетську книгозбірню, де вчений впродовж 1922–1939 рр. безкоштовно виконував обов'язки директора і голови бібліотечної комісії. Не дивлячись на те, що бібліотека не мала власного бюджету, її книжкові фонди швидко зростали за рахунок книгообміну та пожертв. Якщо на початку свого існування бібліотека при УВУ нараховувала 52 назви книжок, то за рік кількість збільшилась вже до 839 назв. Власні книги пожертвував книгозбірні і сам Дмитро Володимирович. Так, у 1924–1925 рр. ним було подаровано 172 книги. Крім того, Дмитро Антонович був засновником і керівником музею при УВУ, сховища якого зберігали близько 700 тисяч експонатів. При музеї функціонували 25 допоміжних бібліотек. У 1939 р. фонд університетської бібліотеки при УВУ в Празі нараховував близько 10 380 книжкових одиниць. Брав участь вчений і у Міжнародному конгресі бібліотекарів і прихильників книги та Міжнародному конгресі для мистецького виховання, що відбулися в 1926 р.

Помер 12 жовтня 1945-го у Празі (Чехія).

Історична довідка про фонд: Відомо, що батько Дмитра Володимировича – основоположник української історіографії Володимир Боніфатійович Антонович – володів на час формування особистості сина чималою ґрунтовно підбраною українознавчою бібліотекою, де, за твердженням Андрія Шаповала, Дмитро мав чудову можливість поглиблювати свої знання. У багатій бібліотеці Володимира Антоновича почесне місце займали твори Тараса Григоровича Шевченка, зокрема його «Кобзар», завдяки чому Дмитро ще у ранньому віці мав можливість познайомитися з його творчістю. Саме приклад батька надихнув сина на збирання власної бібліотеки.

У відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника зберігається листування Дмитра Антоновича з українським істориком, педагогом, суспільно-політичним діячем Олександром Григоровичем Барвінським. В одному з листів до нього міститься подяка Д. Антоновича за першу подаровану йому книжку українською мовою.

Під час навчання в Харківському університеті Дмитро Володимирович був постійним читачем Харківської публічної бібліотеки. У той час його вразила відсутність у 60-ти тисячному фонді цієї книгозбірні україномовних книжок. А коли майбутній вчений був студентом історико-філологічного факультету Київського університету Св. Володимира, випишував собі видання з книгарні Наукового товариства ім. Т. Шевченка (далі НТШ). Також Дмитро Антонович працював в університетській бібліотеці, де ретельно студіював наукову літературу. В Інституті рукопису НБУВ збереглися бланки замовлень ученого. Серед книг, якими він цікавився, були такі: Буркхардт Я. «Культура Італії в епоху Возродження» (СПб., 1878); Фойгт Г. «Возрождение классической давности или первый век гуманизма», 2 т.; Афанасьев Г. Е. «История Ирландии» (СПб., 1907); Семенов-Тянь-Шанский П. П. «Этюды по истории нидерландской живописи» (СПб., 1885); Кареев Н. И. «Поместье-государство и сословная монархия средних веков» (СПб., без року видання). За свідченням О. Коваленка, Д. Антонович мав власну чималу бібліотеку, яка ледве вміщувалася в його невеликій оселі. Частина літератури Дмитро Володимирович отримував зі Львова від Є. Косевича та А. Крушельницького. За рекомендацією М. Грушевського, Дмитро Антонович деякий час працював у науковій бібліотеці НТШ, де збирав різноманітні матеріали про батька, робив копії з «писаної покійним біографії».

На початку 1906 р. для наукових студій з історії західноєвропейського мистецтва Дмитро Антонович вперше виїхав за кордон, де працював у бібліотеках і музеях Мюнхена, Дрездена і Берліна, вивчаючи історію мистецтва і паралельно поповнюючи фонди власної бібліотеки мистецтвознавчою літературою. У серпні 1918 р. Д. Антонович брав участь не тільки у створенні закону про формування фонду Національної бібліотеки Української держави, але й дарував власні книги новоствореній бібліотеці.

Якщо книги його батька, Володимира Антоновича, як вказано в попередній статті цього довідника, потрапили згодом до бібліотеки історико-філологічного відділу ВУАН, то книги Дмитра Володимировича – до соціально-економічного Відділу (функціонував з 27 листопада 1918 р.). Підтвердженням цього є печатки на виявлених нами книгах. Слід зазначити,

що Дмитро Володимирович передав українським установам тільки частину книг, іншу взяв в еміграцію, з метою підготовки лекцій, роботи над перекладами та написанням наукових праць. Як би не було важко за кордоном, вчений ніколи не продавав книжок зі своєї бібліотеки. Крім того, за твердженням Андрія Шаповала, у родинному домі Антоновичів у Києві (на розі вулиць Жилянської та Кузнечної за номером 20/40) після жовтневого перевороту залишились цінні книги з бібліотеки Дмитра Антоновича, колекція листівок і світлин з відображенням пам'яток українського та світового мистецтва, які збирав учений. Деякі з цих раритетів його дружині Катерині Михайлівні вдалося перевезти чоловікові за кордон в 1923 році. Колекція фотографій зберігається зараз у Центральному державному історичному архіві України в Києві в особовому фонді В. Антоновича, містить 150 світлин визначних особистостей XIX ст.: М. Баркляя, Й. Лелевеля, М. Сеченова, А. Міцкевича, М. Погодіна й багатьох інших.

Характеристика історико-культурного фонду.

У Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ зараз зібрано лише 55 книжок з колись трьохтисячної особової бібліотеки Дмитра Антоновича, яка містила видання з мистецтвознавства, історії мистецтва та театру. Найціннішу частину бібліотеки вченого його дружині Катерині Миколаївні вдалося вивезти за кордон. Ті книги, що залишились в Україні, судячи з печаток, частково потрапили до бібліотеки соціально-економічного відділу ВУАН, а звідти в резервні сховища Києва.

Серед видань, що зібрані зараз у Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій, наявні книги з архітектури. Одну з них Дмитро Володимирович привіз зі своїх закордонних мандрівок, вона присвячена одному з головних пам'ятників італійської готичної архітектури – Палацу Дожей у Венеції: «Il Palazzo Ducale in Venezia» (S. l., s. a.). Дві книги з італійської тематики належать авторству Феделі Тарані: «Cenni storici e artistici della chiesa di S. Trinita e suo restauro» (Firenze, 1897) розповідає про католицьку церкву Святої Трійці у Флоренції, та «La Basilica di S. Miniato al Monte: guida storico-artistica» (Firenze, 1909), присвячена церкві Святого Спасителя, зведених на горі у Флоренції. Праця Лаури Філіппіні «La Scultura nel trecento in Roma» (Torino, 1908) присвячена римській скульптурі.

Є в бібліотеці Д. Антоновича ілюстрований путівник художнього Музею Коппер у Венеції «Guida illustrata del Museo Civico Correr di Venezia» (Venezia, 1909) та путівник Антоніо Сольяно «Guida di Pompei» (Roma, 1899).

До мистецтвознавчої тематики можна віднести і книгу, яка присвячена картинам з Королівського музею витончених мистецтв у Бельгії: «Les tapisseries: Belgium. Musemes royaux d'art et d'histoire / par J. Destreme...» (Bruxelles, 1910); примірник третього видання книги бельгійського письменника Андре Фонтенаса «Histoire de la peinture française au XIXme siècle» (1801–1900) (Paris, 1906), присвячений французькому живопису XIX ст. До мистецтвознавчої тематики належить і російськомовний переклад книги французького автора Шарля Байє «Очерк истории искусств» (СПб., 1904), а також праця, присвячена італійському художнику Дуччо ді Буонінсенї «In onore di Duccio de Buoninsegna e della sua scuola» (Sienna, 1913). Ще одне видання, присвячене вже бельгійським та нідерландським митцям – робота французького письменника, художника та мистецтвознавця Ежена Фромантена «Les maitres d'autrefois: Belgique – Hollande» (Paris, 1908).

Частково зберіглася разом з іншими книгами Д. Антоновича і художня література: праця французької письменниці графині де Мартел «Trop de chic» (Paris, [1905]); художній твір англійської новелістки Марріет Флоренс «Наследник Лорда» (відбиток з журналу «Русская мысль» за 1897 рік); твори французького романіста та драматурга Альфонса Доде «Жак. Современные нравы» (відбиток з журналу «Отечественные записки» за 1876 р.) та «Необычайные приключения Тартарена из Тараскона» (відбиток з журналу «Русская мысль» за 1880 р.) та ін.

Є невелика кількість історичної літератури: праця російського історика ліберально-народницького напрямку В. І. Семевського «Крестьянский вопрос в царствование Императора Николая» (Москва, 1884); книга німецького педагога та історика Оскара Йегера «История Греции» (СПб., [1876]) та ін.

Частину статей з деяких журналів сам Дмитро Антонович поєднав у збірники (конволюти), на корінцях яких є літери «Д. А.» чи «D. A.». Такі власницькі конволюти були дуже поширені свого часу серед бібліофілів. Зокрема, Володимир Боніфатієвич Антонович у своїй особовій бібліотеці теж мав чимало власницьких конволютів, об'єднаних переважно спільною науковою тематикою. Щодо збірників з бібліотеки Дмитра Антоновича: конволют, позначений написом на корінці «Естественные науки» та підписом Д. Антоновича на титульній сторінці, складається з таких праць: К. Тімірязєва «Опровергнуть ли дарвинизм?»; М. Венюкова «О вырождении рода человеческого»; В. Михайловського «Космополит на троне Цезарей» (відбиток статті без початку з особистим підписом автора); С. Южакова «Вопросы

гегемонии в конце XIX века»; Г. Брандес «Граф Мольтке»; М. Шульгіна «Из истории германских университетов: по поводу 500-летнего юбилея Гейдельбергского университета» та ін. Є в цьому конволюті і некрологи, присвячені пам'яті П. В. Анненкова та І. М. Харламова.

Інший конволют з книжкового зібрання Д. Антоновича, на корінці якого напис «Общественные очерки», у своєму складі має працю російського історика та громадського діяча, професора загальної історії В. І. Герье «Учение о нравственности и социальная утопия Мабли: научный обзор» і різноманітні наукові статті, рецензії та відбитки праць із суспільно-політичних, етичних, педагогічних і юридичних питань.

До складу збірника у власницькій оправі з написом «Смесь» на корінці книги та власноручним підписом Д. Антоновича на титульній сторінці увійшло 35 алігатів, переважно відбитки літературних творів, які друкувалися в журналі «Русская мысль»: А. Барикової «Лесное озеро, как зеркало большое»; В. Лихачова «Оправдание певца: из ирландских мелодий Томаса Мура»; Л. Трефолева «Из Прерадовича»; Д. Михайловського «В горах»; В. Немировича-Данченка «Трубадур: каталонское предание»; Е. Ухтомського «Мы – родники. Нас недра гор сковали...» та «Широкою стеной кругом встают валы»; С. Фруга «Околдуй меня, очаруй меня»; Д. Цертелєва «Жертвоприношение Будды» та ін. Крім того, у збірнику «Смесь» вміщені архівні документи.

Інший конволют, до складу якого увійшли різноманітні праці з журналу «Русская мысль», має напис на корінці «Повести». Збірник укладено з творів М. Златоврацького, С. Кароніна, С. Максимова, Дж. Байрона, К. Назарьєвої, М. Лєскова, А. Доде та ін.

Ще один власницький конволют в особовій бібліотеці Дмитра Антоновича з написом на корінці книги «Успенский. Повести» складається з оповідань російського письменника Г. І. Успенського. Багато оповідань дописані Д. Антоновичем від руки. Крім того, до збірника приплетені твори М. Аксакова, І. Борисова та ін.

Журнали в особовій бібліотеці Д. Антоновича, що збереглися до сьогодні: «Жизнь» за 1901 р., «Слово» за 1878 р., «Отечественные записки» за вересень 1879 р.

Усі книги з особової бібліотеки Дмитра Антоновича, як окремі примірники, так і конволюти з їх складовими – алігатами, введені до електронного каталогу, створеного на платформі ІРБІС-64. Опис кожного алігата здійснено окремо. Тому замість 55 одиниць зберігання представлено

139 бібліографічних описів документів. Слід зауважити, що особова бібліотека Дмитра Антоновича відкрита для поповнення.

Хронологічні межі видань: 1712–1893 рр.

Кількісний склад фонду: 55 од. зб. (139 назв видань разом з алігатами в конволютах). 3 книги наявні у відділі стародруків і рідкісних видань НБУВ.

Мови видань: німецька, польська, російська, українська, французька, чеська.

Зовнішні ознаки колекції: книги Д. Антоновича мають такі зовнішні ознаки: шрифтовий екслібрис у вигляді штемпеля без рамки з текстом «Дмитро Антонович»; шрифтовий екслібрис у вигляді штемпеля без рамки з текстом «Д. Антонович» або «Антонович»; автограф-підпис чорними чорнилами самого Дмитра Володимировича «Д. Антонович»; на корінцях деяких книг тиснення – літери «Д. А.» або «D. A.». Також наявна округла печатка «Всеукраїнська Академія наук. Бібліотека соціально-економічного відділу».

Науково-довідковий апарат:

Електронний каталог (див. на порталі НБУВ закладку «Каталоги» – <http://www.nbuv.gov.ua/node/554>, Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, Бібліотека Д. В. Антоновича).

Використані джерела і література:

1. Лист Михайла Сергійовича Грушевського до бібліотеки наукового товариства ім. Шевченка з проханням дозволити Д. В. Антоновичу зробити копії матеріалів // ІР НБУВ. Ф. 164, № 28. 1 арк.

2. Листи А. Алискевича, В. Андріївського і Д. Антоновича до А. Крушельницького (1900–1930 рр.) // ЦДІА України у м. Львові. Ф. 361. Опис 1. Спр. 50. 28 арк.

3. Папери Дм. В. Антоновича: а) вимоги на книги з бібліотеки; б) вхідний квиток до бібліотеки; в) розписка про посилку рекомендованих листів, 2 телеграми на ім'я Д. Антоновича // ІР НБУВ. Ф. II. № 30569.

4. Дениско Л. М. Автографи на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2007. С. 15.

5. Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. Київ, 2017. С. 8–9.

6. Єржабкова Б. Незабутня постать великої людини: Дмитро Антонович (1877–1945) // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки. 2007. Вип. 9. С. 139–145.

7. Мяскова Т. Особова бібліотека Д. В. Антоновича у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історико-краєзнавча характеристика видань та їх популяризація в електронному середовищі // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. Вип. 42. С. 461–472.

8. Пінчук Ю. А. Антонович Дмитро Володимирович // Енциклопедія історії України: В 5 т. Т. 1: А – В. Київ: Наукова думка, 2003. С. 106–107.

9. Шаповал А. І. Дмитро Антонович: життя та діяльність : [монографія]. Миронівка: Миронівська друкарня, 2012. 346 с.

Тетяна Мяскова

Приватна публічна бібліотека при фірмі «Леон Ідзіковський»

Фондозасновник: видавництво «Леон Ідзіковський» (1858–1919) – ното- та книговидавнича фірма у Києві, заснована Л. В. Ідзіковським.

Інформаційна довідка про фондозасновника. Книгарню «Книжково-музичний магазин», а незабаром і видавництво «Leon Idzikowski» («Леон Ідзіковській», «Л. Ідзіковській»). Далі «Л. Ідзіковський») у Києві заснував у 1858 р. Леон Вікентійович Ідзіковський. Він народився 1827 року в Кракові. Був учнем у книгарні Я. Чеха у Кракові, а в 1850 році виїхав до Варшави, де потоваришував зокрема з віленським книгарем К. Т. Глюксбергом. Згодом К. Т. Глюксберг довірив йому управління своєю філією в Києві. 28 грудня 1858 року Леон Ідзіковський відкриває власний «Книжково-музичний магазин». Під його керівництвом було надруковано понад 200 видань, переважно польських авторів. Помер Леон Вікентійович у 1865 році в Києві і похований на Байковому кладовищі. Після його смерті фірму очолила його дружина – Герсилія Гнатівна (уродж. Бухаревич; 1832–1917), за професійної підтримки Яна Будкевича, який очолював відділ нот. Назва фірми не змінилася: протягом усього свого існування вона називалась іменем свого засновника. У 1870 році при книгарні була відкрита бібліотека для читання, яка згодом переросла у велику приватну бібліотеку.

У 1880 році, закінчивши навчання в гімназії в Києві, розпочав «практику» в книгарні син засновника фірми, Владислав Леонович Ідзіковський. Під керівництвом Яна Будкевича він знайомиться зі справами фірми, готується до керівництва фірмою під пильним оком матері. 1897 року Владислав стає керівником фірми, яка за його керівництва стала найпотужнішою в галузі книготоргівлі в Україні і однією з найбільших в Російській імперії. Книгарня Л. Ідзіковського співпрацювала з різними книгарнями світу: Губринович і Шмідт – польський книжковий магазин, бібліотека та видавництво, засноване у Львові у 1868 р.; Герольд і Ко – книжковий магазин у Відні, заснований у 1775 р.; книгарня Шмідта в Лейпцігу, звідкіля надходила переважна більшість німецьких видань.

У травні 1897 р. Владиславу Ідзіковському вдалося придбати нотне видавництво Болеслава Корейва, який багато років потому працював у фірмі Леона Ідзіковського на посаді завідуючого видавничим відділом. Фірма «Л. Ідзіковський» отримала видавничі права на ті твори видатних українських композиторів, які раніше належали видавництву Б. Корейва. Від 1897 р. фірмі Ідзіковських належали всі авторські права на видання творів українських композиторів, разом з рукописами – близько 660 назв творів.

У тому ж 1897 році Владислав Ідзіковський організував при нотному відділі концертне бюро, яке запрошувало на концерти видатних митців з усього світу. Завдяки зусиллям бюро в Києві виступили, зокрема, Марцеліна Сембріх-Коханська, Сергій Рахманінов, Адам Дідур, Маттіа Баттістіні, Федір Шаляпін, Кароль Шимановський, Ігнацій Ян Падеревський. Бюро та організацією концертів керував Чеслав Ящевський разом із дружиною Марією, сестрою В. Ідзіковського. При книгарні також функціонував художній салон із картинною галереєю, який незабаром став місцем зустрічей представників культури, мистецтва й науки.

В. Ідзіковський продовжував видавати твори українських композиторів, белетристику, наукові праці та ілюстровані видання, каталоги. В 1899 р. для потреб власного видавництва відкрив палітурну майстерню. В 1900 і 1914 рр. у Києві, а 1911 р. у Варшаві було відкрито філії друкарні. Цей час був періодом розквіту видавництва Л. Ідзіковського, а його доробок сягнув масштабів найбільших європейських видавництв.

У 1918 р. управління фірмою перейшло до синів В. Ідзіковського, а в 1919–1920 рр. все майно фірми було націоналізоване. Фірма продовжила роботу у Варшаві. В 1937 р. авторські права у Ідзіковських викупив

митрополит Андрей Шептицький. У 1944 р. все майно фірми Ідзіковських згоріло.

Загалом упродовж 1859–1920 рр. фірма «Leon Idzikowski» випустила в світ понад 7 тис. назв найрізноманітнішої літератури, включаючи й нотні видання. Фірма мала два власних магазини у Києві — «Владислав Ідзіковський» (по вул. Хрещатик, 35) і «Леон Ідзіковський» (по вул. Хрещатик, 29).

Дата і місце формування фонду: 1870–1919, м. Київ, вул. Хрещатик, 29.

Історична довідка про фонд: У 1870 р. при книгарні була відкрита бібліотека для читання. Скромна на початку, читальня з часом переросла в велику бібліотеку. Її книжковий фонд неупинно з року в рік зростав: у 1894 р. вона мала біля 40 тисяч томів книг, у 1911 р. вже 141 тисячу. На 1914 р. фонди книгарні нараховували понад 173 тисячі видань російською, українською, французькою, польською, англійською, німецькою мовами, переважно белетристика. Книгозбірня щодня отримувала 140 свіжих часописів польською, російською, англійською, французькою, німецькою мовами.

Бібліотека взяла на себе також функцію забезпечення книгами читачів по всій Україні, висилаючи, на їх прохання, книги поштою. Серед абонентів бібліотеки були, крім поляків, українці, росіяни, представники інших національностей, які мешкали в Києві та поза його межами. Щоб забезпечити їхні запити, велику кількість літератури купували не лише польською, а й багатьма іншими мовами.

Бібліотека обслуговувала читачів за передплатою. Підписка поділялася на 5 розрядів. По 1-му розряду в день видавали до 5 книг та нові журнали, відразу після їх отримання бібліотекою; по 2-му – 4 книги і новий журнал; по 3-му – 3 книги і 1 журнал через 3 місяці після його надходження; по 4-му – 2 книги і 1 журнал через 5 місяців по надходженню; по 5-му – 1 книга або 1 журнал через 10 місяців після його надходження до бібліотеки. Плата за найнижчим розрядом становила на місяць 50 коп., а за найвищим – 1 карб. 85 коп. Для читачів, що прибули до бібліотеки з інших міст та сіл, існували знижки.

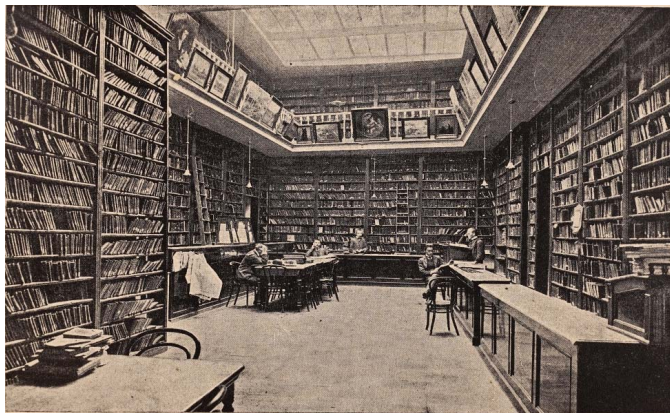
Книги в зібранні розподілялись за мовним принципом. Книги російською та українською мовами розміщувались в одному відділі. Вони мали систематично-алфавітну розстановку. Особливо багато, що й зрозуміло, бо це було в Російській імперії, купувалось книг російською мовою. Сюди входила найрізноманітніша література: богословська, наукова, медична, мистецтвознавча, художня, дитяча, сільськогосподарська, виробничо-технічна, спортивна, довідкова і т. д. Практично бібліотека охоплювала все

значуще, що видавалось тоді в межах імперії. Вона виписувала також 113 періодичних видань російською мовою.

Книги українською мовою були представлені скромніше, але це тільки тому, що їх в ті часи – напередодні революції 1905 р. і після її провалу – видавалось ще досить мало. Водночас бібліотека надавала своїм читачам практично все краще, що виходило тоді з української художньої літератури, а також із світової літератури в перекладах українською мовою.

Наступним за кількістю примірників був відділ польської літератури. Тут також спостерігається систематично-алфавітне розташування книг. Відділ налічував близько 25 тис. примірників. Відділ французької, німецької та англійської літератури мали тільки алфавітне розташування.

Величезна книгозбірня була каталогізована. У 1902 р. з'явився друком «Каталог русских книг и периодических изданий библиотеки Л. Идзиковского», укладач І. І. Самоненко, та у 1915 р. «Каталог русских книг библиотеки Л. Идзиковского» в 2 томах, укладач І. І. Токарев. «Katalog książek polskich: wypożyczalnia książek i czytelnia pism Leona Idzikowskiego w Kijowie» вийшов друком в Києві 1911 року. Існував також друкований каталог книг французькою мовою. Книги німецькою та англійською мовами мали каталоги, надруковані на машинці. Загалом каталоги були своєрідною рекламою бібліотеки. На їх сторінках розміщувався графік роботи бібліотеки, правила користування та умови передплати. Ймовірно, каталоги надсилались до бібліотек вищих навчальних закладів Києва, оскільки виявлено ці каталоги з печатками Бібліотеки університету Св. Володимира та Студентської бібліотеки Київського політехнічного інституту. Таким чином, до бібліотеки залучалось широке коло студентів, для яких у бібліотеці існували пільги.

Відома книгозбірня родини Ідзіковських була популярною й справила великий позитивний вплив на киян. Розкішний читальний зал книгозбірні із скляною стелею міг одночасно вмістити майже 500 осіб. Фактично бібліотека була своєрідним літературно-музичним салоном, оскільки тут провадилися поетичні читання, літературні диспути, співали та грали модні виконавці.

Бібліотека проіснувала до 1919 р. Під час революційних подій у Києві видавництво Ідзіковських було націоналізоване, а бібліотечні фонди частково розпорошені, а частково передані до Центральної польської державної бібліотеки в Києві та до Київської центральної робітничої бібліотеки ім. ВКП(б) (нині Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого).

Завдяки дослідженню провенієнцій на книгах з приватної бібліотеки фірми Леона Ідзіковського, вдалося простежити історію надходження частини цієї книгозбірні до фондів НБУВ. У 1920-х – на початку 1930-х років в Україні відбувалися події, пов'язані з бурхливим розвитком національних меншин: відкривалися навчальні заклади, науково-дослідні інститути, бібліотеки та інші культурно-освітні заклади. В 1931 р. при Всеукраїнській академії наук було створено Інститут польської пролетарської культури, який проіснував до 1935 р., і куди частково надійшли книги з Центральної польської бібліотеки, в т. ч. польською мовою із книгозбірні Ідзіковських. Про це свідчать печатки інституту на книгах. Після закриття Інституту в 1935 р. книги були передані до Всенародної бібліотеки України (нині НБУВ), де потрапили у фонди різних підрозділів.

Сьогодні у фонді відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ зібрано 1960 примірників з бібліотеки Ідзіковських різними мовами, відновлено первісну розстановку, створюється електронний каталог.

Характеристика історико-культурного фонду:

Як уже зазначено вище, книги в зібранні Ідзіковських мали насамперед розстановку за мовами видань. Найбільшим за чисельністю був *відділ книг російською та українською мовами*. В ньому налічувалось близько 150 тис. одиниць зберігання. В цьому відділі книги мали систематично-алфавітну розстановку. Зараз у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій зберігається лише 18 од. зб. з вказаного підрозділу. Серед них київські видання: книга першої жінки в соціологічній науці Агнеси Звоницької «Опыт теоретической социологии. Т. 1: Социальная связь» (Київ, 1914) та книга доцента університету Св. Володимира А. Я. Антоновича «Основания политической экономии» (2-е доповнене видання, Київ, 1914).

Наступним за чисельністю був *відділ книг польською мовою*. В ньому налічувалось близько 25 тис. одиниць зберігання. Тут також розстановка була систематично-алфавітною. На сьогодні у відділі налічується 591 од. зб.

I розділ, найбільший, – белетристика. З-поміж інших виділимо видання, які висвітлюють українську історію та побут: книга С. В. Грози «*Powieści podolsko-ukraińskie wzięte z rzeczywistych obrazów*» (Вільнюс, 1842); твір П. Якса-Биковського «*Mulik, niehistoryczny hetman Ukrainy*» (Варшава, 1883); 2-ге видання праці М. Грабовського «*Opowiadania Kurenego*» (Житомир, 1860); твір К. Осташевського-Баранського «*Rok złudzeń (1848)*» (Золочів); книга М. Сарнецького «*Podsędek: kartka z pamiętników Wołynia*» (Варшава, 1886).

II розділ – поезія. В цьому розділі збереглися твори відомих польських поетів І. Красицького, З. Красінського, В. Гомулицького, Т. Ленартовича та інших. Привертає увагу прижиттєве видання Юзефа Крашевського, ілюстроване дереворитами Вінцента Смоковського: «*Anafielas: pieśni z podań Litwy / przez J. I. Kraszewskiego ; wydanie A. Zawadzkiego. Pieśń 1: Witolorauda / z 50 drzeworytami W. Smokowskiego*» (Вільнюс, 1846). Примірник видання З. Глогера «*Pieśni ludu*» (Краків, 1892) видавалось під заставу 25 карбованців. Також у розділі є прижиттєва збірка відомого поета, перекладача Тараса Шевченка, Людвіка Кондратовича, більш відомого під псевдонімом Владислав Сирокомля: «*Gawędy i gummy ulotne W. Syrocomli*», 2-ге видання (Вільнюс, 1856).

Серед польських видань є українські видання польською мовою: «*Wybór dzieł Ignacego Krasickiego*» (Львів, 1882); Krasinski Z. «*Irydion*» (Броди, [1903]); Lenartowic T. «*O królu Popielu i o myszach*» (Львів, 1895); Kasprowicz, J. «*Chwile: poezye*» (Львів, 1911); «*Antoni Malczewski, jego żywot i pisma: Ozdobione popiersiem. Wydał August Bielowski*» (Львів, Івано-Франківськ, Тарнів, 1843); Staff L. «*Wybór Poezyi*» (Львів, 1911).

III розділ – драми, комедії і монологи. У розділі є твори як польських письменників – Anczyc W. «*Emigracja chłopska*» (Варшава, 1907); Wyspiański St. «*Achillies. Sceny dramatyczne*» (Краків, 1903); Niemojewski A. «*Rokita*» (Краків, 1901); Niemojewski A. «*Szopka*» (Варшава, 1901), так і переклади польською мовою: Henryk Ibsen. *Rycerze Północy*» (Львів, 1902). Окремо виділимо видання фірми Леона Ідзіковського: Nowaczyński A. «*Apostoł tanga*» (Amulet): komedya w jednym akcie (Київ – Варшава, 1914); Nowaczyński A. «*Było to nad Bałtykiem: krotchwila w 3-ch odsłonach*» (Київ – Варшава, 1915).

IV розділ – історія, етнографія та археологія, мемуари. Розділ містить літературу, яка висвітлює історію України: твір літописця Волині Ю. Дунін-Карвіцького «Szkice obyczajowe i historyczne» (Варшава, 1882); книга польського історика О. Краусгара «Kartki historyczne i literackie: Poselstwo Jakyba Śmiarowskiego do Bohdana Chmielnickiego» (Краків, 1894); Яна Любомирського «Adam Kisiel: wojewoda kijowski» (Варшава, 1905); А. Якса-Марцинківського «Pogranicze naddnieprzańskie: szkice społeczności ukraińskiej w wieku XVIII» (Київ, 1863); твори волинського краєзнавця Т. Стецького «Miasto Równe: kartka z kroniki Wołynia» (Варшава, 1880) та «Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym» Т. 1 (Львів, 1864).

V розділ – література, філологія і мистецтво. Серед інших видань, що збереглись в цьому розділі, виокремимо українські видання: зібрання театральних та літературних рецензій Яна Кисілевського «Panmusaion» (Львів, 1906); збірник, присвячений літературній критиці, історії літератури, театральному мистецтву відомого польського письменника та публіциста Юзефа Крашевського «Gawędy o literaturze i sztuce» (Львів, 1857); Адольфа Новачинського «Studia i szkice» (Львів, 1901); Г. Піотровського «Zola i naturalizm» (Львів-Варшава, 1900); Л. Семенського «Kartka z dziejów sztuki i poezyi» (Житомир, 1860); С. Хлендовської «Szkice literackie» Т. 2 (Львів, 1885). Збереглись також критичні праці по творчості Юліуша Словацького, відомого польського поета: С. Стшетьська-Грінбергова «Prometeizm Słowackiego» (Львів, 1909) та Ц. Йелленти «Druid Juliusz Słowacki» (Броди; Львів, 1911).

VI розділ – філософія, психологія і природничі науки. У даному розділі знаходяться праці: відомого чеського педагога Ф. Дртіни «Rozwój Umysłowy Ludów Europy» (Варшава, 1904); французького філософа Поля Жане «Rodzina: lekcye filozofii moralnej» (Берлін, 1874); польського філософа та історика В. Козловського «Historia filozoficzna powstania i rozwoju idei podstawowych umysłowości współczesnej» (Варшава, 1910); ряд творів польського вченого, психолога Ю. Охоровича «Odczyty o magnetyzmie i hypnotyzmie» (СПб, 1890), «Bezwiedne tradycje ludzkości : studjum z psychologii historii» (Варшава, 1898), «Pogadanki i spostrzeżenia z dziedziny fizjologii, psychologii, pedagogiki i nauk przyrodniczych» (Варшава, 1879).

VII розділ – економіка, право, публіцистика і соціологія. Тут збереглись праці видатних вчених з економіки, соціології та права. Серед них є львівські видання: найважливіша праця соціолога Зигмунта Балицького «Parlamentaryzm. Zarys socjologiczny» (Львів, 1906); книга французького

вченого Еміля Фаге, перекладена на польську С. Натансоном, «*Liberalizm. Deklaracya*» (Львів, 1909); праця О. Лісевича «*Maloletni przestępcy*»; книга австрійського юридичного експерта та теоретика соціалізму Антона Менгера «*Nowa nauka o państwie*» (Львів, 1907).

VIII розділ – географія, подорожі, описи і путівники. У цьому розділі зберігались популярні на той час книги – описи подорожей. Серед інших є сьогодні: книга швейцарської письменниці-мандрівниці Ліни Бьоглі, яка стала бестселером, перекладена англійською, німецькою та польською мовами – «*Avanti. Listy z podróży naokoło świata*» (Львів, 1908), та перша книга польського журналіста К. Осташевського-Баранського «*Z okien wagonu. Wrażenia z podróży po Skandynawii*» (Львів, 1866).

IX розділ – різне. У даному розділі поєднані книги з різних наук, які не ввійшли до виокремлених розділів. Тут збереглася книга з мовознавства викладача Львівського університету, члена Австрійського товариства експериментальної фонетики Юліуша Теннера «*Estetyka żywego słowa*» (Львів-Варшава, 1904). Декілька книг з педагогіки: книга педагога й теоретика виховання А. Даніша «*O wychowaniu*» (Львів, 1903) та книга, присвячена історії французької школи А. Потоцького «*Wychowawcze zadania ogółu: szkolnictwo francuskie od 1870–1895: rok dziecięcy*» (Львів, 1907) тощо.

X розділ – енциклопедії та збірники. Серед інших видань, збережених у цьому розділі, привертає увагу «*Літературний річник українських і польських авторів = Noworocznik Literacki Autorów. Polskich i Ukraińskich*» (Київ, 1909). Редактори щорічника Е. Лігоцький та Т. Міхальський. Прибутки від нього мали бути розділені порівну між комітетами перевезення останків Юліуша Словацького на батьківщину та збудування пам'ятника Тарасові Шевченку в Києві. В щорічнику надруковані твори українських поетів та письменників: Х. Алчевської, Г. Хоткевича, М. Чернявського, Г. Чупринки, Дніпрової Чайки, М. Філянського, Н. Кибальчич, М. Коцюбинського, О. Коваленка, І. Личка, В. Тарноградського, Лесі Українки та Миколи Вороного.

XI розділ – журнали. На жаль, жодного журналу з цієї бібліотеки до відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій не надійшло.

XII розділ – книжки для дітей та молоді. У розділі: книга польської письменниці для дітей та молоді С. Буковецької про відомого мандрівника та короля Мадагаскару Моріца Беньовського «*Pamiętniki Beniowskiego: Syberya, Daleki Wschód, Madagaskar*» (Краків, 1909); книга К. Хмільевського «*“Twoje ziemie... twoje wody”*. Szkice malownicze z kraju», що сприяла

екологічному вихованню дітей та молоді (Варшава, 1907); збірка відомого польського байкаря А. Ю. Глінського «Bajarz polski. Zbiór baśni, powieści i gawęd ludowych» (Вільнюс, 1899) та інші.

Наступний – *відділ книг французькою мовою*. Налічував більше 10 тис. одиниць зберігання. Наразі у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій перебуває 206 одиниць. На книги відділу був складений друкований каталог. На жаль, відшукати його не вдалося. У відділі є твори відомих французьких письменників: Андре Тер'є, Еміля Сувестра, Жюля Клареті, Леона де Тінсо, Леона Фрап'є, Леона Доде та інших.

Окремо варто згадати серію «Collection Michel Lévy». Колекцію започаткував Мішель Леві, пізніше до нього приєднався брат Кальман. Вони опублікували книги більшості видатних французьких авторів другої половини ХІХ ст.: Дюма, Бальзака, Гюго, Санд, Флобера та інших. Зберігся перший том з повного зібрання творів Мольєра видання з примітками Ф. Леметра «Oeuvres Completes de Moliere» (Париж, [1878]); «Clair de lune» з повного зібрання ілюстрованих творів Гі де Мопассана, ілюстроване видатним ілюстратором ХІХ ст. Л. Метіве (Париж).

Відділ книг німецькою мовою налічував близько 5000 одиниць зберігання. Мав каталог книг, надрукований на машинці. Зараз у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій зберігається 864 книги цього розділу. Серед них твори відомих німецьких авторів Оскара Мюзінга, Карла фон Бернека, Карла фон Баєра, Наталі фон Ешструд, Е. Вакано, Й. Шмідта, Ф. Мюллера та ін., а також переклади німецькою мовою Шарлоти Ян, Мері Бреддон, Олександра Дюма, Ежена Шаветти, Фрідріха Лескова.

Увагу привертає серія «Engelhorn's Allgemeine Roman-Bibliothek» – збірка кращих романів всіх народів. З ідеєю бібліотеки романів Карл Енгельхорн повернувся з Америки. З 1884 р. кожні два тижні публікував новий роман за розумною ціною. Книги пропонувалися в 2-х варіантах: у м'якій обкладинці та з твердою палітуркою. Обидва варіанти мали червоне забарвлення, що стало фірмовою ознакою.

Відділ книг англійською мовою був найменшим (понад 2000 одиниць зберігання). Наразі зібрано 280 од. зб. Основу цього відділу складає серія «Collection of british authors», надрукована в Лейпцигу відомими видавцями Таухніц. Серія започаткована Бернхардом Таухніцем, почала видаватись у 1842 р. Вона включала всі важливі твори англійської літератури, опубліковані між 1840 і 1940 роками. Серія видана в Німеччині з авторськими правами для продажу в континентальній Європі. Вона досягала близько 5000 томів, була дуже популярною, продавалась усіма книготорговцями

та в усіх залізничних кіосках на континенті. У відділі книг англійською мовою зберігся 178 том з цієї серії, зокрема твори Шарлоти Янг, Ен Марш-Колдуел, Чарльза Дікенса, Вільяма Шекспіра, Редьярда Кіплінга, Марії Кореллі та багатьох інших авторів. Також тут збереглися лондонські видання в оригінальній видавничій оправі, багато з яких видавались малим накладом: Marshall E. «A good-hearted girl or A present-day heroine: with six illustrations by J. Finnemore» (Лондон, 1899); Howitt M. «The Ford family or, Little coin, much care: with illustrations» (Лондон, [1890]); Holt E. «Joyce Morrell's Harvest; or, the annals of Selwick hall: a story of the Reign of Elizabeth» (Лондон, [1881]); Henty G. «With Buller in Natal: or, a born leader. With 10 ill. by W. Rainey» (Лондон, 1901) та ін.

Хронологічні межі видань: XIX – початок XX ст.

Кількісний склад фонду: 1961 од. зб. Є також примірники з бібліотеки Ідзіковських у фондах польської, німецької та французької літератури відділу бібліотечних зібрань та історичних колекції, а також у відділі стародруків та рідкісних видань та у відділі музичних фондів.

Мови видань: англійська, німецька, польська, російська, французька.

Зовнішні ознаки колекції:

Книги з колекції мають типову оправу – шкіряний корінець та палітурка з мармурового паперу. На корінці книг: зверху – витіснена літера, що позначала мову книги (А – англійська, N – німецька, P – польська, F – французька, на російсько-україномовній літературі літера не ставилась); по центру – порядковий номер, внизу – ініціальний суперекслібрис – літери L. I. (Леон Ідзіковський).

Більшість примірників, окрім витісненого на корінці порядкового номера, мають паперові наліпки (червоного або зеленого кольору) з надрукованим номером.

Існує декілька різновидів штампів, які використовувалися для позначення приналежності книг до бібліотеки. Першим штампом, який використовували, ймовірно, при відкритті бібліотеки, був штамп овальної форми синіми чорнилами з написом: «Книжно-музыкальный магазин и библиотека для чтения Л. Идзиковского в Киеве».

Згодом цей штамп замінили франкомовними штампами двох типів. Відмітимо, що на багатьох книгах поверх російськомовного штампу представлено франкомовний.

В 1876–1880 рр. використовувались датовані штампи, які дають відомості про те, коли саме книга була придбана для бібліотеки, вказуючи дату в такій послідовності: число, місяць, рік.

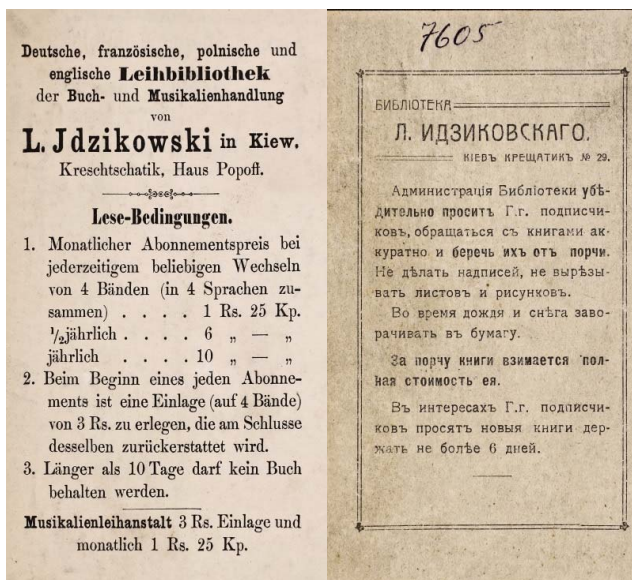

Пізніші види штампів бібліотеки Леона Ідзіковського:

На книгах з бібліотеки Леона Ідзіковського зустрічаються ярлики трьох типів: німецькою, польською та російською мовами. Ярлики німецькою мовою розміщувалися на форзаці книг, виданих німецькою, французькою

та англійською мовами, а ярлики польською мовою, відповідно, у книгах польською мовою, російською – у книгах російською мовою.

Науково-довідковий апарат:

Каталог русских книг и периодических изданий библиотеки Л. Идзиковского / сост. И. И. Самоненко. Киев: Типография Петра Барского, 1902. 580 с.

Первое прибавление к каталогу русских книг и периодических изданий библиотеки Л. Идзиковского / сост. И. И. Самоненко. Киев: Типография Петра Барского, 1904. 152 с.

Каталог русских книг библиотеки Л. Идзиковского : в 2 – х т. / Сост. И. И. Токарев. Т. 1 Киев : Л. Идзиковский, 1915. 559 с.

Каталог русских книг библиотеки Л. Идзиковского : в 2 – х т. / Сост. И. И. Токарев. Т. 2 –Киев : Л. Идзиковский, 1915. С. 560–883.

Топографічний службовий каталог бібліотеки Леона Ідзіковського.

Електронний каталог (див. на порталі НБУВ закладку «Каталоги» – <http://www.nbuv.gov.ua/node/554> , Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, Бібліотека Леона Ідзіковського).

Katalog książek polskich : wypożyczalnia książek i czytelnia pism Leona Idzikowskiego w Kijowie. Kijow: Drukiem Akc. T-wa «Piotr Barski w Kijowie», 1911. 554, [1] s.

Використані джерела і література:

1. Бердичевский Я. И. Бердичевские сказы о книгах и коллекциях. Амстердам, 2003. С. 172–174.
2. Гуль О. М. Діяльність фірми «Леон Ідзіковський» (книготоргівля, книго- та нотовидання, приватна публічна бібліотека) // Рукописна та книжкова спадщина України. 2016. Вип. 20. С. 391–400.
3. Гуль О. М. Провенієнції книжкового зібрання Леона Ідзіковського як джерело історико-книгознавчих досліджень // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали шостої міжнар. наук.-практ. конф. 10–11 верес. 2015 р., Львів, Нац. ун-т «Львівська політехніка», Наук.-тех. б-ка. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2015. С. 342–349.
4. Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. Київ : НБУВ, 2017. С. 6, 230, 233–235, 242.
5. Коженювський М. За Золотими ворітьми. Суспільно-культурна діяльність поляків у Києві в 1905–1920 роках. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2015. 664 с.
6. Рибаків М. О. Хрещатик відомий і невідомий : краєзнавчі нариси. Київ, 2003. 501 с.
7. Рубльов О. С. Ідзіковські // Енциклопедія історії України. Київ, 2005. Т. 3. С. 417–418.
8. Савченко І. Видавнича фірма «Леон Ідзіковський» (до 150-річчя заснування) // Бібліотечний вісник. 2009. № 3. С. 49–58.
9. Dippel S. O księgarzach, którzy przeminęli / Stefan Dippel. Wrocław-Warszawa-Kraków, 1976. S. 23
10. Firma «Leon Idzikowski» w Kijowie, zestawił prof. dr Władysław Wielhorski // Pamiętnik Kijowski. T. 2. Londyn, 1963. S. 215–216.
11. Idzikowski J. Ziemia naszych ojców. Szkice o dawnym Kijowie // Biblioteka Narodowa. mf.87682.
12. Kuszlejko J. Książka polska w Rosji na przełomie XIX i XX wieku / J. Kuszlejko. Warszawa : Biblioteka Narodowa, 1993. 260 s.
13. Lopieński H. Księgarstwo polskie na Rusi. Leon Idzikowski w Kijowie / H. Lopieński // Przegląd Księgarski. 1936. № 6, 8, 9, 12.
14. Pamiętniki Idzikowskich. Historia placówki wydawniczo-muzycznej pod firmą Leona Idzikowskiego w Kijowie // Biblioteka Narodowa. mf.83127.

Ольга Гуль

Бібліотека Івана Васильовича Лучицького

Фондозасновник: Лучицький Іван Васильович (1845–1918) – український історик, педагог, археограф, дослідник проблем соціально-економічної історії Франції та України, політичний та громадський діяч.

Інформаційна довідка про фондозасновника:

І. В. Лучицький народився у м. Кам'янці-Подільському в дворянській родині, в сім'ї викладача стародавніх мов у духовній семінарії. Після закінчення Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії у 1862 р. став студентом історико-філологічного факультету Київського університету Св. Володимира. Закінчив університет в 1866 р. і залишився там стипендіатом для підготовки до професорського звання; почав займатися історією французького протестантизму. З 1870 р. – приват-доцент, а в 1874 р. – доцент кафедри загальної (всесвітньої) історії Київського університету Св. Володимира. У 1877 р., після захисту докторської дисертації на тему «Католическая лига и кальвинисты во Франции», Івана Васильовича Лучицького обрано професором Київського університету Св. Володимира. У 1908 р. його було обрано членом-кореспондентом С.-Петербурзької академії наук, з 1913 р. – почесним членом Петербурзького університету.

Наукова спадщина Лучицького є цінним матеріалом, який збагачує дослідників історичними знаннями. Підраховано, що в доробку вченого понад 170 праць: монографій, статей, публікацій документів, доповідей, наукових рецензій. Як громадсько-політичний діяч, Іван Васильович проявив себе у якості гласного Золотоніського повітового, Полтавського губернського земства та Київської міської думи. І. В. Лучицький був дійсним членом Історичного товариства Нестора-Літописця, діячем «Київської гро-

мади», «Просвіти», товариства сприяння початковій освіті. Найбільшим досягненням його політичної кар'єри стало депутатство у третій Державній думі Російської імперії.

Громадсько-політична діяльність вченого сприяла бібліотечній роботі. В 1891 р. Київська міська публічна бібліотека (зараз Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) потрапила у підпорядкування Київській міській думі, де Іван Васильович був гласним (депутатом). Слід зазначити, що вперше його було обрано до міської Думи ще в 1879 р. Але найбільш активно займатись думською діяльністю він почав з 1902 р., за рік до виходу на пенсію, коли його в черговий раз обрали до цього органу місцевого самоврядування. В Думі І. В. Лучицький був представником ліберальної опозиції, а також головою Комітету Київської міської публічної бібліотеки (1902–1905 рр.). Протягом цих років І. В. Лучицький неодноразово повідомляв на засіданні Київської міської думи про незадовільний стан приміщень Київської міської публічної бібліотеки. За клопотанням вченого, в міській управі було створено спеціальну «будівельну комісію», яка займалася питаннями щодо спорудження нового приміщення для бібліотеки. Крім того, неподалік вестибюлю у Київській публічній бібліотеці знаходилась ще одна самостійна установа – міський архів, своєрідний відділ рукописів при книгозбірні, створений також завдяки прагненням І. В. Лучицького. Іван Васильович, разом з іншими вченими Києва, брав участь у складанні систематичного каталогу Київської публічної бібліотеки, зокрема систематизував книги з ввіреної йому галузі, наголошував на практичній цінності іменного та предметного покажчиків.

У 1907 р. в Києві по вул. Хрещатик, 5, була заснована Київська громадська бібліотека. Головою правління цієї бібліотеки теж був Іван Васильович Лучицький, а очолював бібліотеку Леонід Семенович Лічков, статистик та публіцист, батько першого директора Українського геологічного комітету Бориса Леонідовича Лічкова.

Після обрання Івана Васильовича депутатом державної Думи Російської імперії від міста Києва він тісно співпрацював з Бібліотечною комісією і не раз надсилав їй свої видання. Крім того, вченого-історика часто запрошували на оцінку бібліотек приватних осіб.

Помер І. В. Лучицький у 1918 р. на своїй дачі на хуторі Каврай (нині с. Старий Коврай Чорнобаївського району Черкаської області).

Дата і місце формування колекції: м. Київ; Франція; друга половина XIX – початок XX ст.

Історична довідка про фонд: Наукова діяльність І. В. Лучицького зумовила необхідність мати власну бібліотеку та архів. З роботою таких закладів вчений вперше ознайомився у 1872 р., коли, згідно з наказом Міністерства народної освіти, виїхав у відрядження до Франції для роботи в архівах, бібліотеках та наукових установах з метою написання дисертації з історії Франції. Він працював у 26 архівах Франції. Значення зібраних Лучицьким упродовж кількох десятирічь історичних джерел в цій європейській країні важко переоцінити. Вчений все життя підтримував зв'язки з Національною бібліотекою та архівами Франції, з науковими товариствами археології та історії Парижа, Іль де Франс, Реннським університетом, Товариством археології і статистики департаменту Дром, а також з редакціями наукових французьких журналів, де друкувалися його статті. І. В. Лучицький працював у таких бібліотеках, як Публічна бібліотека в Санкт-Петербурзі, Національна бібліотека в Парижі, а також в архівах Парижу, Гренобля, Німа, Монпельє, Тулузи, Монтобана, Ліона. На жаль, частина його архіву загинула в період Першої світової війни.

Саме під час закордонних відряджень Іван Васильович не тільки вивчив фонди місцевих бібліотек та методи їх роботи, але й сформував власну бібліотеку з історії Європи. Вона знаходилась у приміщенні на вулиці Левашовській, 22, а потім у великому будинку на Інститутській, 27/6, купленому на гонорари за переклади Марії Вікторівни, його дружини. За свідченням доньки Лучицького, Ольги Іванівни, особова бібліотека її батька знаходилася в мезоніні над кабінетом вченого, у високих до стелі шафах, і була захищена від пилу склом. Книги в особовій бібліотеці були розподілені за країнознавчим принципом. На почесному місці була «Енциклопедія, або Тлумачний словник наук, мистецтв і ремесел» (фр. *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*) – французьке багатотомне видання епохи Просвітництва, створене між 1751 та 1772 рр. під керівництвом Дідро та Д'Аламбера. Статті до цієї фундаментальної праці писали провідні мислителі XVIII-го ст.: Вольтер, Руссо, Монтеск'є та ін.

В особовій бібліотеці Івана Васильовича були повні зібрання праць Вольтера, Д'Аламбера, Ж.-Ж. Руссо та Дідро. Велику кількість фонду становили книги з історії Франції відомих істориків Гізо, Т'єрра та інших. Ціла шафа містила документальний масив з історії Німеччини – праці Шлоссера, Молешотта, а також книги з історії Англії – Маколея, були видання з історії Італії, Іспанії та Скандинавських країн.

За спогадами доньки І. В. Лучицького Ольги Іванівни, окремим комплексом стояли книги з історії французької комуни, адже у Івана Васильовича було багато друзів серед комунарів, які допомагали йому збирати книги, газети і навіть тарілки із зображенням вуличних та домашніх сцен під час облоги Парижу. Майбутній академік Є. В. Тарле писав, що у І. В. Лучицького була велика бібліотека не тільки іспанської історичної літератури, але й першоджерел.

Крім того, у І. В. Лучицького була ще одна бібліотека, яка знаходилась безпосередньо у нього в кабінеті, так звана підручна або довідкова. Ця бібліотека була сформована, коли у вченого в заняттях французькою історією була значна перерва, і в його науковій діяльності настав один з найцікавіших моментів. Перебуваючи на посаді гласного Золотоніського повітового земства Полтавської губернії та почесного мирового судді Золотоніського повіту, вчений зацікавився вивченням історії землеволодіння Лівобережної України. Тому в його підручній бібліотеці була колекція книг з аграрних питань (різномовна, з багатьма статистичними довідниками). На книги з обох бібліотек було складено каталог на спеціально замовлених картках великого формату. Донька І. В. Лучицького допомагала батькові у складанні бібліографічного опису на книги з особової бібліотеки. Незмінною помічницею та соратницею І. Лучицького в усіх справах була також його дружина – перекладачка, видавець Марія Вікторівна, яка ще в юності опанувала чотири іноземні мови і, на прохання чоловіка, перекладала потрібні йому праці. Потрібно відзначити, що дружина вченого теж мала добре укомплектовану бібліотеку класиків усіх європейських країн в оригіналах, зокрема повне зібрання творів Сервантеса, подароване відомим російським соціологом, філософом та революціонером П. Л. Лавровим. У бібліотеці Марії Вікторівни були також твори Корнеля, Расіна, Мольєра, Ламартіна, Шатобріана, Гюго, Золя та інших. З німецьких письменників – Лессінга, Шиллера, Гете, Гофмана, Гейне та ін. Англійська література в бібліотеці Лучицької представлена творами Шекспіра, Байрона, Теккеря та ін., італійська – Д'Аннунціо, Серао, Фогаццаро. Із скандинавських письменників в бібліотеці були твори Леффлер-Каянелло, зокрема її спогади про С. Ковалевську, рукописи романів та п'єс, також твори Ібсена та Б'єрнсона. Крім того, значну частину фонду бібліотеки перекладачки становили словники та довідники, серед них шведсько-французький словник, подарований Марії Вікторівні Володимиром Боніфатійовичем Антоновичем.

Робота в Київській публічній бібліотеці вплинула на Івана Васильовича, саме їй вчений передав більшу частину своєї приватної бібліотеки в 1910 р. (понад 4 000 тисяч примірників, переважно з історії, серед яких було чимало раритетів). Хоча за словами Ольги Іванівни Лучицької, ця подія відбулась пізніше, у 1912 р. Основні умови передачі: 1) книги повинні бути розміщені в окремому відділі, що носив би ім'я вченого; 2) дозвіл дарувальнику користуватися книгам. На жаль, подальші історичні події не дозволили втілити мрії вченого, і його бібліотека тривалий час залишалась недоступною для широкого загалу користувачів.

Інша частина бібліотеки Івана Васильовича була продана бібліотеці ВУАН в Києві (ВБУ) на початку 20-х років ХХ ст. Слід відзначити, що переговори про передачу особової бібліотеки І. В. Лучицького велися ще за життя вченого, і хоча відповідальним за цю справу було призначено Є. Ківлицького, переговори з Іваном Васильовичем проводив особисто академік В. І. Вернадський. Найбільше представників Бібліотеки цікавили рукописні копії знищених французьких архівів. Після смерті вченого переговори про купівлю його книгозбірні проводились з його дружиною Марією Вікторівною, яка погодилась продати бібліотеку свого покійного чоловіка разом із своєю власною. У М. Лучицької знаходилась найцінніша частина бібліотеки професора, де були книги з історії Франції та інших держав різними мовами, а також з державного права, економіки та сільського господарства. В особистій бібліотеці були також комплекти вітчизняних урядових та французьких наукових журналів. Що стосується книжок самої М. В. Лучицької, то тут були переважно твори скандинавських класиків. Бібліотечний комітет ухвалив рішення про видачу авансу 25 тис. карб., а також 10 тис. карб. за шафи, де зберігались книги. Крім того, Марія Вікторівна була призначена на посаду експерта з оцінювання книжок, без утримання. Згідно з архівними документами, що зберігаються в Інституті рукопису НБУВ, бібліотекою ВУАН були придбані з бібліотеки В. І. Лучицького книги із загальної історії, зокрема історії Франції, у кількості 2 331 тому. За твердженням доньки Лучицького, до ВУАН була передана бібліотека з аграрних питань та з історії Паризької комуни. Газети були передані в газетний відділ ВУАН, тарілки – в музей Револуції. 20 квітня 1921 р. особовій бібліотеці професора В. І. Лучицького і навіть шафам, де зберігались книги, був виданий охоронний лист за № 137.

На початку 30-х років ХХ ст. частину особової бібліотеки І. В. Лучицького, яка знаходилась у нерозібраному стані в стосах Київської публічної бібліотеки (на той час – Київська Центральна Робітничка бібліотека

ім. ВКП(б)), разом з унікальними зібраннями В. М. Юзефовича, Д. П. Трощинського, було вирішено, з ідеологічних міркувань в дусі того часу, розпродати іншим бібліотекам та букіністичним магазинам. Всенародна бібліотека України зацікавилась названими приватними зібраннями, які становили наукову і культурну цінність. Роботою щодо виявлення раритетів та передачею їх до ВБУ займалися Б. І. Зданевич і С. І. Маслов. Вони склали проект доповідної записки до Народного комісаріату освіти УСРР «Про необхідність передачі книжкових колекцій Трощинського, Юзефовича, Лучицького з Київської Центральної Робітничої бібліотеки ім. ВКП(б) до ВБУ». Таким чином, у середині 30-х рр. ХХ ст., внаслідок купівлі з фондів бібліотеки ім. ВКП(б), до Бібліотеки Академії наук УРСР (назва НБУВ з 1934 по 1948 р.) перейшли зібрання Д. та В. Юзефовича, Д. С. Трощинського та частина бібліотеки І. В. Лучицького.

У 30-ті рр. ХХ ст. обидві частини особової бібліотеки І. В. Лучицького не зберегли своєї цілісності, були розпорошені. Процес упорядкування розпочався порівняно недавно. Після 2014 р. у Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ з обмінно-резервного фонду НБУВ та з основного фонду бібліотеки надійшов значний масив книжок, серед якого виявлено примірники, що раніше належали І. В. Лучицькому.

Характеристика історико-культурного фонду:

Більшість із виявлених книг тематично відноситься до історичної науки. Порівняно з цим, меншу кількість становлять видання з філософії, правознавчої або сільськогосподарської тематики.

Книги з історії представлені, наприклад, роботою англійського історика, президента Оксфордського Союзу в 1854–1855 рр. Джорджа Чарльза Бродрика: Brodrick G. «English Land and English Landlords: An Enquiry into the Origin and Characters of the English Land System, with Proposals for its Reform» (London – New York, 1881). Ще одна книга на історичну тематику з особової бібліотеки І. В. Лучицького – Lafuente M. «Historia general de España» Т. VII–IX (Madrid, 1862) – є фундаментальною працею іспанського історика, журналіста та політичного діяча, засновника політико-сатиричного журналу («Frau Gerundio») Модесто Лафуенте-і-Самальоа. Історії п'яти французьких міст присвячена книга письменника та історика, мандрівника Ернеста Прарона: Prarond E. «Histoire de cinq villes et de trois cent villages, hameaux ou fermes» (Paris, 1861). Книга французького публіциста, памфлетиста, депутата, дипломата, таємного агента та політичного авантюриста часів Французької революції та наполеонівських війн Еммануеля Анрі Луї Олександра де Лоне, графа д'Антрéга теж є в складі фонду

вченого: Antraigues E. «Mémoire sur les Etats-généraux, leurs droits et la manière de les convoquer» (1788). Повне зібрання творів французького журналіста та революціонера Каміля Демулена з особової бібліотеки І. В. Лучицького – «Oeuvres de Camille Desmoulins» (Paris, 1869) – теж відноситься до історичної тематики. Історії правління французького короля Чарльза VII присвячена книга: Beaucourt, G. L. E. «Histoire de Charles VII. T. 1: Le Dauphin: 1403–1422» (Paris, 1881). Інші книги з історії: Clerion P. «Histoire de Lyon, depuis sa fondation jusqu'à nos jours». Т. 6 (Lyon, 1837); Le Bret. «Histoire de Nouvelle édition revue et annotée d après les documents originaux, par MM. l abbé Marcellin et Gabriel Ruck» (Montauban, 1841); Martineau A. «Le Cardinal de Richelieu». Т. 1 (Paris, 1866) та ін.

Цікавою є книга з філософії відомого французького вченого позитивіста, історика, філолога та лексикографа, автора «Словника французької мови» Еміля Літтре: Littré, É. «La science au point de vue philosophique» (Paris, 1873). Ще одне видання з книгозбірні вченого належить науковій спадщині англійського філософа та соціолога, одного із засновників еволюціонізму, ідеї якого користувались великою популярністю в кінці XIX ст., Герберту Спенсеру: Spenser H. «First Principles» (London, 1880).

Книги з сільського господарства в особовій бібліотеці В. І. Лучицького представлені дисертацією італійського політика та державного діяча Сіндея Сонніна, у якій викладено умови життя сицилійських селян: Sonnino S. I. «Contadini in Sicilia» (Firenze, 1877). Інша книга – 2-й том видання праці статистика та економіста, відомого спеціаліста з аграрних питань Августа Майтцена: Meitzen A. «Der Böden und die landwirthschaftlichen Verhältnisse des Preussischen Staates» (Berlin, 1868). Інша книга сільськогосподарської тематики – праця англійського історика-медієвіста Фредеріка Сібома: Seebohm F. «English Village Community» (London, 1883), яка присвячена аграрній історії середньовічної Англії. Ця оригінальна праця дозволила віднести автора до істориків, які займалися дослідженням історії економіки. Ще одна книга – робота італійського політика та економіста Стефано Ячіні «La proprietà fondiaria e le popolazioni agricole in Lombardia; studj economici di Stefano Jacini» (Milano e Verona, 1856).

Інші книги з особової бібліотеки І. В. Лучицького: «Die Neumark Brandenburg im Jahre 1337 oder Markgraf Ludwig's des Aelteren Neumärkisches Landbuch aus dieser Zeit. Mit einer zum Landbuch gehörigen Karte / Hrsg. und erläutert von G. W. von Raumer» (Berlin, 1837); Berghaus H. «Landbuch der Mark Brandenburg und des Markgrafthums Nieder-Lausitz in der Mitte des 19. Jahrhunderts oder geographisch-historisch-statistische Beschreibung der

Provinz Brandenburg». Band 2 (Brandenburg, 1855); «Della schiavitù e del servaggio e specialmente dei servì agricoltori, libri III». Т. 1 (Milano, 1868).

Слід зазначити, що процес реконструкції особової бібліотеки І. В. Лучицького триває. Але той масив документів з книгозбірні, що виявлено і досліджено, дозволяє зробити висновок, що формування книгозбірні було результатом планомірної і кропіткої роботи колишнього власника. Бібліотека була сформована за фаховими ознаками, тематичний склад фонду був тісно пов'язаний з науковою та громадсько-політичною діяльністю Івана Васильовича. Активна участь у процесі передачі особової бібліотеки В. І. Лучицького до Всенародної бібліотеки України видатних представників української наукової еліти минулого століття (В. І. Вернадського, С. О. Єфремова, Д. І. Багалія) є також підтвердженням наукової цінності особової бібліотеки вченого.

Хронологічні межі видань: друга половина XIX ст.

Кількісний склад фонду: більше 500 од. Поповнення бібліотеки триває.

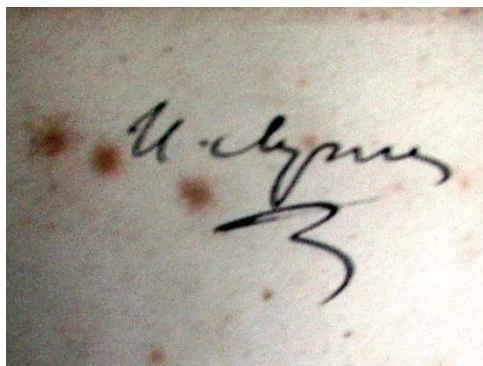
Мови видань: англійська, французька.

Зовнішні ознаки колекції: Власницькі знаки на книгах з бібліотеки вченого прості: шрифтовий екслібрис (штемпель) синього кольору з написом «І. В. Лучицькій» або автограф-підпис вченого на титульній сторінці книги. Крім того, на корінцях деяких книг збереглося тиснення з ініціалами вченого «І. Л.» або шифр книги у вигляді наліпки.

На частині книжок з особової бібліотеки В. І. Лучицького відсутня печатка, але олівцем, крім скороченого прізвища Лучицького, записано галузь знань до якої належить книга, та її порядковий номер на полиці. Наприклад, Kermes, L. A. «Ausführliche systematische Darstellung der nach der jetzigen Preußischen Staats- und Rechtsverfassung» (Leipzig, 1829) – олівцем напис-шифр «Луч 221 3/ правов.»; Monlezun, J. J. «Histoire de la

Gasogne depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours». Т. Quatrième. (1847). Є напис-шифр «Луч 622 9/ ист.».

Науково-довідковий апарат:

Електронний каталог (див. на порталі НБУВ закладку «Каталоги» – <http://www.nbuv.gov.ua/node/554>, Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, Бібліотека І. В. Лучицького).

Використані джерела і література:

1. Кириченко Р. С. Українські вчені кінця XIX – початку XX ст. – бібліотекарі, бібліофіли, творці і хранителі історії України (до проблеми вивчення розпорочених бібліотек В. Антоновича, Ф. Вовка, І. Лучицького) // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2003. Вип. 11. С. 331–359.

2. Кириченко Р. С. Французька книжка з приватних бібліотек: доля, склад, історико-книгознавча реконструкція // Вісник Книжкової палати. 2003. № 10. С. 44–47; № 11. С. 39–43.

3. Клименко І. В. Лучицький Іван Васильович // Особові архівні фонди Інституту рукопису : путівник. Київ, 2002. С. 328–331.

4. Літопис Національної парламентської бібліотеки України. Київ: НПБУ, 1996. Ч. 1 : 1866 – лютий 1917 р. 137 с.

5. Матрос О. Іван Васильович Лучицький – педагог, просвітник та громадський діяч // Проблеми підготовки сучасного вчителя. Умань, 2011. № 3. С. 284–289.

6. Мяскова Т. Є. Бібліотечна діяльність Івана Васильовича Лучицького та історична доля його особової бібліотеки // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2016. Вип. 44. С. 387–400.

7. Тарле Е. В. И. В. Лучицкий как университетский преподаватель // Научный исторический журнал. 1914. Вып. 2. № 4. С. 1–9.

8. Українознавчі студії та мемуари Івана і Марії Лучицьких (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України та ін.; упоряд., опрацюв. текстів, вступ. слово, біогр. та бібліогр. матеріали О. О. Новікова. Київ, 2007. 403 с.

Тетяна Мяскова

Бібліотека Варвари Ніколівни Ханенко

Фондозасновник: Ханенко Варвара Ніколівна (1852–1922) – колекціонерка та меценатка, дружина Богдана Івановича Ханенка. Засновниця, разом з чоловіком, Музею мистецтв у Києві (вул. Терещенківська, 15–17).

Інформаційна довідка про фондозасновника:

9 серпня 1852 року у м. Глухові, в родовому маєтку відомого підприємця, мецената і колекціонера Ніколи (Миколи) Артемовича Терещенка, народилась дочка Варвара. Дівчина отримала, як було прийнято, домашню освіту, а також успадкувала сімейні традиції колекціонування та благодійності.

1874 року Варвара Ніколівна побралася з Богданом Ханенком – нащадком української козацько-старшинської родини, колекціонером творів мистецтва. З 1870-х Варвара Ханенко й сама почала збирати власну колекцію, зокрема давні православні ікони, українські народні килими та взірці вишивки. Шлюб Варвари Терещенко та Богдана Івановича Ханенка, випускника юридичного факультету імп. Московського університету, виявився вдалим сімейним союзом двох небайдужих до мистецтва людей. Після того, як у 1881 р. 32-річний Богдан Іванович залишив державну службу (до цього він працював в окружному суді Варшаві, а потім подружжя подорожувало Європою, в т. ч. з метою лікування Богдана), вони з дружиною оселилися в Києві. Тут Богдан Ханенко уславився як успішний підприємець. Він володів кількома великими родовими маєтками, очолював «Землеробський синдикат» і Київський комітет торгівлі та мануфактури.

Богдан Іванович був також членом Київського біржового товариства, правління Всеросійського товариства цукрозаводчиків і рад кількох київських банків. Крім того, він працював директором-розпорядником, а згодом і головою правління Товариства цукробурякових та рафінадних заводів братів Терещенків.

Варвара Ханенко ніколи не була просто дружиною при чоловіку, як тоді було заведено. Вона заснувала і утримувала шість майстерень народних художніх промислів, а також брала участь у благодійних заходах нарівні з чоловіком (фінансували лікарні, школи, будівництво Політехнічного інституту). Варвара Ханенко була головою комісії Київського художньо-промислового й наукового музею з організації першої Південноросійської виставки кустарних виробів (1906 р.), а з 1907 р. – ініціатором і діяльним членом Київського кустарного товариства. Окрім того, в Києві Варвара Ханенко отримала від батька Миколи Артемовича у спадок ділянку землі поряд із університетським парком. На цьому місці було побудовано особняк у стилі італійського палаццо. Основна частина приміщень будівлі Ханенків була призначена для зберігання та експонування картин. Вже тоді їх було близько 1200 – справжніх витворів світового мистецтва (картини Белліні, Перуджино, Сурбарана, Давіда, Енгра, Ван Дейка, Веронезе, Джотто, Караваджо).

Після смерті Богдана Івановича в 1917 р. колекція картин, згідно з його волею, перейшла у власність Варвари Ніколівни, а після її смерті мала перейти у власність міста Києва для організації загальнодоступного музею. Варвара Ніколівна мусила впорядкувати колекцію й підготувати її до перетворення в музей. Через військові події меценатка була змушена евакуювати значну частину зібрання з Києва до Москви, до Історичного музею. Згодом вона добилася повернення колекції до Києва, при цьому три десятки картин безслідно зникли. Повністю було пограбовано її квартиру в Санкт-Петербурзі, де зберігалися прекрасні твори мистецтва.

У 1918 р. Варвара Ніколівна відмовилася від пропозиції переїхати до Німеччини й відкрити там музей на привілейованих умовах. Натомість вона звернулась до Української академії наук, як єдиної на той час установи, здатної забезпечити збереженість культурної спадщини, із проханням прийняти від неї в дар усі художні багатства, але з урахуванням умови Богдана Івановича: зібрання має називатися «Музей Богдана Івановича та Варвари Ніколівни Ханенків» та бути загальнодоступним, а вона сама до кінця життя могла б мешкати у своєму будинку (вул. Терещенківська, 15). Відповідно до декрету Раднаркому України від 23 червня 1919 р., музей

націоналізовано й перетворено на Другий державний музей, підпорядкований Всеукраїнському комітету охорони пам'яток мистецтва й старовини. Першим упорядником музею стає мистецтвознавець та художник Георгій Лукомський. Разом із ним активну участь в створенні перших експозицій бере Варвара Ханенко. Водночас було введено посаду політичного керівника, який заходився встановлювати більшовицькі порядки, вкрай образливі й принизливі для вчорашньої власниці, господині, дарувальниці. Зокрема, її було поселено у двох маленьких кімнатках разом з покоївкою на третьому, антресольному поверсі, позбавлено всіх речей, крім особистих. Завдяки підтримці української інтелігенції літня Варвара Ханенко добивається права і надалі мешкати при музеї. До кінця життя вона очолює Комітет музею.

Лише в 1921 р. Всеукраїнська академія наук повноцінно вступила в права володіння Музеєм. Було затверджено статут Музею мистецтв Всеукраїнської академії наук імені Б. І. і В. Н. Ханенків, створено Раду для керування роботою Музею, а Варвара Ніколівна увійшла до її складу. Очолив Музей відомий вчений-мистецтвознавець, археолог М. О. Макаренко. На той час музей був єдиною доступною для студентів і молодих художників установою в Києві.

Варвара Ніколівна Ханенко померла 7 травня 1922 року. Її поховала поряд з чоловіком вірна служниця на цвинтарі Видубицького монастиря. В 1925 р. Миколу Макаренко звільнили з роботи і арештували. Більшовицьке керівництво примусило Академію наук прибрати з назви Музею прізвища його засновників та дарувальників через відсутність у них революційних заслуг. Після смерті Варвари Ніколівни загадковим чином зник весь особистий архів родини Ханенків. Не збереглося ні документів, ні фотографій. Навіть два її портрети, написані художниками О. Харламовим і іспанцем У. Чека, були загублені під час Другої світової війни. На щастя, з них були зроблені фотографії. Існує версія, що архів після смерті Варвари Ніколівни спалила її рідна сестра. Але це тільки версія. Лише наприкінці минулого століття палац Ханенків був реставрований, а в назві Музею було повернуто імена його засновників – Богдана та Варвари Ханенків.

Дата і місце формування колекції: м. Київ, друга половина XIX ст. – початок XX ст.

Історична довідка про фонд:

Збирати власну бібліотеку Варвара Ханенко почала ще дівчиною, це підтверджуються наявністю суперекслібриса у вигляді тиснення на корінці з монограмою «В. Т.» – «Варвара Терещенко» на книзі з її юності,

що зберігається в науковій бібліотеці Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, – грубий том-конволют «Повного російсько-французького словника» 1867 р. Цей словник, ймовірно, потрібен був В. Ханенко для читання книг французьких просвітників, оригінали творів яких переважали в її бібліотеці.

Взагалі, історія бібліотеки Ханенків, зокрема Варвари Ніколівни, на тлі картинних скарбів, фарфору та емалі трохи затінена. Окрім витворів мистецтв подружжя володіло і багатою бібліотекою. Це підтверджує і бібліотекознавець У. Іваск у другій частині праці «Частные библиотеки в России» (Приложение к «Русскому библиофилу» 1911 года), де він пише, що Ханенки мали багату книгозбірню, присвячену, головним чином, питанням історії та археології. За 40 років спільного життя Ханенки сформували книгозбірню обсягом до 10 тис. томів, з них близько 3000 од. зб. становили книги з мистецтва, як вказано на сайті Музею Ханенків. За публікацією С. Гілярова 1923 р., книгозбірня музею містила 3 179 томів. За його ж твердженням, бібліотека була не систематизована. Література з голландського малярства XVII ст., з італійської та перської кераміки була представлена у фонді значно повніше, ніж література з мистецтва античності, або з італійського малярства. В бібліотеці містилися надзвичайно коштовні та рідкісні книги, майже усі художні журнали, що виходили в Російській імперії на початку XX ст. Велику наукову цінність мали ілюстровані каталоги аукціонів (315 томів). Близько половини книжок були російськомовні. У перші післяреволюційні часи бібліотека майже не поповнювалася (надійшло лише 80 книжок, з яких переважали дари). У 1922 р. бібліотеку відвідали 645 осіб, а за три квартали 1923 р. вже близько 1000. Шафи з книгами були в різних кімнатах. Обслуговування читачів здійснював лише один бібліотекар, якому було важко слідкувати за користувачами, через що з деяких видань, як зазначив С. Гіляров, було вибрано чимало ілюстративного матеріалу.

Бібліотека Ханенків разом з музеєм в 1921 р. поступила, як зазначено вище, у підпорядкування ВУАН. У листопаді 1925 р. Вчений секретар Музею мистецтв ВУАН С. О. Гіляров передав до фондів ВБУ при ВУАН книги мистецтвознавчої тематики, а також книжки колишньої «ханенківської бібліотеки», які не були занесені в інвентар Музею. Приймав книги співробітник бібліотеки П. Ф. Терлецький. Згідно з архівними документами, усього було передано 2888 од. зб. Скільки книг та журналів серед переданого належали особисто Варварі Ніколівні, не відомо. Серед одержаних ВБУ примірників видань були твори французьких просвіт-

ників, мислителів та письменників Дідро (17 книг), Шатобріана (9 книг) та ін. Саме з книг цих та інших іноземних авторів співробітниками відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ частково реконструйована приватна бібліотека В. Н. Ханенко.

У 1920-х рр. книги з бібліотеки Ханенків поповнили також фонди Київської картинної галереї, сьогодні в її фондах виявлено 4 книги з інскриптами Ханенків. Якись книги було залишено в Музеї мистецтв ВУАН. За твердженням С. І. Білоконя, експонати та книги з фондів музею у 1920–1930-х рр. вилучав т. зв. «Госторг». У 1936 р. Музей разом з бібліотекою вийшов із підпорядкування Академії наук, втративши статус наукового центру, яким його бачило подружжя Ханенків, поступово перетворившись на частину радянської пропагандистської машини.

Під час Другої світової війни багато книг з музею вивезли німці. Відомо, що після війни київські музеї та бібліотеки намагались відбирати з резервних сховищ академічної бібліотеки, що були розташовані по всьому Києву, потрібні їм книжки. Тому в книгозбірнях київських музеїв і бібліотек зараз знаходяться книжки з печатками, до прикладу, Першої Олександрівської гімназії, Колегії Павла Галагана, а також з бібліотеки Ханенків.

Характеристика історико-культурного фонду:

Вподобання Варвари Ніколівни охоплювали не тільки стародавній іконопис, італійську майоліку та французький живопис, але й твори французьких філософів–просвітителів. Зокрема, зараз у Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ з бібліотеки В. Н. Ханенко зберігаються твори Вольтера «Oeuvres complètes de Voltaire». Т. 1–14, 17–19, 21–28, 32–34, 36–39, 41–44, 47–49, 51(t.1, 2), 52–55, 57–61, 63–64, 67–68 (Paris, 1784) та «L'homme aux quarante écus by Voltaire» (Londres, 1768); Д. Дідро «Oeuvres Choiesies de Diderot: Précédées de sa vie par Mme De Vandeuil et D'une introduction par Francois Tulou». Т. 1 (Paris, 1800); «Oeuvres de Denis Diderot». Т. 1–5, 7–9, 11, 13–15 (Paris, 1800). Збережено також примірники видань французького письменника, композитора та філософа Жан-Жака Руссо «Oeuvres completes de J. J. Rousseau: classée par ordre de matières, et ornée: de quatre-vingt-dix Gravures». Т. 1–17, 20–37 (Paris, 1788–1793); французького історика літератури, мистецтвознавця Тена Іполита «Les Origines de la France contemporaine» (S. l., S. a.); французького письменника, публіциста Констана де Ребека Бенжамена Анрі «De la Religion, considéré dans sa source, ses formes et ses développements». Т. 2, 5 (Bruxelles, 1825); французького письменника і дипломата, засновника романтизму у французькій літературі Франсуа-Рене де Шатобріана «Le génie du christianisme: par

M. le Vicomte de Chateaubriand, suivi de la défense du Génie du Christianisme et de la lettre a M. de Fontaines». Т. 2 (Paris, 1847); французького драматурга XVII ст. Жана Батиста Расіна «Oeuvres de Jean Racine, de L'Académie française. Plus correcte & plus ample que toutes les précédentes». Т. 1 (Paris, 1779) та ін. Дві книги мають ознаки приналежності Богдану Івановичу: двотомне видання французького економіста Анрі Жозефа Леона Бодрийєра: «Études de philosophie morale et d'économie politique». Т. 1, 2 (Paris, 1858): суперекслібрис на корінці книги з написом «Б. И. Х.» та його автограф на титульній сторінці.

Хронологічні межі видань: 1751–1864 рр.

Кількісний склад фонду у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ: 137 од. зб. Бібліотека відкрита для поповнення.

Мова видань: французька.

Зовнішні ознаки колекції:

Шрифтовий екслібрис-печатка «Бібліотека В. Н. Ханенко». На книжках також збереглися порядкові номери, що були присвоєні документам ще при житті власниці у вигляді наклейки з шифром, що вказує місце книги на полиці, наприклад, «33». На деяких книгах на корінці зберігся суперекслібрис «J. M.» та екслібрис у вигляді печатки з написом «J. MITMIEWICZ» – скоріш за все, попереднього власника.

Науково-довідковий апарат колекції :

Електронний каталог (див. на порталі НБУВ закладку «Каталоги» – <http://www.nbuv.gov.ua/node/554>, Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій. Бібліотека В. Н. Ханенко).

Картковий алфавітний каталог у читальному залі відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ.

Використані джерела та література:

1. Акт. Року 1925, листопаду 18 дня [про передачу книжок від Музею мистецтв Всенародній бібліотеці України при ВУАН] : Переписка с Академией наук УССР, Наркомпросом, научными учреждениями, библиотеками, издательствами и др. по вопросам комплектования библиотеки, приобретения книг и книгообмена. 2 января 1925 г. – 31 декабря 1925 г. // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 121. Арк. 155–155 зв.

2. Заявление Ханенко Варвары Николаевны в Украинскую Академию Наук о принесении в дар А. Н. памятников искусства, библиотеки, здания и условия передачи. 15 декабря 1918 г. Киев // IP НБУВ. Ф. I. Спр. 26173. 6 арк. машинопису + 1 конв.

3. О статуте Художественно-Археологического Музея им. Ханенков : Протокол № 87 общего собрания ВУАН от 28 февраля 1921 г. // IP НБУВ. Ф. 1. Спр. 26 199 [Арх. Кримського]. 13 арк. [чернетка – автограф Кримського, та оригінал, друкований на машинці].

4. Ханенко Варвара – Кримському Агафангелу Юхимовичу [1919?] // IP НБУВ. Ф. I. Спр. 24461–24462. 6 арк.

5. Білокінь С. Варвара Ханенко у спогадах сучасників // Матеріали науково-практичної конференції з нагоди 150-річчя від дня народжен-

ня Б. І. Ханенка, мецената, колекціонера, фундатора музею. Київ : Кий, 1999. С. 48–50.

6. Варвара з роду Терещенків (Варвара Ханенко – колекціонерка, благодійниця, музеєтворець: до 165-річчя від дня народження) : Біобібліографічний нарис. Київ, 2017. Вип. 2. 44 с. Серія «Видатні жінки Києва».

7. Гіляров С. Бібліотека музею мистецтв ім. Ханенків // Бібліологічні вісті. 1923. № 4. С. 91–92.

8. Гриценко М. Варвара Ханенко: Жінка з великої літери // Історія України. Шкільний світ. 2010. № 19 (659), травень. С. 21–24; Там само. 2010. № 31 (671), серпень. С. 22–24.

9. Крутенко Н. Ханенки // Пам'ятки України. 1997. № 1. С. 62–72.

10. Мяскова Т. Варвара Миколаївна Ханенко та доля її бібліотеки // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2011. Вип. 31. С. 298–311.

11. Рославець О. Богдан Іванович Ханенко – засновник Київського музею західного та східного мистецтва // До 150-річчя з дня народження Богдана Івановича Ханенка, мецената, колекціонера, фундатора музею : Матеріали наук.-практ. конф. / Київський музей західного та східного мистецтва. Київ : Кий, 1999. С. 5–13.

12. Ханенко Богдан Іванович, вице-председатель Киевского Обва давностей и истории // Иваск У. Г. Частные библиотеки в России : [Ч. 2 : Лукашевич Иван Яковлевич – Фомин Иван Иванович]. Приложение к «Русскому библиофилу» 1911 года. СПб., 1912. С. 65.

13. Шуманский Е. А. Справочная книга для русских библиофилов и коллекционеров. Одесса, 1905. С. 122–123.

Тетяна Мяскова

Бібліотека Михайла Івановича Черткова

Фондозасновник: Чертков Михайло Іванович (1829–1905), російський генерал, учасник Кримської (1853–1856) і Кавказької (1817–1864) воєн, у різні роки Волинський, Київський, Варшавський генерал-губернатор, член Державної ради з 1881 р.

Інформаційна довідка про фондозасновника:

Походив із стародавнього дворянського роду, родоначальниками якого були Василь і Гаврило Івановичі Черткови – воєводи з 1558 р. Батько Михайла Івановича, Іван Дмитрович Чертков (1797–1865), був шталмейстером (завідувачем царських стаєнь), мати – баронеса Олена Григорівна Строганова (1800–1832), дочка оберкамергера імператора, члена Державної ради графа Г. О. Строганова.

М. І. Чертков навчався в Пажеському корпусі (1837–1848), після закінчення якого отримав звання корнета лейб-гвардії кінного полку. В результаті участі в ряді воєнних операцій у Європі та у Криму, а також за доблесну військову службу був нагороджений 11 орденами (1855–1898).

У 1861 р. був призначений Воронежським військовим губернатором і керуючим цивільною частиною, ініціював будівництво залізниці до Ростова, що призвело до виникнення нового містечка – Черткова. В 1864 р. був призначений Волинським військовим губернатором, займав цю посаду до 1866 р. У 1867 р. був призначений помічником по цивільній частині Віленського, Ковенського, Гродненського й Мінського генерал-губернатора та головного начальника Вітебської й Могилевської губерній. У 1868 р.

отримав звання генерал-лейтенанта і був призначений отаманом Донського козачого війська й керуючим областю війська Донського. У часи Російсько-турецької війни (1877–1878) супроводжував імператора Росії Олександра II в Кишинів і в діючу армію. У 1877 р. був призначений тимчасово на посаду Київського, Подільського й Волинського генерал-губернатора; в 1878 р. затверджений генерал-губернатором і додатково призначений командуючим військами Київського військового округу.

В 1878–1879 рр. М. І. Чертков купив у збанкрутілих нащадків російського державного діяча Д. П. Трощинського маєток у містечку Кагарлик Київської губернії, що на якийсь час призвело до опали генерал-губернатора при дворі, оскільки, згідно з царським указом Олександра II, державним службовцям заборонялось купувати нерухомість у підлеглих їм губерніях, щоб не було спокуси використовувати службове становище й адміністративний ресурс в особистих цілях. За роки володіння Кагарлицьким маєтком М. І. Чертков побудував там школу, лікарню й завершив будівництво цукрового заводу.

У 1881 р. М. І. Чертков був обраний членом Державної ради й уведений до складу Особливої Наради для розгляду питань про реорганізацію військового управління. В 1901 р. був призначений Варшавським генерал-губернатором і командуючим військами Варшавського військового округу. У 1905 р. Михайло Іванович був звільнений з поста генерал-губернатора.

Помер М. І. Чертков 19 жовтня 1905 р. у Парижі, де проходив лікування. Похований у м. Кагарлику Київської області. Після смерті Михайла Івановича маєтком управляла його дружина Ольга Іванівна Гулькевич-Глебовська (1840–1912), саме вона і спонукала чоловіка на придбання замка й маєтку Трощинських у Кагарлику.

Дата і місце формування фонду: всі місця служби, м. Кагарлик Київської області, друга половина XIX – початок XX ст.

Історична довідка про фонд:

За 57 років військової й державної служби Михайло Іванович Чертков зібрав багату бібліотеку, наповнення якої відповідало його особистим і професійним інтересам. Останнє місце перебування приватної бібліотеки Черткова було в Кагарлику, де знаходився його маєток і де він, не зважаючи на високі посади, проживав з 1881 р.

Після встановлення радянської влади в маєтку розмістили державні установи. Більшу ж його частину передано в 1924 році під сільський будинок та клуб, де знаходилась і бібліотека, з відкритим доступом для всіх бажаючих.

Пізніше її перевели до клубу цукрозаводу, вже зі статусом районної. У фонді налічувалось понад 22 тисячі книг.

Дотепер достеменно невідомі шляхи й джерела надходження приватної бібліотеки М. І. Черткова до бібліотеки НБУВ. Найвірогідніше, як свідчить згадка в архіві НБУВ з нерозбірливим підписом, один з керівників цукрозаводу запропонував Всеукраїнської бібліотеки України (ВБУ, нині НБУВ) забрати застарілі, насамперед, іноземні книги, як непотрібні, що бібліотека й зробила. Відповідно до тогочасної практики, частина книжок була опрацьована і влита у загальні фонди, без власницьких ознак у каталозі. Частина, переважно іноземні видання, була законсервована. У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства книги з книгозбірні М. І. Черткова були виявлені, атрибутовані та відібрані в окремий масив після перегляду 86 тис. од. зб. іноземної літератури, яку було отримано в 2016 р. з відділу організації та обслуговування основним фондом НБУВ, але пошук розпорошених видань з приватної бібліотеки М. І. Черткова триває, книжкова колекція відкрита для подальшого поповнення.

Характеристика історико-культурного фонду:

З книгозбірні М. І. Черткова представляємо літературу виключно іноземними мовами, оскільки російськомовна, вірогідно, була розпорошена серед основного книгосховища ВБУ (нині НБУВ). Усі книги мають екслібрис М. І. Черткова та помітки про розташування в ІХ-ти шафах за відповідною тематикою. У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій перебуває література з п'яти шаф приватної бібліотеки М. І. Черткова. Більш детальна шифровка книг згідно написів на екслібрисах допомогла приблизно визначити тематику зібраної літератури в кожній шафі.

Шафа III містила літературу з історії міжнародних відносин та ролі особистості в історії. Наприклад: Napoléon Bonaparte «Oeuvres de Napoléon Bonaparte» Tome I–4 (Paris, 1821–1822), (Шк. III. № 13): праці Наполеона Бонапарта (1769–1821), французького полководця, державного діяча. Книга княгині Катерини Михайлівни Долгорукової (Юрьєвської) (1847–1922) під псевдонімом Віктора Лаферте про подробиці особистого життя й смерті Олександра II: Laferté V. «Alexandre II : détails inédits sur sa vie intime et sa mort» (Bâle-Genève-Lyon, 1882), (Шк. III. № 71). Інше видання – авторський твір Теодора (Тедді) Рузвельта (1858–1919), 26-го президента США, державного діяча, історика, натураліста, письменника: Roosevelt Th. «La Vie intense. Traduit par Mme la princesse Ferdinand de Faucigny-Lucinge, M. Jean Izoulet. Lettre à M. E.-M. de Vogüë. Préface Deux paroles sur la

France. Introduction l'Idée de guerre et l'idée de patrie par Jean Izoulet Reliure inconnue» (Paris, 1902), (Шк. III. № 200).

Література з шафи IV була присвячена переважно питанням стратегії й тактиці воєнних дій і проблемам застосування бойової зброї: Bertrand H. «Guerre d'Orient. Campagnes d'Egypte et de Syrie 1798–1799. Memoires pour servir a l'histoire de Napoleon; avec une atlas de 18 cartes» Vol. 1–2 (Paris, 1847), (Шк. IV. № 19) – [«Кампанія в Єгипті й Сирії. Мемуари Наполеона, написані під час перебування в засланні на о. Св. Олени»], записав Анрі Грантьєн, граф Бертран (1773–1844), генерал армії Наполеона. Ще одне видання: Bugeaud T. «Maximes, conseils et instructions sur l'art de la guerre, ou aide-mémoire pour la pratique de la guerre à l'usage des militaires de toutes armes et de tous pays» (Paris, 1857), (Шк. IV. № 167) – [«Інструкція із практичного застосування в бойових умовах різних видів зброї всіх країн»]. Склав цю книгу Бюжо, маркіз де ла Піконнері, герцог Іслійський (1784–1849), маршал Франції, генерал-губернатор Алжиру, який зіграв вирішальну роль в урегулюванні конфлікту в колонії. Ще книга, що наявна у шафі IV – Odier P–A. «Cours d'études sur l'administration militaire» Tome 1–7 (Paris, 1824), (Шк. IV. № 183) – [«Реформи військової адміністрації»] є науковим доробком французького політика П'єра-Агатанга Од'є-Лаплаца (1774–1825).

Шафа V була заповнена історико-художніми й мемуарними творами французьких та інших закордонних класиків, серед них: Blasco Ibanez B. «Arenes sanglantes» (Paris, 1909), (Шк. V. № 26 а) – [«Кров і пісок»]. Роман Вісента Бласко Ібаньєса (1867–1928), одного з відомих іспанських письменників ХХ ст., видатного соціального романіста. Zola E. «Pot-Bouille» (Paris, 1882), (Шк. V. № 342) – [«Накип»]. Роман Еміля Золя (1840–1902), французького письменника, публіциста і політичного діяча. Перша публікація видання: Garon G. «Les memoires du pope Garone les dessous de la revolution russe». (Paris, 1905–1906), (Шк. V. № 360) – [«Спогади попа Гапона про зворотний бік революції»]. Есе Георгія Апполоновича Гапона (1870–1906), священника руської православної церкви, проповідника, оратора, політичного діяча.

У шафі VIII було зосереджено соціально-політичну літературу: Le Bon G. «Psychologie du socialisme» (Paris, 1902), (Шк. VIII. № 20) – [«Психологія соціалізму»] Гюстава Лебона (1841–1931), французького історика, психолога, соціолога, антрополога. Waliszewski K. «Le Berceau d'une dynastie, les premiers Romanov 1613–1682» (Paris, 1909), (Шк. VIII. № 27) – [«Колиска першої династії Романових 1613–1682»]: історичне

дослідження Казимира Феліксівича Валішевського (1849–1935), польського історика, письменника і публіциста, відомого творами з історії Росії XVI–XVIII ст. Biriukov P. «Léon Tolstoi: Vie Et Oeuvre; Mémoires, Souvenirs, Lettres, Extraits Du Journal Intime Notes Et Documents Biriukoviques, Réunis». Tome 1-2 (Paris, 1906), (Шк. VIII. № 121) – [«Біографія Л. М. Толстого»], праця Павла Івановича Бірюкова (1860–1931), публіциста, громадського діяча, бібліографа, друга Л. М. Толстого.

Книги шафи IX представлені творами відомих французьких письменників та науково-популярними виданнями: Flammarion C. «L'Astronomie populaire» (Paris, 1880), (Шк. IX. № 2) – [«Популярна астрономія»], праця Каміля Фламмаріона (1842–1925), французького астронома, що виклав у доступній читачеві формі основні проблеми астрономії, атмосфери Землі й клімату. «Fables de Jean de La Fontaine / illustrations de Grandville» (Paris, 1864), (Шк. IX. № 4) – [«Байки Лафонтена»]. Твір Жана де Лафонтена (1621–1695), французького байкаря; ілюстрації Жан-Жака Грандвіля (1803–1847), французького ілюстратора, літографа. Представлено також книгу: Perrier E. «Eléments De Zoologie, Conformes Aux Programmes Officiels Du 28 Janvier 1890. Pour La Classe sixieme» (Paris, 1894), (Шк. IX. № 90) – [«Елементарна зоологія»] Жана Октава Едмона Перрьє (1844–1921), французького зоолога і анатома, відомого своїми дослідженнями безхребетних (кільчастих і голкошкірих).

Отже, література в шафах була розподілена за певною тематикою. На жаль, поки не виявлена література з інших шаф – I, II, VI, VII, а може бути й X, вірогідно, в цих шафах розміщувалися російськомовні видання чи книги іншої тематики.

Хронологічні межі видань: XIX – початок XX ст.

Кількісний склад фонду: 827 од. зб. Колекція відкрита для поповнення. Є 4 книги з приватної бібліотеки М. І. Черткова в колекції рідкісних видань у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ.

Мови видань: російська, французька.

Зовнішні ознаки колекції: На корінці всіх книг знизу є наклейка білого кольору із блакитною смужкою по краю розміром 25 x 10 мм. Усередині наклейки чорними чорнилами, від руки, проставлений порядковий номер розташування книги на полиці. На внутрішньому боці верхньої кришки примірника наклеєно еклібрис М. І. Черткова розміром 65 x 75 мм із зображенням герба роду Черткових без деяких деталей: у рамочці із двох смужок зображений щит, увінчаний дворянською короною; в нижній половині щита, по центру, розміщено зображення будинку в човні, що пливе по хви-

лях як Носєв ковчєг, нїс і корму човна увїнчують голови Левїв. Під гербом розміщено два написи: «М. И. Чертковъ» і нижче «M. Tchertkoff». На всіх екслібрисах у верхньому лівому куті чорнилом написано «Шк.» (шафа) і номер шафи римськими цифрами, а в правому верхньому куті позначено «№» і цифру (розміщення книги на полиці). Деякі книги бібліотеки М. І. Черткова мають ще один екслібрис, що становить наклейку 50 x 60 мм, де на світлому тлі зображений герб роду Черткових без деяких деталей. Під гербом напис прописними латинськими літерами «I. Tchertkoff». Можна припустити, що це книги з бібліотеки батька М. І. Черткова, Івана Дмитровича. Цей екслібрис ніяких додаткових написів не має відносно розміщення книг у шафах і на полицях.

Науково-довідковий апарат колекції:

Службовий топографічний каталог.

Використані джерела і література:

1. Альманах современных русских государственных деятелей / изд. Г. А. Гольдберга. Санкт-Петербург : Тип. Исидора Гольдберга, 1897. С. 70–71.

2. Герб рода Чертковых // Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи, начатый в 1797 г. [Санкт-Петербург, 1798]. Ч. 1. № 73.

3. Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2017. С. 157.

4. Иваск У. Г. Описание русских книжных знаков (Ex-Libris). Москва, 1905. Вып. 1. С. 310. Рис. 381.

5. Кагарлицька міська бібліотека для дорослих // Кагарлик: офіційний веб-сайт міської ради. URL: <https://old.kagarlyk-mrada.gov.ua/pages/p27>. Останній перегляд 15 листоп. 2024 р.

6. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Киев : тип. Киево-Печерской Лавры, 1864. С. 60–61.

7. Р-нов В. Чертковы // Энциклопедический Словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона: Том XXXVIII А (76). Человек—Чугуевский полк. Санкт-Петербург, 1903. С. 698–699.

Зоя Афанасьєва

Бібліотека Федора Рудольфовича Штейнгеля

Фондозасновник: барон Штейнгель Федір Рудольфович (Theodor von Steinheil, 1870–1946, за походженням із зросійщеного аристократичного німецького роду) – член I Державної Думи Російської імперії від м. Києва, державний діяч Української Народної Республіки, посол Української держави в Берліні, колекціонер і меценат.

Інформаційна довідка про фондозасновника:

Федір Штейнгель народився 27 листопада (9 грудня) 1870 р. у Санкт-Петербурзі, в сім'ї балтійського німця Рудольфа Штейнгеля. Мати – Марія Камінська, православна українка – мала великий вплив на формування світогляду сина. Навчаючись у школі в Києві, всі канікули проводив у с. Городок на Рівненщині, де його батько придбав маєток. Далі навчався спочатку на фізико-математичному факультеті в Київському університеті, а згодом на природничому відділенні фізико-математичного факультету Варшавського університету, закінчити які йому завадив стан здоров'я. Тричі був одружений.

Ім'я Федора Штейнгеля нерозривно пов'язане з першим Волинським музеєм, заснованим ним 25 листопада 1896 р. у с. Городок. Це був перший в Україні приватний краєзнавчий музей світського спрямування. Його експозиція висвітлювала історію волинського краю і була розрахована на масового відвідувача. Барон Штейнгель не лише фінансував всі роботи, пов'язані з музеєм, але й був власником музею, співавтором програми його діяльності, активним членом наукового гуртка. Розроблена разом з його товаришем М. Біляшівським програма цього закладу була першою спро-

бою наукового підходу до організації музеїв та планування їх діяльності в історії українського музезнавства. Він проводив археологічні розкопки на території Волинської губернії, зокрема над річками Горинь і Уборть. Величезний добробок у творчій діяльності барона становили фотознімки історичних пам'яток регіону.

В Городку Федір Рудольфович Штейнгель побудував також школу, де місцеві діти отримували безкоштовно освіту, утримував своїм коштом лікарню, лазню для селян, заснував сільський хор. Був почесним мировим суддею Рівненського повіту, членом облікового, позичкового комітету Рівненського відділення Державного банку, почесним наглядачем Рівненського 2-класного міського училища. Під час епідемії холери в 1893–1895 роках бароном Штейнгелем були облаштовані безкоштовні чайні в Городку ті інших населених пунктах губернії, вимощена дорога з Городка. Його благодійна допомога розповсюджувалась на погорільців, на пенсії калікам; він щедро жертвував на будівництво церков, придбання церковного майна. За межами Волині він зробив значні пожертви на жіночу та дитячу клініку при Університеті Св. Володимира, будівництво соборного православного храму у Варшаві і реального училища св. Катерини при київській лютеранській громаді, реставрацію Аскольдової Могили.

На початку ХХ ст. посвячений у масони, згодом засновник і майстер-намісник масонської ложі «Київська зоря»; член однієї з французьких лож. З грудня 1906 р. член Конституційно-демократичної партії, виступав з ідеєю національно-територіальної автономії України. З 1908 року член Товариства українських поступовців (ТУП). Разом з іншими діячами ТУП і конституційними демократами-українцями підписав заяву на адресу трудової і конституційно-демократичної фракції Четвертої Державної думи з висловлюванням протесту проти придушення національного українського руху і з вимогою націоналізації освіти в інтересах культурного розвитку українського народу та надання автономії Україні на рівні з іншими народами.

Співпрацював з багатьма науковими закладами та організаціями. Член Імператорського Російського ентомологічного товариства, Київського товариства натуралістів, Київського гуртка природознавства, а з 1914 року – член Українського наукового товариства (УНТ) в Києві, деякий час товариш (заступник) голови УНТ М. С. Грушевського. Активно співпрацював з Київським університетом Св. Володимира, Музеєм старожитностей і мистецтв. Очільник Київського товариства взаємного кредиту з річним

обігом капіталу майже в півмільярда рублів. Член опікунської ради Київського комерційного інституту.

За часів Першої світової війни був членом, а з осені 1915 року головою Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського союзу міст. За протекцією Федора Штейнгеля Комітет став майже виключно українським, до його складу, серед інших, увійшли Микола Біляшівський, Дмитро Дорошенко, Володимир Леонтович, Андрій Ніковський та ін. За надані Комітетом кошти було відкрито численні народні школи з українською мовою навчання в Галичині. Десятки подібних шкіл відкрито довкола Києва. Матеріальну допомогу і українські підручники від Комітету отримували українські гімназії в різних містах.

З 14 березня 1917 року, за протекцією Олександра Керенського, Ф. Штейнгеля обрано головою Виконавчого комітету Ради об'єднаних громадських організацій, що був представником влади Тимчасового уряду і впродовж перших пореволюційних місяців фактично найвищою владою в Києві та губернії. Брав участь у роботі Всеукраїнського Національного конгресу, входив до складу президії. Вступив в Українську партію соціалістів-федералістів, був кандидатом від неї на муніципальних виборах у Києві. З 17 серпня 1917 р. Федір Штейнгель – на відповідальному посту Генерального секретаря (міністра) торгівлі і промисловості УНР. За часів Гетьманату (1918 р.) – перший посол Української держави в Німеччині. Підтримував добрі зв'язки з послами нейтральних країн, сприяв налагодженню стосунків української держави з Фінляндією та Грузією.

З 1922 до 1939 р. Федір Рудольфович з родиною проживав у Городку. Після захоплення в 1939 р. Західної України радянською владою землі та майно у барона Штейнгеля конфіскували, родина була змушена жити в будинку колишньої кухарки. Цілком можливим був арешт барона та його сім'ї. Завдяки друзям Федора Рудольфовича вдалося домовитися з провідником, який допоміг родині Штейнгелів перетнути кордон з Польщею. Згодом родина оселилась у м. Раденбург під Дрезденом, де 11 лютого 1946 р. барон Федір Штейнгель помер.

Дата і місце формування фонду: кінець XIX – початок XX ст., Волинь, Київ.

Історична довідка про фонд:

Ще під час навчання у Варшаві Федір Штейнгель зібрав колекцію книжничої літератури про Волинь. До складу заснованого ним Городоцького музею теж входила бібліотека, яка забезпечувала інформаційні потреби численних місцевих користувачів.

Завдяки архівним матеріалам і опублікованим документам, які зберігалися в книгозбірні барона Штейнгеля, у ХХ ст. написано чимало наукових праць. Серед них можна назвати археографічну розвідку С. Шевчука «Фольклорно-етнографічні студії Городоцького музею», в якій вперше проаналізовано деякі рукописні матеріали з колекційного зібрання Ф. Штейнгеля.

У бібліотеці при музеї в с. Городок, за твердженням сучасної дослідниці спадщини Ф. Штейнгеля Н. Миронець, було три основні відділи: рукописи; стародруки; книги, брошури та періодичні видання. До рукописного відділу входили історико-географічні матеріали, як правило невеликі за обсягом. Швидше за все, ці документи – рукописні та друковані карти, види місцевостей, плани, негативи фотографій та ін. – лягли в основу «Сборника историко-географических материалов по Волинской губернии». Такі збірники збиралися та зберігалися власником книгозбірні по кожному повіту окремо. Важливими рукописними джерелами «Сборника» були збірки актів державних установ, джерела біографічного характеру, особисті документи та сімейні архіви багатьох відомих постатей (щоденники, листи, зошити відомого нумізмата Я. Волошинського, масивний архів роду Макаровичів, етнографічні матеріали Я. Павловського, рукописи Деражнянського костьолу та багато ін.).

До відділу стародруків Городоцької бібліотеки входили книги, що вийшли друком до початку ХІХ ст. Здебільшого це твори релігійного змісту, перш за все уніатські богослужбові книги ХVІІІ ст., видані друкарнею Почаївської Лаври.

Відділ «Книги, брошури та періодичні видання» поділявся на такі розділи: природознавство, географія, історія та етнографія, народна освіта, суспільствознавство, белетристика, періодичні та довідкові видання. У складі цього відділу було чимало біографічних видань. Здебільшого, це праці про життя і діяльність видатних особистостей: митрополита Петра Могили, князів Острозьких, Раїни Вишневецької (Могилянки) та ін. Періодичні видання, що були у складі відділу: «Киевская старина», «Археологическая летопись Южной России», «Волынские губернские ведомости», «Волынь», «Волынские епархиальные ведомости» та багато ін.

Змістовним був підвідділ «Народна освіта», до складу якого входили різного роду програми, посібники, довідники та настанови для вчителів, а також історико-статистичні описи навчальних закладів Волинської губернії. У розділі «Географія» головним чином було зосереджено топогра-

фічні матеріали, описи різних місцевостей, враження від подорожей, карти та схеми, атласи, різноманітні путівники, наукові праці з природознавства.

Після припинення існування музею у 1914 р. через Першу світову війну, музейні збірки та бібліотеку було вивезено з Городка до Києва. Перших втрат бібліотека зазнала вже під час евакуації, далі книги були розосереджені за різними адресами у Києві. За відомостями Н. Миронець, частина книжок із бібліотеки барона Ф. Штейнгеля знаходилася у відомстві т. зв. Книжної ради, інша зберігалася у готелі «Пласт». Також книги з бібліотеки Штейнгеля були в «Первом Советском доме» та частково на складі «Губпродкома». Ще одна частина згаданої бібліотеки, яку вдалося зберегти від розграбування, переховувалась у міському музеї (15 ящиків). У той час музейний фонд претендував на монопольний перерозподіл бібліотечних та музейних фондів. Згідно з цим розподілом, ВБУ мала пріоритетне право лише на давню та іноземну літературу.

Цілком усвідомлюючи наукову цінність культурної спадщини барона Штейнгеля, керівництво ВБУ мало твердий намір долучити її до своїх фондів. Доля бібліотеки барона Штейнгеля та її передача до ВБУ неодноразово обговорювалося на засіданнях Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки (далі ТК). Зокрема В. І. Вернадський, на той час керівник ТК, наполіг на тому, щоб якомога швидше передати «київську» частину бібліотечної спадщини Ф. Р. Штейнгеля до ВБУ для запобігання її зникненню. На засіданні ТК від 4 березня 1919 р. було ухвалено справу збереження бібліотеки барона Штейнгеля доручити Є. О. Ківлицькому, який фактично виконував обов'язки директора бібліотеки, та представнику бібліотеки в Книжній раді професору Д. І. Багалію. Ківлицький звертався в бібліотечну секцію Київського губвиконкому з приводу отримання ВБУ частки книжково-рукописного зібрання Штейнгеля, що знаходилася в міському музеї. Про результати переговорів він повідомляв на засіданні ТК 16 травня 1919 року: «Виявилось, що спеціально створена комісія з представників від бібліотек м. Києва вирішить, кому передавати згадану бібліотеку». На тому ж таки засіданні було вирішено доручити Є. О. Ківлицькому та В. О. Кордту «вжити всі заходи, щоб ця частина бібліотеки барона Штейнгеля була передана до Національної бібліотеки». Проте відсутність приміщень у ВБУ для зберігання фондів привела до того, що, як вказано в публікації журналу «Книжний вістник» № 1 за 1919 р. (с. 12–13), частина книгозбірні барона Штейнгеля потрапила «для охорони» до Київського університету (16 ящиків з 60), а 17 ящиків мали поступити до ВБУ. Лише через рік, 9 вересня 1920 року, уповноважений

ВБУ П. Нестеровський одержував з міської бібліотеки майно ВБУ. Книжки Штейнгеля виділили окремим пунктом у списку. На той час вони займали тринадцять шаф, розміщених у різних бібліотечних кімнатах. Таким чином, частина зібрання Штейнгеля переїхала до ВБУ. Але цим справа не скінчилася. На засіданні 21 грудня 1920 року академік А. Ю. Кримський доповідав про бібліотеку, що зберігалась у готелі «Пласт». Серед інших там були і книжки з музею барона Штейнгеля. Цю бібліотеку начебто забрав управитель будинку.

Після прийому бібліотеки Київського університету до складу фондів ВБУ (1925–1927 рр.), епістолярну спадщину барона, його особисті документи і творчі матеріали було передано до відділу рукописів ВБУ, де вони склали окремий фонд (Ф. 109); інша частина – господарські документи маєтку в с. Городок і рукописи бібліотеки музею – відійшла під юрисдикцію Архіву Давніх Актів, потім документи знаходились у сховищах Центрального Державного історичного архіву в Москві (1941–1950 рр.), Державного архіву Житомирської області (1950–1952 рр.), наприкінці 1952 р. осіли у фондах Державного архіву Рівненської області, де зберігаються й донині. Частина колишньої бібліотеки Федора Рудольфовича, що потрапила до ВБУ, була тут, на жаль, теж розпорошена. Ймовірно, частина книжок потрапила в загальні фонди, є кілька книг з екслібрисами Ф. Штейнгеля у відділі стародруків та рідкісних видань, і певний масив у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій, який проводить зараз реконструкцію зібрання.

Характеристика історико-культурного фонду: Масив книжок з бібліотеки Ф. Р. Штейнгеля, який наразі зберігається у Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій, структурно був поділений колишнім власником книгозбірні на 15 відділів: словесність; технічний; довідковий; періодичних видань; природничі науки; географія; філософія; мистецтво; медичний; педагогіка; історія; богослов'я; правознавство; сільське господарство, статистика.

Дослідивши через книги приватної бібліотеки творчі вподобання Ф. Р. Штейнгеля, можна дійти висновку, що він був людиною багатогранною і всебічно розвиненою, а тому спектр його індивідуальних вподобань був досить широким. Одним із захоплень Федора Рудольфовича була класична світова література. Про це свідчить наявність примірників видань художньої літератури, зокрема книга французького письменника та драматурга Прево Ежена-Марселя (1862–1941) «L'Heureux Ménage» (Paris,

1901), роман «Adolphe» французького письменника Бенжамена Констана (1767–1830 pp.), виданий у 1816 р. в Парижі.

Інше видання з бібліотеки барона Штейнгеля – практичний посібник з металургії Вільяма Фейрберна, 1-го баронета (1789–1874), відомого шотландського інженера та кораблебудівника. Його праця «Guide pratique du metallurgiste: le fer: son histoire, ses proprietes et ses differents procedes de fabrication» – це вагомий доробок у розвиток металургійної справи XIX ст. Переклад посібника з англійської мови на французьку здійснив інженер Гюстав Моріс, який трохи збільшив за допомогою заміток та додатків основний текст праці. Книгу видруковано в Парижі в 1874 р. видавництвом «Eugène Lacroix». Видання відноситься до серії «Бібліотека індустріальних і сільськогосподарських професій». Цей примірник спочатку знаходився у власній бібліотеці батька Федора – барона Рудольфа Васильовича Штейнгеля, потім перейшов у спадок до сина. У фонді також книга «Compagnie de navigation Arkhangel-Côte Mourmane (Communication rapides par bateaux à vapeur)», випущена видавництвом «Imprimerie W. Kirchbaum» в Санкт-Петербурзі в 1907 р. Вона є науковим посібником з історії створення навігаційних пристроїв для пароплавів.

У складі бібліотеки барона Штейнгеля знаходилася чимала кількість видань німецькою мовою. Про те, що Федір Рудольфович був неординарною особистістю і цікавився навіть специфічними напрямками науки, свідчить наявність у фонді книг з кримінології. Зокрема збереглася перша і друга частина 22-го тому бюлетеня «Mitteilungen der Internationalen Kriminalistischen Vereinigung. Bulletin de l'Union Internationale de Droit Pénal». Упорядник – прокурор, доктор з кримінального права Ернст Розенфельд.

«Guide a Berlin, avec le plan de Berlin» – Путівник по Берліну, створений упорядниками «Brasch & Rothenstein». Книга, підготовлена у Берліні в 1887 р. у видавництві «Hugo Steinz», була незамінною річчю мандрівника, адже тут докладно описано всі історико-культурні та релігійні пам'ятки міста, які варто побачити.

З релігійної тематики зберіглося 4 томи з 20-ти томного видання «Великія Минеи-Четьи, собранныя всероссійским митрополитом Макарієм». У томах детально описано життя деяких святих, урочисті похвальні та похвальні Слова на свята та в дні пам'яті святих.

Цікавим був відділ мистецтва, де знаходяться книги з архітектури, історії створення Оперного театру в Парижі тощо. Одна із збережених книг має назву «Le Nouvel Opéra», автором її зазначено Шарля-Луї-Етьєна Нюттер (Charles-Louis-Étienne Nutter, 1828–1899). Найбільший за обсягом

відділ в особовій бібліотеці Федора Рудольфовича Штейнгеля – це періодичні видання. Назвемо для прикладу періодичне видання з педагогіки «Семья и школа» (1872, (№ 5–10), редактор Ю. Сімашко; інша назва цього видання – «Родителям и Воспитателям».

З відділу «Словесність» з бібліотеки Ф. Р. Штейнгеля на сьогодні збереглися періодичні видання, що видавалися в різних країнах Європи («La nouvelle Revue», «Fliegende Blätter») та періодичні видання російською мовою («Знание», «География»); фундаментальна праця Ксенофонта («Воспоминания о Сократе»); твори письменників Й. Гете, Л. Толстого та ін. Усього на даному етапі відділ «Словесність» нараховує 38 видань.

Цікавим є збірник молитов для жінок, який містить нариси відомих письменників про жіноче життя та жіночу освіту «Frauen-Brevier für Haus und Welt. Eine Auswahl der besten Stellen aus namhaften Schriftstellern über Frauenleben und Frauenbildung» (Hamm, 1864). Також у фонді є книга Л. Толстого «Ma Religio», яка була видана в Парижі в 1885 р. в друкарні «Librairie Fischbacher».

Ще одне видання в бібліотечному зібранні Ф. Р. Штейнгеля – «Xenophonis memorabilia» («Пам'ятки Ксенофонта»). На титульному аркуші примірника зазначено, що текст подано із словником, укладач Я. Кремер, викладач стародавньої історії при 4-й московській гімназії. Видання п'яте, вийшло в світ у Москві в 1884 р.

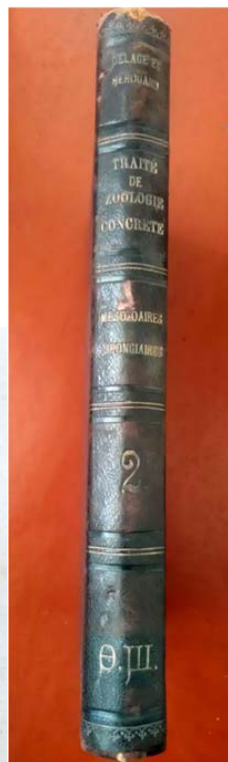
Печатки різних установ, які наявні на книгах з бібліотечного зібрання барона Ф. Р. Штейнгеля, свідчать, що його колекція пройшла складний шлях: довго збиралася, потім внаслідок історичних подій була розпорошена по різних установах та організаціях.

Хронологічні межі видань: XVIII ст. – початок XX ст.

Кількісний склад фонду, зібраний у відділі колекцій: 188 од. зб., разом з алігатами понад 900 примірників.

Мови видань: англійська, німецька, російська, старослов'янська, французька.

Зовнішні ознаки колекції: **Зовнішні ознаки колекції:** Більшість примірників книжкових видань мають шрифтовий екслібрис у вигляді овального штемпеля з зубцями з фіолетовим текстом «Барон Федоръ Рудольфовичъ Штейнгель». На корінцях більшості книжок ініціали «Ө. Ш.». На примірниках, що належали батьку Федора Рудольфовича, наявний конгревний екслібрис без рамки з текстом «Баронъ Р. В. Штейнгель». Також знайдено книгу зі штемпелем без рамки «Баронъ Николай Николаевич Штейнгель».

Всі примірники з бібліотеки барона мають шрифтовий літографований екслібрис у вигляді прямокутної наліпки з текстом у рамці: «Бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля», далі назва відділу, порядковий номер, згідно з яким книги зберігали в бібліотеці, номер шафи та полиці. Наприклад: «Бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля. Отдель Географія. № 414, Шкап № 31». Більшість наліпок виготовлено в друкарні Вильковича в м. Рівне. На деяких примірниках є печатки «Кіевский музей» (фіолетовою фарбою), «Бібліотека. Центральний музей» (чорною фарбою), «Бібліотека університету св. Володимира», що свідчать про міграцію примірників. Найявні також печатки із написом «Переплетное заведение В. А. Борковскаго. Варшава», «Издание книжного магазина наследниковъ Братьевъ»

Салаевых» та «Земская Грязе-Борисоглебская железная дорога. Контора контрагента барона Штейнгеля».

Науково-довідковий апарат колекції:

Службовий алфавітний картковий каталог.

Електронний каталог (див. на порталі НБУВ закладку «Каталоги» – <http://www.nbuv.gov.ua/node/554>, Відділ бібліотечних збірань та історичних колекцій НБУВ, особова бібліотека барона Штейнгеля).

Використані джерела і література:

1. Особовий фонд Федора Рудольфовича Штейнгеля // ІР НБУВ. Ф. 109: 744 од. зб. (70-і роки 19 ст. – 1914 р.).
2. Листування // ІР НБУВ. Ф. Ш. № 8115, 11198, 57480-57486.
3. Про передачу бібліотеки барона Штейнгеля до бібліотеки Університету Св. Володимира: Засідання Тимчасового Комітету для заснування Національної бібліотеки у м. Києві. Протокол № 6, пункт 3; Протокол № 48, пункт 6 // Архів НБУВ. Оп. 1. № 1. Арк. 12; 66.
4. Беяшевский Н. Городоцкий музей Волынской губернии барона Ф. Р. Штейнгеля // Археологическая летопись Южной России. Киев, 1899. Т. 1. Февраль. С. 31–32.
5. Воронкова Т. І. Штейнгель Федір Рудольфович // Особові архівні фонди Інституту рукопису : Путівник / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2003. С. 602–605.
6. Гуржій І. Бібліотечне зібрання барона Федора Рудольфовича Штейнгеля у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2015. Вип. 42. С. 400–415.
7. Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. Київ, 2017. С. 167–170.
8. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1918–1941. Київ, 1998. С. 66–67.
9. Миронець Н. Бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля як Науково-дослідний відділ Городоцького музею Волинської губернії // Рукописна та книжкова спадщина України. 2003. Вип. 8. С. 190–201.
10. Миронець Н. Р. Бібліотека Городоцького музею барона Ф. Р. Штейнгеля: створення, шляхи становлення, історична доля // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі і ВНЗ : зб. наук. пр. / Міжнар. екон.-гуманіт. ун-т ім. акад. Степана Дем'янчука. Рівне, 2003. Вип. 4, ч. 2. С. 61–66.
11. Миронець Н. Городоцька бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля – скарбниця історичної пам'яті Волині // Наукові праці НБУВ. 2003. Вип. 11. С. 391–396.
12. Миронець Н. Доля книжково-рукописного зібрання українського культурного діяча барона Ф. Р. Штейнгеля // Бібліотечний вісник. 2003. № 3. С. 32–36.

13. Миронець Н. Персоналії в історії створення бібліотеки Городоцького музею Волинської губернії барона Ф. Р. Штейнгеля // Наукові праці НБУВ. 2004. Вип. 13. С. 320–328.

14. Сличинський І. В. Штейнгель Федір Рудольфович (1870–1946) – український громадсько-політичний діяч, дипломат, меценат: з нагоди ювілею [Електронний ресурс]. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5372> (Дата звернення : 25.10.2024).

15. Федір Штейнгель: німецький барон з українською душею [Електронний ресурс]. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5351> (Дата звернення : 25.10.2024).

16. Чикаленко Л. Подорож з проф. Хведором Вовком по Волині (уривок спогадів з 1909-го року) // Літопис Волині: науково-популярний збірник волинезнавства. Ч. 2. Вінніпег, 1955. С. 34–35.

Іванна Гуржій

V. РОЗФОРМОВАНІ ПРИВАТНІ БІБЛІОТЕКИ, ДОСЛІДЖЕНІ СПІВРОБІТНИКАМИ НБУВ

Бібліотека митрополита Євгенія (Болховітінова)

Фондозасновник: Євгеній Болховітінов (Болховітінов Євфимій Олексійович; 1767–1837) – київський митрополит російської православної церкви в 1822–1837 рр., церковно-освітній діяч, вчений із енциклопедичними знаннями, історик, археограф, богослов, один із фундаторів пам'яткознавства, біобібліографії, сфрагістики, дипломатики, історичної географії; бібліофіл.

Інформаційна довідка про фондозасновника:

Є. Болховітінов народився 18(29) грудня 1767 р. у м. Воронежі в родині священника Іллінської церкви. В 1785 р. закінчив Воронежську духовну семінарію, в 1788 р. – Московську Слов'яно-греко-латинську академію, відвідував лекції у Московському університеті. Повернувся до Воронежа, працював у духовній семінарії, зокрема впорядкував бібліотеку семінарії. В 1800 р. переїхав до Санкт-Петербурга, прийняв чернечий постриг. Призначений архімандритом Зеленецького монастиря 3-го класу. Викладав у Олександрівській духовній академії. З 1802 р. – архімандрит Троїце-Сергієвої Приморської 2-го класу пустині. В 1804 р. хіротонований єпископом Старо-Руським, вікарієм Новгородським; переїхав до Новгорода. В 1808 р. переведений єпископом Вологодським і Устюзьким; жив у Богородицькому Лопотовому монастирі. В 1813 р. переведений єпископом

Калузьким і Боровським. В 1816 р. переведений архієпископом Псковським, Ліфляндським і Курляндським. З січня 1822 р. архієпископ Київський, у березні 1822 р. призначений митрополитом Київським і Галицьким, членом Св. Синоду.

Науковий доробок Є. Болховітінова орієнтовно становить 135 праць – окремих видань, перекладів, перевидань, а також близько 50 неопублікованих робіт. Під впливом просвітницьких ідей ще студентом Є. Болховітінов підготував і видав свої перші переклади французьких літературно-філософських і біографічних творів. Один із перших перекладів – «Краткое описание жиней давних философов» (Москва, 1788), у якому йдеться про 26 грецьких філософів: Солона, Сократа, Аристотеля, Діогена, Епікура та ін. Значну частину наукових досліджень вченого було присвячено підготовці систематизованого довідника літературних діячів Російської імперії. В результаті вийшли друком: Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина грекороссийской церкви (Санкт-Петербург, 1818. Ч. 1–2. С. 1–346, 347–710); Словарь русских светских писателей, соотечественников и чужестранцев, писавших в России, служащий дополнением к Словарю писателей духовного чина, составленному митрополитом Евгением (Москва, 1838. Т. 1. 367, [9] с.); Словарь русских светских писателей, соотечественников и чужестранцев, писавших в России, сочинение митрополита Евгения. Издание Москвитянина (Москва, 1845. Т. 1–2. VI, 20, 328; 290, XVI с.). До письменників російських митрополит додав ряд імен вчених-іноземців, професорів університетів, членів РАН, а також численних перекладачів досліджень із іноземних мов. Частину творів (виданих або в рукописах) тих письменників, про яких він писав, Є. Болховітінов мав у своїй бібліотеці; інші спеціально придбав, замовив або позичав для копіювання та опрацювання. Збирав автобіографічні матеріали та листування письменників початку ХІХ ст. Розшукував, досліджував і видавав архівні документи. Склав опис міст і сіл Воронежського краю, огляд історії Грузії, історії Псковського князівства, опис Києво-Софійського собору, опис Києво-Печерської лаври та ін. Перекладав сам із французької, німецької, грецької та латинської мов і редагував роботи своїх вихованців. Усі його опубліковані переклади та компіляції з різних джерел мали характер навчальних посібників із філософії, теорії проповідництва, історії, бібліографії, джерелознавства.

Був членом Імператорської Російської академії наук, дійсним і почесним членом великої кількості товариств і навчальних закладів: Московського, Харківського, Санкт-Петербурзького університетів, Петербурзької

та Казанської Медико-хірургічних академій, Віленської Академії, Київської духовної академії, Київського університету св. Володимира; Вільного товариства любителів наук, словесності і мистецтв, Товариства історії та старожитностей російських і Товариства любителів російської словесності при Московському університеті, Товариства любителів вітчизняної словесності Казанського університету, Московського Товариства медичних і фізичних наук, Вільного товариства любителів російської словесності, Вільного економічного товариства, Комісії укладання законів, членом-кореспондентом Статистичного відділу Міністерства внутрішніх справ тощо. Був близький до гуртків видавця М. Новікова і графа М. Румянцева.

Один із засновників губернської друкарні у Воронежі. У Києві постійно контролював діяльність Лаврської друкарні, про що, зокрема, свідчить його листування з очільником друкарні Веніаміном Базилевичем.

Під керівництвом і на кошти митрополита Євгенія в Києві проведено дослідження фундаментів Десятинної церкви та Золотих воріт. Сприяв спорудженню нового корпусу Київської духовної академії, дзвіниці Видубицького монастиря, відбудові конгрегаційної церкви КДА; ініціював ремонти Братського монастиря, келій Флорівського монастиря. За його підтримки збудовано нове приміщення Київської духовної семінарії, Лаврського готелю для прочан.

Нагороджений чотирма орденами.

Помер 23 лютого (7 березня) 1837 р., похований у Києво-Софійському соборі.

Дата та місце формування фонду: 80-ті рр. XVIII ст. – 1837 р.; Москва, Воронеж, Санкт-Петербург, Новгород, Вологда, Калуга, Псков, Київ.

Історична довідка про фонд: бібліотека та архів Є. Болховітінова формувалися впродовж усього його життя, починаючи з років навчання в Москві. Він ґрунтовно знайомився з усіма доступними бібліотеками й архівами, систематично збирав різноманітні матеріали, сам копіював історичні документи, конспектував, виписував, перекладав. Зібрані матеріали він комплектував у збірники. Активно купував книги та журнали, а також отримував у дарунок твори письменників і дослідників із різних тем.

Зібрання Є. Болховітінова не мало повного каталогу, не був відомий його загальний обсяг. Воно постійно оновлювалося, його склад змінювався шляхом закупівлі та отримання нових видань і дарування власних книг різним особам, науковим товариствам, навчальним закладам. Упродовж життя він зібрав близько 13 тис. назв у 8,5 тис. томів, із них приблизно 4 тис.

рукописів і 9 тис. друкованих книг. Бібліотека митрополита в 20-х–30-х рр. ХІХ ст. була однією з найбільших у Києві.

За життя передавав книги бібліотекам Київської духовної семінарії (КДС), Києво-Печерської лаври (КПЛ), Київської духовної академії (КДА), Київської духовної консисторії (КДК) (комплекс державного судочинства початку ХІХ ст.). У 1838 р., після смерті митрополита, за його заповітом було передано КДС 6 тис. томів; КДА – 145 географічних, історичних, археологічних карт, атласів, креслень і планів, колекцію гравюр; КДК – 170 номерів (176 томів, 66 назв) збірників законів, царських і синодальних указів; Києво-Софійському собору (КСС) – близько 310 рукописних і 346 друкованих збірників – всього 1812 назв. Отже, вже тоді бібліотека митрополита була розпорошена.

У 1920-х рр. його книги у складі зібрань КДС, КДА, КСС, КПЛ надійшли до ВБУ, зібрання КДК – до Київського історичного архіву. Нині книги з бібліотеки Є. Болховітінова в НБУВ зберігаються у відділах стародруків та рідкісних видань, у різних фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій, відділі образотворчих мистецтв, секторі картографічних видань відділу комплексного бібліотечного обслуговування, Інституті рукопису.

Спробу віртуальної реконструкції та дослідження бібліотеки й архіву митрополита Євгенія здійснила наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років с. н. с. відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ Євгенія Віталіївна Рукавіцина. На жаль, передчасна смерть Є. Рукавіциної у 2006 р. не дозволила їй завершити цю працю. Книгу упорядкувала, доопрацювала, відредагувала та в 2010 р. підготувала до друку Г. І. Ковальчук, бібліографічні каталоги та покажчики, що складають основну частину видання, – Ю. К. Рудакова.

Особисті матеріали, листування митрополит заповів родичам у Воронежі (втрачені). Частина листування зберігається в ЦДІАК України, Житомирському обласному краєзнавчому музеї та ін.

Характеристика історико-культурного фонду:

Бібліотека та архів Є. Болховітінова – зібрання універсального змісту. Воно містило кириличні пам'ятки ХІ–ХVІ ст., оригінали та копії різноманітних документів, богословську та класичну літературу ХVІ–ХVІІІ ст., історичні дослідження, каталоги, карти, гравюри; матеріали з історії Києва та України, оригінали та копії реєстрів, каталогів книг, літописів; видання, списки, автографи багатьох відомих діячів ХVІІІ – початку ХІХ ст.; заборонені видання.

За каталогами, укладеними в 1825–1826 рр., книги розподілялися на 12 розділів: богословські праці та твори з церковної історії; Біблії та літургійні видання; проповіді; лексикони, граматики, риторики, підручники зі словесності; видання класичних творів, книги пізніших авторів; твори з різних, зокрема природничих наук, загальної та російської історії та географії; біографії; довідково-бібліографічна література; журнали. Окремий розділ склали височайші грамоти, рескрипти, дипломи від різних товариств, інші документи. Ще один розділ – рукописні книги. Загалом налічувалося понад 1,6 тис. назв у понад 3,8 тис. томів, понад 2 тис. назв рукописів. Переважно це були книги XVIII – початку XIX ст., значна частина книг XVI–XVII ст.

У збереженій частині збірки Є. Болховітінова наявні інкунабул – базельське видання Біблії 1491 р.; видання друкарні Києво-Печерської лаври XVII ст.: Лексикон П. Беринди 1627 р.; конволют із видань творів С. Косова «Патерикон або Zywoły ss. oyców pieczarskich» (1635), А. Кальнофойського «Τερατοῦργημα lubo Cuda» (1638), І. Денисовича «Parergon sóduw świętych obraza przeczystey Bogorodzice w monastyru Kupiatickim» (1638). Є також московський Служебник 1658 р., краківське видання поезій Д. Братковського «Świat po części przeurzany» (1697), Пандекти Нікона Черногорця (Почаїв, 1795).

Серед західноєвропейських видань: збірник творів давньоримських і давньогрецьких письменників «Viri illustris Flavii Vegetii Renati et Sex. Iulii Frontini Viri Consularis, de re militari opera» (Лейден, 1644), твір Юстина «Historiarum ex Trogo Pompejo» (Амстердам, 1722), праця професора права Академії в Галле Ю. Г. Бемера «Jus ecclesiasticum protestantium, usum hodiernum juris canonici juxta seriem libri III» (Галле, 1723), посібник Ф. Гентцке «Systema philosophiae» (Ч 1–3. Гамбург, 1735–1736), два томи видання «Symbolae literariae ad incrementum scientiarum omne genus, a variis amice collatae» (Бремен, 1744), посібник із філософії Й. Х. Вінклера «Institutiones philosophiae universae usibus academicis accomodatae» (Лейпциг, 1762), праця професора риторики Паризького університету Ж.-Б.-Л. Крев'є «Praeceptiones rhetoricae, ex Aristotele, Cicerone, et Quintiliano depromptée» (Париж, 1774), посібник «Мистецтво критики» ([Le Clerc J.] *Ars critica, In qua ad Studia Linguarum Latinae, Graecae, et Hebraicae. T. 1.* [Leiden], 1778).

У зібранні наявні окремі та оправлені в конволюти видання друкарень Воронежа, Курська, Харкова, «Краткая церковная российская история» П. Левшина (Москва, 1805), «Письмо о камне Тмутараканском» О. М. Оле-

ніна (Санкт-Петербург, 1806), «Историческое исследование о Югорской земле в российско-императорском титуле упоминаемой» А. К. Лерберга в перекладі з німецької мови П. Кеппена, І. Григоровича (Санкт-Петербург, 1818), «Взгляд на давнюю словесность Скандинавского Севера» І. М. Лобойка (Санкт-Петербург, 1821), «Летопись Сибирская. Издана с рукописи XVII века» (Санкт-Петербург, 1821), «Нечто о влиянии монголов и татар на Россию» О. Ріхтера (Санкт-Петербург, 1822), різноманітні календарі, примірники власних видань.

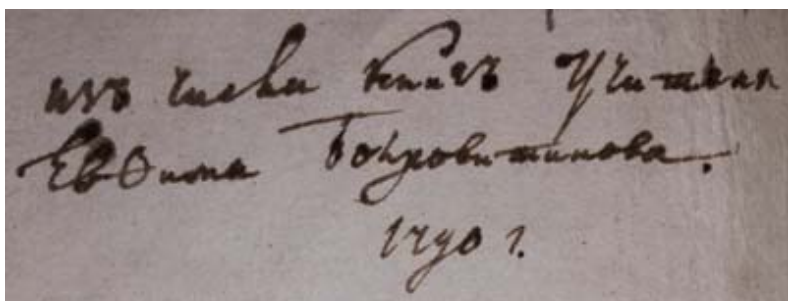
Власницькі конволюти є характерною особливістю цього зібрання. У цих збірниках разом переплетені рукописні тексти та друковані видання. Привертають увагу конволюти, товщина корінців яких сягає 9–14 см. Через те, що книгозбірня розпорошена і не зберіглась єдиним комплексом, їх початкову точну кількість назвати неможливо. Збережені 16 конволютів складені переважно з московських і петербурзьких видань XVIII – початку XIX ст. російською, латинською, французькою мовами. Найбільший інтерес викликають 13 конволютів, що походять із бібліотеки Софійського собору. Вони були передані до відділу стародруків на початку 1930-х рр. Завідувач відділу С. І. Маслов вважав їх надзвичайно цінним і значною мірою невідомим матеріалом з історії літератури; він їх досліджував, плануючи підготувати описи до видання.

На сьогодні власницькі конволюти Є. Болховітінова зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань у колекціях видань громадянського друку та колекції Новікова, всі друковані видання з їх складу описані та представлені в електронних і карткових каталогах цих колекцій. Окремі примірники з його зібрання є також у колекціях інкунабул, кирилических стародруків, плантенів, ельзевірів, стародруків латинським шрифтом, рідкісних видань.

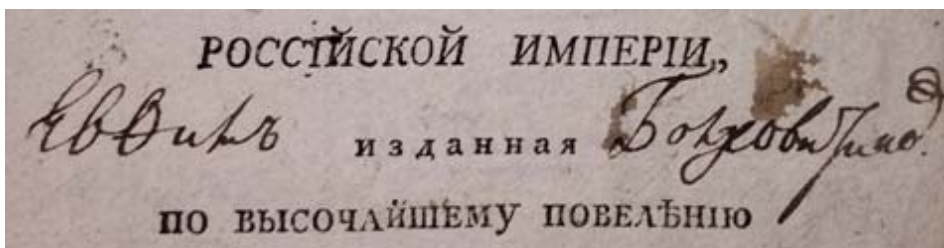
У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій виявлені, зокрема, примірники таких видань із бібліотеки митрополита: «*The-saurus hermeneuticus*» А. Пфайфера (Лейпциг; Франкфурт, 1704), «*Bib-lioteca graeca*» німецького теолога Й. А. Фабриція (Гамбург, 1705. Т. 1), «*Institutiones theologiae dogmaticae*» німецького лютеранського теолога Й. Ф. Будде (Лейпциг, 1724), чотири томи паризького видання А.-Ф.-К. Феррана «*L'Esprit de l'histoire*» (1804), великоформатний атлас А. Лесажа (Санкт-Петербург, 1809), віденське видання листа В. С. Карджича (1821), декілька примірників твору «Обозрение Кормчей книги в историческом виде» Г. А. Розенкампа (Москва, 1829) та ін. Книги збережені за старими шифрами КДА, КДС, КСС та ін. Відшукати їх допома-

гають помітки власника на корінцях і титулах, реєстри на форзацах і різні варіанти власницьких написів, а також різноманітні дарчі написи. Суперекслібрисів, екслібрисів, власницьких печаток, ярликів-наліпок на книгах немає. Здебільшого примірники скромно одноманітні: видавничі паперові обкладинки або напівшкіряні оправы, палітурки з картону, оклеєного папером із синім клейстерним фарбуванням.

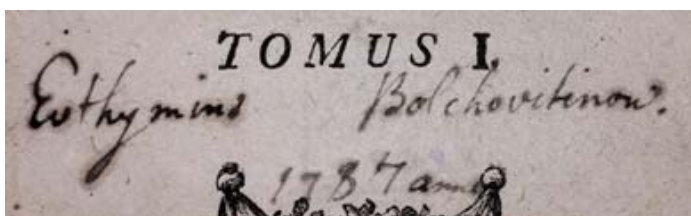
У секторі картографії зберігається план Змійових валів (1837), у відділі образотворчих мистецтв – естампи. В Інституті рукопису у різних фондах (ф. I, II, IV, V, 160, 175, 232, 233, 301, 305, 306, 312) зберігаються рукописні збірники, копії грамот і указів, цензурні примірники, чернетки, листування, разом понад 400 одиниць.

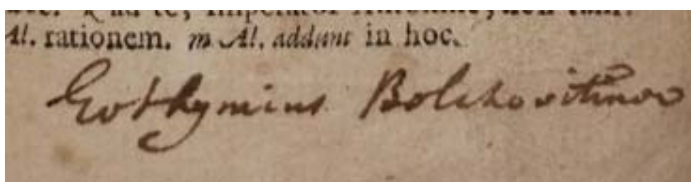
Всѣмъ любящимъ Книжкѣ
Евфимъ Болховитиновъ.
1740 ?

РОССІЙСКОЙ ИМПЕРІИ,
Евфимъ изданная Болховитиновъ.
ПО ВЫСОЧАЙШЕМУ ПОВЕЛѢНІЮ

TOMUS I.
Euthymius Bolchovitinovus.
1787

Al. rationem. m. Al. addunt in hoc.
Euthymius Bolchovitinovus

Хронологічні межі видань: 1491–1837 рр.

Кількісний склад фонду: у відділі стародруків та рідкісних видань Є. Рукавіцина виявила та детально описала 48 рідкісних видань, включаючи конволюти з загальною кількістю алігатів близько 950 одиниць; вона подала також відомості про близько 80 інших видань із помітками Є. Болховітінова. У інших підрозділах НБУВ обліковується понад 430 од. зб. друківаних видань і рукописних збірників, включаючи листування митрополита. Точну кількість примірників його бібліотеки назвати неможливо, адже бібліотека розпорошена і не має візуальних ознак для ідентифікації.

Мови видань: грецька, латинська, польська, російська, французька, церковнослов'янська та ін. Переважають російськомовні видання.

Зовнішні ознаки: помітки власника на корінцях і титулах, нотатки історико-біобібліографічного характеру, реєстри на форзацах і різні варіанти власницьких написів, різноманітні дарчі написи.

Науково-довідковий апарат колекції відсутній, оскільки немає колекції. Проте описи найцінніших видань представлено в бібліографічній частині монографії Є. В. Рукавіциної-Гордзієвської «Київський митрополит Євгеній (Є. О. Болховітінов): Біобібліографія. Бібліотека. Архів» (Київ, 2010), с. 179–288; 311–384 та ін. Книги відображені також у карткових, друківаних та електронних каталогах тих колекцій, де вони зберігаються.

Використані джерела і література:

1. Андрусенко Г. С. Конволюти митрополита Євгенія (Болховітінова) з бібліотеки Києво-Софіївського собору в колекції видань М. І. Новікова у фондах НБУВ // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2014. Вип. 40. С. 261–272.

2. Карпов С. М. Евгений Болховитинов как митрополит Киевский. Киев, 1914. 273 с.

3. Ковальчук Г. І. Власницькі конволюти митрополита Євгенія (Є. О. Болховітінова) як відбиття книжкової культури епохи // Церква – наука – суспільство: питання взаємодії : матеріали П'ятнадцятої Міжнар. наук. конф. (29 травня – 3 червня 2017 р.) / Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник. Київ, 2017. С. 117–122.

4. Рукавіцина-Гордзієвська Є. В. Бібліотека київського митрополита Євгенія Болховітінова // Рукописна та книжкова спадщина України. 1998. Вип. 4. С. 212–231.

5. Рукавіцина-Гордзієвська Є. В. Київський митрополит Євгеній (Є. О. Болховітінов): Біобібліографія. Бібліотека. Архів. Київ, 2010. 856 с.

6. Рукавіцина Є. В. Євгеній Болховітінов і біобібліографія України // Бібліотечний вісник. 1995. № 2. С. 11–27.

7. Рукавіцина Є. В. З історії бібліотеки митрополита Євгенія (Є. О. Болховітінова) // Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті : Міжнар. наук. конф. 12–15 жовтня 1993 р. Київ, 1993. Ч. 2. С. 131–132.

8. Рукавіцина Є. В. Київський митрополит Євгеній Болховітінов // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України. Київ, 1998. Вип. 2. С. 324–353.

9. Сперанский Д. А. Ученая деятельность Евгения Болховитина, митрополита Киевского // Русский вестник. 1885. № 4. С. 517–581; № 5. С. 161–200; № 6. С. 644–705.

10. Швачка Т. А. Болховітінов Євфимій Олексійович // Українська бібліотечна енциклопедія [електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/bvmtqcv>

11. Шмурло Е. Ф. Библиографический список литературных трудов Киевского митрополита Евгения. Санкт-Петербург, 1888. 76 с. (№ 1–91).

Юлія Рудакова

Бібліотека Олексія Захаровича Попельницького

Фондозасновник: Попельницький Олексій Захарович (1850–1929) – педагог, історик, державний службовець Російської імперії, бібліофіл.

Інформаційна довідка про фондозасновника:

Попельницький Олексій Захарович народився 12 лютого 1850 р. в містечку Нова Прага Олександрійського повіту Херсонської губернії (нині Кіровоградська область) у родині псаломщика церкви св. Іоанна Предтечі Херсонської єпархії. В 1869 р. закінчив Херсонську духовну семінарію (м. Одеса), в 1873 р. – юридичний факультет Новоросійського університету (м. Одеса). Захистив дипломну роботу «История крестьянского вопроса в России в последнее царствование Александра II», рішенням Ради університету нагороджену срібною медаллю. Працював учителем у Швейцарії, в колонії для малолітніх злочинців під Санкт-Петербургом, в Одесі, в земських школах (зокрема в Тверській губернії), приватних мастках, земським чиновником у Полтаві, де в грудні 1881 р. був заарештований і звинувачений за сфабрикованими доказами у державному злочині («Стрельниківський процес»). Перебував у в'язниці в Одесі. У квітні 1883 р. визнаний невинуватим. Після звільнення повернувся до Полтави, працював у редакції журналу «Земский обзор». Після 1885 р. повернувся до приватного учителювання. В 1890–1908 рр. працював у канцелярії Державного Контролю при Державній Раді в Санкт-Петербурзі на посадах від помічника діловода до старшого діловода у чині статського радника. Після відставки періодично жив у Новій Празі, виступав із лекціями. В 1917 р.

за рішенням Ново-Празького волосного комітету був делегований до Москви для участі в роботі Всеросійського Селянського Союзу.

Наукові роботи О. З. Попельницького присвячено дослідженню селянського питання, скасуванню кріпацтва в Російській імперії, питанню народної, зокрема жіночої освіти. Серед них: «Земства и церковно-приходские школы», «Секретный комитет в деле освобождения крестьян от крепостной зависимости», «Дело освобождения крестьян в Государственном Совете 28 янв. – 17 февр. 1861 г. Историческая справка по неизданным источникам», «Влияние идеологии крестьян на ход освобождения их от крепостной зависимости». Публікував документи з Архіву Державної Ради в журналах «Голос минувшего», «Современный мир», «Вестник Европы», «Русская мысль» та ін. за підписами «Ал. Попельницкий», «Ал. Празький», «Ал. П-цкий». Видав брошуру агітаційного характеру «Почему крестьяне требуют земли и воли» (під псевдонімом Алексей Народолец, Ростов, [1906]). Був членом редакційної колегії та автором двох статей у шеститомному виданні з нагоди 50-річчя скасування кріпацтва «Великая реформа» (Москва, 1911).

Був членом Одеського бібліографічного товариства при Новоросійському університеті, пайовиком Кооперативного товариства видавничої справи «Задруга». Захоплювався бджільництвом. Нагороджений трьома орденами.

Помер 2 червня 1929 р. у Києві, похований на Лук'янівському кладовищі.

Дата та місце формування фонду: 60-ті рр. XIX – перша чверть XX ст.; Одеса, Полтава, Санкт-Петербург, Нова Прага (Кіровоградська область).

Історична довідка про фонд: бібліотека О. З. Попельницького формувалася впродовж усього його життя, починаючи з років навчання в духовній семінарії. Її зміст і тематика відповідають його політичним поглядам, сфері його зацікавлень і відображають його стиль бібліофільства.

О. З. Попельницький почав збирати друковані матеріали в роки навчання в Одесі. Значні частини книгозбірні накопичилися під час перебування в Полтаві та особливо Санкт-Петербурзі. Після звільнення зі служби поступово перевіз зібрання зі Санкт-Петербурга до Нової Праги. У 1928 р. збірка знаходилася в Новій Празі, займала три кімнати будинку та сарай.

У заповіті О. З. Попельницького від 1908 р. перелічено установи та приватних осіб, яким він призначав частини свого зібрання. Зокрема, цілісна колекція книг і матеріалів із селянського питання мала надійти до Новоро-

сійського університету (м. Одеса), дублетні примірники – до Одеської публічної бібліотеки; книги з історії, етнографії, природи Південної України, карти, гравюри, портрети Т. Г. Шевченка – до Народного дому ім. М. В. Гоголя в Полтаві; книги та журнали з бджільництва, книги з сільського господарства – до школи, якщо її буде відкрито в будинку Попельницького, або до бібліотеки Нової Праги; белетристика, літературні збірники та збірники статей, науково-популярні видання з природничої історії – до бібліотеки Нової Праги; книги з педагогіки, виховання, богослов'я, навчальні посібники (карти, атласи) – до бібліотеки новостворюваної жіночої прогімназії в Новій Празі; бібліографічні матеріали та покажчики журнальних статей, книги з історії книгодрукування та друкарської справи – до Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка в м. Києві.

У 1918 р. О. З. Попельницький намагався передати свою бібліотеку та архів у державну установу (Єлизаветградський краєзнавчий музей) за умови працевлаштування в цій установі, однак калейдоскопічні зміни влад у цей період завадили його переїзду з Нової Праги. В 1926 р. він запропонував ВБУ купити його зібрання (близько 2500 книг), у 1928 р. звертався з таким же проханням до Всеукраїнського Центрального Кооперативного музею в м. Києві. В березні 1929 р. книгознавчу частину бібліотеки було продано Українському Науковому Інституту Книгознавства, Українціку розкупили приватні особи (насамперед директор УНІКу Ю. О. Меженко, проф. О. К. Дорошкевич). Одночасно ВБУ уклала угоду з О. З. Попельницьким, за якою купила «збірку книжкових і рукописних матеріалів, що знаходяться в його будинку в Новій Празі всю повністю включно з мапами, фотографіями, графікою, аркушівками, газетними та журнальними вирізками тощо». Бібліотеку було запаковано у 87 ящиків, 8 мішків і 4 коробки та перевезено з Нової Праги до Києва в 1929–1930 рр. Пізніше до ВБУ також потрапили книги, закуплені УНІКом, приватними особами (Ю. Меженком, О. Гермайзе, О. Дорошкевичем), матеріали, які зберігалися в інших установах (Бібліотека Науково-дослідного інституту Т. Г. Шевченка). У ВБУ зібрання було розпорощено, його частини розподілено між різними фондами, нині вони обліковуються у відділах стародруків та рідкісних видань, бібліотечних зібрань та історичних колекцій, образотворчих мистецтв, музичних фондів, організації та обслуговування основним фондом, науково-бібліографічної інформації, обмінно-резервних фондів, секторі картографічних видань відділу комплексного бібліотечного обслуговування, Інституті рукопису. Також окремі видання та матеріали зберігаються в Літературно-меморіальному будинку-музеї Т. Г. Шевченка

(м. Київ), були в бібліотеці новопраського краєзнавця Ф. М. Плотніра (1918–2011).

Характеристика історико-культурного фонду:

Бібліотека та архів О. З. Попельницького – зібрання універсального змісту. Збірка містила вітчизняні та іноземні стародруки, видання часів життя власника, зокрема рідкісні, нелегальні та заборонені цензурою; періодичні видання, газети, рукописи, архівні матеріали особистого характеру, листування, карти, гравюри, репродукції, лубочні картини, листівки періоду 1914 – початку 1920-х рр. Збірка мала свою Україніку, Шевченковіану, Толстовіану, Пушкініану, видання про Новоросійський край. Каталог зібрання власник не мав.

У роки навчання в семінарії О. З. Попельницький почав збирати твори письменників демократичного спрямування, з окремих матеріалів – журнальних вирізок, відбитків статей, окремих ілюстрацій, портретів письменників – складав саморобні збірники. Зокрема виготовив збірник «Властители дум», у якому зібрав вірші, бібліографічні статті з журналів «Современник», «Русское слово» про М. Некрасова, М. Чернишевського, Д. Писарева, О. Островського, портрети О. Герцена, М. Добролюбова, В. Белінського та ін. Під час навчання в університеті захопився ідеями народників. З 1870-х рр. зібрання поповнювалося виданнями соціально-демократичного спрямування, що було зумовлено політичними поглядами власника та його науковими зацікавленнями селянським питанням і тематикою скасування кріпацтва в Російській імперії. Збирав усе, що стосується селянського питання та долі селян у Росії. Колекціонував книги, збірники статей, гравюри, альбоми з історії, етнографії, природи України, насамперед південної. Збирав матеріали про бджіл і бджільництво – своє хобі. Під час роботи в редакції журналу «Земский обзор» збирав і зберігав у своїй бібліотеці коректурні примірники редагованих номерів. З 1890-х років, у часи служби в канцелярії Державного Контролю, копіював і зберігав документи з Архіву Державної Ради, колекціонував архівні матеріали про діяльність Державної Ради, окремих державних діячів. Робив вирізки про видання з газетних оголошень про продаж книг, складав списки книг із окремих питань. Купував стародруковані та рідкісні, зокрема заборонені, видання – вітчизняні та іноземні.

У заповіті О. З. Попельницького від 1908 р. названо тематику видань і матеріалів його зібрання: колекція з селянського питання; колекція з історії, етнографії, природи Південної України, карти, гравюри, портрети Т. Г. Шевченка; книги та журнали з бджільництва, книги з сільського гос-

подарства; книги з російської та всесвітньої історії, етнографії, географії, твори російських письменників, періодика; белетристика, літературні збірники та збірники статей, науково-популярні видання з природничої історії; книги з педагогіки, виховання, богослов'я, навчальні посібники, карти, атласи; книги юридичної тематики, з політичної економії, робітничого питання, збірники законів, різні законодавчі матеріали; бібліографічні матеріали та покажчики журнальних статей, книги з історії книгодрукування та друкарської справи; книги з медицини; рідкісні видання, не надруковані з цензурних міркувань або заборонені та знищені, брошури та газети 1905–1907 рр., політико-сатиричні видання, книги з фінляндського та єврейського питань.

Ширше тематика зібрання розкрита у листі О. З. Попельницького до директора ВБУ С. П. Постернака від 1926 р.: 1) селянське питання: джерела та література з історії селянства, зокрема з питання скасування кріпацтва та влаштування різних категорій селян у Російській імперії; 2) Україніка: книги з історії, географії, етнографії, побуту, твори українських письменників українською мовою, починаючи з «Енеїди» І. П. Котляревського, твори Т. Г. Шевченка, малюнки, комплекти часописів «Молодик», «Основа», «Киевская старина»; 3) література з суспільно-політичної тематики: про події 1905 р., марксизм, політичну економію, історію російського законодавства; 4) монографії та статті з російської історії; 5) твори російських письменників-класиків і література про них; 6) книги та статті з етнографії Росії, фольклор; 7) філософія, логіка, психологія, часопис «Вопросы философии и психологии»; 8) книги з різних галузей природознавства; 9) видання з сільського господарства, зокрема бджільництва; 10) підручники з «новітніх» мов, граматики, словники; 11) книги, заборонені цензурою; 12) антикварні книги XVIII та XIX ст.; 13) книги іноземними мовами різної тематики, переважно з філософії, історії, класична французька література XVIII ст.; 14) книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія; 15) видання з мистецтва, музики; гравюри, географічні карти; 16) добірки наукових статей із загальних часописів; 17) комплекти часописів «Знание», «Исторический вестник», «Русское богатство», «Давняя и новая Россия». Приблизну кількість книжкових одиниць визначено в 2,5 тисячі.

У збереженій частині збірки О. З. Попельницького наявні палеотипи – видання I половини XVI ст. Це друк 1528 р. «Libri de re rustica» – фрагменти творів античних авторів із тематики сільського господарства (Tiguri: J. Mazocchi; нині атрибутується: Antwerpen: M. de Keyser). Два палеотипи

є продукцією родини венеціанських типографів XV–XVI ст. Альдів: другий том видання філософських творів Марка Тулія Цицерона, надрукований у 1523 р., та збірник сатир Децима Юнія Ювенала та Авла Персія Флакка 1501 року видання. Наявна продукція французьких друкарів XVIII ст. Дідо, зокрема шість томів восьмитомного посмертного видання 1804–1805 рр. твору Вольтера «Essai sur les mœurs et l'esprit des nations» (Начерк всесвітньої історії та про звичаї та дух народів) з екслібрисом астронома, геодезиста, картографа, нумізмата, генерала Ф. Ф. Шуберта.

Серед видань іноземними мовами – твори Данте Аліг'єрі, Еразма Роттердамського, Ш. Монтеск'є, К. А. Гельвеція, Ж.-Ж. Руссо, Вольтера, К. Маркса, Ф. Енгельса та ін., у перекладі французькою мовою твори Платона, Вергілія, Сенеки. Наявні українські твори та збірники: харківське видання 1842 р. «Енеїди» І. Котляревського; часопис «Молодик» на 1844 р., а також рецензія К. Калайденського на «Молодик» 1843 р. у журналі «Маяк»; збірник М. Закревського «Старосветский бандуриста» у трьох книгах: 1) Песни та думки; 2) Малороссийские пословицы, поговорки и загадки и галицкие приповедки; 3) Словарь малороссийских идиомов или собрание слов несходных с русскими (Москва, 1861); збірник І. Я. Рудченка «Чумацкие народные песни» (Київ, 1874).

Серед книгознавчої та бібліографічної літератури наявні видання: Булгаков Ф. И. Иллюстрированная история книгопечатания и типографского искусства. Т. 1: С изобретения книгопечатания по XVIII век включительно (С.-Петербург, [1889]); Картавов П. А. Библиографические известия о редких книгах (С.-Петербург, 1898); Кирпичников А. И. Очерк истории книги: публичные лекции, читанные в г. Одессе (С.-Петербург, 1888).

Колекція нелегальних і заборонених видань містить книги та періодику, видані за кордоном або у підпільних друкарнях на території Російської імперії, а також заборонені царською цензурою, які потрапляли до списків заборонених до видачі в публічних бібліотеках і вилучалися з продажу. На багатьох таких книжках О. З. Попельницький наклеїв вирізки з газет із відповідними повідомленнями про ці видання. Серед них – твори О. Герцена, Ф. Енгельса, В. Леніна, В. Лібкнехта, Г. Плеханова, Л. Фасрбах, Б. Чичеріна, надруковані в Берліні, Лондоні, Ростові, С.-Петербурзі, Штутгарті тощо. Наявний «Алфавитный каталог книгам на русском языке, запрещенных к обращению и перепечатыванию в России» (С.-Петербург, 1894), можливо були у збірці каталоги і за інші роки.

Привертає увагу добірка видань про Київ, серед яких: Быль и легенды о могиле Аскольда (Киев, 1897); Голубев С. Т. Историко-топографические

изыскания и заметки о давнем Киеве: Статья вторая: О давней Воздвиженской церкви в Киеве (Киев, 1904); Голубев С. Т. Спорные вопросы о древней топографии Киева (Киев, 1910); Давности и символика Киево-Софийского собора (Москва, 1859); Исследование о значении кумиров, воздвигнутых Владимиром в Киеве (вирізка з: Москвитянин, 1851, май, № 9/10); Лашкарев П. А. Киевская архитектура X–XII века: Реферат, читанный на 3-ем археологическом съезде депутатом церковно-археологического общества КДА (Киев, 1874); Лебединцев П. Г. К материалам из истории топографии Киева (вирізка з: Труды КДА, 1909, кн. 2); Лучицкий И. Киев в 1766 году (відбиток із: Киевская старина, 1888, № 5); Петров Н. И. Новооткрытый альбом видов и рисунков достопримечательностей Киева 1651 года: Реферат (відбиток із: Труды КДА, 1905, № 7); Чирвинский П. Н. Геологический путеводитель по городу Киеву и его окрестностям: из журнала «Природа Украины», вып. 1 (Киев, 1911).

О. З. Попельницький складав із брошур, газетних і журнальних вирізок тематичні збірники, на які замовляв оправи. Серед таких саморобних збірників: «Народное управление», «Исторические материалы», «Социализм» та ін. Подібним чином власник книгозбірні комплектував збірники з матеріалами, присвяченими певній історичній постаті. Наприклад, добірка матеріалів, присвячених редакторові журналів «Отечественные записки» та «Русское богатство», ідеологу ліберального народництва М. К. Михайловському, містить 21 вирізку газетних і журнальних статей за 1904–1905 рр. Багато книг-збірників із селянського питання в основному книгосховищі НБУВ внаслідок історичних перипетій та активного використання розсипалися та перестали існувати як цілісні збірники.

У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій зберігаються журнали «Антиквар» (1902), «Земский обзор» (1883, 1885), «Пчела» (1901–1904), «Пчеловодная жизнь» (1907, 1910–1911), «Слово» (1881) та ін. Виявлено також 32 книги. Серед карт і атласів у секторі картографічних видань відділу комплексного бібліотечного обслуговування – карти Волинської, Чернігівської, Київської, Полтавської, Катеринославської, Подільської, Херсонської губерній; карта Чорного моря (1861); «План окрестностей города Киева» (1865).

В Інституті рукопису зберігаються матеріали з особового архіву О. З. Попельницького (фонди 150, I, III), які умовно розподіляються на декілька груп. Насамперед це документи про особу власника книгозбірні, листування з рідними. Окрему групу складають листи, поштові картки на ім'я О. З. Попельницького про купівлю книжок, ділові листи про пуб-

лікацію статей, візитки тощо. Наявні 92 автографи праць О. З. Попельницького, матеріали до бібліографії з різних тем; матеріали часів служби в канцелярії Державного Контролю, копії документів архіву Державної Ради, автографи вищих сановників Російської імперії; збірники, складені з окремих віршів і поем, вирізки з журналів «Отечественные записки», «Современник», «Русское слово» з творами М. Некрасова, М. Добролюбова, О. Островського, В. Белінського, М. Чернишевського та ін.; рукописні поетичні збірки та зошити, збірки пісень. Є рукописні книги, серед яких альбом малюнків Д. П. де ля Фліза «Костюмы крестьян Государственных имуществ Киевской губернии» (1851). Крім того, представлені газети, карти, аркушівки.

Частина книг зібрання О. З. Попельницького містить екслібриси, печатки та ініціали попередніх власників, серед них екслібриси П. Соломка, М. Соловійова, І. О. Шляпкіна, імператора Олександра II, Л. М. Троїцького, автографи «Н. Верещагин», «С. Гальский», «E. Vinard», ініціали на корінцях «Д. Н.», «М. Ф.», «А. С.», «М. Г.» та ін. Трапляються автографи з дарчими написами, наприклад: бібліографа, книгознавця, письменника та перекладача В. Г. Анастасевича, окуліста, державного діяча, автора книги про проведення селянської реформи 1861 р. О. І. Скребицького, поета В. Г. Бенедиктова тощо.

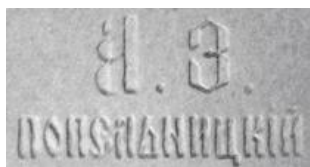
Хронологічні межі видань: 1501–1920-ті рр.

Кількісний склад фонду: у різних підрозділах НБУВ обліковується понад 750 од. зб. друкованих видань разом із вирізками у складі збірників, у Інституті рукопису – понад 1400 од. зб. рукописних книг і матеріалів.

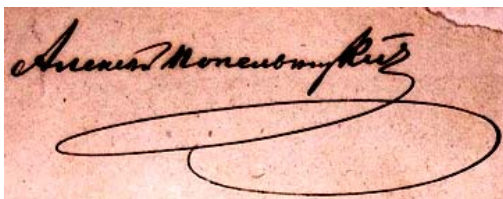
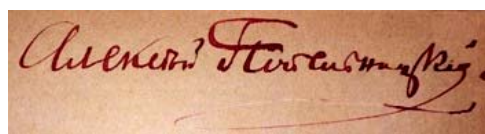
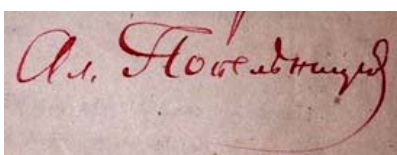
Мови видань: англійська, іспанська, італійська, латинська, німецька, польська, російська, українська, французька. Переважають російськомовні видання.

Зовнішні ознаки: Більшість книг має конгревний шрифтовий екслібрис «А. З. Попельницькій», проставлений на обкладинці та на титульному аркуші разом із наступними 2–3 аркушами. На деяких книжках стоїть конгревний шрифтовий екслібрис із ініціалами «А. П.». Також фіксується шрифтовий екслібрис-штемпель «Алексѣй Захаровичъ Попельницькій». Інші ознаки приналежності до зібрання: підписані власником написи на обкладинках або форзацах про рідкісність книг; вклеєні чи вкладені вирізки газетних статей, оголошення, замітки про автора, видання; підкреслення синім, червоним або простим олівцем, написи на берегах книг; виправлення в тексті помилок, зроблених при наборі; записи на обкладинках книг, форзацних або титульних аркушах відомостей про авторів творів,

бібліографічної інформації про видання, конфіскацію видання з продажу тощо. Частина книг було оправлено у ВБУ (НБУВ), внаслідок чого вони втратили екслібрис.

Алексаъ Захаровиъ
Попельницкiй

Науково-довідковий апарат колекції:

Опис примірників О. З. Попельницького найбільше представлений в книзі «Бібліотека та архів Олексія Захаровича Попільницького» Л. М. Дениско, яка займалась пошуками та описом цього зібрання. Оскільки бібліотека розпорошена, примірники описані в генеральному та читацькому каталозі НБУВ без зазначення походження. У спеціалізованих підрозділах відповідні відмітки є в службових топографічних каталогах.

Використані джерела і література:

1. [Алексеев Т.] Олекса Захарович Попільницький. (Некролог) / Т. А. // Бібліологічні вісті. 1929. № 2/3. С. 97–98.
2. Дениско Л. М. Автографи на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. – Київ, 2008. – С. 86.

3. Дениско Л. М. Бібліотека та архів Олексія Захаровича Попільницького. Київ, 2009. 474, [1] с. : іл., портр.
4. Дениско Л. М. Матеріали до історії бібліотеки і особового архіву Олексія Захаровича Попільницького // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2003. Вип. 8. С. 201–207.
5. Дениско Л. М. Матеріали до історії бібліотеки Олексія Захаровича Попільницького: сторінки біографії, наукової діяльності, історії надходження до ВБУ // Вісник Книжкової палати. 2005. № 12. С. 38–42.
6. Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. Київ, 2017. С. 113–115.
7. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1998. С. 159, 163, 184, 188.
8. Клименко І. В. Попільницький О. З. // Особові архівні фонди Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2002. С. 438–440.
9. Ковальчук Г. І. Український науковий інститут книгознавства (1922–1936). Київ : Академперіодика, 2015. С. 105–111.

Юлія Рудакова

Тульчинська бібліотека: родова бібліотека магнатів Потоцьких

Фондозасновник: граф Станіслав Щенсний Потоцький герба Срібна Пилява (1752–1805).

Інформаційна довідка про фондозасновника: С. Щ. Потоцький – син київського воєводи Франтішка Салезія Потоцького (пом. 1772) та Анни Потоцької з Потоцьких (пом. 1772), руський воєвода, голова Торговицької конфедерації, польський політичний діяч другої половини XVIII ст.

Дата і місце формування фонду: друга половина XVIII ст., містечко Тульчин Брацлавського повіту Брацлавського воєводства.

Історична довідка про фонд:

В історії названої магнатської книгозбірні виокремлюються два періоди: перший з 80-х рр. XVIII ст., після завершення будівництва палацу у Тульчині 1782 р. і перенесення Станіславом Щенсним Потоцьким своєї резиденції до Тульчина. Це період активного збирання бібліотеки, в якому брали участь не тільки її засновник, а й члени родини: друга його дружина Юзефа Амалія з Мнішеків (1752–1790) та третя дружина Софія Потоцька (пом. 1822), у першому шлюбі Віттова. Другий період – час розпорощення бібліотечного фонду, спричиненого розподілом спадщини та еміграцією в 1860 р. спадкоємця Тульчинського маєтку Мечислава Потоцького (1800–1876) до Парижа. У фонд Тульчинської бібліотеки влилася книгозбірня батьків Станіслава Щенсного з Христинопільського маєтку Потоцьких після того, як Станіслав переніс свою резиденцію з Христинополя до Тульчина. Після його одруження з Юзефою Амалією палацова

бібліотека поповнилася її книжковим зібранням. Серед її книжок були примірники з Дукельської бібліотеки її батьків – надвірного коронного маршалка Єжи Августа Мнішека (1715–1778) та Марії Амалії з Брюлів (1736–1772), на що вказують екслібриси на форзацах стародруків і власноручні записи матері. Софія Потоцька збагатила книгозбірню в Тульчині власними книжками, переважна більшість яких становила тогочасна французька белетристика, та книжками свого першого чоловіка – капітана коронної артилерії, коменданта Кам'янецької фортеці Юзефа Зеферина де Вітте (1739–1815), та свекра – генерала коронної артилерії, коменданта Кам'янецької фортеці, бібліофіла і нумізмата Яна де Вітте (1709–1785), про що свідчать рукописні провенієнції.

Ще за життя С. Щ. Потоцького розвиток бібліотеки загальмували політичні події 90-х років XVIII ст. Великих втрат зазнала палацова книгозбірня, коли у 1796 – на початку 1797 рр. в Тульчині квартирували російські військові частини під командуванням генерал-фельдмаршала О. В. Суворова і знаходився штаб його армії. Після смерті руського воєводи і поділу його величезного спадку між нащадками, Тульчин дістався Мечиславу Потоцькому (1800–1876), середньому сину від третього шлюбу. Одержавши в серпні 1860 р. дозвіл на виїзд з Росії, М. Потоцький виїхав до Парижа, забравши частину книжок і архіву з Тульчина. Після смерті М. Потоцького все успадкував його єдиний син Миколай (1845–1917). Він не мав дітей, тож призначив своїм спадкоємцем кузена Альфреда Потоцького з Ланьцута (пом. 1958 р. у Женеві). Після смерті Миколая А. Потоцький у 1923 р. забрав найціннішу частину бібліотеки до замку в Ланьцуті, а в 1929–31 рр. відвіз туди й решту книжок. Під час Другої світової війни у 1944 р. А. Потоцький емігрував на Захід, вивізнивши частину Ланьцутської бібліотеки, в тому числі і книжки з Тульчина. Саме з цього джерела тульчинські стародруки згодом потрапляли на книжкові аукціони Європи. Час від часу вони й тепер з'являються в букіністичних магазинах та на книжкових аукціонах за кордоном.

Наприкінці 1874 р. племінниця Мечислава Потоцького Марія, у шлюбі Строганова, дочка його молодшого брата Болеслава, продала Тульчинсько-Ольховатський маєток Департаменту уділів і Тульчин перейшов із приватних рук до державної казни. Частина Тульчинської книгозбірні й архіву переїхала до Немирова, яким володіли тоді Марія і Григорій Строганови. Їхня єдина дочка Марія була одружена з Олексієм Щербатовим. У Немирові книжки з Тульчина зберігалися до 1920 р., коли М. Щербатова з родиною була розстріляна червоноармійцями.

У вересні 1920 р. у Вінниці була заснована Філія ВБУ. За розпорядженням голови Наркомосвіти України Г. Ф. Гринька в квітні 1921 р. усі цінності з Немирівського маєтку було перевезено до Вінниці, книжки передано до Вінницької філії ВБУ. В 1923 р. із Вінницької філії до ВБУ в Київ було вивезено книжки бібліотеки князів Щербатових. У стінах ВБУ цю бібліотеку не вдалося зберегти як єдиний книжковий комплекс. Не було виділено як окрему структурну одиницю й тутьчинські стародруки.

Друга частина Тутьчинської бібліотеки потрапила до Станіслава Септима Потоцького (1782–1831), сина Станіслава Щенсного та Юзефи Амалії, таємного радника, сенатора, великого гофмейстера російського двору. Бібліотеку успадкувала його єдина донька Олександра. Одружившись з Августом Потоцьким, вона перевезла бібліотеку батька разом з тутьчинськими стародруками з Петербурга до містечка Вілянова під Варшавою. У 1932 р. вілянівська бібліотека Потоцьких влилася до фондів Національної бібліотеки у Варшаві і тепер становить там окрему структурну одиницю.

Третя частина тутьчинських книжок потрапила до Ярослава Потоцького (1784–1838), сина Станіслава Щенсного і Юзефи Амалії, генерал-майора російських військ, маршалка російського двору, почесного мальтійського командора, засновника і власника бібліотеки Мальтійської Командорії у Ситківцях (тепер Немирівського р-ну Вінницької обл.). Книжкове зібрання Ярослава успадкував його син Костянтин (1816–1857), а з часом – син останнього Костянтин Юзеф (1846–1909), перший теплицько-ситковецький ординат, батько Франтішка Салезія. Франтішек Салезій Потоцький (1877–1949) – останній теплицько-ситковецький ординат, мав резиденцію в с. Печері (нині Тутьчинського р-ну Вінницької обл.). Це беззаперечно засвідчують стародруки з провенієнціями Тутьчинської, Ситковецької та Печерської бібліотек одночасно. В 1917 р. Печерський маєток був спалений, але частину бібліотеки вдалося врятувати, і в 1918 р. її було вивезено до Кракова. Звідси більша частина Печерської бібліотеки потрапила до Історичного регіонального музею у Рудці, який був зруйнований у 1939 р. Частину книжок Ф. С. Потоцький перед Другою світовою війною передав Публічній бібліотеці столичного міста Варшави. Частину книжок, які залишалися у Кракові, через аукціони придбав у 1949 р. Університет ім. М. Коперника в Торуні для своєї бібліотеки. Більшість книжок з давньої Тутьчинської бібліотеки Національний заклад імені Оссолінських закупив 1956 р. в Кракові у Пелагеї Потоцької – нащадка С. Щ. та Ю. А. Потоцьких по прямій лінії, дочки їхнього сина Ярослава.

Стародруки Тульчинської бібліотеки тепер зберігаються в Україні у фондах НБУВ, у відділі рідкісної книги Наукової бібліотеки ім. Михайла Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, у відділі рідкісних і цінних видань Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені В. Отамановського; у Польщі: у відділі стародруків Національної бібліотеки у складі Вілянівської бібліотеки Потоцьких (Варшава), у Науковій бібліотеці Королівського замку у Варшаві, у Публічній бібліотеці Варшави, у бібліотеці Музею-Замку в Ланьцуті, у відділі стародруків Бібліотеки Національного закладу імені Оссолінських (Вроцлав), у відділі стародруків Бібліотеки Університету імені Миколая Коперника (Торунь), у Курницькій бібліотеці ПАН (Курник); у Франції: у Палаті торгівлі та промисловості Парижа; у Білорусі: у Державному історико-археологічному музеї м. Гродно; в РФ: у Всеросійській державній бібліотеці іноземної літератури імені М. І. Рудоміно (Москва).

В НБУВ тульчинські стародруки зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань (ВСПВ) – в колекції видань другої половини XVI ст. – першої чверті XIX ст., надрукованих латинським шрифтом, колекції рідкісних видань, видавничих колекціях Дідо, Плантенів та Ельзевірів; у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій (ВІК) – в колекції «Музей Бердичівщини», у відділі основних фондів – у колекції «Бібліотека А. Кримського».

Характеристика історико-культурного фонду:

Бібліотечний фонд Тульчинської бібліотеки мав універсальний характер. За рукописними каталогами палацової бібліотеки тут були видання з основних галузей наукових знань: історії, філософії, юриспруденції, географії, математики, фізики, хімії, архітектури, військової та інженерної справи, медицини, граматики європейських та східних мов, лексичні та енциклопедичні словники, твори античних авторів та красне письменство від найдавніших часів до XVIII ст. включно, твори французьких та англійських представників Просвітництва. Серед граматик і словників давніх і нових європейських мов були видання англійської, голландської, грецької, іспанської, італійської, латинської, німецької, російської, угорської та французької. Були граматики й словники давніх і нових східних мов: арабської, вірменської, єврейської, ефіопської, китайської, коптської, перської, самаритянської, халдейської. Їх наявність свідчить про вплив інтересу до східної тематики, притаманний європейській еліті XVIII ст. У Тульчинській бібліотеці були видання провідних європейських видавничих фірм XVI–XVIII ст.: Альдів, Блау, Дідо, Ельзевірів, Етьєнів, Планте-

нів – Моретів, Янсонів – Васбергів, Унгерів, Шарфенбергів, які у XVIII ст. вже були бібліофільськими цінностями; їх наявність у бібліотечному фонді може свідчити про колекціонування книжок власниками Тульчина.

Тематика фонду великої бібліотеки віддзеркалюється і в групі стародруків, які тепер зберігаються у фондах НБУВ. Найраніше видання в ній – історична праця Ернольда Лінденбруха «*Historia compendiosa ac succinta serenissimorum Daniae Regem...*» (Лейден, 1595; ВСРВ, Pl. 37). У ВСРВ зберігається один примірник ельзевірівського видання «*Respublica, sine Status Regni Poloniae, Lituaniae, Prussiae, Livoniae*» (Лейден, 1627; ВСРВ, Elz. 30^a) із серії географічних описів різних країн Європи, Азії, Америки, так званої серії «Малі країни», яка займала важливе місце у видавничій діяльності Дому Ельзевірів. Примірники з тульчинськими провенієнціями представлені також у колекції видань відомої французької видавничої фірми Дідо, заснованої у XVIII ст. Серед них твори французьких просвітителів: Вольтера «*Romans et contes*» (Париж, 1780; Т. 1, 3, 6; ВСРВ, Didot 127, 128), Ш. Монтеск'є «*Lettres Persanes*» (Париж, 1723; Т. 3; ВСРВ, Didot 153), Ж.-Ж. Руссо «*Oeuvres*» (Париж, 1793; Т. 1, 2, 6; ВСРВ, Didot 436). Видання творів Ж.-Ж. Руссо, ілюстроване мідеритами Кошена, Монсія, Ренольта, Вінсента, вважається бібліографічним раритетом. Твори художньої літератури: роман Ш.-П. Дюкло (1704–1772) «*Les confessions du comte de****» (Париж, 1781; ВСРВ, Didot 129), поема Ж. Казотта (1719–1792) «*Ollivier*» (Париж, 1780; Т. 2; ВСРВ, Didot 134), роман М.-К. Ріккобоні (1714–1792) «*Lettres de la comtesse de Sancerre*» (Париж, 1780; Т. 2; ВСРВ, Didot 133), поема Ж. Деліля (1738–1813) «*Les jardins, ou l'art d'embellir les paysages*» (Париж, 1782; ВСРВ, Didot 132), роман П.-А. де Лапласа (1707–1793) «*Tom Jones*» (Париж, 1784; ВСРВ, Didot 1–4), «*Lettres peruviennes*» (Париж, 1781; ВСРВ, Didot 317/1) Ф. Графіні (1695–1758). Перелічені видання, які зберігаються у ВСРВ, мають ошатні шкіряні оправи зеленого кольору з вишуканою рамкою золотого тиснення на кришках та золоченим обрізом. Світова література у київській групі представлена виданнями творів К. Гольдоні, А. Р. Лесажа, Ш. Маєра, П.-К. Маріво, Дж. Мільтона, Ж.-Б. Мольєра, Ж. Расіна, С. Річардсона, М. Скудері, К. Сміт, Л. Стерна. Античні автори у цій групі у французьких перекладах: Авл Гелій, Гомер, Квінтіліан, Платон, Фулідід. У групі присутні видання проповідей і промов відомого французького проповідника, члена Товариства Ісусового Луї Бурдалу (1632–1704).

В бібліотечній частині тульчинських стародруків є видання з історії Речі Посполитої, Франції, Англії, Данії, Америки. Мають місце і видання

з математичних і природничих наук, наприклад, видання «Природничої історії» Ж.-Л. Бюффона чи серійне видання «The botanist's repository» (Лондон, 1797; R. 6042) автора й видавця, англійського ботаніка, художника й гравера Генрі Ендрюса (1759–1835). Це видання – «Сховища ботаніка» – надавало можливість аматорам-садівникам Британії, кількість яких у той час зросла, ознайомлюватися із зображеннями рослин.

У групу стародруків медичної тематики, які походять з Тульчинської бібліотеки і тепер зберігаються у ВСРВ, входять: трактати лейб-медика польського короля Августа II, а згодом надвірного лікаря французького короля Людовіка XV Жана Аструка (Astruc, 1684–1766): з терапії «Tractatus therapeuticus» (Женева, 1743; ВСРВ, In. 974), про венеричні хвороби – «De morbis Venereis libri novem...» (Париж, 1740); праця про легеневі хвороби декана паризького медичного факультету Жанне де Лонгруа «De la pulmonie de ses symptomes, de ses causes, de ses differences et de sa curation» (Париж, 1782; ВСРВ, In. 972); праця про скорбут (цингу) англійського медика Джеймса Лінда (1716–1794) «Traite de scorbut» (Париж, 1756; ВСРВ, In. 975); видання праць видатного голландського клініциста Германа Бургааве (1668–1738) «Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis...» (Париж, 1748; In. 1968), «Praelectiones publicae de morbis oculorum...» (Париж, 1967; ВСРВ, In. 1967); провідного свого часу французького хірурга П'єра Діюніса (1643–1718) «Cours d'operations de chirurgie...» (Париж, 1751; ВСРВ, In. 973).

Східна тематика у тульчинській групі у фондах НБУВ представлена виданнями праці члена Товариства Ісусового, сходознавця, місіонера, лікаря Тадея Юди Крусинського (1675–1756) «Prodromus ad tragicam vertentis belli Persici historiam...» (Львів, 1734; ВСРВ, In. 1354); французького сходознавця Костянтина-Франсуа де Шассенбефа, графа де Вольні (1757–1820) «Voyage en Syrie et Egypte pendant les anees 1783, 1784 et 1785» (Париж, 1787; ВНОФ, Бібліотека А. Кримського, шифр: Крим.2562).

Привертають увагу видання гравійованих планів 200 найпотужніших європейських фортець авторства Габрієля де Боденера «Force d'Europe... in 200 Grundrissen» (Аугсбург, [XVIII] ст.; ВСРВ, R. 5609) та праця про мистецтво порцеляни «L'Art de la porcelaine» (Париж, 1771; ВСРВ, In. 2663) авторства Ніколя-Крістіана де Ті, графа де Міллі (de Thy, comte de Milly; 1728–1784).

Примірники Тульчинської бібліотеки, які тепер зберігаються в НБУВ, вийшли друком у друкарнях Амстердама, Аугсбурга, Базеля, Бассано, Берліна, Берна, Болоньї, Бостона, Брюсселя, Варшави, Венеції, Відня,

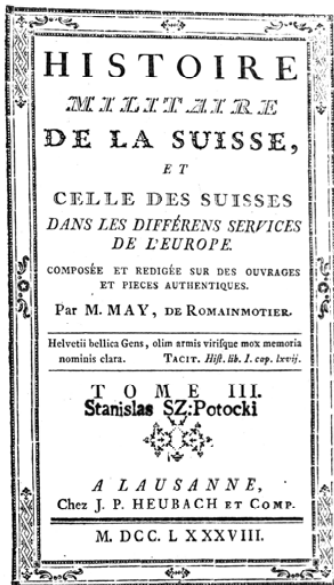
Гааги, Гамбурга, Геттінгена, Граца, Дрездена, Женеви, Едінбурга, Лейдена, Лейпціга, Ліона, Лозани, Лондона, Любека, Львова, Марселя, Мілана, Парижа, Перемишля, Познані, Реймса, Рима, Трнави, Флоренції, Франкфурта на Майні. Серед них перше місце посідають паризькі видання, на другому – лондонські.

Хронологічні межі видань: XV ст. – початок XIX ст.

Кількісний склад: у НБУВ зберігається бл. 200 тутьчинських примірників.

Мова видань: за рукописними каталогами – французька, латинська, англійська, польська, німецька, італійська, іспанська, російська; з фондів НБУВ – французька, англійська, латинська, італійська, німецька, польська.

Зовнішні ознаки колекції: шрифтовий екслібрис «Biblioteka Tulczynska», який проставлено на титульних аркушах деяких стародруків, та золоте тиснення «В. Tul.» на корінцях оправ деяких примірників. Зрідка трапляється напис латинською мовою «Bibliotheca Tulcinensis» на титульних аркушах книжок.

SERMONS

DU PERE
BOURDALOUË,
de la Compagnie de JESUS.
SUR LES MYSTERES.
TOME PREMIER.
QUATRIEME EDITION.

Bibliotheka
Tulczynska

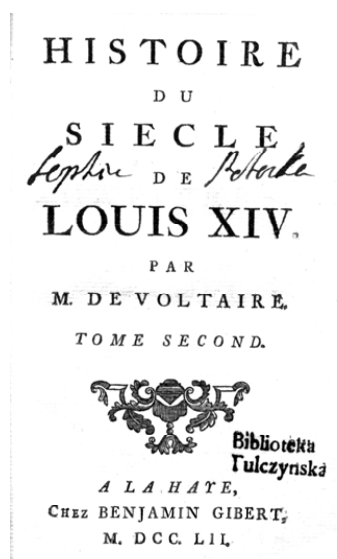

A PARIS,
Chez RIGAUD, Directeur de l'Imprimerie Royale.
M. DCCXXVI.
AVEC PRIVILEGE DU ROI.

Про приналежність книжок Тутьчинській бібліотеці вказують рукописні провенієнції її фундатора С. Щ. Потоцького: «Szczęsny Potocki», «Sta[nisław] Felix Potocki», «Sta[nisław] Potocki Ch[oraży] W[ielki] K[oronny]», «Sta[nisław] Potocki G[enerał], A[rtylerii] K[oronnej]», «Sta[nisław] Sz[częsny] Potocki W[oiewoda] Z[iem] R[uskich]»; і два вари-

анти його шрифтового екслібриса: «Stanisław SZ. Potocki» та «Stanisław Szczęsny Potocki G[eneral] A[rtelarii] K[oronnej]».

З фонду Тульчинської бібліотеки походять книжки з рукописними провенієнціями другої дружини С. Щ. Потоцького Юзефи Амалії з Мнішеків, написані французькою та польською мовами: «Potocka née Mniszech», «Josephe Potocka née Mniszech», і «z Mniszchów», і третьої дружини руського воєводи Софії Потоцької (у першому шлюбі Віттової) французькою мовою – «Sophie Potocka».

Три книжки Тульчинської бібліотеки мають гербовий суперекслібрис, відтиснутий на обох кришках оправ: на геральдичному щиті герб Потоцьких Пилява.

Науково-довідковий апарат: Бібліографічні описи тульчинських стародруків є у відповідних карткових каталогах колекцій відділу стародруків та рідкісних видань, в яких провенієнції не відображені. Керуватися у пошуках примірників Тульчинської бібліотеки можна бібліографічним списком виявлених примірників цієї книгозбірні у монографії І. Ціборовської-Римарович «Родові бібліотеки Правобережної України XVIII ст. (Вишневецьких – Мнішеків, Потоцьких, Мікошевських: історична доля та сучасний стан» (с. 355–388).

Каталог Тульчинської бібліотеки «Catalogue de la Bibliothegue de son Excellence Monseigneur Szczesny Potocki, chambellan de S. M. I. l'empereur

de toutes les Russies». [Н. р. 1805 р.] // Бібліотека ПАН у Кракові. Rkrs. 1425/1. 150 с.

Каталог Тульчинської бібліотеки «Catalogue des livres, Tulczyn». [Н. р. 1843 р.] // Центральний державний історичний архів України у м. Києві. Ф. 49. Оп. 2. Спр. 14. 157 арк.

Використані джерела і література:

1. Дениско Л. М. Автографи на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: каталог / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2007. С. 88–89.

2. Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: каталог / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. С. 118–120.

3. Коукець Л. Книжная калекцыя Мнішхаў – Патоцкіх у зборах ГДГАМ // Краязнаўчыя запіскі. Вып. 3: 36. артыкулаў да 75-годдзя заснавання ГДГАМ. Гродна, 1995. С. 54–60.

4. Litera scripta manet: каталог автографів на книгах відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва / уклад. Т. Р. Карєва (Соломонова), Вінниця, 2016. С. 16–18, 56–57.

5. Соломонова Т. Р. «Вінницька колекція» з родової бібліотеки Потоцьких у Тульчині // Подільський книжник: альманах, вип. 1 (2008), Вінниця, 2009, с. 13–54. <https://library.vn.ua/e-library/katalog/podilskij-knizhnik-vipusk-1><https://library.vn.ua/e-library/katalog/podilskij-knizhnik-vipusk-1>

6. Ціборовська-Римарович І. Родові бібліотеки Правобережної України XVIII ст. (Вишневецьких – Мнішеків, Потоцьких, Мікошевських): історична доля та сучасний стан / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2006. С. 95–137.

7. Ціборовська-Римарович І. Стародруки Тульчинської бібліотеки магнатів Потоцьких у фондах Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2007. Вип. 19. С. 242–268.

8. Ціборовська-Римарович І. Тульчинська бібліотека і Ян Потоцький // Київські полоністичні студії. Київ, 2012. Т. 19. С. 491–495.

9. *Dzięcioł A.* Książki Potockich z Tulczyna w zbiorach starych druków w zamku Krolewskim // Kronika Zamkowa. Warszawa. 1987. № 4. S. 14–17.

10. *Kowkiel L.* Prywatny księgozbiór Potockich z Tulczyna w kolekcji Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Grodnie / *Lilia Kowkiel // Ród Potockich w odmęcie historii (XVII–XX w.) / Pod red. Z. Janeczka.* Katowice: Wyd-wo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamięckiego w Katowicach, 2007. S. 503–521.

11. *Rolak G.* Fragmenty księgozbioru Josefiny z Mniszchów Potockiej w zbiorach Działu starych druków Zakładu Narodowego im. Ossolińskich // *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.* Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, 2002. Z. 13. S. 137–176.

12. *Rolak G.* W kręgu Potockich z Tulczyna. Fragment kolekcji Biblioteki Tulczyńskiej w zbiorach Działu starych druków Zakładu Narodowego im. Ossolińskich // *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.* Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, 2004. Z. 15. S. 157–181.

13. *Rudnicka J.* Biblioteka Wilanowska. Dwieście lat dziejów (1741–1932). Warszawa: Bibl. Narodowa, 1967. 215 s.: il.

14. *Sauczuk A.* Proweniencje Stanisława Szczęsnego Potockiego na książkach w kolekcji Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Grodnie // *Ród Potockich w odmęcie historii (XVII–XX w.) / Pod red. Z. Janeczka.* Katowice: Wyd-wo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamięckiego w Katowicach, 2007. S. 523–536.

15. *Strutyńska M.* Stare druki proweniencji Potockich z Tulczyna w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu // *Z badań nad polskimi księgozbiórami historycznymi: Wyniki perspektywy.* Warszawa: Wyd. Uniw. Warszawskiego, 1992. T. 14. S. 161–217: il.

16. *Strutyńska M.* Stare druki proweniencji Potockich z Tulczyna w zbiorach biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Adenda // *Z badań nad polskimi księgozbiórami historycznymi: Zbiory rozproszone.* Warszawa: Wyd. Uniw. Warszawskiego, 1993. T. 15. S. 183–184.

Ірина Ціборовська-Римарович

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК¹

А

- А. Д. – див. Антонович Д. В.
А. Е. К. – див. Кримський А. Ю.
А. К. – див. Кримський А. Ю.
А. Кр. – див. Кримський А. Ю.
А. С. – 245
Абамелік [Г.] – 26
Абрамович О. – 157
Август II, польський король, курфюрст
саксонський – 253
Агапіт – 109
Агарков М. – 90
Агостіні Л. – 36
Адам, бібліотекар – 128
Аделунг Й. Х. – 37
Айвазовський І. – 148
Айзеншток І. Я. – 48, 49, 50, 51, 52,
Аксаков М. – 174
Аксак-Темир – див. Тимур
Ал. Попельницький – див.
Попельницький О. З.
Ал. Празский див. Попельницький О. З.
Ал. П-цкий див. Попельницький О. З.
Александр I, російський імператор –
163
Александр II – див. Олександр II
Алексеев Т. – 246
Алексей Народолюбец – див.
Попельницький О. З.
Алискевич А. – 176
Алпатов М. – 116
Алчевська Х. – 185
Альбертранді Я. Б. – 17
Альбрехтсбергер Й. Г. – 135
Альди – 242, 251
Анастасевич В. Г. – 245
Андреев С. – 140
Андрей Шептицький – 180
Андрієвський П. М. – 169
Андріївський В. – 176
Андрій Кесарійський – 109
Андрусенко Г. С. – 236
Аничков Е. – 115
Анненков М. – 57
Анненков П. В. – 174
Антонович А. Я. – 182
Антонович В. Б. – 58, 156, 157, 158,
159, 160, 161, 162, 163, 164, 165,
166, 167, 168, 173, 200
Антонович Д. В. – 157, 168, 169, 170,
171, 172, 173, 174, 175, 176, 177
Анфоссі П. – 135
Аристотель – 230, 233
Аркас М. – 58, 85
Асеев Ю. С. – 96
Аскольд, князь – 243

¹ В іменному покажчику прізвища та ініціали подані в такому написанні, як вони вказані в тексті довідника, зокрема, якщо прізвище та ініціали особи в тексті вказані російською чи іншою мовою кириличним шрифтом, то і в іменному покажчику вони наведені так само.

Аспльмаер Ф. – 136, 137
Астаріта Д. – 135, 137, 140
Аструк Ж. – 28, 253
Атгар Ф. – 78, 81
Афанасьєв Г. Е. – 171
Афанасьєв Є. А. – 10
Афанасьєва З. Б. – 2, 216
Ахматова А. – 95
Ашитков К. – 134

Б

Б. – див. Грінченко Б. Д.
Б. В. – див. Грінченко Б. Д.
Б. Г. – див. Грінченко Б. Д.
Багалій Д. І. – 5, 10, 48, 51, 58,
157, 158, 159, 163, 166, 199, 221
Бадилевський А. – 134
Баєр К. фон – 186
Бажан М. П. – 88
Базилевич В. – 231
Байє Ш. – 173
Байо А. – 136
Байрон Д. – 164, 174, 195
Балицький З. – 184
Балухатий С. – 50, 116
Бальзак О. – 186
Бар'є Е.-Б.-Ж. – 135
Баранович Л. – 104, 108
Барбелла Е. – 135, 136
Барвінський О. – 58, 171
Барикова А. – 174
Барклай-де-Толлі М. Б. – 172
Барон Ю. – 90
Бароній Ч. – 28
Барта Й. – 135
Батоні П. – 124
Баттістіні М. – 179
Батюк А. – 67
Батюшков К. Н. – 116
Бауер Й. А. – 135
Бах Й. К. – 138
Бах К. Ф. Е. – 135
Бей, барон – 161
Бейль П. – 27
Бекю А. – 41
Белліні Д. – 203
Белодед І. К. – 111
Белькінд Л. Д. – 95
Бельчиков Н. – 116
Беляшевський Н. – див.
Біляшівський М.
Бемер Ю. Г. – 233
Бенда Ф. – 135
Бенедиктов В. Г. – 245
Бенсон С. – 94
Беньовський М. – 185
Бер К. Е. фон – 161
Бердичевський Я. І. – 68, 190
Беринда П. – 233
Бернек К. фон – 186
Берні Ф.-Й. де – 43
Берруєр І.-Ж. – 28
Бертельс Є. – 79
Бертран А. – 213
Бертран О. – 161
Бессонов П. А. – 116

- Бетховен Л. ван – 95
Белінський В. (Белинский В.) – 116, 241, 245
Белоусов С. – 52
Беляєва Л. В. – 51
Б'єрнсон – 195
Бирюков В. – 115
Бисмарк О. фон – 95
Бихун В. Ю. – 152
Біленко І. – 96
Біленький Є. А. – 46, 47
Білецький О. І. – 48, 111
Білецький-Носенко П. – 57
Білокінь С. І. – 206, 208
Білоусов І. – 58
Більбасов В. О. – 163
Біляшівський М. – 162, 217, 218, 227
Бірюков П. І. – 214
Біш – 136
Бласко Ібаньєс В. – 213
Блау – 251
Блейк Б. – 135
Бобкова В. С. – 51
Боброва М. – 22
Бобровський П. Й. – 163
Богданович А. – 115
Боголюбов С. – 131
Богомоллов О. В. – 82
Богословский П. – 116
Богумил А. – 116
Боденер Г. де – 253
Бодрийяр А. Ж. Л. – 207
Бойчук М. К. – 51
Боккаччо Дж. – 86
Боккеріні Л. – 135, 138
Болховітінов Є. О. – див. Євгеній Болховітінов
Боляк О. С. – 82, 111
Бомарше П.-О. – 43
Бондар Н. П. – 2, 111, 112, 147
Бондарчук А. В. – 152
Борисов І. – 174
Борковский В. А. – 226
Бородин А. – 95
Бороздин А. – 116
Борхі Л. – 135
Боссює Ж.-Б. – 28
Боцяновский В. – 116
Боянівська М. Б. – 4
Брайчевский М. – 96
Брандес Г. – 174
Браницька М. Є. – 13, 14, 15, 16
Браницькі – 16
Братковський Д. – 233
Бреваль Ж.-Б. – 135
Бреддон М. – 186
Бремнер Р. – 136
Бріссон М.-Ж. – 37, 40
Бровкін А. – 82, 88
Бровченко В. Я. – 155
Бродрик Д. Ч. – 197
Броудеріп – 136
Броунов П. І. – 164
Брунетті Г. – 136
Брюль М. А. – див. Мнішек М. А.

Брюллов К. – 49
Бубенок О. Б. – 82
Будде Й. Ф. – 234
Будкевич Я. – 178, 179
Будков П. – 116
Будовий (Черняхівський О. Г.) – 59
Буковецька С. – 185
Булатова С. О – 46, 47
Булахова Г. І. – 290
Булгаков Ф. И. – 243
Бунін І. – 86
Буонінсенні Д. – 173
Бургааве Г. – 253
Бурдалу Л. – 28, 252
Буркхардт Я. – 171
Бухаревич Г. Г. – див. Ідзиковська Г. Г.
Бучинський Х. – 134
Бьоглі Л. – 185
Бэлз И. – 51
Бюжо Т. – 213
Бюффон Ж.-Л. – 40, 253

В

В. – див. Грінченко Б. Д.
В. С. – див. Антонович Д. В.
В. Ч. – див. Грінченко Б. Д.
Вагензейль Г. К. – 135, 136
Вагнер Ю. М. – 5, 10, 71
Вакано Е. – 186
Валішевський К. – 214
Валуєв Ю. – 155
Ван Гооф Й. – 136
Ван Дейк А. – 203

Ван дер Аа П. – 109
Ван Еффен Ю. – 29
Вандерхаген А. – 136
Ванхаль Я. – 136
Варіньон П. – 41
Вартовий П. – див. Грінченко Б. Д.
Василенко М. П. – 10
Василенко О. М. – 129
Васильченко С. – 86
Васильчиков А. А. – 123, 126, 128, 140
Василюк О. Д. – 82
Вебер К. М. фон – 13
Веґецій Ренат П. – 27, 233
Вейнрайт Р. – 135
Величковський І. – 101
Велков А. – 140
Венедиктов А. – 90
Венкель Г. – 161
Венюков М. І. – 164, 173
Вергілій – 27, 66, 120, 243
Верещагин Н. – 245
Верн Ж. – 40, 86
Вернадський В. І. – 10, 70, 74, 196,
199, 221
Верндорф Г. – 40
Верон Л.-Д. – 165
Веронезе П. – 203
Верхратський І. – 57
Виппер Р. – 116
Вишневецька А. – 24
Вишневецька (Могилянка) Р. – 220
Вишневецький К. – 24
Вишневецький М. С. – 24, 30, 31

- Вишневецькі – 9, 24, 27, 31, 284
 Вільдье М.-К. – 28
 Вільховий Б. – див. Грінченко Б. Д.
 Вінклер Й. Х. – 233
 Вінсент – 252
 Вінтер П. – 135
 Вісконті Е. К. – 37
 Віте Л. – 163
 Вітт В. О. – 9, 143, 144, 145, 146, 147
 Вігте Ю. З. де – 249
 Вігте Я. де – 249
 Віттова С. – див. Потоцька С.
 Владимир, князь – 244
 Владимиров Б. – 116
 Владимирський-Буданов М. Ф. – 11
 Вовк Ф. – 200, 228
 Вовчок М. – 50, 86
 Вознесенський А. – 95
 Войнаровський – див. Антонович Д. В.
 Войнилович С. – див. Антонович Д. В.
 Войнилович Северин – див.
 Антонович Д. В.
 Войнова М. Г. – 5
 Войнович – див. Антонович Д. В.
 Воліченко К. О. – 64
 Волков В. А. – 97
 Володимир Василькович, князь – 4
 Волошинський Я. – 220
 Вольней К.Ф. – 165, 253
 Вольський Є. – 17
 Вольтер – 13, 27, 43, 66, 157, 161, 165,
 194, 206, 243, 252
 Вольф М. О. – 150
 Вонский Е. В. – 97
 Воробей М. А. – 60
 Вороний М. – 105
 Воронкова Т. І. – 82, 227
 Воронов Е. – 122, 140
 Вуксанович М. – 130, 141
 В'юник А. – 111
 Вядро Ш. – 106
 Вяземська С. М. – 63
- Г**
- Габріель Ж. – 38
 Гаврушкевич І. І. – 138
 Гайдай М. М. – 51
 Гайдн Й. – 13, 135, 136, 138
 Галин Тодор – див. Антонович Д. В.
 Галле Г. – 109
 Галленкамп Ч. – 96
 Галлеті Й. Г. А. – 39
 Гальський С. – 245
 Гальченко С. – 52
 Галятовський Й. – 101, 103, 108, 109
 Гапон Г. А. – 213
 Гарабурда В. – 144
 Гарбар Л. В. – 111
 Гауді Ф. В. Л. фон – 42
 Гафіз – 18
 Ге Г. – 164
 Гейне Г. – 195
 Гейстер Л. – 28
 Геллій Авл – 252
 Гельвецій К. А. – 243
 Гембарович М. – 4
 Гендель Г. Ф. – 138

- Геннаді Г. – 5
Гентцке Ф. – 233
Геппенер М. – 103
Герасименко Л. – 111
Герасимова-Персидська Н. О. – 129, 141
Гермайзе О. – 240
Гернек Ф. – 95
Герцен О. – 241, 243
Герье В. І. – 174
Гесснер С. – 29
Гете Й. – 51, 195, 224
Гинзбург Т. В. – 140
Гіббон Е. – 65
Гізо Ф. П. Г. – 64, 161, 194
Гіляров С. – 205, 209
Гіммельбауер В. – 135
Гладиліна М. – див.
Грінченко М. М.
Глазунов І. – 158
Глезер Л. А. – 147
Глеш К. В. – 136
Глібов Л. – 54
Гліноецький М. П. – 164
Глінський А. Ю. – 186
Глогер З. – 183
Глюксберг К. Т. – 178
Гнатів Т. Ф. – 138, 140
Гоголь М. – 49, 50, 53, 86, 109, 116,
150
Година О. – 68
Голдсміт О. – 42
Голєнковський В. – 145
Голль Ш. де – 95
Головата Л. – 83
Головацький Я. – 57, 116
Голубєв С. Т. (Голубєв С. Т.) – 10, 71,
243, 244
Голубович В. – 169
Голубцов Е. С. – 96
Гольдберг Г. А. – 215
Гольдберг И. – 215
Гольдоні К. – 252
Гольцбауер І. Я. – 135
Гомер – 43, 66, 252
Гомулицький В. – 183
Гончар О. – 86, 95
Горацій – 27, 43
Горбач Т. – 111
Гордон А. – 95
Горчаков Д. – 11
Горький М. – 86, 116
Госсек Ф.-Ж. – 138
Гофман Ф. – 28, 195
Гоффстеттер Р. – 136
Грабенський В. – 116
Грабовський М. – 183
Гравесон І.-Г. – 28
Граков Б. – 116
Гранвіль Ж. Ж. – 214
Грановський Б. В. – 46
Граун К. Г. – 135
Граф К. Е. – 136
Граф Ф. – 135
Графіні Ф. – 252
Гребінка Є. – 54
Грейн Л. К. – 135

- Греч М. – 43
 Григорович І. – 233
 Григорьев А. А. – 96
 Гринько Г. Ф. – 250
 Грицай М. С. – 51, 209
 Гриценко М. В. – 209
 Гришко В. М. – 97
 Грімм, брати – 86
 Грінченко Б. Д. – 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 70, 86
 Грінченко М. М. – 54, 55, 56, 58, 59
 Грінченко Н. Б. – 56
 Гроза С. В. – 183
 Грохольський З. – 26
 Грузинский А. – 116
 Грушевський М. С. – 50, 51, 58, 85, 157, 163, 166, 169, 176, 218
 Губер Г. – 137
 Губринович [В.] – 179
 Гуглер Б. – 41
 Гулак-Артемівський П. – 49, 50
 Гуль О. М. – 2, 190, 288
 Гулькевич-Глебовська О. І. – 211
 Гумбольд Ф. Г. О. – 38
 Гумбольдт А. (О.) – 164
 Гуммель Б. – 137
 Гуммель Й. Ю. – 137
 Гупфельд Б. – 135, 136
 Гурба В. – 67
 Гуревич З. – 96
 Гуржій І. О. – 2, 227, 288
 Гусева А. А. – 140
 Гуслистий К. – 51, 101
 Гюго В. – 66, 86, 186, 195
 Гізель І. – 104, 109
- Д**
 Д. А. – див. Антонович Д. В.
 Д. Н. – 245
 Д'Аламбер Ж.-Л. – 27, 64, 194
 Давід Ж.-Л. – 203
 Д'Аннунціо – 195
 Даво Ж.-Б. – 135
 Далейрак Н.-М. – 135
 Даль В. – 86
 Даневич С. Г. – 82
 Данилевич В. Ю. – 162
 Данилов К. – 116
 Даніш А. – 185
 Данте Аліг'єрі – 243
 Даран Ж. – 28
 Дашкевич М. П. – 162
 Де ля Фліз Д. П. – 245
 Дей О. І. – 51
 Де ля Фліз Д. П. – 245
 Деландін А.-Ф. – 37
 Деліль Ж. – 252
 Деллер Ф. Й. – 135
 Демакі Д. – 135
 Демешко Н. Д. – див. Розумова Н. Д.
 Демидов П. О. – 26
 Демулен К. – 198
 Дениско Л. М. – 9, 23, 47, 61, 68, 83, 88, 111, 167, 177, 191, 216, 227, 246, 247
 Денисович І. – 233
 Денуайє П.-Х. – 44

- Державін Г. Р. – 150
 Деркач П. М. – 51
 Джамі – 78
 Джардіні Ф. де – 137
 Джелал-ед-дін-Румі – 78
 Джидай Я. – 158
 Джордані Т. – 135
 Джотто ді Бондоне – 203
 Джунта Ф. – 109
 Дзбанівський О. Т. – 46, 122, 127, 128,
 129, 140
 Димитрій Ростовський (Туптало Д.) –
 100, 103, 104, 144, 145
 Динник-Соколова В. О. – 119
 Дідківська Г. Г. – 60
 Дідо – 19, 243, 251, 252
 Дідро Д. – 27, 194, 206
 Дідур А. – 179
 Дікенс Ч. – 154, 187
 Діоген Лаертський – 27, 230
 Діоніс П. – 253
 Діттерсдорф К. Д. фон – 135, 138
 Длугач В. А. – 117
 Дніпрова Чайка (Березіна Л. О.) – 185
 Добролюбов М. – 241, 245
 Довнар-Запольський М. – 157
 Доде А. – 173, 174
 Доде Л. – 186
 Долгорукова (Юрьєвська) К. М. – 212
 Доле Ж. – 28
 Доленга-Ходаковський З. – 51
 Должиков П. П. – 4, 100
 Долидзе Н. – 115
 Дончак В. – 85
 Дорофей, авва – 109
 Дорошенко Д. – 50, 219
 Дорошкевич О. К. – 240
 Достоевський Ф. – 86
 Драгоманов М. – 58, 70, 165
 Драйзер Т. – 155
 Драч І. – 95
 Дроздовський Я. – 134
 Дртіна Ф. – 184
 Друскін М. – 95
 Дубровіна Л. А. – 10, 47, 61, 227, 247
 Дубровський Н. – 86
 Дубровський В. – 51
 Дуда К. – 138
 Дудік Б. Ф. – 162
 Думитрашко М. Д. – 162
 Дунін-Карвіцький Ю. – 184
 Дюкло Ш.-П. – 252
 Дюма О. – 186
 Дягілев С. П. – 149, 152
 Дядько Дмитро – див. Антонович Д. В.
- Е**
- Евстафьев П. – 16
 Ейлер Л. – 131, 132, 142
 Ейшнер Е. – 136
 Еліот Д. – 164
 Ельзевіри – 251, 252
 Енвері – 78
 Енгельс Ф. – 59, 243
 Енгельхорн К. – 186
 Енгр Ж.-О.-Д. – 203
 Ендрюс Г. – 253
 Епікур – 230

Еразм Роттердамський – 243
Еренбург І. – 95
Ернст Ф. Л. – 121, 140
Ессер М. – 135, 136
Етьєни – 251
Ефименко А. – див. Єфименко О.
Ешструд Н. фон – 186

Є

Євгеній (Болховітінов Є. О.) – 9, 47,
229, 230, 231, 232, 233, 234, 236,
236
Євтропій Флавій – 27
Єлизавета Петрівна, російська
імператриця – 121, 122, 127
Ємчук О. – 105
Єржабкова Б. – 177
Єрусалим Й. Ф. В. – 40
Єфименко О. – 58, 85, 163, 166
Єфремов С. О. – 50, 61, 199

Ж

Жане П. – 184
Жданов І. К. – 116
Жирар Г. – 38, 64
Жирмунський В. М. – 51, 95
Житецький П. Г. – 10, 69, 70, 71, 85
Жмудський О. З. – 96
Жорж С. – 139, 142
Жуковський В. А. – 150
Жулинський М. Г. – 62, 68

З

Завадський Ю. – 17, 183
Загірня М. М. – див. Грінченко М. М.
Закревський М. – 243

Закусило О. М. – 97
Замойський А. А. – 41
Заньковецька М. – 84
Захаркін С. – 52
Захарова Н. – 111
Збанацький Ю. – 86
Звоницька А. – 182
Зданевич Б. – 22, 31, 46, 197
Зеров М. – 51
Зібер Ж. Г. – 136
Зіморевич Б. – 17
Зіновієв К. – 101
Златоврацький М. – 174
Знабишин О. – 134
Зноско Я. – 42
Золя Е. – 86, 195, 213
Зоценко М. – 116
Зубкова Н. М. – 61

И

Ібсен Г. – див. Ібсен І.
Іваск У. Г. – див. Іваск У. Г.
Ігорь, князь – 95
Іконников В. С. – див. Іконников В. М.
Іллюстров І. – 85

І

Ібсен Г. – 85, 183, 195
Іванушкін В. М. – 160
Іваск У. Г. – 5, 47, 51, 63, 68, 205, 216
Івченко Л. В. – 2, 129, 130, 130, 133,
140, 141, 142
Ідзіковська (Бухаревич) Г. Г. – 178
Ідзіковський В. Л. – 179, 180

Ідзіковський Л. В. – 178, 179, 180, 181,
182, 183, 187, 188, 189, 190, 191
Ідзіковські – 179, 180, 182, 187, 191
Іконников В. С. – 63, 68, 159
Іоанн Златоуст – 109, 144
Ісаєвич Я. Д. – 4
Іщук А. – 88

Ї

Ївхимець – див. Кримський А. Ю.
Йегер О. – 173
Йеллента Ц. – 184
Йомеллі Н. – 125

К

Каганов І. Я. – 49
Казанський П. С. – 162
Казіскі Ф. В. – 162
Казотт Ж. – 252
Калайденський К. – 243
Калепін А. – 29
Кальнофойський А. – 233
Каманін І. М. – 58, 163
Камбіні Д. М. – 135, 138
Камерлоер П. фон – 135
Камінська М. – 217
Камінський Б. – 169
Каммель А. – 136
Каннабіх Й. К. – 135, 136
Кантов М. – 95
Капица О. – 115
Карабут Ф. – 67
Караваджо М. да – 203

Караджич В. С. – 234
Каратаєв – 146
Кареев Н. И. – 171
Карне Л. М. – 163
Кароєва (Соломонова) Т. Р. – 256
Каронін С. – 174
Карпенко-Карий (Тобілевич) І. – 86
Карпов С. М. – 236
Карпович Л. – 101
Картавов П. А. – 243
Касерио М. – 95
Катерина II, російська імператриця – 122
Каутський К. – 58
Каучіелло П. – 136
Каюзак Л. – 29
Кванц Й. – 135
Квінтіліан – 27, 252
Квітка-Основ'яненко Г. – 49, 50, 86
Кеппен П. – 233
Керар Ж. М. – 37
Кибальчич Н. – 185
Кивлицький (Ківлицький) Є. О. – 10,
196, 221
Кирилюк Є. П. – 50, 101, 116
Кириченко Р. С. – 161, 200
Кирпичников А. И. – 116, 243
Кисілевський Я. – 184
Кіплінг Р. – 155, 187
Клареті Ж. – 186
Клефлер Й. Ф. – 135
Клименко І. В. – 83, 167, 200
Климчук А. – 23
Клочков В. И. – 151

Кнапій Г. – 29
Князев В. – 115
Кобилянська О. – 58
Ковалевська С. – 116, 195
Ковалевський Б. – 155
Ковалевський Г. – 134
Коваленко О. – 171, 185
Ковальчук Г. І. – 2, 4, 9, 11, 47, 61, 106,
112, 152, 232, 236, 247
Коженівський М. – 191
Козлов П. – 79
Козловський В. – 184
Козубовський Ф. А. – 160
Кокар Ф.-Б. – 29
Колесник Є. О. – 83
Колесса Ф. – 51, 115
Колісниченко Ю. – 147
Коллард Ю. – 169
Коллетта П. – 65
Колонтай Г. – 17
Комарович В. – 116
Кондільяк Е.-Б. де – 27
Кондратович Л. – див. Сирокомля В.
Конисский Г. – 86
Кониський О. (Конисский А.) – 58
Кононенко И. – 22
Констан де Ребек А.-Б. – 206, 223
Коперницький І. С. – 162
Копистенський З. – 109
Копчинський О. – 38
Кордт В. О. – 221
Корейво Б. – 179
Кореллі А. – 138
Кореллі М. – 187
Корнелій Непот – 27
Корнель П. – 66, 196
Королевич Н. Ф. – 51, 106
Короткий В. – 111
Корш Е. – 95
Косевич Є. – 171
Косов С. – 233
Костомаров М. І. – 58, 108
Костюшко Т. – 165
Косян В. Х. – 88
Котляр М. Ф. – 4
Котляревський І. П. – 49, 50, 242, 243
Коўкель Л. – 256
Кох К. В. – 66
Коцюбинський М. – 49, 54, 86, 185
Кочвара Ф. – 136
Кочубеї – 62, 64, 64, 67, 68
Кочубей А. В. – 63, 66, 67, 68
Кочубей В. Л. – 62
Кочубей В. П. – 63, 64
Кочубей М. М. – 26, 63
Кочубей О. В. – 62, 63, 66, 67, 68
Кочубей П. А. – 63, 64
Кочубей Ю. М. – 82
Кошен Ш.-Н. – 252
Красицький І. – 17, 183
Красінський З. – 183
Краусгар О. – 184
Крачковський Г. – 71
Крашевський Ю. І. – 12, 13, 14, 15, 16,
17, 23, 183, 184
Крашенинников П. И. – 151
Крев'є Ж.-Б.-Л. – 233
Крейсер Г. А. – 136
Крекотень В. І. – 101

Кремер Я. – 43, 224
Кремлев Ю. – 95
Крилов І. А. – 86, 160
Кримський А. Ю. – 58, 69, 70, 71, 72,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82,
83, 86, 114, 208, 222, 253
Кримський С. – 95
Кримський Хванько – див. Кримський
А. Ю.
Кримський Ю. – 69, 72
Кричевський В. Г. – 105
Кропивницький М. Л. – 116
Кротевич Є. М. – 84, 85, 86, 87, 88
Кротевич К. М. – 85, 88
Крузе Ф. К. Г. – 162
Крусинський Т. Ю. – 253
Крутенко Н. – 209
Крушельницький А. – 171, 176
Ксенофонт – 224
Кубійович В. – 88
Кузнецов К. – 116
Кузнецов Ю. І. – 96
Кузнецова Г. Й. – 97
Кузьмінський К. С. – 35
Кулаковський Ю. А. – 10, 11
Куліш П. – 49, 58, 62, 116, 150, 157
Купрін О. – 86
Курис Л. І. – 96
Курцій Руф К. – 109
Кьен М. ле – 40
Кюв'є Ж. – 40
Кюри Е. – 95
Кюри М. – 95
Кюхлер Й. – 135

Л

Лавров П. Л. – 195
Лавров Ф. – 119
Лазаревський О. (Лазаревский А.) – 58
Лакі – 137
Лакомб Л. – 58
Лакорден Ж.-Б.-А.-Д. – 65
Ламартін А. де – 195
Ландкоф С. Н. – 89, 90, 91, 92, 287
Лаферте В. – 212
Лафонтен Ж. – 42, 214
Лафосс А. – 29
Лафуенте-і-Самальоа М. – 197
Лашкарев П. А. – 244
Лебединський – 45
Лебединцев П. Г. – 244
Лебон Г. – 213
Лебрун Л. А. – 135
Левек П.-Ш. – 39
Левицький В. – 57
Левицький Л. – 50
Левицький О. – див. Маячанець Л.
Леві Д. – 85
Леві К. – 186
Леві М. – 186
Левченко М. – 72
Левшин П. – 233
Ледюк С. (старший) – 135
Леже Л. – 162
Лезюр Ш.-Л. – 161
Лейтес О. – 50
Лекамю А. – 28
Леклерк (Ле Клер) С. – 41
Лекуент – 40

- Лелевель Й. – 15, 18, 161, 172
 Леметр Ф. – 186
 Лемеш Г. Я. – 186
 Ленартович В. Т. – 183
 Ленін В. – 243
 Леонтович – 219
 Леопольдов А. – 117
 Лепешинський П. М. – 114
 Лерберг А. К. – 233
 Лермонтов М. Ю. – 86, 95, 150
 Лесаж А. (Ласказ Е.-О.-Д.) – 234
 Лесаж А. Р. – 29, 252
 Лесков М. – 174
 Лесков Ф. – 186
 Лессінг Г. Е. – 195
 Леффлер-Каянелло А. – 116, 195
 Лещенко Н. П. – 92
 Линники В. та І. – 61
 Линниченко І. О. – 163, 165
 Липський В. – 79
 Лисенко І. – 7, 52, 61
 Лисоченко І. Д. – 112
 Лифарь С. М. – 9, 148, 149, 150, 151, 152
 Личко І. – 185
 Лихачов В. – 174
 Лібкнехт В. – 243
 Лігоцький Е. – 185
 Лінд Дж. – 253
 Лінде С. Б. – 37
 Лінденбрух Е. – 252
 Лінней К. – 40
 Ліпатов Т. Е. – 94
 Ліпатов Ю. С. – 93, 94, 96, 97
 Лісевич І. Т. – 23
 Лісевич О. – 185
 Лісова І. В. – 5, 7, 61
 Літтре Е. – 198
 Лічков Б. Л. – 193
 Лічков Л. С. – 193
 Ліщинський С. – 13
 Лобойко І. М. – 233
 Логвин Г. Н. – 109
 Ломбардіні-Сірмен Л. – 135
 Ломоносов М. В. – 123, 132
 Ломонос-Рівна Г. І. – 22, 31, 46
 Лонгруа Ж. де – 253
 Лондон Д. – 95, 155
 Лоне Е. А. Л. О. де, граф д'Антрéга – 197
 Лопаткин А. – 95
 Лукан М. – 27
 Лукаш М. – 51
 Лукашевич І. Я. – 209
 Лукашевич П. Я. – 57
 Лукомский В. К. – 68
 Лукомський Г. – 204
 Лучицька М. В. – 195, 196
 Лучицька О. І. – 194, 195, 196
 Лучицький І. В. – 163, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 224
 Любовець Н. І. – 2
 Любомирський Я. – 184
 Людовік XV, король Франції – 253
- М**
- М. Г. – 245
 М. Ф. – 245
 Маблі Г. Б. – 27, 65

Маєр Ш. – 252
 Мазепа І. – 117, 145
 Майков П. М. – 122, 141
 Майтцен А. – 198
 Макаренко М. О. – 204
 Макарій, митрополит – 223
 Макаровичі – 220
 Маколей Т. – 66, 194
 Максимов С. – 174
 Максимович І. – 109
 Максимович М. О. – 57, 108
 Маленков Р. – 68
 Малишко А. – 86, 116
 Мальшев В. І. – 147
 Мамоничі – 144
 Манжура І. І. – 49
 Манучехрі М. П. – 117
 Маріво П.-К. – 252
 Маркс К. – 58, 243
 Мармонтель Ж.-Ф. – 29, 42, 43
 Марпург – 135
 Мартел де, графиня – 173
 Мартен – 161
 Мартин Р. – 95
 Мартін Г. – 40
 Марш-Колдуел Е. – 187
 Масійон Ж.-Б. – 28
 Маслов В. І. – 102, 103
 Маслов С. І. – 4, 98, 99, 100, 101, 102,
 103, 104, 105, 106, 234
 Маслов Ю. С. – 102
 Маслова О. М. – 102, 103
 Масперо Ж. – 58
 Массне Ж. – 95
 Матрос О. – 200
 Маттіа А. – 38
 Мацієвич Л. – 169
 Маяковський В. – 95
 Маячанець Л. – див. Левицький О.
 Меженко Ю. О. – 7, 63, 240
 Мей Л. – 164
 Мейер А. – 41
 Мейснер Ф. – 164
 Мелвин-Хьюз Э. – 95
 Мельгунов М. О. – 164
 Мельник-Антонович К. М. – 158, 159,
 160
 Менгер А. – 185
 Местечкин М. – 96
 Месторф Й. – 162
 Местр Ж. де – 126
 Метіве Л. – 186
 Метлинський А. – 57
 Миллер В. Ф. – 79
 Милонов Ю. К. – 114
 Милорадович Г. А. – 68
 Мирза-Джафар – див. Кримський А. Ю.
 Мирний П. – 86
 Миронець Н. – 220, 221, 227, 228
 Мислівечек Й. – 135, 136, 138
 Михаил Тверской, князь – 103
 Михайловський В. – 173
 Михайловський Д. – 174
 Михайловський М. К. – 244
 Мишко Д. – 51
 Мікошевські – 5, 255
 Міллер Б. В.
 Міллі Н.-К. де Ті де – 253

Мільтон Дж. – 252
Міляєва Л. О. – 109
Мінорський В. Ф. – 79, 81
Мірабо О. Г. – 65
Міхальський Т. – 185
Міцкевич А. – 16, 18, 157, 172
Міщук С. М. – 47
Мнішек А. Є. Ф. В. – 26
Мнішек А. М. – 249
Мнішек Є. А. – 249
Мнішек К. Ф. – 25, 26
Мнішек К. – 30
Мнішек Марія Амалія з Брюлів – 249
Мнішек М. Є. В. – 25, 26, 30
Мнішек Урсула з Замойських – 30
Мнішек Ю. А. – 248
Мнішек Я. К. – 26
Мнішеки – 9, 24, 26, 27, 31, 255
Могила П. – 220
Модзалевский В. А. – 68, 159
Молешотт Я. – 194
Молодчиков О. В. (Молодчиков А. В.) –
112, 147
Молчанов Н. – 95
Молчановський Н. В. – 5, 10
Мольєр Ж. Б. П. – 42, 95, 186, 195, 252
Монсія Н. А. – 262
Монтеск'є Ш.-Л. де – 13, 27, 157, 186,
194, 243, 252
Монц К. – 125
Мопассан Г. де – 186
Мордов М. – 96
Морети – 252
Моріс Г. – 223

Моро Ж. М. – 37
Морозова С. Є. – 92
Мотовидло А. – 26
Моцарт В. А. – 13
Мошинський Ф. Ю. – 5
Мстиславець П. – 144, 147
Мур Т. – 174
Муха – див. Антонович Д. В.
Мюзінг О. – 186
Мюллер Ф. – 186
Мягков П. И. – 141
Мяскова Т. Є. – 2, 11, 23, 47, 52, 61, 68,
88, 92, 97, 119, 167, 177, 200, 201,
209

Н

Назарьєва К. – 174
Наполеон I Бонапарт – 212, 213
Нарбут Г. И. – 68
Нарбут Т. – 165
Нардіні П. – 125, 136
Нарушевич А. Т. С. – 39
Натансон С. – 185
Науман Й. Г. – 136
Науменко В. П. – 5, 10, 11
Наумова В. С. – 141
Несецький К. – 37
Нестеровский П. – 222
Невсжа А. – 144
Невсжа І. – 144
Некрасов М. – 241, 245
Немирович-Данченко В. – 174
Немировский Е. – 51

Нечуй-Левицький І. – 51, 57, 84, 86
Немцевич Ю. У. – 18
Николай І, російський імператор – 173
Нізамі – 78
Нікітіна А. – див. Олійник-Нікітіна А.
Ніковський А. – 219
Ніколь П. – 28
Нікольський М. – 219
Нікон Черногорець – 233
Нобак Х. – 36
Новальська Т. В. – 2
Новачинський А. – 184
Новицкий И. – 90
Новіков М. – 231, 234
Новікова О. О. – 201
Носов А. І. – 10
Нюттер Ш.-Л.-Е. – 224

О

Овідій – 16
Огінський М. – 165
Одоевский В. Ф. – 140
Одье-Лаплас П.-А. – 213, 252
Озанам Ж. – 41
Оксман Ю. – 116
Олександр Великий (Македонський) –
109
Олександр II, російський імператор –
211, 212, 238, 245
Оленін О. М. – 233
Олесь О. – 86
Олійник А. (Олійник-Нікітіна А.) –
129, 141
Ольгерд, князь – 157

Ольденбург С. – 79, 81
Онищенко О. С. – 9, 10, 31, 47, 111,
227, 247
Осипов Г. – 134
Осипов О. – 134
Оссовський Г. Й. – 162
Осташевський-Баранський К. – 183, 185
Островський О. – 241, 245
Острозький В. К. – 144
Острозькі – 220
Охорович Ю. – 184
Охріменко П. П. – 51

П

П. – див. Антонович Д. В.
Павленко Г. І. – 101
Павловський Я. – 220
Падеревський І. Я. – 179
Палажченко А. – 88
Пасічник В. – 83
Паустовський К. – 50, 95
Пахман С. – 90
Пекарський – 146
Пеллерін Д. – 36
Перекотиполе – див. Грінченко Б. Д.
Перетц В. М. – 98, 109
Перлов И. – 90
Перовські – 126
Перрье Ж. О. Е. – 214
Персій Флакк А. – 243
Перуджино П. – 203
Петренко В. – 152
Петро І, російський імператор – 130

- Петров М. І. (Петров Н. И.) – 10, 47, 244
Писарєв Д. – 95, 241
Підвойний В. М. – 83
Пільчук І. І. – 61
Піневич Ю. В. – 64
Пінкертон Д. – 36, 38
Пінчук Ю. А. – 177
Піотровський Г. – 184
Піхно Д. І. – 164
Плавт Т. М. – 109
Плантени
Платон – 27, 243, 251, 252
Плейель І. – 136
Плеханов Г. – 243
Пліній Старший – 27
Плотнір Ф. М. – 241
Плутарх – 27, 43
Плятер де Броель В. С. – 26
По Є. – 58
Поважна В. М. – 50
Поворинский А. – 90
Погодін М. – 172
Погрібний А. – 61
Подкопаєв В. – 129
Подорожний – див. Антонович Д. В.
Полетаєв А. – 131, 141
Полинг Л. – 95
Половцов О. (А. А.) – 62, 63, 68, 122,
141
Полторацький П. – 134
Полуботки – 58
Попельницький О. З. (Попільниць-
кий) – 9, 238, 239, 240, 241, 242,
243, 244, 245, 246, 247
Попко И. – 58
Поплінський А. – 17
Попов П. М. – 107, 108, 109, 110, 111,
112, 114, 119, 144, 147
Попович М. – 95
Португалов П. А. – 117
Посников І. – 134
Постернак С. П. – 242
Потебня О. О. (А. А.) – 49, 51, 52,
57
Потоцька А. – 248
Потоцька М. – див. Строганова М.
Потоцька О. – 250
Потоцька П. – 250
Потоцька С. – 248, 249, 255
Потоцька Ю. А. – 248, 250, 255
Потоцький Август – 250
Потоцький Альфред – 249,
Потоцький Болеслав – 249
Потоцький Костянтин – 250
Потоцький Костянтин Юзеф – 250
Потоцький Мечислав – 248, 249,
Потоцький Миколай – 249,
Потоцький С. С. – 250
Потоцький С. Щ. – 248, 249, 250, 254,
255, 256
Потоцький Ф. С. – 248, 250
Потоцький Я. – 250,
Потоцькі – 248, 255, 256, 288
Похилевич Л. – 216
Поцілуївський О. П. – 79
Прарон Е. – 197
Прево Е.-М. – 222

Приходовський С. – 134
Прокопович П. – 134
Прокопович Ф. – 5, 100
Пун'яні Г. – 125, 133, 137
Пухальський І. С. – 58
Пушкін О. С. (А. С.). – 68, 116, 150
Пфайфер А. – 234

Р

Рабле Ф. – 29, 43
Рабчун О. С. – 16, 22
Радзивіл К. – 14
Радзимінський З. – 162
Радзішевський Ф. – 39
Радивиловський А. – 109
Радишевський О. М. – 144
Радченко З. – 57
Раймонді П. – 137
Расін Ж.-Б. – 195, 207
Раупах Г. – 132
Рахманінов С. – 179
Рева Л. Г. – 112
Рейхардт Й. Ф. – 135
Ренан Ж. Е. – 66
Ренвалл Г. – 38
Ренольт – 252
Ренуар А. А. – 37
Резанов В. І. – 109
Репніна В. – 132, 138
Репніни – 121, 128, 138
Рибаков М. О. – 191
Рильський М. – 86, 101
Римарук І. З. – 155
Римський-Корсаков Н. А. – 95
Ріккобоні М. Ж. – 252
Ріхтер О. – 234
Ріхтер Ф. К. – 135
Річардсон С. – 43, 252
Р-нов В. – 216
Робертс Дж. – 95
Робертсон В. – 65
Рогач Панько – див. Кримський А. Ю.
Роезер В. – 136
Рождественський Р. – 95
Розен – 136
Розенкампф Г. А. – 234
Розенфельд Е. – 223
Розум – див. Лемеш Г. Я.
Розумова Н. Д. – 121
Розумовський А. К. – 125
Розумовський К. Г. – 120, 121, 123, 124,
127, 130, 131, 132, 139, 141, 142
Розумовський О. Г. – 120, 121, 122,
127, 128, 139
Розумовський О. К. – 124, 125, 126,
127, 128, 132, 133, 134, 137, 138,
139, 140, 141, 142
Розумовський П. К. – 125
Розумовські – 120, 121, 123, 127, 128,
129, 138, 140, 141, 142
Роллан Р. – 86
Росетті Ф. А. – 136
Рославець О. – 209
Рощевский П. И. – 96
Рубенс П. П. – 96
Рублев А. – 116
Рубльов О. С. – 191

- Рудакова Ю. К. – 2, 23, 47, 61, 67, 83, 111, 152, 177, 191, 216, 227, 232, 237, 247, 256
- Рудченко І. Я. – 57, 243
- Руже Ф. – 136,
- Ружицький Е. – 4
- Рузвельт Т. – 211
- Рукавіцина (Рукавіцина-Гордзієвська) Є. В. – 7, 9, 47, 63, 68, 232, 235, 236, 237
- Руліковський Е. – 162
- Румянцев М. – 231
- Русов М. – 168
- Русов О. О. – 163
- Руссо Ж.-Ж. – 13, 27, 37, 43, 128, 157, 165, 194, 206, 243, 252
- Рычков Н. – 90
- С**
- С. В. – див. Антонович Д. В.
- Сааді – 78
- Савченко І. – 191
- Саккіні А. – 125
- Сакович К. – 101
- Салтиков-Щедрін М. – 86, 164
- Самойленко О. – 119
- Самоненко І. І. (Самоненко І. І.) – 181, 187
- Санд Ж. – 16
- Сарнецький М. – 183
- Свіфт Дж. – 29
- Святослав Давидович, князь (Никола Святоша) – 4
- Севастьянов М. С. – 145
- Севастьянов Ф. С. – 145
- Селлий А. – 66
- Сембріх-Коханська М. – 179
- Семевський В. І. – 173
- Семенов-Тянь-Шанский П. П. – 171
- Семенський Л. – 184
- Сенека Л. А. – 27, 43
- Сенкевич Г. – 16, 18
- Сенюк А. – 153, 154, 155
- Сенюк Е. – 153, 154, 155
- Сенюки – 153, 154
- Серао М. – 195
- Сербин П. Г. – 138, 142
- Сервантес М. – 42, 86
- Сердюк М. – 67
- Сєдих В. В. – 5
- Сеченов І. – 172
- Симонов К. – 95
- Сиповський В. – 50
- Сирокомля В. – 183
- Сібом Ф. – 198
- Сікст Дітріх – 136
- Сіماشко Ю. – 224
- Сімонд де Сімонді Ж. Ш. Л. – 66
- Сірмен Л. – 136
- Скальковський А. О. – 163
- Скарга П. – 39
- Скаррон П. – 28
- Скляренко С. – 86, 95
- Сковорода Г. – 95, 108
- Скорделі П. К. – 10
- Скорина Ф. (Скорына Ф.) – 110, 111
- Скоропадський П. – 70
- Скребицький О. І. – 245
- Скюдєрі М. – 252
- Ск'ятті Л. – 137, 138

- Словацький Ю. – 18, 184, 185
Слухаєвський С. – 11
Случевский К. – 117
Слюдикова Т. – 167
Сміт К. – 252
Смоковський В. – 183
Смотрицький М. – 101, 108, 144
Соболевська М. М. – 126
Соколов Б. М. – 113, 115, 119
Соколов М. І. – 113, 115, 119
Соколов Ю. М. – 113, 114, 115, 116,
117, 118, 119, 287
Соколовський А. К. – 68
Сократ – 230
Соловійов М. – 245
Соловцов А. – 95
Соломко П. – 245
Соломонова Т. Р. – див. Кароєва Т. Р.
Солон – 230
Сольяно А. – 172
Сомов А. І. – 85
Сонніно С. – 198
Сопіков – 146
Сосюра В. – 86
Спекторський Е. – 90
Спенсер Г. – 198
Сперанський Д. А. – 237
Спирідонов В. – 95
Срезневський І. – 57, 58
Стабінгер М. – 137, 140
Стадник М. П. – 92
Стажинська Р. М. – 14
Стажинський Б. – 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20
Стажинський Е. – 12, 13
Стажинські – 12, 15, 16, 19, 20, 22, 287
Стаміц А. – 135, 138
Стаміц К. Ф. – 135, 136, 137
Станіслав Август Понятовський,
король польський – 18, 39, 40, 129, 141
Старицький М. – 84
Скаррон П. – 28
Стасюлевич В. В. – 123
Стельмах М. – 86
Стендаль Ф. – 86
Степаненко В. П. – 10
Степовик О. (Комаров О. Ф.) – 59
Степченко О. П. – 111, 112
Стерн Л. – 252
Стефанов Т. – 164
Стеценко К. – 84
Стецький Т. – 184
Стешенко І. М. – 10
Стешенко О. М. – 10
Шешко Ф. – 122, 142
Стингл М. – 96
Стичинський І. В. – 228
Стороженко М. – 86
Строганов Г. О. – 210
Строганов Г. С. – 249
Строганова М. – 249
Строганова О. Г. – 210
Штетельська-Грінбергова С. – 184
Сувестр Е. – 186
Суворов О. В. – 249
Сумароков О. П. – 123
Сумцов М. (Сумцов Н.) – 48, 85
Сурбаран Ф. де – 203
Сухобрус Г. С. – 112

Т

Талейран Ш. М. де – 95
Тарані Ф. – 172
Тарле Е. В. – 95, 195, 201
Тарновський В. – 54
Тартіні Д. – 125, 135, 138
Тарноградський В. – 185
Тассоні А. – 43
Таухніц Б. – 186
Тацит – 27
Твен М. – 86, 155
Теккерей Т. – 164, 195
Тен І. – 206
Теннер Ю. – 185
Теннісон А. – 164
Тер'є А. – 186
Т'єррі О. – 163, 194
Терещенко В. – див. Ханенко В. Н.
Терещенко Н. І. – 202
Терлецький П. Ф. – 205
Тимур – 116
Тичина П. – 86
Тімірязєв К. – 173
Тінсо Л. де – 186
Тіссо С.-О. – 41
Тіщенко І. – 111
Тобілевич – див. Карпенко-Карий І.
Тоескі К. Й. – 135
Токарев І. І. (Токарев І. І.) – 181, 187
Токке Л. – 124
Толлі І. А. – 26
Толстой Л. Н. – 86, 116, 214, 224
Толстой О. – 164
Торбаков І. Б. – 46

Транквілліон-Ставровецький К. –
101, 103
Трегубов Є. К. – 11, 56
Тредіаковський В. К. – 123
Трембецький С. – 18
Трефолєв Л. М. – 174
Троїцький Л. М. – 245
Трощинський Д. П. – 197, 261
Трубецький, князь – 161
Трублаїні М. – 36
Туптало Д. – див. Димитрій
Ростовський
Тьєр М. Ж. Л. А. – 65
Тюртюмов І. – 90

У

Українка Леся – 70, 84, 85, 88, 185
Унглери – 252
Уольш Д. – 136
Уольш Д. II – 136
Урбановська Е. – 14
Урбановський А. – 12, 13, 14, 20
Урбановський К. – 12, 13, 14, 20
Урбановський Ю. – 20
Урбановські – 12, 15, 16, 19
Успенський Г. І. – 174
Ухтомський Е. – 174

Ф

Фабрицій Й. А. – 234
Фаге Е. – 185
Фальц-Фейн Е. О. – 9, 148, 149, 150,
151, 152

- Фальц-Фейн Ф. – 148
Федоров І. – 144, 146
Федр – 27
Федькович О.-Ю. – 51, 54, 58
Фейсбах Л. (Файсбах Л.) – 59, 243
 Фейсберн В. – 223
Феокистов Є. М. – 163
Ферран А.-Ф.-К. – 234
Феррарі Д. – 136
Феррієр Е. – 59
Фет А. А. – 150, 164
Филин Ф. П. – 51
Фіал Й. – 135
Філевич І. П. – 163
Філіппіні Л. – 172
Фільц А. – 135
Філянський М. – 135
Фішер фон Вальдгейм Г. І. – 126
Фішер Й. К. – 135
Фламмаріон К. – 214
Флобер Г. – 186
Флор Луцій – 27
Флоренс М. – 173
Флоріан Ж.-П. Кларі де – 165
Фогаццаро А. – 195
Фодор Й. А. – 135
Фойгт Г. – 171
Фомин И. И. – 209
Фонтен А. – 173
Форд Р. – 95
Франко І. – 49, 50, 51, 58, 70, 86, 108
Францль І. – 135
Фрап'є Л. – 186
Фредро О. – 16
Френкель В. – 95
Френкель Я. И. – 95
Фрідріх II Великий – 65, 129, 142
Фріц – 137
Фромантен Е. – 173
Фруг С. – 174
Фукідід – 27, 252
Фурмон Е. – 38
- Х**
- Хакані Ширвані – 78
Халфина Р. – 90
Ханенко Б. І. – 202, 203, 204, 205, 207,
 209
Ханенко В. Н. – 202, 203, 204, 205,
 206, 208, 209
Харламов І. М. – 174
Харламов О. – 204
Хашба А. – 115
Хванько А. – див. Кримський А. Ю.
Хвиля А. – 35
Хемінгуей Е. – 155
Хлендовська С. – 184
Хмельевський Б. Й. – 37
Хмельницький Б. – 58, 184
Хмілевський К. – 185
Ходзько О. – 157
Ходоровська А. – 24
Хоменко В. – 83
Хопчинський Х. О. – 17
Хоткевич Г. М. – 185
Христофор Філалет – 109
Хромов Г. І. – 119
Хуторян Н. М. – 92

Ц

- Цаннетті Ф. – 135
Цветаєва М. – 95
Цертелев Д. – 174
Циганкова Е. – 83
Циммерман А. – 136
Цицерон М. Т. – 27, 233, 243
Ціборовська-Римарович І. О. – 2, 9, 31, 32, 256

Ч

- Чайченко Василь – див. Грінченко Б. Д.
Чарльз (Карл) VII, французький король – 65, 198
Чека У. – 204
Чекетта Е. – 149
Черветто Я. Б. – 135
Череватенко І. – 54
Чермак К. – 162
Чернишевський М. – 241, 245
Чёрный К. – 164
Чернявський М. – 185
Черпухова К. М. – 129, 142
Чертков В. І. – 210
Чертков Г. І. – 210
Чертков І. Д. – 210, 215
Чертков М. І. – 210, 211, 212, 214, 215,
Черткови – 216
Чех Я. – 178
Чехівський В. – 169
Чехов А. – 116
Чикаленко Л. – 228
Чингис-Хан – 116

- Чирвинський П. Н. – 244
Чичерін Б. – 243
Чубар'ян О. С. (Чубарьян А. С.) – 7
Чубинський В. – 95
Чубинський П. – 57
Чупринка Г. – 185

Ш

- Шаветт Е. – 186
Шавров К. В. – 11
Шайноха К. – 17
Шаляпін Ф. – 179
Шамрай М. А. – 22, 31, 46
Шаповал А. – 172, 177
Шарас М. – 28
Шарфенберги – 252
Шатобріан Ф.-Р. де – 195, 205, 207
Шафарік П. Й. – 162
Шварц Г. В. – 56
Швачка Т. А. – 237
Швидкий В. П. – 112
Шевардьер Л. Б. – 136
Шевченко Т. Г. – 10, 49, 50, 53, 54, 55, 71, 86, 108, 116, 157, 170, 183, 185, 240, 241, 242
Шевчук С. – 220
Шекспір В. (У.) – 16, 29, 86, 187, 195
Шельменко – див. Антонович Д. В.
Шемшученко Ю. С. – 92
Шенрок В. – 116
Шереметев Б. П. – 130
Шереметева В. – 126
Шеффер Т. В. – 129, 142

- Шиллер Ф. – 195
 Шимановський К. – 179
 Шкурган О. – 129, 130, 141
 Шлоссер Ф. К. – 194
 Шлюмберже Л. Г. – 164
 Шляпкін І. О. – 245
 Шмідт [В.], книгар – 179
 Шмідт О. Ю. – 7
 Шмідт Й. – 186
 Шмітбауер Й. А. – 136
 Шмітт Й. – 135, 136
 Шмурло Е. Ф. – 237
 Шовкопляс І. Г. – 60, 82, 88
 Шодон Л-М. – 37
 Шодуар А. – 34
 Шодуар І. М. – 34
 Шодуар Л. – 34, 46
 Шодуар М. С. – 34
 Шодуар С. Я. – 33, 34, 46
 Шодуар Я. (І.) – 33, 34
 Шодуари – 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40,
 41, 42, 43, 44, 45, 46
 Шолом Ф. Я. – 111
 Шолохов М. – 95
 Шоу Б. – 155,
 Шпілевський П. Я. – 164
 Шраг І. Л. – 56
 Штабінгер М. – див. Стабінгер М.
 Штаффорд В. К. – 140
 Штейнгель Н. Н. – 225
 Штейнгель Р. В. – 217, 223
 Штейнгель Ф. Р. – 217, 218, 219, 220,
 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227,
 228
- Штелін Я. фон. – 123
 Шуберт Ф. Ф. – 243
 Шукшин В. – 95
 Шульгін М. – 174
 Шульженко С. О. – 2, 52, 23, 155, 287
 Шульц К. – 162
 Шуляк О. М. – див. Маслова О. М.
 Шуманський Е. А. – 209
 Шустер Й. – 135
 Щербатов О. Г. – 249
 Щербатова М. – 249
 Щербатови – 250
 Щоголев Я. – 49
- Ю**
- Ювенал Д. Ю. – 243
 Южаков С. – 86, 173
 Юзефович В. М. – 197
 Юндзилл С. Б. – 40
 Юрчишин В. І. – 110
 Юр'євська К. М. – див. Долгорукова
 Юстин Фронтін М. Ю. – 233
 Юстиніан І – 109
- Я**
- Яблоновська А. – 41
 Яблоновський Ю. О. – 4
 Яворенко Л. – див. Грінченко Б. Д.
 Яворницький Д. І. – 11
 Яворський С. – 5, 100, 103, 104, 144
 Яворський Ю. – 103
 Якобс Х. Ф. В. – 38
 Яковенко О. Г. – 2, 83, 287

Якса-Биковський П. – 183
Якса-Марцинківський А. – 184
Ямпольский Ю. П. – 95
Ян Ф. Л. – 42
Янг Ш. – 186, 187
Яницкий Н. Ф. – 7
Янсони-Васберги – 252
Яновський Ю. – 86
Яременко В. В. – 61
Ярослав Мудрий, князь – 4
Яснопольський М. П. – 5, 10, 71
Яценко М. Т. – 50
Ячіні С. – 198
Яшек М. – 50
Ящевська М. – 179
Ящевський Ч. – 179

А

Alexander Magnus – див. Олександр
Великий (Македонський)
Alexander II – див. Олександр II
Allan T. – 41
Anczyc W. – 183
Antraigues E. – див. Лоне Е. А. Л. О.
де, граф д'Антрéга
Aristotel – див. Аристотель
Astruc – див. Аструк Ж.

В

Vacourt A. de – 65
Bailleux – див. Байо А.
Beaucourt G. L. E. – 198
Beauzée – 64
Berghaus H. – 198

Bernis F.-J. de Pierre de – див.
Берні Ф.-Й. де
Berruyer – див. Берруєр Ж.
Bertrand H. – див. Бертран А. Г.
Bielowski A. – 183
Binard E. – 245
Biriukov P. – див. Бірюков П. І.
Blasco Ibanez V. – див. Бласко Ібаньєс В.
B. S. – див. Стажинський Б.
Bourdaloue – див. Бурдалу Л.
Brisson M.-J. – див. Бріссон М.-Ж.
Brodrick G. – див. Бродрик Д. Ч.
Bugeaud T. – див. Бюжо Т.

С

Caesar G. J. – 36, 39
Calvet P. – 131
Cervantes M. de – див. Сервантес М.
Charas M. – див. Шарас М.
Charles I, король Англії – 65
Charles II, король Англії – 65
Charles VII, король Неаполя – 65
Charles Quint, імператор Священної
Римської імперії – 65
Chateaubriand – див. Шатобріан Ф.-Р.
Chaudoir – див. Шодуар
Chaudon L.-M. – див. Шодон Л.-М.
Chevardiere – див. Шевардьер Л. Б.
Chmielnicki B. – див. Хмельницький Б.
Chodkiewicz J. K. – 39
Cicero – див. Цицерон
Clerion P. – 198
Cocquard – див. Кокар Ф-Б.

Cromwell – 64

Curtius Rufus Q. – див. Курцій Руф К.

Czamańska I. – 31

Czenpiński P. – 41

D

D'Alembert J. – див. Д'Аламбер Ж. Л.

Daran – див. Даран Ж.

De Keyser M. – 242

Delandine A.-F. – див. Деландін А.-Ф.

Destrée J. – 73

Dippel S. – 191

Dolaeus – див. Доле Ж.

Dzięcioł A. – 256

E

Euler L. – див. Ейлер Л.

F

Faucigny-Lucinge F. de – 212

Ferdinand IV, король Неаполя – 65

Finnemore J. – 187

Fischer G. (de Waldheim) – 126, 142

Flammarion C. – див. Фламмаріон К.

Frédéric le Grand – див. Фрідріх II

Великий

Frontinus S. I. – 233

G

Gapon G. – див. Гапон Г. А.

Gaudy F. W. – див. Гауді Ф. В. Л. фон

Gibbon Ed. – див. Гіббон Е.

Girard G. – див. Жирар Г.

Grandison C. – 43

Graveson – див. Гравесон І.-Г.

Groy Gh. – 36

Guillaume III d'Orange-Nassau – 66

H

Heister – див. Гейстер Л.

Henry P. F. – 66

Henty G. – 187

Hoffmannus – див. Гофман Ф.

Holt E. – 187

Houwink R. – 95

Howitt M. – 187

Hume. D. – 39

I

Ibsen H. – див. Ібсен Г.

Idzikowski J. – 191

Izoulet J. – 213

J

Jacini S. – див. Ячіні С.

Jacques VI (James VI), король
Шотландії – 65

Janeczka Z. – 257

K

Kadłubek W. – 39

Karmán J. – 91

Kasprowicz J. – 183

Kazimierz Wielki, польський король –
18

Kermes L. A. – 199

Kirchbaum W. – 223
Kisarauskas V. – 31
Kisiel A. – 184
Kluk K. – 41
Kowkiel L. – див. Коукель Л.
Krasicki I. – див. Красицький І.
Kraśniński Z. – див. Красінський З.
Kraszewski J. – див. Крашевський Ю.
Krumlowski J. – 41
Kuszejko J. – 191

L

Lacroix S. F. – 38
Ładowski S. R. – 38, 39
Laferté V. – див. Лаферте В.
La Fontaine – див. Лафонтен
Lafosse – див. Лафосс А. де
Lafuente M. – див. Лафуенте-і-Самальоа М.
Laucevicius E. – 31
Le Bon G. – див. Лебон Г.
Le Bret H. – 198
Le Camus – див. Лекамя А.
Le Clerc – див. Леклерк (Ле Клер) С.
Le Cointe – див. Лекуант Г.
Lenartowic T. – 183
Leopold II, імператор Священної Римської імперії – 66
Levy M. – див. Леві М.
Lefebvre de Bécourt, Chalres – 65
Lifar S. – див. Лифарь С.
Littré É. – див. Літтре Е.

London J. – див. Лондон Д.
Lopieński H. – 191

M

Malczewski A. – 183
Marie Stuart, королева Шотландії – 65
Marmontel J.-F. – див. Мармонтель Ж.-Ф.
Marshall E. – 187
Martineau A. – 198
Massilion – див. Масійон Ж.-Б.
Mazocchi J. – 242
Mazzoleni A. – 36
Mechel C. – 36
Meitzen A. – див. Майтцен А.
Milly N.-C. de Thy de – див. Міллі Н.-К
Mirabeau de – див. Мірабо О. Г.
Mitmiewicz J. – 208
Molière – див. Мольєр Ж. Б. П.
Monlezun J. J. – 199

N

Napoléon Bonaparte – див. Наполеон І Бонапарт
Newton I. – 41
Niemojewski A. – 183
Niesiecki K. – див. Несецький К.
Nicole – див. Ніколь П.
Nollet J.-A. – 41
Nowaczyński A. – 183
Nutter C.-L.-É. – див. Нюттер Ш.-Л.-Е.

O

Odier P.-A. – див. Одье-Лаплас П.-А
Ogiński M. – див. Огінський М.

P

Paruta F. – 36
Peel R. – 65
Perrier J. O. E. – див. Перрье Ж. О. Е.
Plautus T. M. – див. Плавт
Pompeius Trogus – 233
Potocka J. – див. Потоцька Ю. А.
Potocka S. – див. Потоцька С.
Potocki S. S. – див. Потоцький С. Щ.
Prarond E. – див. Прарон Е.

Q

Quintilian – див. Квінтіліан

R

Rabelais F. – див. Рабле Ф.
Racine J. – див. Расін Ж. Б.
Rainey W. – 187
Rasomowski A. C. (Rozoumoffski A.) –
 див. Розумовський А. К.
Raumer G. W. von – 198
Renouard – див. Ренуар А. А.
Repnine V. – див. Рєпніна В.
Richelieu A.-J. du Plessis, duc de – 198
Rolak G. – 198
Roosevelt Th. – див. Рузвельт Т.
Rosenberg A. – 86
Rodolphe de Harsboure, король
 Німеччини – 66
Roubaud P.-J.-A. – 64
Rousseau J.-J. – див. Руссо Ж.-Ж.
Ruck G. – 198
Rudnicka J. – 256
Rzewuski S. – 17

Rasumowski Cyryll – див.

 Розумовський К.

S

Sauczuk A. – 256
Seebohm F. – див. Сібом Ф.
Sieber – див. Зібер Ж. Г
Simonde de Sismondi J. C. L – див.
 Сімонд де Сісмонді
Simplissimus – див. Антонович Д. В.
Sipayło M. – 31
Skriptor – див. Антонович Д. В.
Śmiarowski J. – 184
Smith A. – 42
Smokowski W. – див. Смоковський В.
Sonnino S. I. – див. Сонніно С.
Spenser H. – див. Спенсер Г.
Spielmann J. – 41
Staff L. – 183
Strutyńska M. – 256

T

Tassoni A. – див. Тассоні А.
Tchertkoff M. – див. Чертков М. І.
Tomkiewicz W. – 32
Tsiborovska-Rymarovych I. – див.
 Ціборовська-Римарович І. О.

V

Van Effen – див. Ван Ефпен Ю.
Vegetius Renatus F. – див. Вегетій
 Ренат П. Ф.

Villedieu – див. Вільдьє М.-К.

Voltaire – див. Вольтер

Vogul E.-M. de – 212

W

Walckenaer C. A. – 38

Waliszewski K. – див. Валішевський К.

Weichardt T. – 41

Wernsdorf G. – див. Верндорф Г.

Wypiański St. – 183

Z

Zaborowski I. – 41

Zamoyski A. – див. Замоийский А.

Zawadzki A. – 183

Zola E. – див. Золя Е.

Zygmunt III, król polski – 39

ЗМІСТ

ПРИВАТНІ БІБЛІОТЕКИ В СКЛАДІ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ТЕРМІНИ, ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН (<i>Г. Ковальчук, Т. Мяскова</i>).....	3
I. РОДОВІ БІБЛІОТЕКИ.....	12
Родова бібліотека Урбановських-Стажинських («Загінецька бібліотека») (<i>О. Рабчун, Т. Мяскова</i>).....	12
Бібліотека Вишневецького замку князів Вишневецьких – графів Мнішеків (XVIII–XIX ст.) (<i>І. Ціборовська-Римарович</i>).....	24
Родова бібліотека баронів Шодуарів (<i>Т. Мяскова</i>).....	33
II. ОСОБОВІ БІБЛІОТЕКИ.....	48
Бібліотека Ієремії Яковича Айзенштока (<i>Т. Мяскова, С. Шульженко</i>).....	48
Бібліотека Бориса Дмитровича Грінченка (<i>Т. Мяскова, Г. Ковальчук</i>).....	53
Бібліотека Олександра Васильовича Кочубея (<i>Т. Мяскова</i>).....	62
Бібліотека Агатангела Юхимовича Кримського (<i>О. Яковенко, С. Шульженко</i>).....	69
Бібліотека Євгена Максимовича Кротевича (<i>Т. Мяскова</i>).....	84
Бібліотека Самуїла Наумовича Ландкофа (<i>Т. Мяскова</i>).....	89
Бібліотека Юрія Сергійовича Ліпатова (<i>Т. Мяскова</i>).....	93
Бібліотека Сергія Івановича Маслова (<i>Г. Ковальчук</i>).....	98
Бібліотека Павла Миколайовича Попова (<i>Н. Бондар</i>).....	107
Бібліотека Юрія Матвійовича Соколова (<i>Т. Мяскова</i>).....	113

III. КОЛЕКЦІЇ.....	120
Нотне зібрання родини Розумовських (<i>Л. Івченко</i>).....	120
Колекція кириличних стародруків Володимира Оскаровича Вітта (<i>Н. Бондар</i>)	143
Колекція Едуарда Фальц-Фейна (<i>Г. Ковальчук</i>)	148
Колекція Еміля та Агнеси Сенюків (<i>С.Шульженко</i>)	153
IV. ФРАГМЕНТИ РОЗФОРМОВАНИХ ПРИВАТНИХ БІБЛІОТЕК.....	156
Бібліотека Володимира Боніфатійовича Антоновича (<i>Т. Мяскова</i>)	156
Бібліотека Дмитра Володимировича Антоновича (<i>Т. Мяскова</i>)	168
Приватна публічна бібліотека при фірмі «Леон Ідзіковський» (<i>О. Гуль</i>).....	178
Бібліотека Івана Васильовича Лучицького (<i>Т. Мяскова</i>)	192
Бібліотека Варвари Ніколівни Ханенко (<i>Т. Мяскова</i>)	202
Бібліотека Михайла Івановича Черткова (<i>З. Афанасьєва</i>)	210
Бібліотека Федора Рудольфовича Штейнгеля (<i>І. Гуржій</i>)	217
V. РОЗФОРМОВАНИ ПРИВАТНІ БІБЛІОТЕКИ, ДОСЛІДЖЕНІ СПІВРОБІТНИКАМИ НБУВ	229
Бібліотека митрополита Євгенія (Болховітінова) (<i>Ю. Рудакова</i>).....	229
Бібліотека Олексія Захаровича Попельницького (<i>Ю. Рудакова</i>).....	238
Тулчинська бібліотека: родова бібліотека магнатів Потоцьких (<i>І. Ціборовська-Римарович</i>)	248
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	258

Historical library collections and collections in the funds of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky: a guide. Issue 3. Private (family and personal) libraries / NAS of Ukraine, National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky; edited by T. E. Myaskova, scientific editor G. I. Kovalchuk. Kyiv, 2024. 292 p.

The next issue of the guide to historical library collections and collections of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky presents the collection funds of family and personal libraries from its funds that came to the institution from the 1920 s to 1992, including their fragments, which are currently under reconstruction. Like previous editions, the references are clearly structured: information is provided about the fund founders, the date and place of formation of the fund, a historical reference about the book collection, a description of the collection, the boundaries of the editions, the number of the fund, the main languages of the editions, the external features of the collection, its scientific and reference apparatus and sources about it.

The reference book is designed for a wide range of users, primarily historians, local historians, librarians and library scientists, bibliophiles.

ISBN 978-617-14-0312-3 (printed edition)

ISBN 978-617-14-0313-0 (digital edition)

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

**ІСТОРИЧНІ БІБЛІОТЕЧНІ ЗБРАННЯ ТА КОЛЕКЦІЇ
У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Довідник

**Випуск 3
Приватні (родові та особові) бібліотеки**

Упорядник Т. Є. Мяскова

Відповідальний редактор Г. І. Ковальчук

Комп'ютерне верстання Г. І. Булахової

Підп. до друку 24.12.2024. Формат 70 x108¹⁶.

Ум. друк. арк. 23,38. Обл.-вид. арк. 14,42.

Наклад 150 пр. Зам. №. 34.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 7871 від 28.06.2023 р